Bronnegerstraat 12, 9531 TG Borger Tel 0599 23 63 74 Fax 0599 23 46 82
Email info@hunebedcentrum.nl Internet www.hunebedcentrum.nl

Hunebed Centrum

Betreft: bescheiden inzake subsidie voor musea van provinciaal belang

Borger, 15 september 2016

Geachte [redacted]

In reactie op uw brief d.d. 14 juni 2016 (uw kenmerk 201601332-00641085) stuur ik hierbij ons jaarprogramma voor 2017, alsmede een concept-begroting voor 2017 ter voldoening aan de subsidievoorwaarden voor musea van provinciaal belang.

Aangezien ons jaarprogramma wordt ontleend aan het Masterplan Hunebedcentrum en de uitgewerkte nota over educatie, stuur ik deze twee documenten ter informatie mee.

Voor de goede orde vermeld ik nog even dat de meegezonden begroting nog slechts een concept is. Bestuurlijk wordt de begroting van het Hunebedcentrum in december voorafgaand aan het begrotingsjaar vastgesteld. Ik stel u voor dat we tegen die tijd de definitieve begroting (2017) aan u doen toekomen.

Voor vragen en/of opmerkingen houden wij ons aanbevolen.

Met de meeste hoogachting
Hunebedcentrum

[redacted]

PROVINCIE DRENTHE
No.:
Ingek.: 23 SEP. 2016
TEAM:
TE BEH. DOOR:
DWS: G.AFD.:

23-8-2016 8:00:07 15378 /00044

HUNEBEDCENTRUM: CONCEPT-JAARBEGROTING 2017

I BATEN		
Entreegelden		437.500
Winkel		155.000
Restaurant		300.000
Vrijwilligers		9.500
Activiteiten Museum		10.000
Subsidies		203.000
Diversen		5.000
TOTAAL BATEN		1.120.000
II LASTEN		
Personeelslasten		580.000
Vrijwilligers		9.500
Winkel		77.500
Restaurant		120.000
Activiteiten museum		35.000
PR/Marketing		50.000
Huisvesting		97.500
Organisatie		50.000
Rente/bankkosten		12.500
Afschrijving		20.000
Onderhoud/reservering		36.500
Onvoorzien/diversen		7.000
TOTAAL LASTEN		1.095.500
RESULTAAT MUSEUM	+	24.500
PROJECTEN		
Baten		65.000
Lasten/co-financiering	-	89.500
RESULTAAT PROJECTEN	-	24.500
RESULTAAT TOTAAL		0

23-8-2016 8:00:07 15378 /00045

HUNEBEDCENTRUM

2016 - 2020

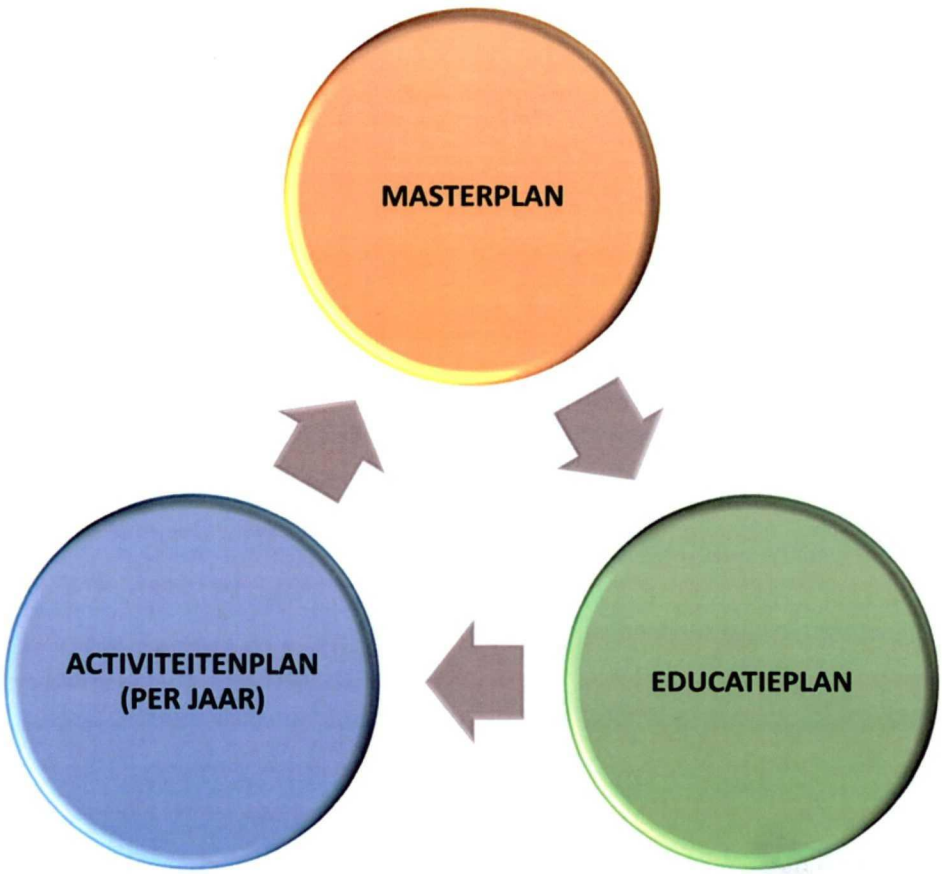

23-9-2016 9:00:07 15378 /00046

Activiteitenplan 2017

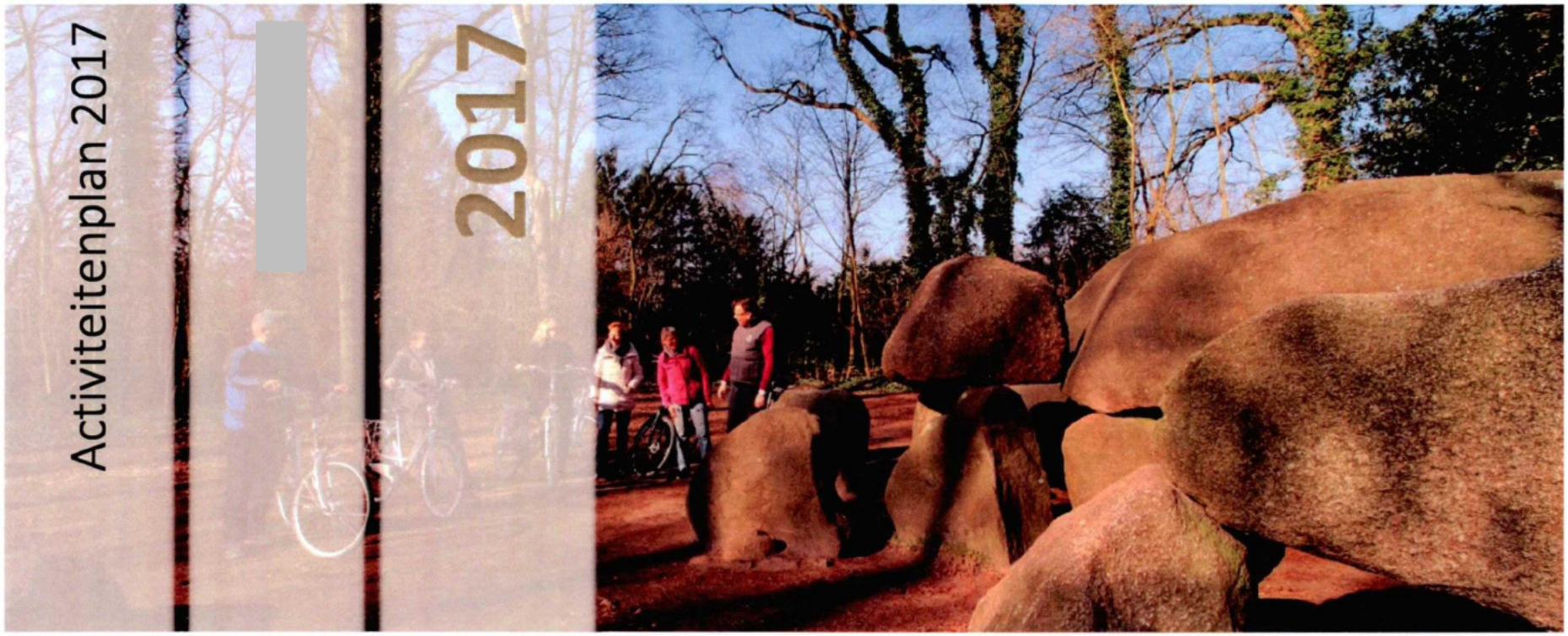

Hunebedcentrum
Bronnegerstraat 12
9531 TG Borger

In het jaar 2017 staan er voor het Hunebedcentrum hoop mooie, interessante, leerzame en leuke activiteiten in planning. In dit document is een overzicht te vinden van alle activiteiten in 2017. De activiteiten vinden plaats in de vorm van lezingen, levende geschiedenis, markten, wandelingen en dergelijke.

Afdeling Educatie/Communicatie
Hunebedcentrum
Versie 1.0

Hunebed Centrum

23-9-2016 9:00:07 15378 /00047

Inhoudsopgave

1 Inleiding 2
2 Activiteiten 5
3 Januari 7
4 Februari (MAAND VAN GEKLEURD GRIJS) 11
5 Maart 14
6 April 17
7 Mei 21
8 Juni 25
9 Juli 28
10 Augustus 32
11 September (GROENE MAAND, BURENDAG, DRENTSE UITMAAND) 37
12 OKTOBER (WEEKEND VAN DE WETENSCHAP, OKTOBER KENNISMAAND, OKTOBER KINDERMAAND, MAAND VAN DE GESCHIEDENIS) 41
13 November 45
14 December 48
15 Bijlage 1. Kosten Oertijdpark 51
16 Bijlage 2. Duurzaam Hunebedcentrum 52

23-9-2016 9:00:07 15378 /00048

1 INLEIDING

De afdeling Educatie en Communicatie maakt elk jaar een activiteitenplan in nauwe samenspraak met het managementteam en directie. In dit document kunt u meer lezen over de activiteiten gepland in 2017.

Het jaar 2017 zal in het teken staan van het nog verder implementeren van het prehistorisch park in de activiteiten. De projecten Oertijdpark, Ontdekpaden en HunebedXperience spelen hier allen een rol in.

Oertijdpark

Het Hunebedcentrum werkt al een paar jaar aan de ontwikkeling van het buitenterrein. In 2014 is besloten het terrein te omheinen en dit de naam Oertijdpark te geven, in dit park zal de geschiedenis tot leven komen door workshops en activiteiten. Voor de bemensing van dit park zorgen oproepkrachten die opgeleid worden door de afdeling Educatie, daarnaast wordt ook gebruik gemaakt van vrijwilligers, wanneer zij dit willen, worden zij ingezet zodat er living history ontstaat.

Archeologische openluchtmusea

Met de organisatie EXARC heeft het Hunebedcentrum in meerdere projecten geparticipeerd, namelijk Zeitgeist en OpenArch. Tot 2015 hebben we geparticipeerd in OpenArch, u kunt meer lezen op www.openarch.eu.

Geopark de Hondsrug

Als partner van Geopark de Hondsrug zal het Hunebedcentrum ook activiteiten met als thema geologie en archeologie ontwikkelen: Hondsrugacademie[1], Hondsrugkids, Geoparkweken, Geoweken, Geoparksafari's, Hondsrugacademie JUNIOR.

Op de websites www.geoparkdehondsrug.nl en www.geoparkdehondsrug.eu kunt meer informatie vinden.

Cittaslow

Als supporter van Cittaslow zal het Hunebedcentrum ook activiteiten met dit thema ontwikkelen: Cittaslow markt.

Megalithic Routes – European Cultural Route

Als partner in het project Megalithic Routes zal het Hunebedcentrum een aantal activiteiten organiseren die ook de andere partners organiseren:

1. Nacht van mythen en legenden –
2. Fiets- en wandelevenement – Day of the megaliths – Dag van het Hunebed 2017.

[1] AWN, NGV, Rijksuniversiteit Groningen, IVN Borger-Odoorn.

23-9-2016 9:00:07 153378 /00049

Crowdfunding
Door aan landelijke actieweken mee te doen, kan het Hunebedcentrum extra budget creeeren voor de organisatie van activiteiten:
1. Clubactie (https://www.clubactie.nl/), start in september;
2. Jantje Beton (http://www.jantjebeton.nl/), 13 t/m 25 februari;
3. NL doet (http://www.nldoet.nl/), 10 en 11 maart 2017;
4. NL geeft (http://www.oranjefonds.nl/oranje-fonds-collecte), begin mei 2017;
5. Burendag (http://www.burendag.nl/), september 2017;
6. Anjer actie (https://anjeractie.nl/), 14 t/m 20 mei 2017.

Culturele instellingen (K&C DR)
Overkoepelende culturele instellingen zoeken bij het Hunebedcentrum advies en samenwerking. In dit kader speelt het Hunebedcentrum een rol in:
1. Gekleurd Grijs (februari 2017);
2. Oktober Kindermaand;
3. Drentse Uitmaand;
4. Drentse CultuurAcademie;
5. Culturele Mobiliteit.

DCA en Culturele Mobiliteit
De Drentse CultuurAcademie heeft in 2013 een subsidieverzoek gestuurd voor de ontwikkeling van doorlopende leerlijn voor het primair onderwijs. Deze is met terugwerkende kracht gegund. De subsidie valt onder Cultuureducatie met Kwaliteit, zie website http://www.compenta.nl/.
De DCA is een overleg waarbij de aanbieders van Culturele Mobiliteit vertegenwoordigd zijn. Uit de DCA worden projecten opgestart, kennis gedeeld en samenwerking gezocht. De aanbieders zijn: Drents Museum, Gevangenismuseum, De Nieuwe Kolk, Drents Archief, Museum de Buitenplaats, Kamp Westerbork en HC.
In 2015 is de eerste leerlijn ontwikkeld, waarbij beeldcultuur centraal staat. U kunt alle informatie vinden op www.drentsecultuuracademie.nl.

Natuurorganisaties (Landschapsbeheer Drenthe, Staatsbosbeheer, Drentse Landschap, IVN, OCW-Groen en Doen, Idylle)
Door de unieke locatie van het Hunebedcentrum zoeken ook natuurorganisaties samenwerking met het Hunebedcentrum. Met deze organisaties organiseert het Hunebedcentrum de volgende activiteiten:
1. Groene Maand,
2. Natuurwerkdag,

23-9-2016 8:00:07 15378 /00050

3. Dag van het Hunebed,
4. Hondsrugacademie, Hondsrugkids.

Vrijwilligersorganisaties (Oranjefonds)
Het Hunebedcentrum kan een kleine subsidie aanvragen voor Burendag en NL doet bij het Oranjefonds. De activiteiten worden gepland door het Oranjefonds, in februari NL doet en september Burendag.

Museumvereniging
Het Hunebedcentrum doet graag mee met de initiatieven van de Museumvereniging. In april organiseert zij de Nationale Museumweek naast de organisatie van Museumkids. Door mee te doen ontvangt het Hunebedcentrum gratis promotie en materialen.

Idylle dagen
Op het terrein van het Hunebedcentrum is in 2014 een Idylle-tuin aangelegd met dank aan de vlinderstichting, de ilylle-tuin wordt dan ook onderhouden door een bedrijf dat is aangewezen door de Vlinderstichting. Omdat de vlinderstichting dit allemaal bekostigt wordt geëist dat er een aantal keer per jaar een aantal dagen wordt georganiseerd waarop de Idylle-tuin vrij toegankelijk is. Daarom zijn er gedurende het jaar 4 dagen gepland waarop het prehistorisch park vrij toegankelijk is voor publiek. 2 van deze dagen zullen speciaal voor kinderen zijn, de andere 2 dagen zijn meer gericht op volwassenen.

Landelijke acties
Op het gebied van musea, geschiedenis en wetenschap zijn er landelijke initiatieven, namelijk:
1. MuseumJeugdUniversiteit (www.museumjeugduniversiteit.nl),
2. Oktober kennismaand (http://www.hetweekendvandewetenschap.nl/),
3. Maand van de geschiedenis (http://www.maandvandegeschiedenis.nl/),
4. RabobankMuseumdag (http://www.rabobankmuseumdag.nl/),
5. Open Monumentendag (http://www.openmonumentendag.nl/),
6. Buitenspeeldag (http://www.buitenspeeldag.nl/),
7. Weekend van de Wetenschap (http://www.hetweekendvandewetenschap.nl/).

2017 International Year of Sustainable Tourism for Development, oftewel het jaar van duurzame toerisme en ontwikkeling. Het is nog niet bekend welk dier de:
vogel van het jaar, de spin van het jaar, de plant van het jaar, de paddenstoel van het jaar en de zoogdier van het jaar wordt.

23-9-2016 9:00:07 15378 /000051

2 ACTIVITEITEN

In de volgende paragrafen zullen de activiteiten van 2017 worden besproken.
Eventuele aanvullingen en opmerkingen kunnen worden gemaild naar communicatie@hunebedcentrum.nl.

Standaard

Wat	**Wanneer**
Levende geschiedenis in het OP	Weekenden: Za en Zo tussen 13-17 uur Vakanties: Elke dag tussen 13-17 uur

Jaarlijks terugkerende activiteiten

Wat	**Wanneer**
Stenenspreekuur	Tweede woensdag van de maand 13.30 -16.00
Hondsrugkids	1x per vakantie op maandag
Keiencursus	???
Onder onze voeten	Oktober 2016 – februari 2017
Europese dag van de megalithische cultuur	Laatste zondag in april – ???
Oekdag	Begin mei - 10 mei
Internationale museumdag	Rond 18 mei (http://imd.icom.museum/)
Geoparkweek	Laatste week van de maand mei
Oergezondmarkt	Derde zondag in juli - 23 juli 2017
Dag van archeologie	Vrijdag eind juli (http://www.dayofarchaeology.com/about-the-project/)
Oertijdmarkt	Eerste zondag in augustus - 6 augustus 2017
Dag van het Hunebed	Tweede zondag in augustus – 13 augustus 2017
Nacht van mythen en legenden	Derde zaterdag in september – 16 september
Nacht van de nacht	Één na laatste zaterdag van oktober – 21 oktober
Natuurwerkdag	Eerste zaterdag in november – 4 november
Noordelijke zwerfsteendag	Tweede zaterdag in november – 11 november
Internationale dag van archeologie	Derde zaterdag van oktober (https://www.archaeological.org/archaeologyday/)
Internationale geologiedag	??? (http://mmph-rks.org/en-us/Calendar/International-Day-of-Geology-77)

23-9-2016 9:00:07 15378 /00052

Themaweekenden

Wat	**Wanneer**
Oer - voedselweekend	Paasweekend – 14-17 april
Metaal - weekend	Rond Koningsdag - 29-30 april
Van linnen tot leer - weekend	Hemelvaartweekend – 25 – 28 mei
In vuur en vlam - weekend	Pinksterweekend – 3-5 juni
Steentijdweekend	Herfstvakantie - 21-22 oktober

23-9-2016 9:00:07 15378 /00053

3 JANUARI

JANUARI 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Zo	1		GESLOTEN	GESLOTEN NIEUWJAARSDAG			Kerst
Ma	2	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Di	3	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Wo	4	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Do	5	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Vr	6	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst DRIE KONINGEN
Za	7	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Zo	8	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Ma	9						
Di	10						
Wo	11	VANAF 13.30	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	

23-9-2016 9:00:07 15378 /00054

		UUR					
Do	12						
Vr	13						
Za	14	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		
Zo	15	14.00 - 16.00 UUR	LEZING - WAT ZIT ER ONDER ONZE VOETEN – VAN AARDKERN TOT AARDOPPERVLAKTE	Nederland in het Mesozoicum en Tertiair; sedimentologie, klimaat, flora en fauna	Spreker: Nat Hist. Museum , Maastricht	€5,- MEDEWERKERS GEOPARK EN HC GRATIS	
Ma	16						
Di	17						
Wo	18						
Do	19						
Vr	20						
Za	21	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		
Zo	22	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		
Ma	23						
Di	24						
Wo	25						
Do	26						
Vr	27						
Za	28	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		
Zo	29	13-17	LEVENDE		Oproepkrachten +		

23-9-2016 9:00:07 15378 /000055

		UUR	GESCHIEDENIS		coördinator		
Ma	30						
Di	31						

23-9-2016 9:00:07 15378 /00056

Kerstvakantie vieren bij het Hunebedcentrum
24 december – 8 januari om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 11 januari om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Lezing - "WAT ZIT ER ONDER ONZE VOETEN – VAN AARDKERN TOT AARDOPPERVLAKTE"
Zondag *15 januari 2017 om 14.00 uur*
Nederland in het Mesozoicum en Tertiair; sedimentologie, klimaat, flora en fauna
Spreker: [redacted] Nat Hist. Museum , Maastricht
Kosten: 5,- euro p.p. (inclusief koffie/thee), voor medewerkers Geopark en HC gratis
Locatie: Auditorium
Medewerkers: [redacted] [redacted] **medewerkers museumbalie/winkel**

23-9-2016 9:00:07 15378 /00057

4 FEBRUARI (MAAND VAN GEKLEURD GRIJS)

FEBRUARI 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Wo	1						
Do	2						
Vr	3						
Za	4						
Zo	5						
Ma	6						
Di	7						
Wo	8	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	9						
Vr	10						
Za	11						
Zo	12	14.00 - 16.00 UUR	LEZING - WAT ZIT ER ONDER ONZE VOETEN – VAN AARDKERN TOT AARDOPPERVLAKTE	Nederland in het Kwartair; Pleistoceen en Holoceen, ijstijden, sedimenten, kustvorming, etc.	Spreker: TNO, Utrecht	€5,- MEDEWERKERS GEOPARKEN HC GRATIS	
Ma	13						
Di	14						VALENTIJNSDAG
Wo	15						
Do	16						
Vr	17						
Za	18	13-17	LEVENDE		Oproepkrachten +		Vakantie

23-9-2016 9:00:07 15378 /000058

		UUR	GESCHIEDENIS		coördinator		
Zo	19	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	20	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	21	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	22	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	23	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	24	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	25	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Zo	26	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie CARNAVAL
Ma	27	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	28	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie

23-9-2016 9:00:07 15378 /000059

Stenenspreekuur
Woensdag 8 februari om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter Harrie Huisman houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Lezing - "WAT ZIT ER ONDER ONZE VOETEN – VAN AARDKERN TOT AARDOPPERVLAKTE"
Zondag *15 januari 2017 om 14.00 uur*
Nederland in het Mesozoicum en Tertiair; sedimentologie, klimaat, flora en fauna
Spreker: [redacted] TNO, Utrecht
Kosten: 5,- euro p.p. (inclusief koffie/thee), voor medewerkers Geopark en HC gratis
Locatie: Auditorium
Medewerkers: [redacted] [redacted] **medewerkers museumbalie/winkel**

Voorjaarsvakantie bij het Hunebedcentrum
18 februari – 5 maart om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

23-9-2016 9:00:07 15378 /00060

5 MAART

MAART 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Wo	1	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie :
Do	2	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie :
Vr	3	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	4	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Zo	5	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie :
Ma	6						
Di	7						
Wo	8	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	9						
Vr	10	AANVANG 9.30 UUR	VRIJWILLIGERSDAG - NL DOET	Handen uit de mouwen p het buitenterrein		GRATIS	
Za	11						
Zo	12						
Ma	13						
Di	14						

23-9-2016 8:00:07 15378 /000061

Wo	15						
Do	16						
Vr	17						
Za	18						
Zo	19						
Ma	20						
Di	21						
Wo	22						
Do	23						
Vr	24						
Za	25						
Zo	26						
Ma	27						
Di	28						
Wo	29						
Do	30						
Vr	31						

23-9-2016 9:00:07 15378 /00062

Voorjaarsvakantie bij het Hunebedcentrum
18 februari – 5 maart om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 8 maart om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Vrijwilligersdag: NL doet
Vrijdag 10 maart vanaf 9.30 uur
De handen uit de mouwen. Deze dag gaan we aan de slag om het buitenterrein weer netjes te maken. Er zal worden gewied, gezaaid, gevlochten en gesnoeid.
Kosten: gratis
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted]

23-9-2016 9:00:07 15378 /00063

6 APRIL

APRIL 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Za	1						1 APRIL
Zo	2						
Ma	3						
Di	4						
Wo	5						
Do	6						
Vr	7						
Za	8						
Zo	9						
Ma	10						
Di	11						
Wo	12	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	13						
Vr	14	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **VOEDSELWEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		Paasweekend
Za	15	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **VOEDSELWEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		Paasweekend
Zo	16	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **VOEDSELWEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		Paasweekend

Ma	17	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **VOEDSELWEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		Paasweek end
Di	18						
Wo	19						
Do	20						
Vr	21						
Za	22	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Zo	23	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Ma	24	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Di	25	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Wo	26	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Do	27	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Vr	28	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Za	29	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **METAALWEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE

23-9-2016 9:00:07 15378 /00065

Zo	30	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **METAALWEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE KONINGS DAG

23-9-2016 9:00:07 15378 /00066

Stenenspreekuur
Woensdag 12 april om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers:

Oer-voedsel Weekend
14 april – 17 april om 13.00 uur
Ontdek het voedsel uit de prehistorie Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen die alles vertellen over het eten uit de prehistorie. Het jagen en verzamelen van het eten tot het klaarmaken van het eten.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers:

Meivakantie bij het Hunebedcentrum
22 april – 7 mei om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: **+ oproepkrachten**

Metaal Weekend
29 april – 30 april om 13.00 uur
Ontdek de metalen uit de prehistorie Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen die alles vertellen over de metalen uit de prehistorie. Leer alles over het bewerken van metalen, van tin tot goud.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers:

23-9-2016 9:00:07 15378 /00067

7 MEI

MEI 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Ma	1	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		DAG VAN DE ARBEID/ CARNAVALSVAK.
Di	2	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		CARNAVALSVAK.
Wo	3	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		CARNAVALSVAK.
Do	4	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		CARNAVALSVAK./DODENHERDENKING
Vr	5	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		BEVRIJDINGSDAG
Za	6	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		CARNAVALSVAK.
Zo	7	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		CARNAVALSVAK.
Ma	8						
Di	9						
Wo	10	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR **OEKDAG**	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	

23-9-2016 9:00:07 15378 /00068

Do	11						
Vr	12						
Za	13						
Zo	14						MOEDERDAG
Ma	15						
Di	16						
Wo	17						
Do	18		INTERNATIONALE MUSEUMDAG				INTERNATIONALE MUSEUMDAG
Vr	19						
Za	20						
Zo	21						
Ma	22						
Di	23						
Wo	24						
Do	25	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **VAN LINNEN TOT LEER WEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		HEMELVART
Vr	26	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **VAN LINNEN TOT LEER WEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		HEMELVARTWEEKEND
Za	27	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **VAN LINNEN TOT**		Oproepkrachten + coördinator		HEMELVARTWEEKEND/BEGIN

23-9-2016 9:00:07 15378 /00069

			LEER WEEKEND				RAMADAN
Zo	28	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **VAN LINNEN TOT LEER WEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		HEMELVA ARTWEEK END
Ma	29						
Di	30						
Wo	31						

Meivakantie bij het Hunebedcentrum
22 april – 7 mei om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: **+ oproepkrachten**

Bevrijdingsdag
Vrijdag 5 mei
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 10 mei om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers:

23-9-2016 9:00:07 15378 /000070

Oekdag
Woensdag 10 mei om 11.00 – 16.00 uur
Welkom in wereld van Oek. Met leuke activiteitjes, voorleesmiddag en nog veel meer!
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers:

Hemelvaartweekend bij het Hunebedcentrum
25 mei – 28 mei om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: **+ oproepkrachten**

Van linnen tot leer weekend
25 mei – 28 mei om 13.00 uur
Maak kennis met het textiel uit de prehistorie. Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve die alles vertellen over textiel. Zij laten zien hoe kleding gemaakt werd vanaf leer tot en met wol.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers:

23-9-2016 9:00:07 15378 /00071

8 JUNI

JUNI 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Do	1						
Vr	2						
Za	3	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **IN VUUR EN VLAM - WEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		PINKSTER WEEKEND
Zo	4	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **IN VUUR EN VLAM - WEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		PINKSTER WEEKEND
Ma	5	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **IN VUUR EN VLAM - WEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		PINKSTER WEEKEND
Di	6						
Wo	7						
Do	8						
Vr	9						
Za	10						
Zo	11						
Ma	12						
Di	13						
Wo	14	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	

23-9-2016 9:00:07 15378 /000072

Do	15						
Vr	16						
Za	17						
Zo	18						
Ma	19						VADERDAG
Di	20						
Wo	21						
Do	22						
Vr	23						
Za	24						
Zo	25						SUIKERFEEST
Ma	26						
Di	27						
Wo	28						
Do	29						
Vr	30						

23-9-2016 9:00:07 15378 /00073

Pinksterweekend bij het Hunebedcentrum
3 juni – 5 juni om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

In vuur en vlam weekend
3 juni – 5 juni om 11.00 -16.00uur
Ervaar het vuur. Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve die alles vertellen over vuur. Hoe werd vuur in de prehistorie gemaakt, wat kan je allemaal met vuur?
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted]

Stenenspreekuur
Woensdag 14 juni om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

23-9-2016 9:00:07 15378 /00074

9 JULI

JULI 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Za	1						
Zo	2						
Ma	3						
Di	4						
Wo	5						
Do	6						
Vr	7						
Za	8	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Zo	9	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	10	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	11	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	12	13-17 UUR VANAF 13.30 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN	Oproepkrachten + coördinator	GRATIS	Vakantie
Do	13	13-17	LEVENDE		Oproepkrachten +		Vakantie

23-9-2016 9:00:07 15378 /00075

		UUR	GESCHIEDENIS		coördinator		
Vr	14	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	15	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Zo	16	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	17	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	18	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	19	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	20	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	21	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	22	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Zo	23	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS OERGEZONDMARKT		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie

23-9-2016 9:00:07 15378 /000076

Ma	24	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	25	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	26	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	27	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	28	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	29	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Zo	30	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	31	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie

23-9-2016 9:00:07 15378 /00077

Stenenspreekuur
Woensdag 12 juli om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers:

Zomervakantie bij het Hunebedcentrum
8 juli – 3 september om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: + oproepkrachten

Oergezondmarkt
Zondag 23 juli
Op zondag 23 juli vindt op het terrein van het Hunebedcentrum de Oergezondmarkt plaats. Gezondheid en bewegen staat centraal. Niet alleen hedendaagse gezondheid maar ook gezondheid in het verleden met een link naar het heden staat centraal. Van paleo-dieet tot foodforest, van yoga tot fietsen, van biologische geitenkaas tot het bij elkaar zoeken van je eigen maaltijd, van kruidenthee tot grasvarkens en nog veel meer. Uniek in zijn soort, maak het mee....
Kosten: gratis
Locatie: Buitenterrein
Medewerkers:

23-8-2016 9:00:07 15378 /00078

10 AUGUSTUS

AUGUSTUS 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Di	1	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Wo	2	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Do	3	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Vr	4	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Za	5	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Zo	6	13-17 UUR 11 – 17 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS OERTIJDMARKT		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Ma	7	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Di	8	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie

23-9-2016 9:00:07 15378 /00079

Wo	9	13-17 UUR VANAF 13.30 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN	Oproepkrachten + coördinator	GRATIS	vakantie
Do	10	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Vr	11	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Za	12	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Zo	13	13-17 UUR 11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS DAG VAN HET HUNEBED		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Ma	14	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Di	15	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Wo	16	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Do	17	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Vr	18	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie

23-9-2016 9:00:07 15378 /000080

Za	19	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Zo	20	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Ma	21	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Di	22	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Wo	23	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Do	24	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Vr	25	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Za	26	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Zo	27	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Ma	28	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Di	29	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Wo	30	13-17	LEVENDE		Oproepkrachten +		vakantie

23-9-2016 9:00:07 15378 /000081

		UUR	GESCHIEDENIS		coördinator		
Do	31	12-16 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS				vakantie

23-9-2016 9:00:07 15378 /00082

Zomervakantie bij het Hunebedcentrum
8 juli – 3 september om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 9 augustus om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Oertijdmarkt
Zondag 6 augustus
Zondag 6 augustus vindt op het buitenterrein van het Hunebedcentrum in Borger een Oertijdmarkt plaats.
De markt met meer dan zestig standhouders op het gebied van archeologie, mineralen en fossielen is van elf tot vijf uur te bezoeken. Een toegangskaartje kost twee euro.
Verder worden demonstraties vuursteenbewerking gehouden en kinderen kunnen een prehistorisch broodje bakken.
Kosten: gratis
Locatie: Buitenterrein
Medewerkers: [redacted]

Dag van het Hunebed
Zondag 13 augustus
Tijdens dit weekend staat de steentijd centraal. Er worden workshops gegeven en presentaties gehouden over de steentijd.
Kosten: gratis
Locatie: Buitenterrein
Medewerkers: [redacted]

23-9-2016 9:00:07 15378 /00083

11 SEPTEMBER (GROENE MAAND, BURENDAG, DRENTSE UITMAAND)

SEPTEMBER 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Vr	1	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Za	2	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Zo	3	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		vakantie
Ma	4						
Di	5						
Wo	6						
Do	7						
Vr	8						
Za	9						
Zo	10						
Ma	11						
Di	12						
Wo	13	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	14						
Vr	15						
Za	16	VANAF 19.00 UUR	**Nacht van Mythen en Legenden**	WANDELING LANGS SPANNENDE VERHALEN		€6,- VOLW. €3,- KIND	
Zo	17						

23-9-2016 8:00:07 15378 /000084

Ma	18						
Di	19	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		PRINSJES DAG
Wo	20						
Do	21						
Vr	22						
Za	23						
Zo	24						
Ma	25						
Di	26						
Wo	27						
Do	28						
Vr	29						
Za	30						

23-9-2016 9:00:07 15378 /00085

Zomervakantie bij het Hunebedcentrum
8 juli – 3 september om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 13 september om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Nacht van Mythen en Legenden
Zaterdag 16 september (start wandeling tussen 19.00-21.30 uur)
Op zaterdag 16 september vindt op het terrein van het Hunebedcentrum de 'Nacht van de Mythen en Legenden' plaats. Op diverse locaties, waaronder bij het grootste hunebed, in het oertijdpark, in de keientuin en in de diverse gebouwen, worden spannende en mysterieuze verhalen verteld en vind levende geschiedenis plaats. U gaat even terug in de tijd en wordt ook af en toe even op het verkeerde been gezet. En, wat heel bijzonder is, is dat het grootste hunebed van Nederland verlicht is door fakkels. Deze avond is ook het museum open, u zult zien dat het 's avonds heel anders is dan een bezoek overdag. Het evenement start om 19.00 uur en duurt tot 23.00 uur. U kunt komen op ieder moment, het leukst is het uiteraard als het echt donker aan het worden is. Iedereen dient zelf een zaklantaarn mee te nemen.
Kosten: volwassenen €6,- p.p. inclusief hapje en drankje, kinderen 4 tot en met 11 jaar €3,- p.p. inclusief hapje en drankje, kinderen 0-3 jaar gratis
Locatie: Hunebedcentrum
Medewerkers: [redacted]

Prinsjesdag bij het Hunebedcentrum
Dinsdag 19 september om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun

23-9-2016 9:00:07 15378 /00086

wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

23-9-2016 9:00:07 15378 /00087

12 OKTOBER (WEEKEND VAN DE WETENSCHAP, OKTOBER KENNISMAAND, OKTOBER KINDERMAAND, MAAND VAN DE GESCHIEDENIS)

OKTOBER 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Zo	1						OKTOBER KINDERMAAND
Ma	2						
Di	3						
Wo	4						DIERENDAG
Do	5						
Vr	6						
Za	7						OKTOBER KINDERMAAND
Zo	8						OKTOBER KINDERMAAND
Ma	9						
Di	10						
Wo	11	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	12						
Vr	13						
Za	14	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie OKTOBER

23-9-2016 9:00:07 15378 /000088

			STEENTIJDWEEKEND				KINDERMAAND
Zo	15	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **STEENTIJDWEEKEND**		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie OKTOBER KINDERMAAND
Ma	16	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	17	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	18	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	19	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	20	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	21	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS **NACHT VAN DE NACHT**		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie OKTOBER KINDERMAAND
Zo	22	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie OKTOBER KINDERMAAND
Ma	23	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie

23-9-2016 9:00:07 15378 /000089

Di	24	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	25	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	26	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	27	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	28	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie OKTOBER KINDERM AAND Vakantie Z
Zo	29	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie OKTOBER KINDERM AAND
Ma	30						
Di	31						HALLOWE EN

23-9-2016 9:00:07 15378 /00090

Oktober Kindermaand
Zaterdag 7, 14, 21 en 28, zondag 1, 8, 15, 22 en 29.

Stenenspreekuur
Woensdag 11 oktober om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers:

Steentijdweekend
Zaterdag en zondag 14 en 15 oktober
Tijdens dit weekend staat de steentijd centraal. Er worden workshops gegeven en presentaties gehouden over de steentijd.
Kosten: gratis
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers:

Nacht van de Nacht
Zaterdag 21 oktober om 19.00 uur
Nacht van de nacht. ...
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers:

Oktobervakantie bij het Hunebedcentrum
14 oktober – 29 oktober om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: + oproepkrachten

23-9-2016 9:00:07 15378 /00091

13 NOVEMBER

NOVEMBER 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Wo	1						
Do	2						
Vr	3						
Za	4		NATUURWERKDAG				
Zo	5						
Ma	6						
Di	7						
Wo	8	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	9						
Vr	10						
Za	11		NOORDELIJKE ZWERFSTEENDAG				SINT MAARTEN
Zo	12						
Ma	13						
Di	14						
Wo	15						
Do	16						
Vr	17						
Za	18						
Zo	19						
Ma	20						
Di	21						
Wo	22						
Do	23						

23-9-2016 9:00:07 15378 /000092

Vr	24						
Za	25						
Zo	26						
Ma	27						
Di	28						
Wo	29						
Do	30						

23-9-2016 9:00:07 15378 /00093

Natuurwerkdag
Zaterdag 2 november om 11-16 uur
Zaterdag 2 november vindt de landelijke Natuurwerkdag van Landschapsbeheer Nederland plaats. Ook het Hunebedcentrum doet mee! Op deze Natuurwerkdag kan iedereen van jong (8 jaar en ouder) tot oud onder begeleiding aan de slag. Vandaag gaan we onkruid wieden, struiken snoeien, hekwerk vernieuwen, de akkers inzaaien met wintergranen en meer. Meld je nu aan via www.natuurwerkdag.nl of mail naar communicatie@hunebedcentrum.nl.
Kosten: gratis, als tegenprestatie bieden we een klein presentje.

Stenenspreekuur
Woensdag 8 november om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers:

Noordelijke Zwerfsteendag
Zaterdag 11 november 2017 tussen 10.00 en 16.00 uur
Op zaterdag 11 november gaan we de zesde noordelijke zwerfsteendag organiseren.
Locatie: Hunebedcentrum
Aanmelden bij het Hunebedcentrum via @hunebedcentrum.nl of 0599-

23-9-2016 9:00:07 15378 /00094

14 DECEMBER

DECEMBER 2017			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Vr	1						
Za	2						
Zo	3						
Ma	4						
Di	5						SINTERKLAAS
Wo	6						
Do	7						
Vr	8						
Za	9						
Zo	10						
Ma	11						
Di	12						
Wo	13	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	14						
Vr	15						
Za	16						
Zo	17						
Ma	18						
Di	19						
Wo	20						
Do	21						
Vr	22						

23-9-2016 9:00:07 15378 /00095

Za	23	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Zo	24	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	25	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie KERST
Di	26	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie KERST
Wo	27	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	28	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	29	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	30	13-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Zo	31	13-17 UUR	GESLOTEN OUDJAARSDAG		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie OUDJAAR SDAG

23-9-2016 9:00:07 15378 /00096

Stenenspreekuur
Woensdag 13 december om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers:

Kerstvakantie bij het Hunebedcentrum
23 december – 7 januari om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: + oproepkrachten

23-9-2016 9:00:07 15378 /000097

15 BIJLAGE 1. KOSTEN OERTIJDPARK

Activiteit	Kosten in euro	Periode
Levende geschiedenis 12-16 uur drie weekenden	240	Voorjaarsvakantie
Levende geschiedenis 12-16 uur (drie dagen)	120	Pasen
Levende geschiedenis 12-16 uur drie weekenden	240	Meivakantie
Levende geschiedenis 12-16 uur (valt in meivakantie)	0	Hemelvaart
Levende geschiedenis 12-16 uur (drie dagen)	120	Pinksteren
Levende geschiedenis 12-16 uur negen weekenden + drie weken	3120	Zomervakantie
Levende geschiedenis 12-16 uur drie weekenden	240	Herfstvakantie
Levende geschiedenis 12-16 uur drie weekenden	240	Kerstvakantie
Kosten	4320	

23-9-2016 8:00:07 15378 /000098

Duurzaam Hunebedcentrum

Het Hunebedcentrum vertelt het verhaal van de hunebedbouwers in een brede context. Het gaat niet alleen om de relatief korte periode in de prehistorie waar de archeologen de hunebedbouwers in plaatsen maar het gaat ook om de wereld die er aan vooraf ging (vanaf de ijstijd), de wereld die er na kwam en vooral ook het landschappelijke verhaal waarin de hunebedbouwers leefden. In dat kader is een aantal jaren geleden besloten om volop in te zetten op Cittaslow (de gemeente Borger Odoorn) en Geopark de Hondsrug. Beide initiatieven hebben als basis bewustwording van het lokale verhaal met een sterke relatie tot het bouwen aan een duurzame toekomst. Daarnaast zijn we ook betrokken bij het programma van Healthy Lifestyle en hebben we aangegeven dat we het eerste Healthy Lifestyle museum in de wereld willen worden. Wat dat precies inhoud gaan we de komende periode uitvinden.
Het Hunebedcentrum ziet deze ontwikkelingen als onderdeel van de huidige veranderingen in de maatschappij. We worden ons steeds bewuster van de kwetsbaarheid van de aarde en dus ook van onze eigen leefomgeving. In de prehistorie was het landschap en de natuur een gegeven, het was er gewoon en aangezien er weinig mensen woonden hoefde niemand na te denken over de kwetsbaarheid. Nu leven we in een andere tijd en het Hunebedcentrum kan daarbij gaan dienen als een voorbeeldmuseum waar bewustwording van hoe wij leven op deze aarde centraal staat. Dit uiteraard in relatie tot het verleden. Dit komt naar voren in nieuwe programma's die we ontwikkelen op het terrein van voedsel (wat vinden we in de natuur, hoe eten we gezond enz.) en bewegen.

Wat gaan we de komende periode doen?

We gaan op diverse activiteiten inzetten.

1. Programma's op basis van - wat vind ik aan voedsel en medicijnen in de natuur. Er is al een extern bedrijf die excursies geeft in het Oertijdpark over eetbare planten. We willen dit gaan uitbreiden met excursies in het bos rondom D27 (het grootste hunebed van Nederland) – foodforest. Deze rondleidingen/excursies zijn zowel in groepsverband (met gids) als individueel te doen (met een flyer). We gaan dit in samenwerking met het Drents Landschap oppakken.
2. Schoolprogramma's creëren die aansluiten op de belevingswereld van de kinderen zullen automatisch het thema voedsel en beweging/sport omvatten. De kinderen stappen terug in de tijd, namelijk naar de prehistorie en willen weten hoe de mensen leefden en hoe ze overleefden, automatisch worden voedsel (eten, drinken, wc) en bewegen (jagen en verzamelen, ploegen, maken van gereedschap) besproken. We kunnen dit thema verder uitdiepen door een tijdlijn te laten proeven van de oude steentijd, naar de hunebedbouwers, naar de bronstijdboeren tot aan de ijzertijdboeren.

23-9-2016 9:00:07 15378 /000099

Er is een verandering gaande in het onderwijs, steeds meer gemeenten willen een samenwerking tussen welzijn, kinderopvang, buitenschoolse opvang en onderwijs. Dit betekent dat kinderen steeds vaker zullen overblijven, voor- en naschoolse opvang zullen hebben, en dus eten, drinken, sporten, activiteiten (natuur/kunst/cultuur) en bewegen binnen dit kader. In het onderwijs kiezen scholen steeds meer voor continue rooster waarbij scholen de lunch integreren in hun lesprogramma. Dit heeft gevolgen, want de scholen zullen instellingen niet buiten schooltijden bezoeken. Na 14 uur zullen scholen culturele instellingen niet meer bezoeken, door in te spelen op buitenschoolse opvang en kinderdagverblijven is er kans om toch bezoek van leerlingen mogelijk te maken.

3. Oerschool – tweede woensdag van de maand organiseert Ivn iets met Oer (geologie, archeologie, prehistorie, natuur)
4. Eten kan meehelpen bij integratie van nieuwe Nederlanders, kinderen met Noord-Afrikaanse en Turkse roots kunnen via prehistorisch eten vaak gemakkelijk een link vinden, zij voelen zich sneller verbonden met dit thema. Onderzoek heeft uitgewezen dat deze kinderen via dit thema te raken zijn naast het thema muziek en dans.
5. Oergezondmarkt – in juli 2017 wordt een markt georganiseerd met allerlei organisaties en bedrijven die zich bezig houden met gezond voedsel medicijnen uit de natuur en bewegen. Het is meer dan een gewone markt – het moet een inspiratiedag worden voor nieuwe ontwikkelingen – niet alleen voor onszelf maar ook voor de deelnemers (netwerkdag) en uiteraard voor de bezoekers.
    - Een gedeelte van de markt wordt ingevuld door een tijdbalk – een tiental kramen die voedsel en medicijnen uit prehistorische en historische periodes showen – hier kunnen mensen proeven en informatie halen. Het wordt een soort buitenexpositie. De laatste kraam heet 'toekomst'
    - Een gedeelte van de markt wordt ingevuld door kramen van externe organisaties en bedrijven die zich bezig houden met de beschreven thematiek
    - Er worden workshops gegeven – onder andere excursie food forest en excursie eetbare planten in Oertijdpark.
    - In het Oertijdpark vind levende geschiedenis plaats met zoveel mogelijk een relatie tot Oergezond – diverse prehistorische kooksessie met proeverijen
    - Er worden de hele dag presentatie gegeven in het Kenniscentrum over diverse onderwerpen in relatie tot de thematiek (bijv. over food forestry, foodwalks, eetbaar 'onkruid', **moestuin, snoeien/onderhoud enz.)**
    - **Er worden live oer-bomen gepland - oerplantdag**

23-9-2016 9:00:07 15378 /00100

6. Foodwalk – vanuit het Hunebedcentrum wordt in samenwerking met Landschapsbeheer Drenthe en Geopark de Hondsrug een foodwalk gemaakt (mits dat wordt goedgekeurd). Het idee is om zoveel mogelijk het Bijvoetpad van de ANWB aan. Dat is al een bewegwijzerde route waar we extra inhoud aan kunnen geven. Langs deze route groeit en bloeit van alles, verder gaat de route langs grafheuvels, hunebedden, heidevelden, bossen en akkers. Dus een gevarieerd landschap waar veel over te vertellen valt. Misschien moeten we wel extra planten inzaaien langs akkerranden, moeten er overhoekjes worden ingezaaid of ???

Deelnemers denktank voor verdere invulling programma

[redacted]

Potentiele deelnemers Oergezondmarkt

Hunebedcentrum - 10 (pre)historische periodes inclusief toekomst om te zetten in kramen

10.1.c [redacted]

10.1.c [redacted]

10.1.c [redacted]

10.1.c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1.c [redacted]

10.1.c [redacted]

10.1.c [redacted]

10.1.c [redacted]

10.1.c [redacted]

23-9-2016 9:00:07 15378 /00101

10.1.c

10.1.c

.....

Extra actiepunten:
De naam Oergezond claimen – hoe doen we dat?
Plan rondsturen in denktank en verder uitwerken
kijkt in hoeverre we combinatie kunnen leggen met het IVN project om overhoekjes in de gemeente Borger Odoorn in te zaaien – is het mogelijk om dit in (pre)historische periodes in te delen? En dat vervolgens te koppelen aan een route vanuit het Hunebedcentrum?

23-9-2016 9:00:07 15378 /00102

ERFGOED ALS AVONTUUR

Masterplan Hunebedcentrum 2015-2025

Grontmij

Hunebed Centrum

23-9-2016 9:00:07 15378 /00103

ERFGOED ALS AVONTUUR

Masterplan Hunebedcentrum 2015-2025

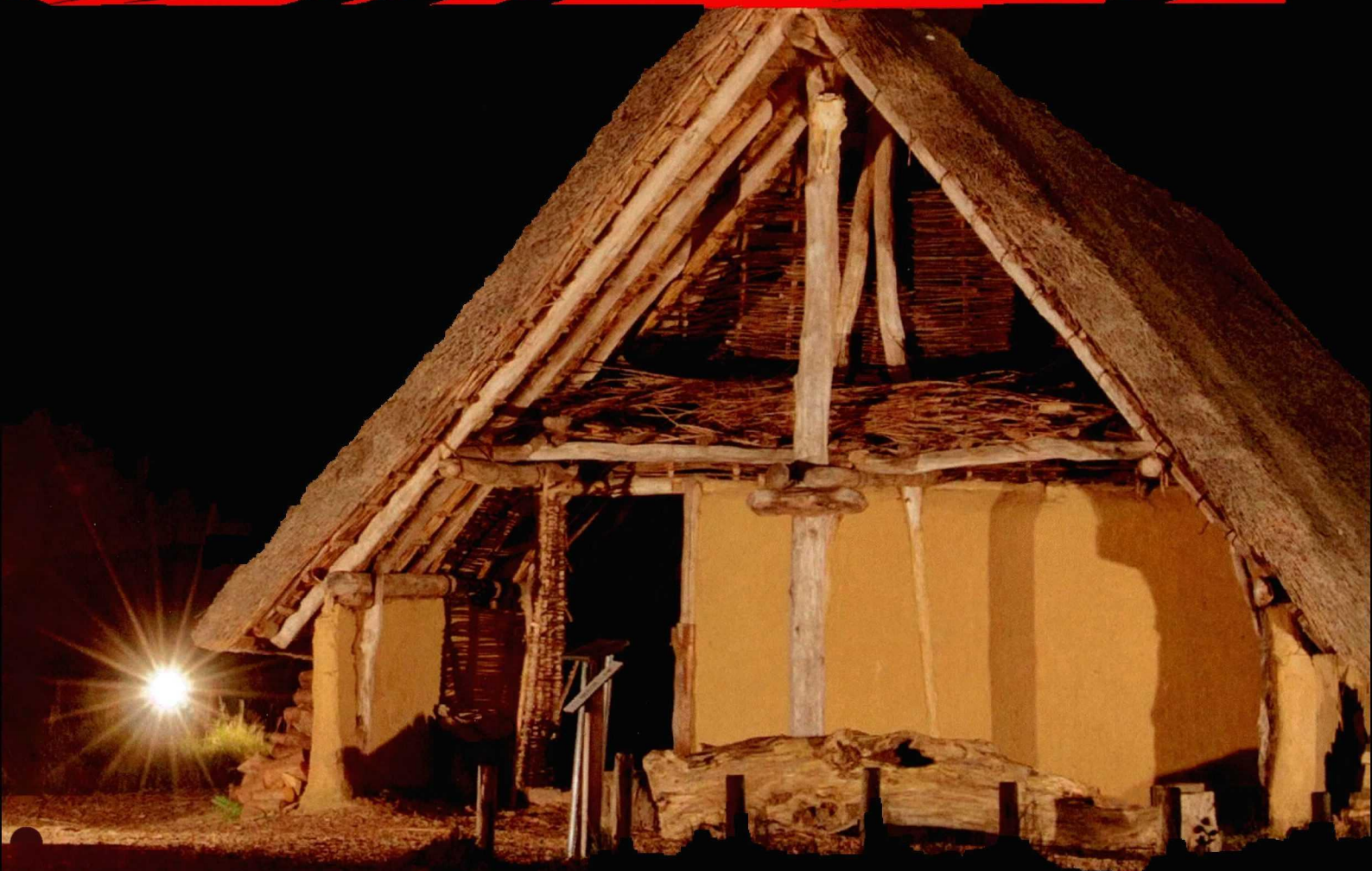

23-9-2016 9:00:07 15378 /00104

INHOUD

0 Inleiding 7

1 Toen en nu... 9

2 Missie, visie en ambities 17

3 Herziening permanente binnenexpositie 21

4 Ontwikkeling Oertijdpark 25

5 Hunebedcentrum en haar omgeving 29

6 Bezoekers 37

7 Interne organisatie 45

8 Investeringen en begrotingen 47

9 Het Hunebedcentrum in 2025 53

Bijlagen

Reconstructie trechterbekerboerderij op het Oertijdpark

23-9-2016 9:00:07 15378 /00105

0 INLEIDING

Een bezoek aan het Hunebedcentrum is een bijzondere ervaring. Het vertelt de bezoeker het verhaal van de oerbewoners van Nederland die verantwoordelijk waren voor het bouwen van de hunebedden. Een verhaal dat belangrijk is binnen de canon van de Nederlandse geschiedenis. Om dit verhaal ook in de toekomst interessant te houden voor de bezoeker, is de toekomstvisie voor het Hunebedcentrum in dit Masterplan beschreven.

In het voorjaar van 2015 zijn verschillende betrokken partijen bijeengekomen om na te denken over de toekomst van het Hunebedcentrum. Tot deze partijen behoorden de visitatiecommissie Provincie Drenthe, de gemeenteraad Borger- Odoorn, het Recreatie Expert Team (een groep bestaande uit negen experts op het gebied van marketing, recreatie, bedrijfseconomie en accountancy), stakeholders en het management team en bestuur van het Hunebedcentrum. In de bijlage is een lijst met de aanwezigen opgenomen. Voorwaarden, adviezen en ideeën van deze partijen zijn opgenomen in dit Masterplan.

Dit Masterplan geeft een meerjarenvisie voor het Hunebedcentrum voor de komende 10 jaar. Het Masterplan van het Hunebedcentrum gaat uit van een integrale benadering van omgeving en museum, monumenten en landschap, fysieke en virtuele presentatievormen, authenticiteit en beleving / inleving. Kortom een totaalbeleving, die gericht is op de oudste monumenten van ons land: de hunebedden.

Het centrum biedt authentieke, wetenschappelijke en educatief aantrekkelijke informatie aan op een manier die is afgestemd op de belevingswensen van het publiek zonder concessies te doen aan zijn museale uitgangspunten. Het oudste culturele erfgoed van Drenthe wordt hierdoor een avontuur voor de bezoekers van het Hunebedcentrum.

Prinses Margriet opent het vernieuwde Hunebedcentrum, 26 mei 2005.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00106

1 TOEN EN NU...

TOEN...
In 1967 is het Hunebedcentrum begonnen als Oudheidkamer. Na twee branden (1967 en 1980) verhuisde het museum van de Hoofdstraat naar de huidige locatie: het Armenwerkhuis aan de Bronnegerstraat te Borger. In 1987 werd dit museum officieel geopend. De naam Flint'n Hoes werd vervangen door Nationaal Hunebedden Informatiecentrum. In 2005 heeft de laatste grote ruimtelijke ingreep plaatsgevonden door realisatie van het nieuwe hoofdgebouw en verbouwing van het oude gebouw. Op 26 mei 2005 werd het nieuwe Hunebedcentrum officieel geopend door prinses Margriet. Met het oog op een zorgvuldige landschappelijke inpassing (versterking van de dorpsrand en behoud van openheid en reliëf) is bij het ontwerp van het nieuwe hoofdgebouw van het Hunebedcentrum veel aandacht besteed aan de exacte situering, verschijningsvorm en uitstraling (architecten: 10.1c
Belangrijkste reden om het Hunebedcentrum in de jaren '80 te verhuizen naar de huidige plek is het naastgelegen hunebed D27. Dit is het grootste hunebed van Nederland. Daarnaast is de omgeving uniek. Hunebed, landschap en museum hebben voor een unieke site-museummix gezorgd.

NU...
In de huidige situatie richt het Hunebedcentrum zich inhoudelijk op de presentatie van hunebedden en de Trechterbekercultuur. De focus ligt op de nieuwe steentijd, de tijd van de hunebedden. Het verhaal van de hunebedden wordt in zijn context geplaatst door in te gaan op de tijd voor en na de nieuwe steentijd in de prehistorie. Hunebedden en de Trechterbekercultuur worden opgenomen in het verhaal van 150.000 jaar geschiedenis van het Hondsruggebied, waarin Geopark de Hondsrug een belangrijke centrale rol vervult. In de huidige situatie fungeert het Hunebedcentrum als museum (inclusief museumwinkel en museumcafé), als kenniscentrum en als openluchtpark (Oertijdpark). Door de nabije ligging van het grootste hunebed van Nederland is het Hunebedcentrum uitgegroeid tot een van de weinige site-musea van Nederland.

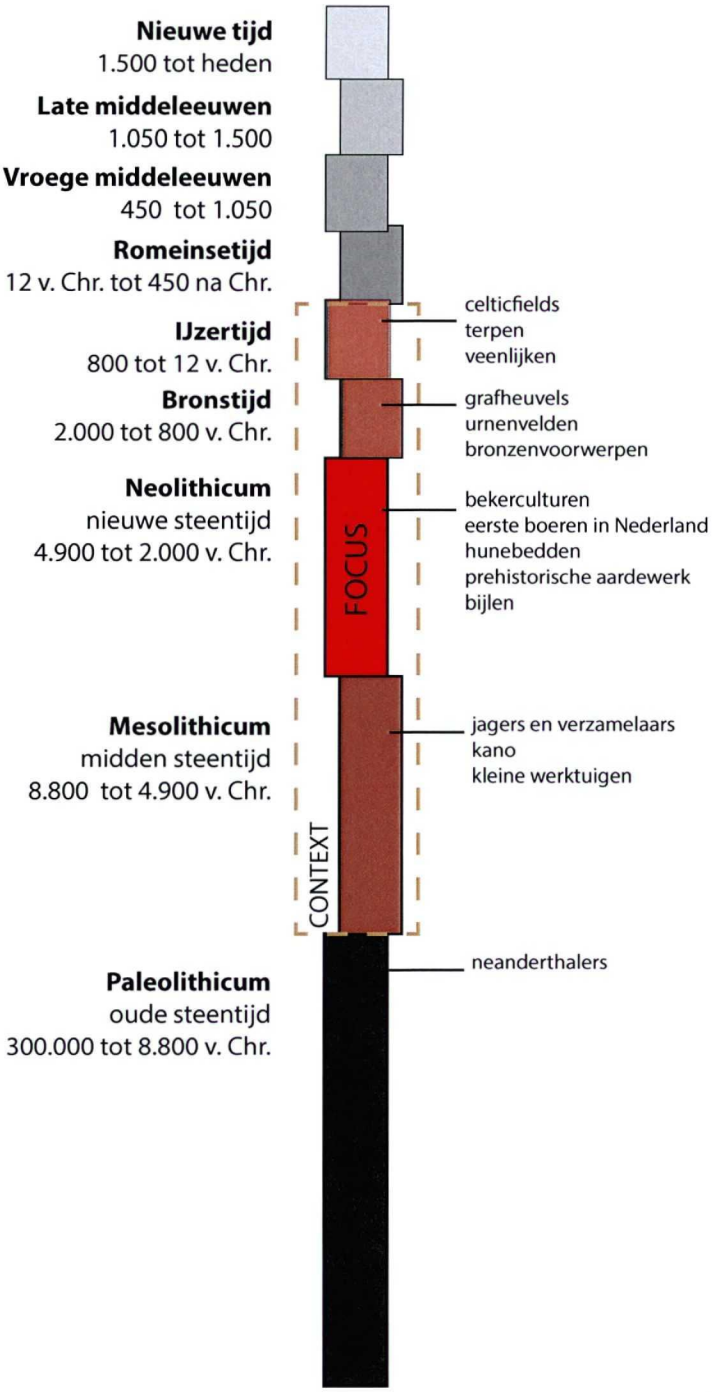

Focus van het Hunebedcentrum

Veel bezoekers komen voor het grootste hunebed van Nederland. Dit is een grote trekker voor het Hunebedcentrum. Hier begint het verhaal voor de bezoeker. Door dit hunebed te bekijken worden veel bezoekers nieuwsgierig naar het verhaal achter dit fenomeen. Inmiddels fungeert het Hunebedcentrum ook zelf als een magneet voor bezoekers. De kracht is gelegen in de combinatie van een authentiek monument (hunebed D.27) met een museum. De vaste expositie van het museum vertelt het verhaal over de hunebedden en de hunebedbouwers. Naast de vaste collectie biedt het Hunebedcentrum plaats aan tijdelijke exposities met betrekking tot de hunebedden en de Trechterbekercultuur in Nederland en in het buitenland. In het museum leert de bezoeker meer over bijvoorbeeld de bouw van hunebedden. Waarvoor dienden ze? Waarom liggen ze juist in dit gebied? Wat voor verschillende hunebedden zijn er? Het gebruik van vuursteen wordt toegelicht, evenals de herkomst van de megalieten. En veel meer tijdspecifieke feiten. De Hunebedbouwers behoorden tot de eersten die op één plek bleven en boerderijen bouwden met akkerbouw en veeteelt.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00107

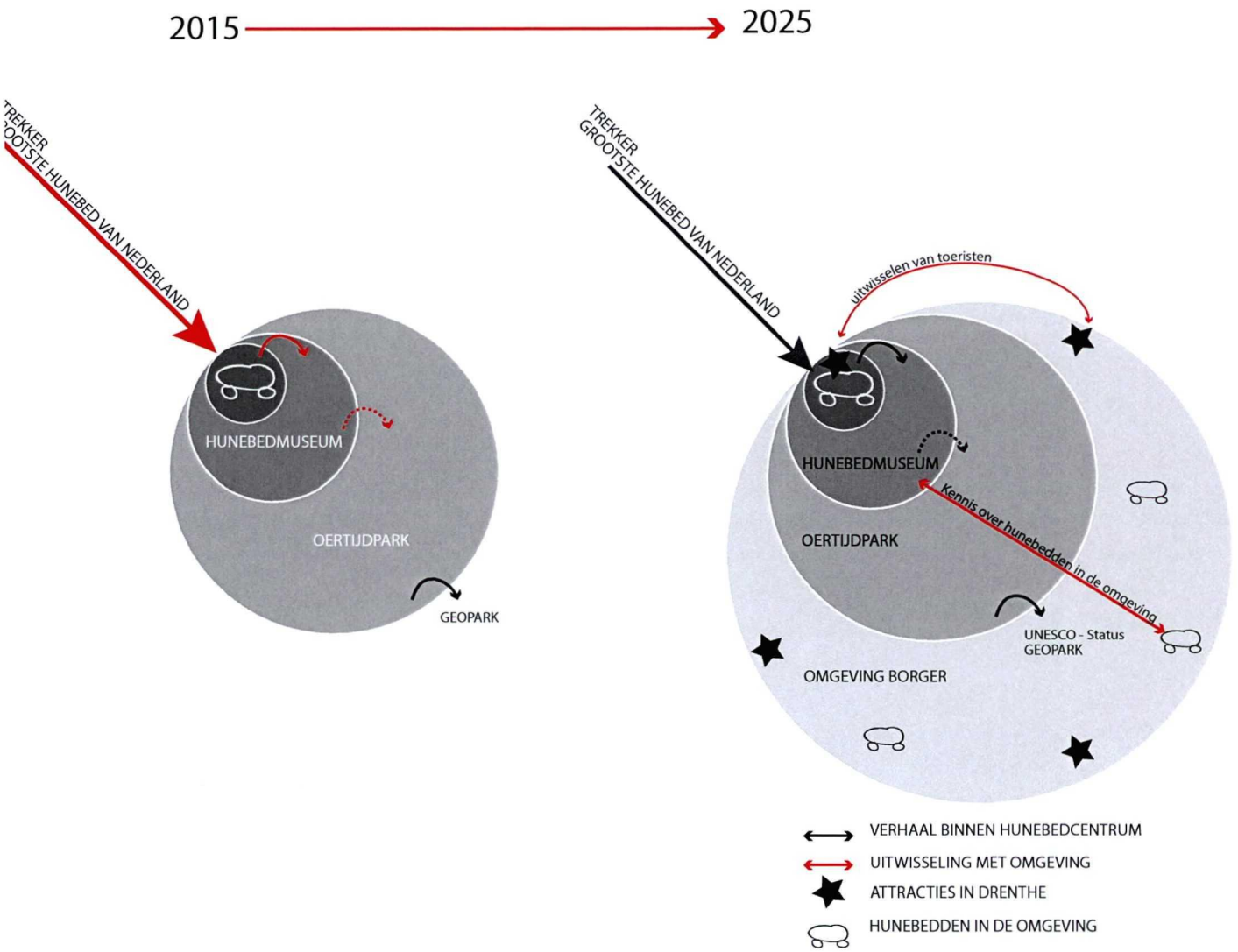

Verhoudingen tussen de verschillende onderdelen in het centrum 2015 (links) naar 2025 (rechts)

Om dit verhaal ook daadwerkelijk te beleven is buiten het museum een begin gemaakt met het ontwikkelen van het Oertijdpark. In dit openluchtpark zijn verschillende boerderijen nagebouwd. Hier wordt geleefd zoals in de prehistorie. De Trechterbekercultuur staat hierbij centraal, maar er wordt ook een brug geslagen naar de tijd voor en na de Nieuwe Steentijd. De Trechterbekercultuur als onderdeel van een tijdpad.
In dit Oertijdpark kunnen bezoekers deelnemen aan verschillende activiteiten. Zo is er een boogschietbaan, een blotevoetenpad en worden er in de zomer verschillende evenementen georganiseerd. Daarnaast wil het Hunebedcentrum in de toekomst een intensievere relatie aangaan met de omgeving.

KENNIS
Centraal in de kennis over de prehistorische mens staat de archeologie als wetenschap. Archeologie levert verantwoorde input voor wetenschappelijk correcte verhalen uit de prehistorie. Daarnaast worden de compositie en de ouderdom van de bodem wetenschappelijk bestudeerd via de geologie. Geologie levert verhalen over een voormenselijke ontwikkeling van de aarde. In het Hunebedcentrum wordt kennis gedeeld over zowel de reis die de keien van de hunebedden hebben afgelegd als over hun ouderdom. Historiografische kennis en verhalen inzake de ontwikkeling van het archeologische en geologische denken worden middels de historische en cultureel-antropologische wetenschappen verworven.

ONDERWIJS

Geschiedenis is als schoolvak gebonden aan het behandelen van de canon van de Nederlandse geschiedenis. Hunebedden vormen hierbij het eerste onderwerp voor de bovenbouw van het basisonderwijs en de benedenbouw van het voortgezet onderwijs. Mede daarom bezoeken leerlingen het Hunebedcentrum regelmatig. Alle eerder genoemde wetenschappen bieden het Hunebedcentrum de gelegenheid prehistorische perioden van een geschakeerd profiel te voorzien. Door de verbinding met de canon wordt een in het curriculum opgenomen samenwerking tussen onderwijs en museum nagestreefd. Het Hunebedcentrum heeft zich in juli 2015 bovendien aangesloten bij de Canonmusea van Nederland (een initiatief van het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem en het Rijksmuseum te Amsterdam).

AANDEEL IN MUSEAAL AANBOD DRENTHE

Het Hunebedcentrum vertegenwoordigt het hunebedverleden van de gehele provincie Drenthe (en een stukje van Groningen). De hunebedden liggen namelijk verspreid over Drenthe, met een grote concentratie in het Hondsruggebied. Drenthe wordt door toeristen geassocieerd met hunebedden. Hunebedden horen bij de identiteit van Drenthe. Bijna iedere toerist bezoekt er vroeg of laat in zijn/haar vakantie wel één of meer. Bij veel hunebedden staat een informatiepaneel met daarop algemene informatie maar ook een verwijzing naar het Hunebedcentrum.
In Drenthe is het Hunebedcentrum één van de grote musea. In onderstaande grafiek is te zien hoe het Hunebedcentrum zich verhoudt tot het andere museale aanbod in Drenthe. In de vergelijking zijn niet de cijfers van het Drents museum opgenomen, omdat dit provinciale museum zich, naast erfgoed, vooral bezighoudt met kunst.

Kengetallen 2014

	Drents Archief	Gevangenis-museum	Herinnerings-centrum	Hunebedcentrum	Totaal
Medewerkers	27	53	37	23	140
Vrijwilligers, stagiaires, werkervaring	73	128	67	95	363
Bezoekers	13.000	112.000	148.500	93.000	366.500
Bezoekers digitaal	1.210.000	741.000	972.000	1.100.000	4.023.000
Omzet	€ 2.275.000	€ 2.300.000	€ 2.200.000	€ 1.100.000	€ 7.875.000
Provincie structurele subsidie	€ 410.000	-	€ 116.000	€ 80.000	€ 606.000
Rijksbijdrage	€ 1.400.000	€ 750.000	€ 520.000	-	€ 2.670.000
Eigen inkomen	15%	70%	70%	85%	

Bron: erfgoedofferte Drenthe 2015

23-9-2016 9:00:07 15378 /00108

...vel met dodenhuisje op het Oertijdpark

14

Vogelvlucht Hunebedcentrum 2015

23-9-2016 9:00:07 15378 /00109

Trechterbekeraardewerk

23-9-2016 9:00:07 15378 /00110

2 MISSIE, VISIE EN AMBITIE

2.1 MISSIE EN VISIE

Missie

Het Hunebedcentrum presenteert het verhaal van de hunebedden als een erfgoedavontuur, waarbij alle zintuigen worden geprikkeld. Erfgoed als avontuur betekent voorlichting en informatie in de vorm van belevende verhalen. Verhalen over de zoektocht naar meer kennis en verhalen over het leven in de prehistorie. Deze verhalen hebben tot doel het historisch bewustzijn bij bezoekers te ontwikkelen.

Empathische Archeologie

In de jaren 2007-2015 is het Europees bekroonde concept Empathische Archeologie ontwikkeld. Dit integrale en multidisciplinaire concept wordt in de komende jaren verder ontwikkeld en dient als referentiepunt voor alle toekomstige activiteiten en ontwikkelingen. Het idee daarbij is, dat door empathie als inlevingsmethode toe te voegen aan bestaande wetenschappelijke disciplines, er meer kennis kan worden verworven omtrent cultureel-mentale aspecten van het dagelijks leven in de prehistorie. Identificatie en inleving bieden een perspectief op het dieper doordringen in het profiel van een ver verleden. (zie bijlage: Profiling an era. The concept of empathic archaelogy, gepubliceerd in: Archaelogy and crafts. Experiences and experiments on traditional Skills and Handicrafts in Archaelogical Open-Air Museum in Europe, 2015).

Visie op de toekomst

In onze visie gaan voorlichting en informatie gepaard aan educatie en amusement. Deze visie is 'empatische archeologie' gedoopt. Centraal daarin staat, dat de tijd van de hunebedbouwers de huidige mens nog bijzonder aanspreekt. Daarmee wordt de prehistorie dichterbij gebracht. Het Hunebedcentrum heeft deze visie vertaald naar de volgende zes ambities.

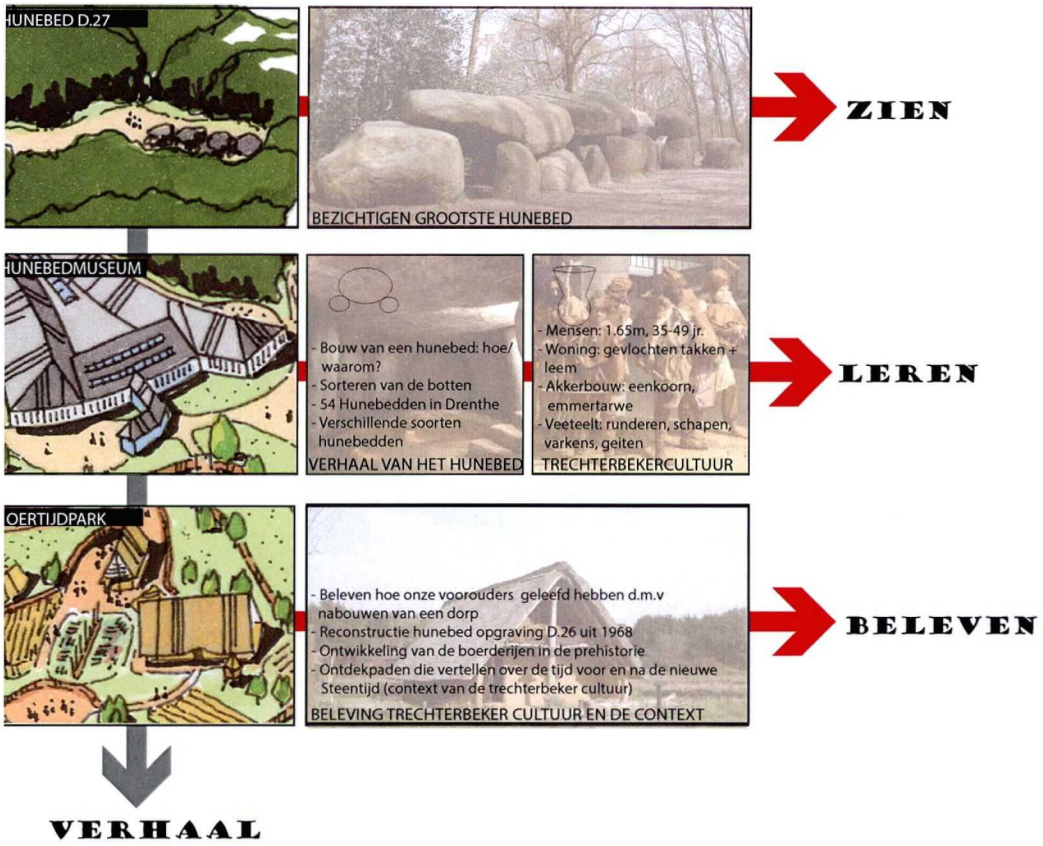

Verhoudingen tussen de verschillende onderdelen in het centrum

1. Herziening permanente binnenexpositie
In 2005 is het huidige museumgebouw geopend. Het museale aanbod sloot destijds goed aan bij de wensen van de bezoekers.
In de huidige interactieve samenleving is een nieuwe en moderne inrichting van het museum gewenst, waarbij de beleving meer centraal staat. Door in te spelen op de beleving wil het Hunebedcentrum de dialoog met de bezoekers aangaan. In het verhaal van de hunebedbouwers zorgt een integrale en multidisciplinaire focus (archeologie, geologie; antropologie; historie) voor de dialoog met de wetenschap op een voor iedereen begrijpelijke en avontuurlijke wijze.
Niet het archeologisch voorwerp of artefact staat daarbij centraal, maar het artefact met een verhaal: het verhaal van de prehistorische mens in al zijn onvermoede diversiteit en het verhaal van de reis van de kennis met de ups en downs van onderzoekers. De binnenexpositie richt zich daarbij tevens op het buitenmuseum (het Oertijdpark) en het (Drentse) landschap. De dialoog met het landschap vormt daarmee het derde hoofdelement van de nieuwe tentoonstelling.

2. Uitbreiden van het Oertijdpark
In 2014 is fase 1 van het Oertijdpark gerealiseerd. In deze fase is een begin gemaakt met de buitenvoorziening van het centrum. In deze fase zijn verschillende bouwwerken verrezen is er een omheining om het park gezet. De tweede fase van het Oertijdpark wordt in 2016 gerealiseerd. In deze fase is hunebed D26 gereconstrueerd als 'verstild moment' van de opgraving in 1968.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00111

Twee gereconstrueerde graanspiekers (prehistorische graanopslagplaatsen op palen) zijn dan aan de gerealiseerde boerderijen toegevoegd. Tevens is een scala aan (gebruiks-) attributen vervaardigd, alsmede een grote hoeveelheid 'prehistorische' kleding. Educatieve programma's en een uitgebreid activiteitenprogramma begeleiden 'het gebruik' van het Oertijdpark. Speciale akkers uit de verschillende tijden completeren fase 2. Voor de toekomst bestaat de wens het entreegebouw aan te passen zodat de ingangen naar museum en Oertijdpark worden geïntegreerd.

3. Hunebedcentrum en zijn omgeving
In 2025 is de Bronnergermaden omgetoverd tot een prachtig natuurgebied met een (opnieuw) meanderende rivier de Hunze. Er is dan een aantrekkelijke route van de langparkeerplaats bij de Buinerbrug naar het Hunebedcentrum gerealiseerd. Verder is de parkeerplaats uitgebreid.
Het Hunebedcentrum draagt in 2025 bij en profiteert van de verworven UNESCO-status van Geopark De Hondsrug. Op de Hondsrug en in Drenthe is een goede logistiek en infrastructuur ontstaan, die marketing en pr, producten en arrangementen efficiënt onder de aandacht brengen van het toeristisch-recreatieve publiek. De bewegwijzering naar het grootste hunebed van Nederland is duidelijk voor de toeristen in Borger. De bereikbaarheid van het centrum is goed en er is voldoende parkeergelegenheid. De inwoners van Borger zijn trots op de eigen identiteit, het grootste hunebed speelt hier een belangrijke rol in. Door deelname aan Europese samenwerkingsverbanden is het Hunebedcentrum er in 2025 in geslaagd aansprekende jaarlijkse activiteiten te organiseren, die zijn internationale status onderstrepen.

4. Bezoekers
Het Hunebedcentrum heeft de ambitie beter aan te sluiten bij de wensen van de bezoekers. Door middel van verbeterde monitoring wil het centrum onderzoeken wat de bezoekers willen. Voor communicatie en marketingdoelen zullen ook nieuwe middelen worden ingezet. Gestreefd wordt naar een stabilisatie van het bezoekersaantal van 90.000 per jaar. De ambitie ligt bij 100.000 bezoekers per jaar.

5. Organisatie
In 2025 is het Hunebedcentrum een netwerkorganisatie waarin het multidisciplinaire karakter van het museum en de internationale betekenis tot uiting komen.
Het Hunebedcentrum staat voor een reorganisatie in de komende vijf jaren, waarbij twee zaken centraal staan:
1. De bestuursstructuur wordt gewijzigd naar een Raad van Toezicht-model.
2. De samenstelling van het directieteam zal op termijn worden gewijzigd, zodat de museale en de bedrijfsmatige kanten van het museum meer in evenwicht komen. De reorganisatie van het Hunebedcentrum zal in de periode 2017-2019 worden voorbereid.

6. Financiën
Het Hunebedcentrum zorgt voor een financieel kader in de vorm van een (driejarige) meerjarenraming, die elk jaar wordt aangepast. Het streven is een financieel gezond Hunebedcentrum dat permanent in staat is te innoveren en te vervangen- binnen verantwoorde financiële kaders, alsmede binnen de mogelijkheden qua personeel.

Deze zes ambities worden nader uitgelegd in de komende zes hoofdstukken.

Museumgebouw

23-9-2016 9:00:07 15378 /00112

3 HERZIENING PERMANENTE BINNENEXPOSITIE

Erfgoed als avontuur voor de bezoekers begint bij het museum. De huidige inrichting van het museum sluit hier niet bij aan. De inrichting is gedateerd. Om meer in te spelen op de beleving van de bezoekers staan voor de herziening van de binnenexpositie drie 'dialogen' centraal:

- de dialoog met de bezoekers
- de dialoog met de wetenschap
- de dialoog met het landschap

De herinrichting wordt uitgevoerd op basis van een aantal uitgangspunten:

- Artefacten met een verhaal staan centraal
- Verhalen voor een groot publiek worden inlevend en belevend gepresenteerd.
- Driedimensionaliteit wordt innovatief vormgegeven o.a. door gebruik en demonstratie van een 3d-printer.
- Reconstructies naar aanleiding van bestaand en vooral nieuw onderzoek worden gepresenteerd als visuele beleving van de prehistorische tijd.
- Bezoekers kunnen 'de reis van de kennis' over hunebedden en hunebedbouwers in het binnen- en buitenmuseum maken, maar ook bij de overgebleven monumenten in het landschap en in de routes van en naar het Hunebedcentrum.
- De vertaling van de kennis die de opgraving bij Dalfsen heeft opgeleverd vormt een essentiële component voor de permanente tentoonstelling.
- Een uitgebreid en uitgekiend educatief programma voor groepen (niet beperkt tot schoolgroepen alleen!) begeleidt de ontwikkelde vernieuwingen.

Voor de realisatie van de vernieuwingen van de vaste tentoonstelling is bijna 2 miljoen euro nodig. Een projectgroep met daarin archeologische experts, financiële expertise en een museaal vormgevingsbureau, voert de herinrichting uit.

De opgraving van 'Dalfsen' (2015) is van grote nationale en internationale betekenis. Voor een groot deel zet het de huidige kennis over de hunebedbouwers volledig op de kop. De vondsten vergen nog nader wetenschappelijk onderzoek, maar nu al is duidelijk, dat een nagenoeg volledige herziening van de vaste tentoonstelling van het Hunebedcentrum nodig is om het grote publiek kennis te laten nemen van het rijke boerenleven van de Trechterbekercultuur in al zijn veelzijdigheid . De opgraving in Dalfsen zal een prominente rol krijgen in de nieuwe expositie.

DE BETEKENIS VAN 'DALFSEN 2015'
5000 jaar vondsten bieden nieuw zicht op Trechterbekercultuur

Archeologen hebben in Dalfsen een compleet grafveld uit de Steentijd ontdekt, het grootste van West-Europa en een unicum voor Nederland. Maar liefst 120 graven met spectaculaire grafgiften en zelfs een aarden monument uit de tijd van de Hunebedbouwers zijn blootgelegd. De ontdekking van resten van een huis vlak naast de begraafplaats en langs een 5000 jaar oude weg, is eveneens een primeur voor Nederland. Dit onderzoek werpt nieuw licht op de 'oer-Nederlander', de eerste mensen die zich hier permanent vestigden en niet langer als jager-verzamelaar rondtrokken.

In het Overijsselse Dalfsen zijn 120 van de tot nu toe zeer zeldzame Trechterbekers opgegraven, de naamgevers van de cultuur waartoe deze Steentijdmensen worden gerekend. Andere grafgiften zijn stenen bijlen, vuurstenen pijlpunten, messen en twee barnstenen kettingen. Het grafveld meet 120 bij 20 meter. Bijzonder is het centraal gelegen aarden monument, nu zichtbaar als een ovale greppel van 30 bij 4 meter, dat een imponerende aanblik moet hebben geboden. De huisplattegrond werd in de directe omgeving van het grafveld opgegraven. Opmerkelijk is dat de aangetroffen trechterbekers dateren uit een periode van 200 jaar (2900-2700 voor Chr.). Het grafveld moet door een kleine gemeenschap van vier families, die zich aldaar permanent hebben gevestigd, intensief zijn gebruikt. Dit onderzoek zal onze kijk op de periode van de Trechterbekercultuur in Nederland en West-Europa blijvend veranderen

Er zal onderzoek gedaan kunnen worden naar familierelaties, verschillen tussen arm en rijk en naar de wijze waarop mensen werden begraven. Zo zijn er aanwijzingen van rituele handelingen. Het feit dat het monument, het boerenerf en het grafveld vlak bij elkaar lagen, lijkt de conclusie te rechtvaardigen dat het grafveld als centraal focuspunt van een lokale gemeenschap fungeerde. Het Hunebedcentrum wil deze opgraving gebruiken om het verhaal over de Trechterbekercultuur uit te breiden. De bezoeker krijgt hiermee een betere kijk op het dagelijkse leven van de hunebedbouwers. Het onderzoek naar deze plek en het ontdekken van het deels onbekende verhaal is een avontuur.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00113

MUSEA EN NIEUWE TECHNOLOGIEN:

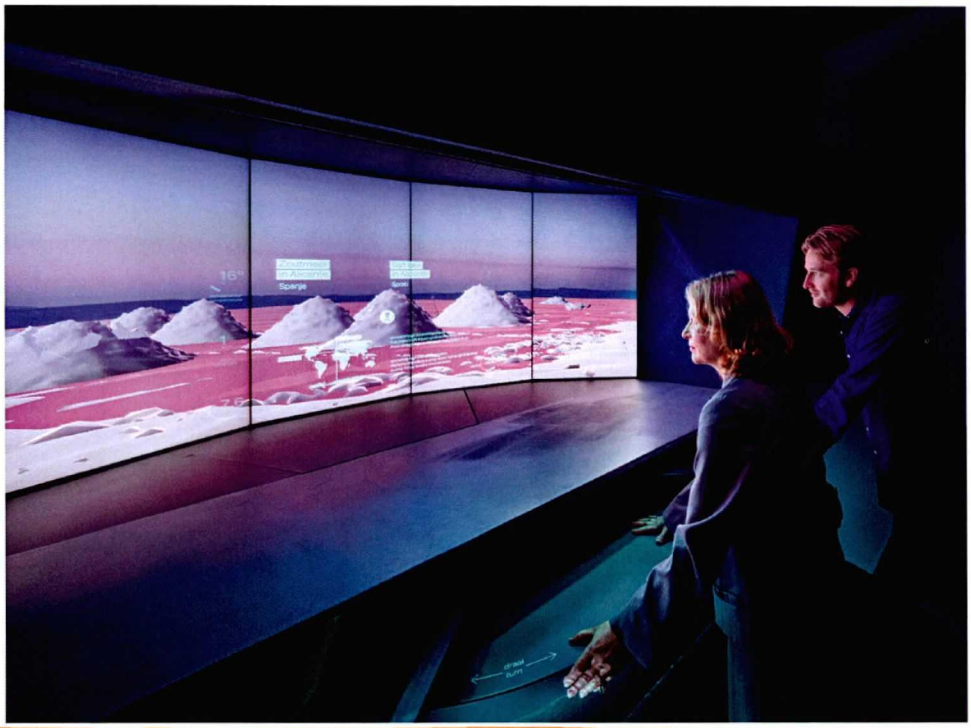

Mesolithische hut op het Oertijdpark

23-9-2016 9:00:07 15378 /00114

4 ONTWIKKELING OERTIJDPARK

Het Oertijdpark vertelt de bezoeker meer over de Nieuwe Steentijd en zijn context. Bezoekers lopen over het terrein met prehistorische boerderijen, een veenbrug, een rendierjagertent, prehistorische akkertjes, grafheuvels en de reconstructie van een opgraving van een hunebed. Er worden gepersonifieerde verhalen verteld via 'oude' en 'nieuwe' media. De presentatie heeft een educatief karakter.
In 2012 werd de ontwikkeling naar het Oertijdpark ingezet en trok het Hunebedcentrum nieuw publiek aan. Voor parken met prehistorische reconstructies en een aantrekkelijk activiteitenprogramma is relatief veel interesse bij grote groepen van de bevolking.
Vooral de één-op-één reconstructies van een ver verwijderd verleden hebben een grote aantrekkingskracht. Bezoekers (zowel volwassenen als kinderen) worden in hun fantasie over het prehistorische verleden geprikkeld en willen daarvan niet zelden voor een korte periode deelgenoot worden. Bezoekers worden uitgenodigd deel te nemen aan de bouw van een prehistorische boerderij en er worden verschillende prehistorische evenementen georganiseerd.

Tot 2014 is gewerkt aan fase 1. In deze fase zijn de volgende onderdelen gebouwd:
- een ontdekpadenstructuur, incl. blotevoetenpad
- een bloemrijke vlindertuin i.s.m. Stichting Ydille
- een prehistorische veenbrug
- een trechterbekerboerderij (van de hunebedbouwers)
- een rendierjagerstent
- een mesolitische hut
- een grafheuvel met rituele opstal
- een omheining van vlechtwerk en een ingangstourniquet
- een Borger-A-type boerderij uit de Bronstijd
- een Noordbarge-type ijzertijdboerderij

Fase 2 van het Oertijdpark wordt in 2015-2016 uitgevoerd.
Tot deze fase behoort:
- het uitbreiden en verbeteren van de verkeersvoorzieningen;
- het opzetten en uitvoeren van een monitoringsprogramma;
- de reconstructie van hunebed D26;
- opgewekte grafheuvel;
- plaatsen van graanspiekers;
- de bewegwijzering;
- educatieve programmering en uitbreidingsplan.

Voor 2025 is de entree van het Oertijdpark verbeterd. De uitstraling van de huidige ingang past niet bij de uitstraling van het park. Het idee is dan ook om een gezamenlijke entree te maken voor het museum en het Oertijdpark .

UITBREIDING HOOFDENTREE HUNEBEDCENTRUM BORGER

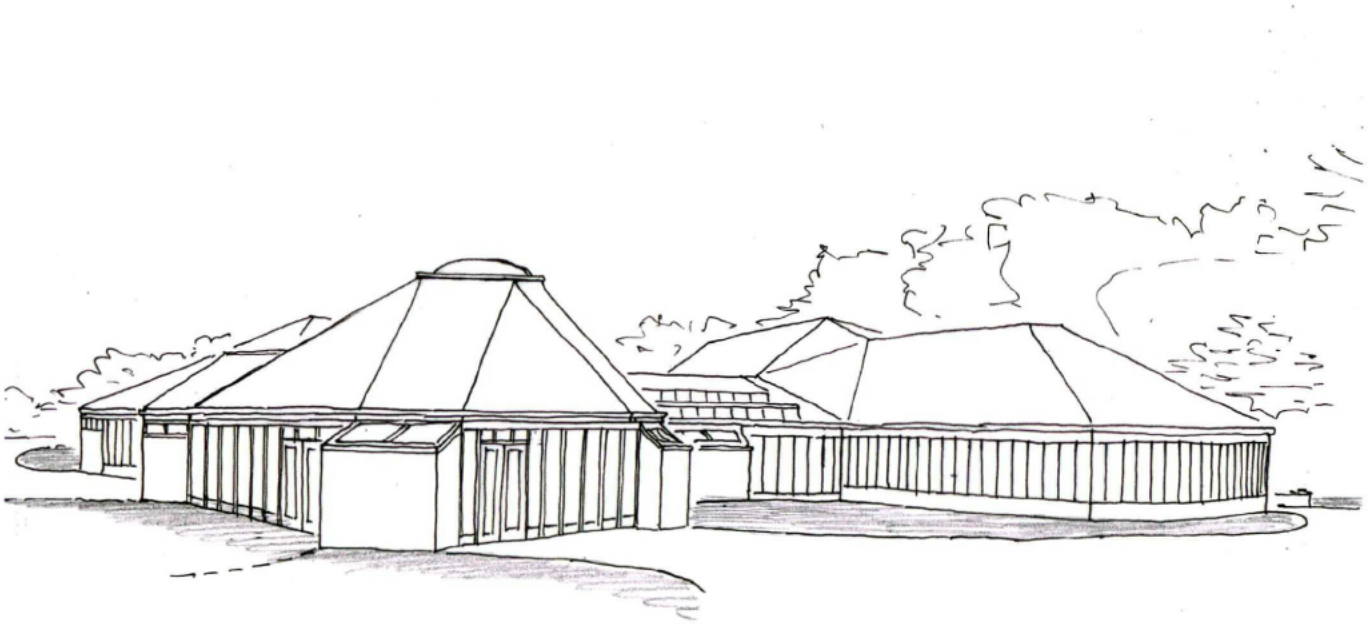

ARCHITECTONISCH ONTWERP - SCHETSPLAN NIEUWE GEVEL - 17 JUNI 2015

23-9-2016 9:00:07 15378 /00115

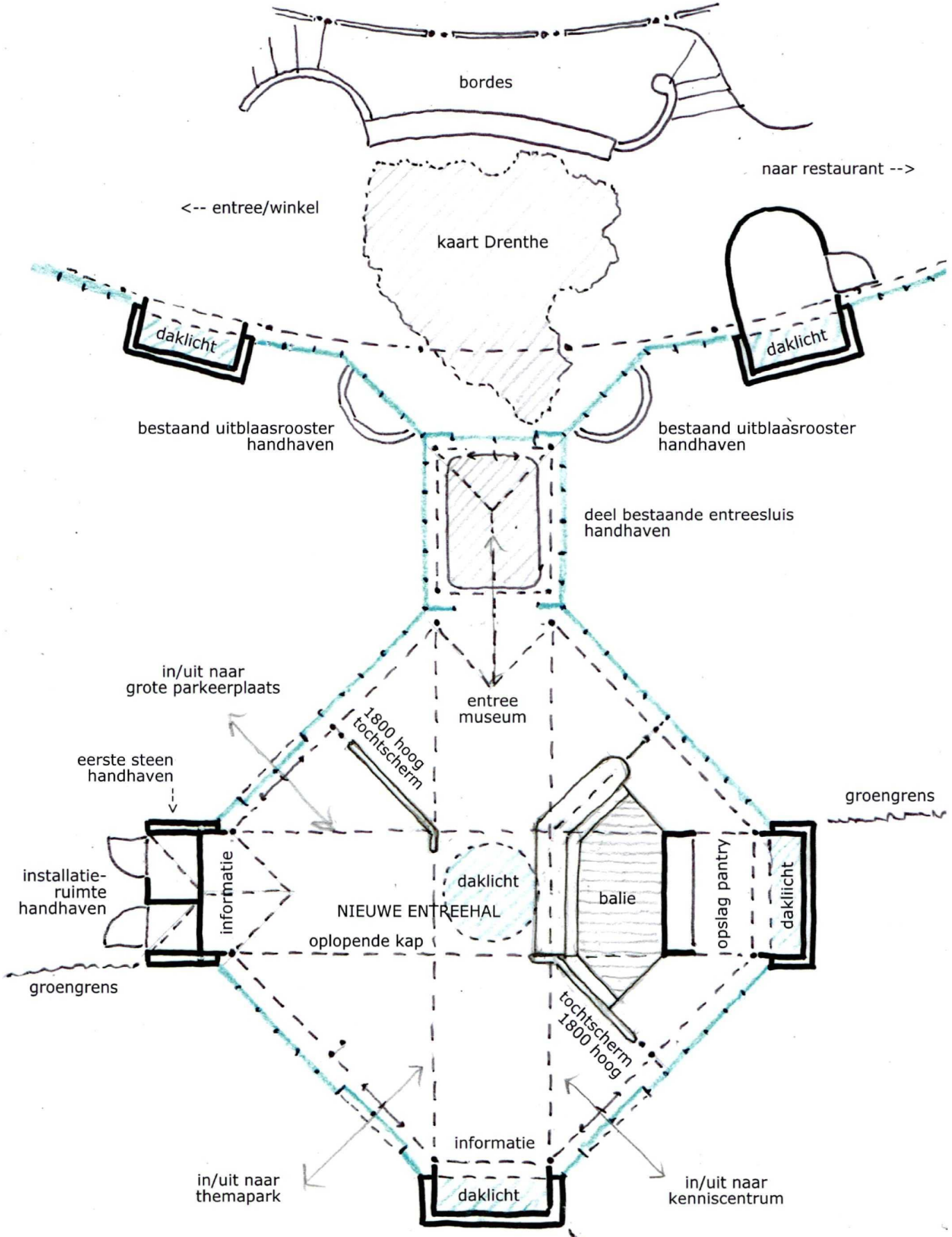

UITBREIDING HOOFDENTREE HUNEBEDCENTRUM BORGER

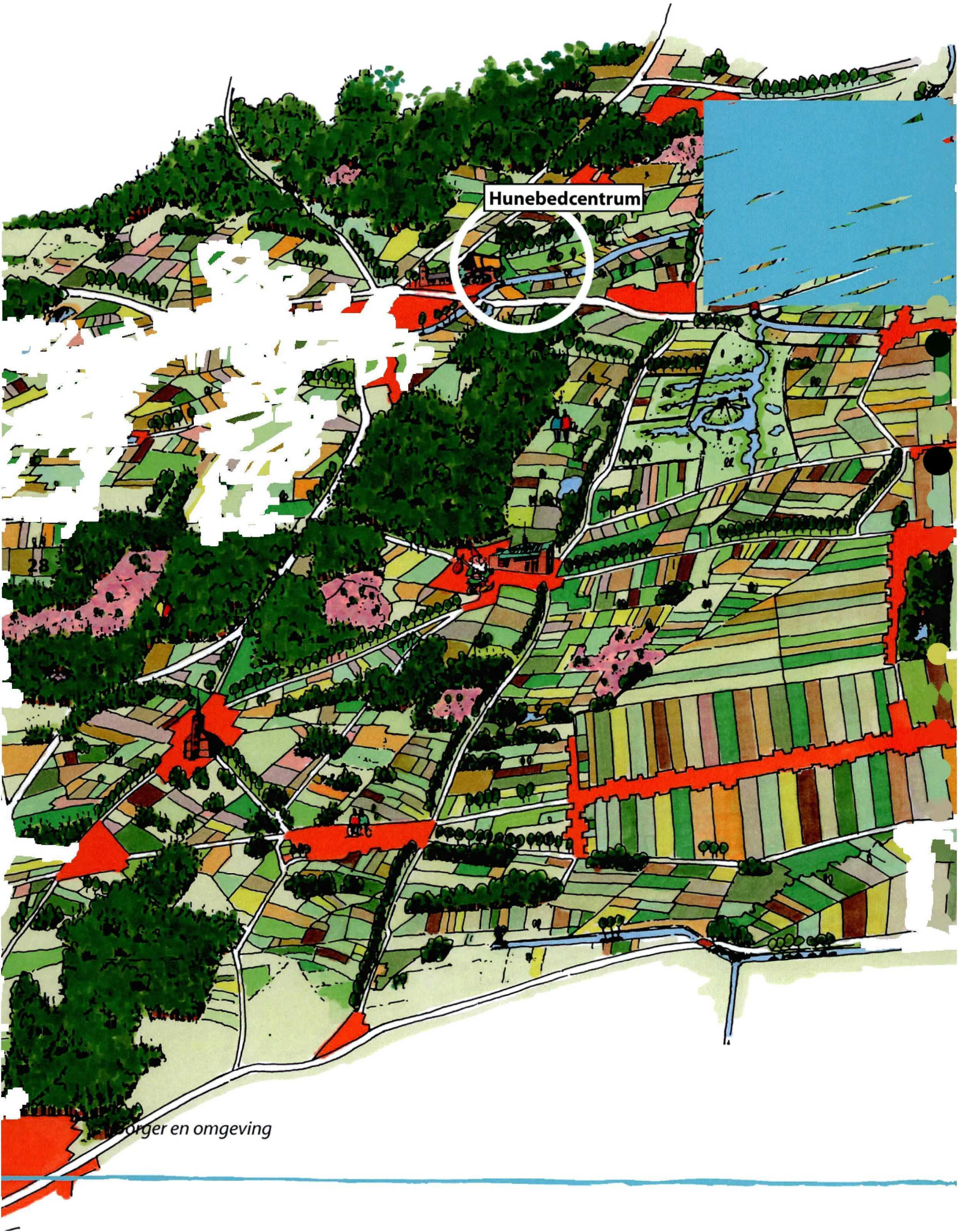

Borger en omgeving

23-9-2016 9:00:07 15378 /00116

5 HUNEBEDCENTRUM EN OMGEVING

Belangrijkste reden om het Hunebedcentrum in de jaren '80 te verhuizen naar de huidige plek is het naastgelegen hunebed D27. Dit is het grootste hunebed van Nederland. Daarnaast is de omgeving uniek en helpt het mee het verhaal van het hunebed beter te vertellen. Het Hunebedcentrum ligt op de overgang van enerzijds de Hondsrug, het esdorpenlandschap en de besloten dorpsrand en anderzijds het dal van het Voorste Diep. De toegangsweg tot het Hunebedcentrum (Hunebedstraat) vormt de grens tussen deze landschappelijke eenheden. Belangrijke landschappelijke kenmerken zijn enerzijds de ruimtelijke overgang tussen het besloten dorp en het open landschap en anderzijds het reliëf. Het Hunebedcentrum ligt in de directe omgeving van de enige doorsnijding van de Hondsrug. De natuurlijke, geologische en menselijke geschiedenis van de Drentse Hondsrug is uniek. De ontwikkeling tot Unesco-status voor het project Geopark Hondsrug geeft dit reeds aan. Het Hunebedcentrum speelt hierop in door routes aan te bieden naar andere hunebedden, maar ook naar interessante plekken in het Drentse landschap met de nadruk op het Hondsruggebied. Zo draagt het Hunebedcentrum deze kennis over aan zijn bezoekers. Het legt uit waarom de eerste vaste bewoners van Nederland zich juist hier vestigden en waarom ze juist op deze plek hun hunebedden bouwden. Daarmee levert het Hunebedcentrum een bijdrage aan het besef van waar we vandaan komen.

OMGEVING BORGER - NU

Belangrijke landschappelijke kenmerken van Borger en zijn omgeving zijn enerzijds de ruimtelijke overgang tussen het besloten dorp en het open landschap en anderzijds het reliëf. In de directe omgeving is sprake van een aanzienlijk verval van 23 m+NAP op de Hondsrug tot 10 m +NAP in het stroomdal van het Voorste Diep bij de Bronnegermaden. Binnen het plangebied loopt het maaiveld af van west (19 m +NAP bij de Bronnegerstraat) naar oost (13 m +NAP bij de Hunebedstraat).

De huidige plek van het Hunebedcentrum maakte oorspronkelijk deel uit van een klein kampje aan de noordkant van het dorp, op de overgang naar het Ooster Veld. Een deel van dit Ooster Veld, tot aan de markegrens met Drouwen, is waarschijnlijk in de 19e eeuw ontgonnen tot een kleinschalig patroon van kampjes en boscomplexen. De overheersende richting was hierbij noordwest-zuidoost. Het landschap en het ruimtelijk patroon hebben in de 20e eeuw een aanzienlijke wijziging ondergaan. In de jaren zestig heeft een ruilverkaveling plaatsgevonden.

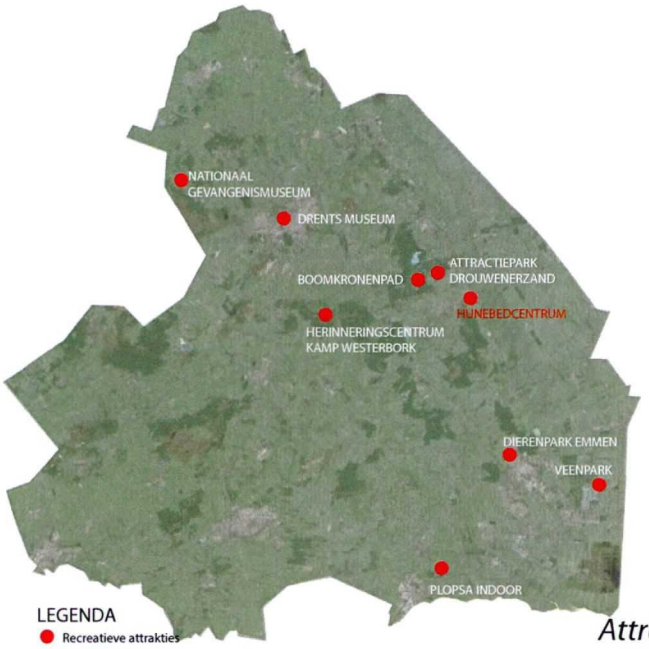

Attrakties in Drenthe

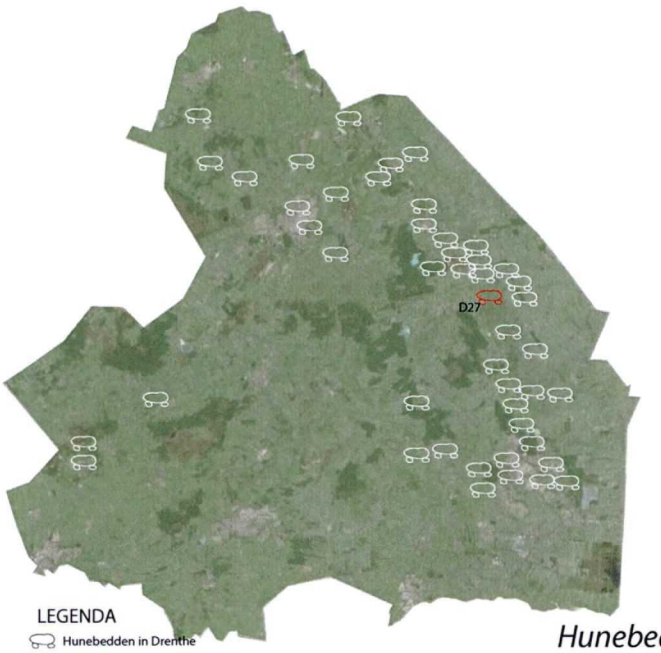

Hunebedden in Drenthe

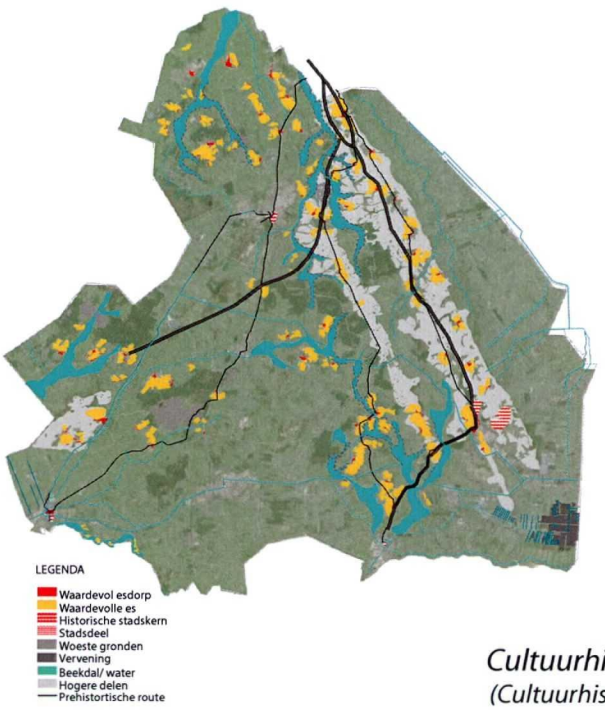

Cultuurhistorische waarden
(Cultuurhistorisch kompas, 2010)

23-9-2016 9:00:07 15378 /00117

Het landschap aan de noordrand van Borger is hierdoor veel grootschaliger en opener geworden. Er is weinig meer overgebleven van de kleine kampjes en de boscomplexen. Ook bijna alle oude zandpaden zijn verdwenen. Langs de noordoostrand van Borger zijn nog kleine restanten van het bos blijven staan. De bebouwing langs de Bronnegerstraat is aanzienlijk toegenomen. In de periode 1970 tot heden zijn nieuwe woonbuurten toegevoegd. Ook zijn er langs de Achterste Kampweg een aantal bospercelen aangelegd. Het voor dit gebied zo kenmerkende reliëf is weliswaar gehandhaafd gebleven, maar door de nieuwbouwwijken en de bospercelen is dit wel minder goed zichtbaar geworden.

OMGEVING BORGER -TOEKOMST

Belangrijk voor het Hunebedcentrum zijn de verschillende recreatieparken in de buurt. Hiermee wordt op de ingezette samenwerking voortgebouwd. Verder staat in de planning dat het kanaal Buinen - Schoonoord , ten zuiden van Borger, weer teruggebracht wordt als meanderende beek. Landschappelijk zou hierdoor de zuidkant van Borger aantrekkelijker worden voor recreatie. Dit is ook voor het Hunebedcentrum een belangrijke ontwikkeling. In de toekomst wil het Hunebedcentrum de relatie met de omgeving verder versterken door met een elektrische bus langs verschillende interessante plekken in de omgeving te rijden (villagetour Borger- Drouwen - Ees).

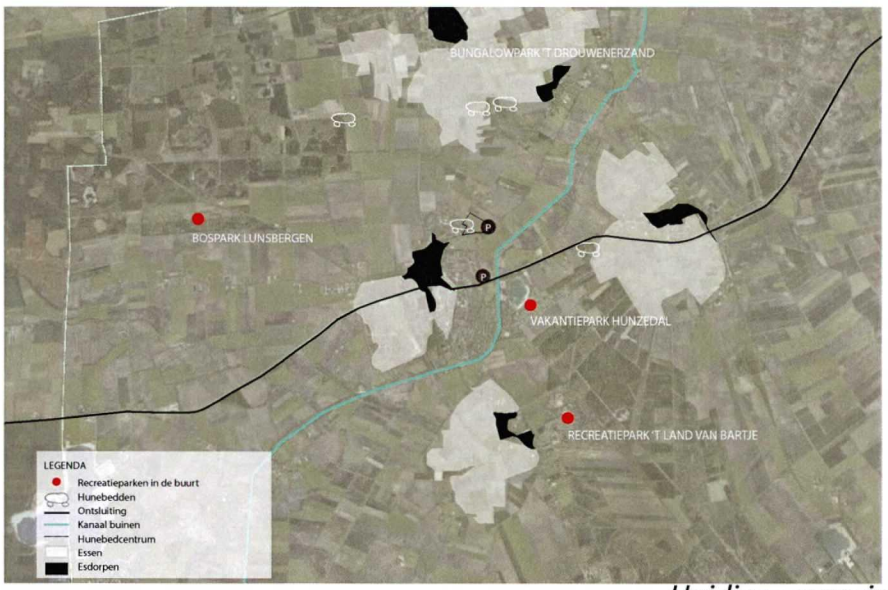

Huidige omgeving Borger

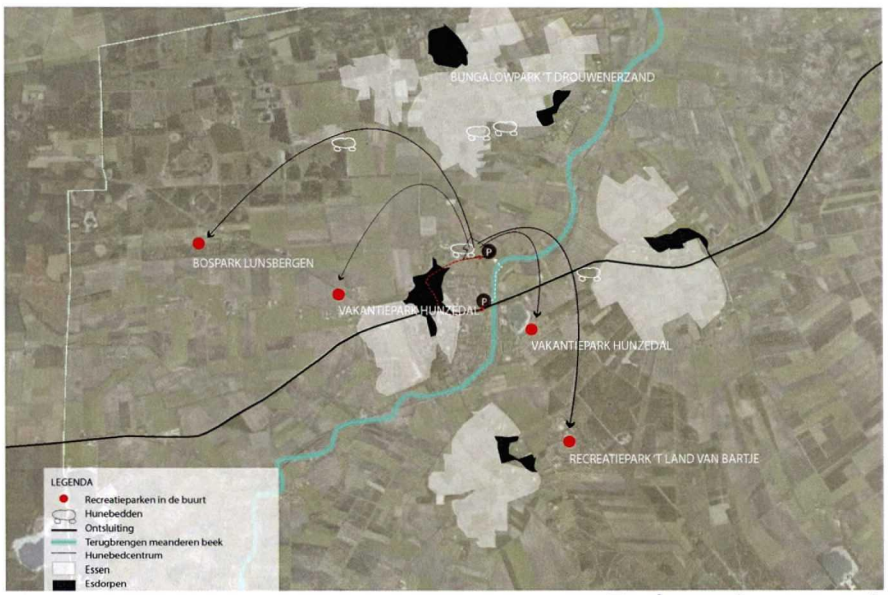

Toekomstige omgeving Borger

OMGEVING HUNEBEDCENTRUM - NU

Het zuidelijke deel van het Hunebedcentrum is dicht bebost. Hier bevindt zich het grootste hunebed van Nederland. De noordkant is momenteel geheel open. Hier is geen ruimtelijke begrenzing naar het aangrenzende landschap. In de huidige situatie zijn er op het terrein van het Hunebedcentrum 60 parkeerplaatsen, waarvan 50 parkeerplaatsen voor bezoekers en 10 parkeerplaatsen voor personeel. Bovenstaande aantallen zijn in het vigerende bestemmingsplan uit 2013losgelaten.
Volgens de parkeerprognose in het vigerende bestemmingsplan (2013) zijn circa 120 parkeerplaatsen noodzakelijk om in het hoogseizoen alle bezoekers die met de auto komen op te kunnen vangen. Achtergrond van deze eis is het verminderen van de parkeerdruk in landschappelijk kwetsbare gebieden en de verkeersdruk in de bebouwde kom van Borger.

OMGEVING HUNEBEDCENTRUM - TOEKOMST

Het Hunebedcentrum wil zijn parkeervoorzieningen in de periode 2015-2016 uitbreiden. Er zal een apart adres aangevraagd moeten worden zodat de verschillende navigatiesystemen (onder andere de Tomtom) de juiste route aangeven. Daarnaast zou de langparkeerplaats als alternatieve parkeervoorziening voor het Hunebedcentrum heringericht moeten worden. Het wandelpad van deze voorziening naar het hunebed moet voor het toenemen van het gebruik aantrekkelijker gemaakt worden. Tevens kan dit pad dienen als verbinding van het Hunebedcentrum en het omliggende landschap. Op het terrein van het Hunebedcentrum zelf moet een duidelijk padenstructuur komen zodat de ingang van het museum een logische plek heeft en het grootste hunebed van Nederland makkelijk te vinden is. Hiervoor is een jaarlijkse snoeibeurt van de heesters rond het hunebed noodzakelijk.

LOKALE SAMENWERKING

Toerisme speelt een belangrijke rol in Borger en omgeving. Een op de vijf banen in de gemeente Borger-Odoorn is gerelateerd aan de toeristische sector. Het Hunebedcentrum speelt hierin, door de grote recreatieve waarde, een belangrijke rol. De spin-off van het centrum is groot. Veel mensen komen niet alleen een bezoek brengen aan het centrum maar gaan ook tanken, een kaartje kopen, ergens in het dorp op het terras koffie drinken, boodschappen doen in de supermarkt, een fiets huren et cetera. Het bestuur van het Hunebedcentrum is zich zeer bewust van deze rol. Er wordt nu en in de toekomst dan ook veel aandacht besteed aan de relatie met het dorp (inwoners en ondernemers). Dit komt tot uiting in een aantal zaken:

- Werving van vrijwilligers uit de directe omgeving. Zij werken één of meer dagdelen bij het Hunebedcentrum. Zij zijn de ambassadeurs van het centrum.
- Via berichten in het lokale huis aan huisblad 'Week in Week uit' worden de dorpsbewoners op de hoogte gehouden van activiteiten van het Hunebedcentrum
- Het Hunebedcentrum biedt hulp aan bij speciale acties die plaatsvinden in het dorp (door middel van sponsoring, hulp in uren, gezamenlijk projecten begeleiden, ruimtes beschikbaar stellen voor activiteiten enz.)
- Het Hunebedcentrum stelt gratis ruimtes beschikbaar voor het RABO Zomertheater
- Borger Hunebedhoofdstad
- Gratis entree voor de inwoners van Borger-Odoorn

23-9-2016 9:00:07 15378 /00118

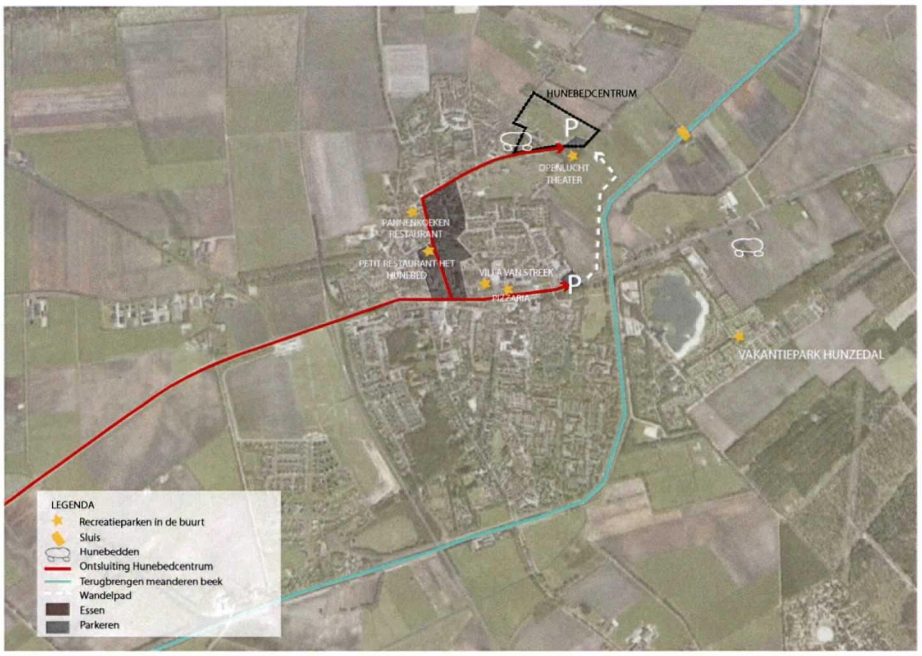

Huidige omgeving Hunebedcentrum

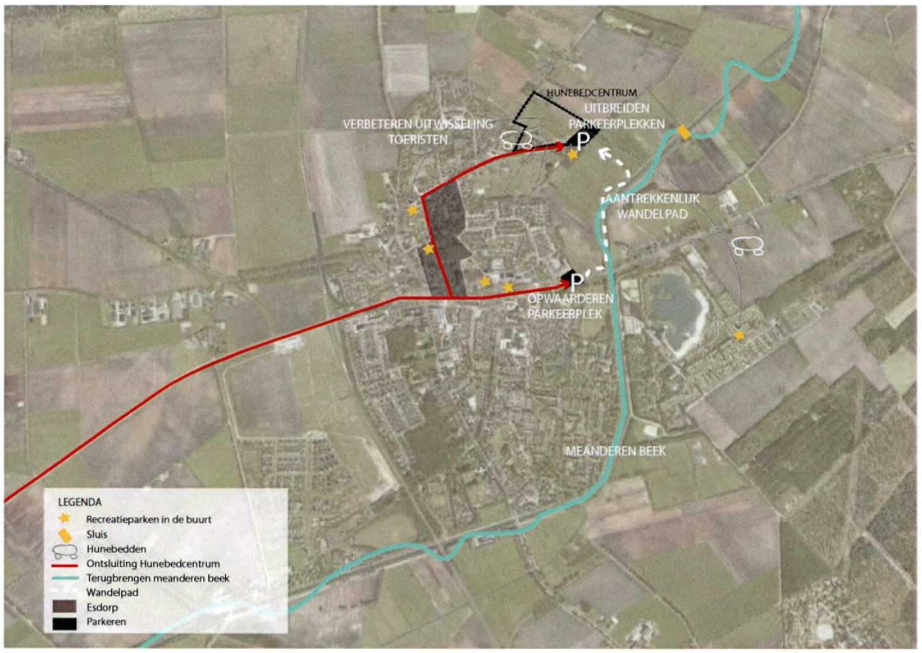

Toekomstige omgeving Hunebedcentrum

REGIONALE SAMENWERKING

Belangrijk voor het Hunebedcentrum zijn de verschillende recreatieparken in de buurt. Hiermee wordt de samenwerking geïntensiveerd. Verder worden er via allerlei samenwerkingsverbanden op bovenlokaal niveau marketingacties ingezet zoals:
Verrassende attracties met een jaarlijkse krant
Via betaalde en onbetaalde advertentieruimte staat het Hunebedcentrum in veel toeristisch promotiemateriaal / publicaties
Een aantal keren per jaar betaalde en onbetaalde advertenties in het Drenthe Magazine
Via vele bilaterale samenwerkingsverbanden zoals met Staatsbosbeheer, Drents Landschap en het Recreatieschap Drenthe worden op ad hoc basis activiteiten en promotieactiviteiten ontwikkeld
Sinds 2011 is het Hunebedcentrum een van de belangrijkste expeditiepoorten van Geopark de Hondsrug. Het hoofdkantoor is gevestigd in het Hunebedcentrum. De banden zijn sterk en gezamenlijk worden nieuwe activiteiten en marketingacties ontwikkeld.
Meer en meer toeristische accommodaties geven eigen krantjes of brochures uit die worden meegegeven aan de gasten. Het Hunebedcentrum participeert hierin.
Promonoord is een verspreidingsdienst, ontstaan bij het Hunebedcentrum. Daardoor is er een goede verspreiding van de folders door de hele provincie en de randzone daaromheen. Intussen maken ook andere ondernemers gebruik van deze dienst.
Met een uiteenlopend aantal partners (natuur, erfgoed, arbeidsvoorziening, onderwijs en marketing) wil het Hunebedcentrum komen tot een 'Drentse Erfgoed Delta', een trustachtige organisatie die, tot wederzijds profijt, een duurzame en niet-vrijblijvende samenwerking tot stand brengt.

INTERNATIONALE BETEKENIS

Sinds 2005 is een stevig netwerk ontstaan van gebieden en organisaties waar hunebedden en/of aanverwante monumenten liggen. In dit netwerk spelen zowel bilaterale contacten een rol als samenwerkingsverbanden waar velen lid van zijn, zoals EXARC (Europese samenwerking tussen archeologische openluchtmusea).
Het Hunebedcentrum is één van de 'founding fathers' van Megalithic Routes en op dit moment (2015) voorzitter van de organisatie. Dit is een samenwerkingsverband tussen gebieden en organisaties die megalithische monumenten als basis hebben.
Het is begonnen vanuit het project Megalithstrasse in Osnabrück en Papenburg en is daarna aangevuld met Drenthe, diverse Duitse, Zweedse en Deense partijen. Tevens zijn English Heritage en St. Fagans (Wales) lid geworden. In 2015 is besloten om ook andere gebieden en organisaties in Europa die met deze thematiek werken, toe te laten. Het wordt daardoor een Europees netwerk. Vanuit dit netwerk kunnen nieuwe projecten worden opgezet. Gezamenlijke marketing is een belangrijk onderdeel van dit netwerk. Het Hunebedcentrum lift mee op deze internationale marketing.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00119

Borger
Hunebedhoofdstad

35

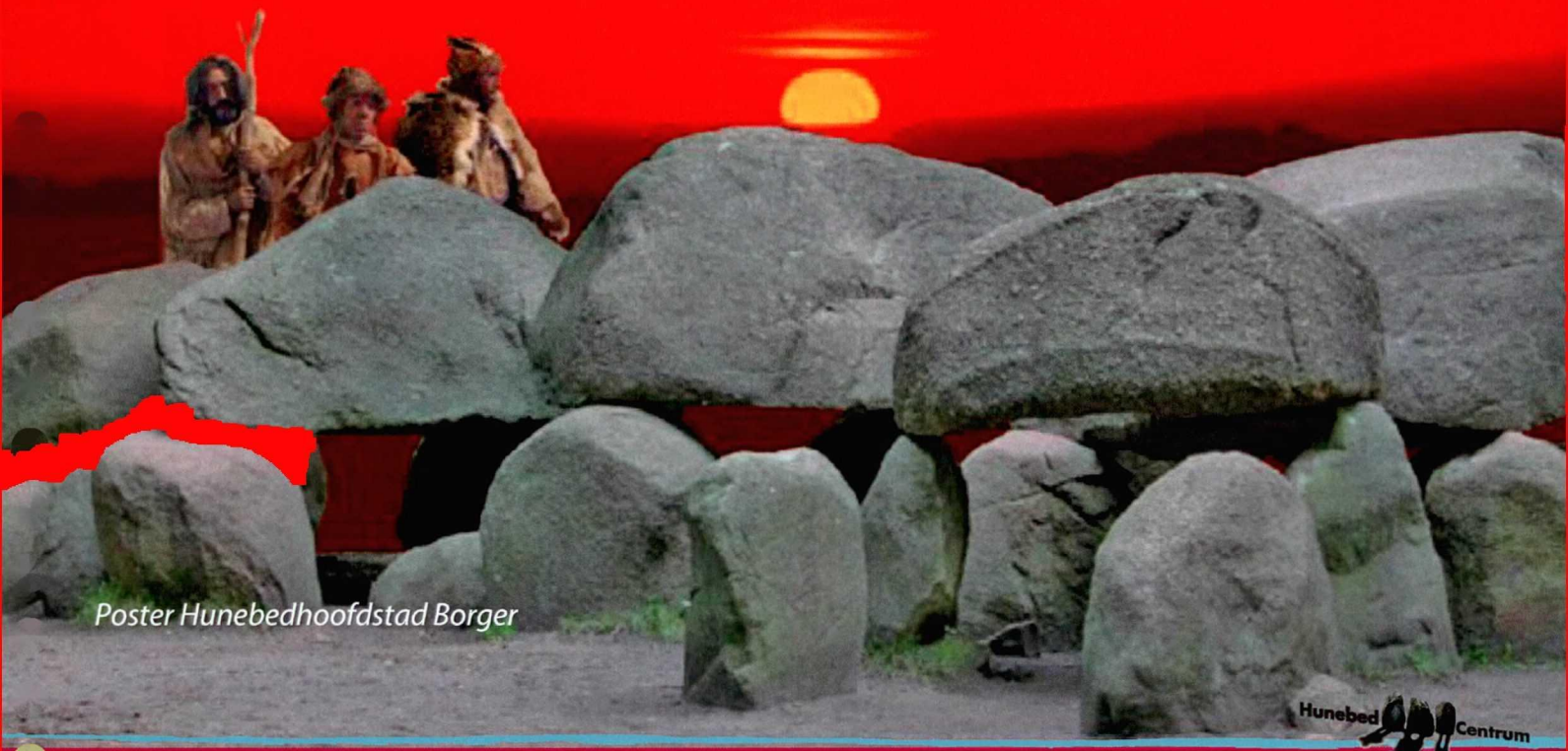

Poster Hunebedhoofdstad Borger

Hunebed Centrum

Hunebedbouwers in museumgebouw

23-9-2016 9:00:07 15378 /00120

6 BEZOEKERS

BEZOEKERSAANTALLEN

In onderstaande grafiek is de ontwikkeling van het bezoekersaantal over de afgelopen jaren weergegeven. Uit de cijfers is duidelijk de vernieuwing en uitbreiding van het Hunebedcentrum in 2005 waar te nemen. Sinds de opening is het bezoekersaantal sterk gestegen, van circa 36.000 in 2005 tot bijna 100.000 bezoekers in 2008. Sinds 2008 is echter sprake van een licht dalende trend: het aantal bezoekers neemt langzaam af tot minder dan 80.000 bezoekers in 2011. Daarna is het bezoekersaantal weer licht gestegen tot circa 85.000. In 2014 telde het Hunebedcentrum 93.000 bezoekers, een stijging van 10 procent ten opzichte van 2013.

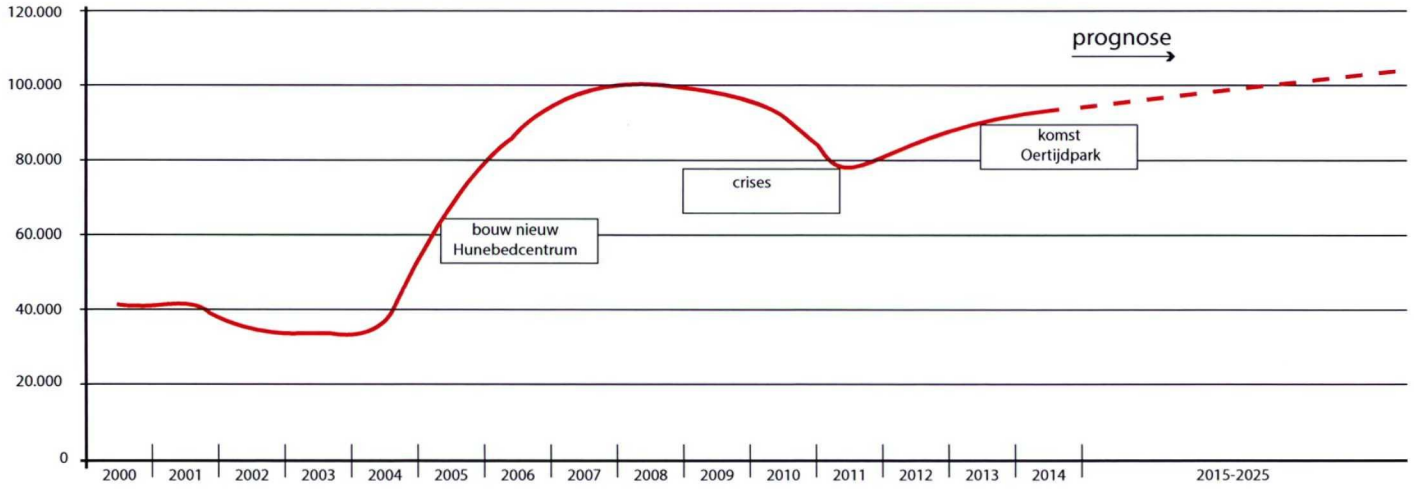

Bezoekersaantallen per jaar (bron: Drenthe in Cijfers, Hunebedcentrum)

Op het terrein van het Hunebedcentrum vinden diverse jaarlijks terugkerende middelgrote en kleinere evenementen gerelateerd aan de prehistorie en hunebedden plaats, onder meer de Dag van het Hunebed, Cittaslowmarkt, de Oekdagen en de Oertijdmarkt. In de tabel op de volgende pagina is indicatief aangegeven hoeveel bezoekers deze evenementen trekken.

Evenement	aantal bezoekers
Oertijdmarkt	3.000 - 3.500
Dag van het hunebed	500 - 1.000
Oekdagen	200 - 300
Cittaslowmarkt	1.000 - 1.500

Bezoekersaantallen evenementen

Op basis van de ontwikkeling van de bezoekersaantallen in de afgelopen jaren wordt met de komende plannen ingezet op een bezoekersaantal van structureel 100.000 bezoekers per jaar. Voor de komende jaren wil het Hunebedcentrum een driedaags Oertijdfestival toevoegen aan de mix van activiteiten. Dit festival bestaat uit een markt, een avondprogramma en drie dagen met living history-activiteiten, demonstraties van prehistorische vaardigheden ('de dialoog met prehistorisch handwerk'): aardewerk maken, leerbewerking, bronsgieten, de ijzersmid, de vuursteensmid e.d. De demonstraties worden verricht door binnen- en buitenlandse deskundigen.

BEZOEKERS IN BEELD

Het Hunebedcentrum trekt verschillende soorten bezoekers. In de schoolvakanties komt het grootste aantal bezoekers. Dit zijn zowel toeristen die tijdelijk in Drenthe verblijven als dagrecreanten. In de zomervakantie wordt het Oertijdpark 'bewoond' door vrijwilligers, verkleed als hunebedbouwers. Dit versterkt de beleving van de prehistorie voor de bezoeker.

Naast de schoolvakanties zijn het vooral schoolklassen die naar het Hunebedcentrum komen. Voor scholieren zijn er verschillende voorbeeldprogramma's die de educatie van de scholieren ondersteunen. Het Hunebedcentrum heeft een programma voor basisschoolkinderen van 4-8 jaar, kinderen van 8-12 jaar en voor scholieren van het voortgezet onderwijs. Hierbij is het mogelijk om verschillende activiteiten uit de prehistorie na te bootsen.

In de komende jaren wil het Hunebedcentrum de Erfgoed-educatie ingrijpend vernieuwen, vanuit het concept Empathische archeologie. Deze voorgenomen vernieuwing centreert zich rond:

- Erfgoed-onderwijs rond multiperspecitiviteit en integrale (cultuur-natuur) projecten.
- Intensivering van de contacten met het onderwijs, met o.a. lessen op locatie.
- Bijdrage aan talent-ontwikkeling rond story-telling en living-history (theater).
- Programma-ontwikkeling die direct aansluit bij de kerndoelen en eindtermen voor het primair en het voorgezet onderwijs (hunebedbouwers als eerste canononderwerp).

In het kader van 'life-long-learning' wil het Hunebedcentrum komen tot een poule van vrijwilligers en zzp-ers die living-history-programma's presenteren, bijdragen aan evenementen bij het Hunebedcentrum en aan experimentele archeologie. Door de combinatie van vragen uit het onderwijs met een breed scala aan activiteiten wordt een 'community of interest' gevormd. De vernieuwende educatiestrategie wordt in jaarprogramma's verwerkt.

MONITORING

Doel van het Hunebedcentrum is om dynamisch in te spelen op de wensen van de bezoekers. Het Hunebedcentrum wil de bestaande monitoring intensiveren. Door de bezoekers bijvoorbeeld te vragen naar hun achtergrond, hun waardering voor het Hunebedcentrum en de uitgaven in het centrum ontstaat een beeld van zowel het bezoek als van de bezoekers. Deze informatie kan erg bruikbaar zijn bij de bedrijfsvoering

23-9-2016 9:00:07 15378 /00121

Verschillende bezoekers:

1. Toeristen die verblijven op verblijfsaccommodaties

Dit is de belangrijkste groep. De meeste bezoekers komen van de vakantieparken, campings, hotels, en de B&B accommodaties. Het is daarom van belang om te weten welk type gasten verblijven op de diverse accommodaties. Door de loop van de tijd is daar veel kennis over opgedaan. Zo weten we dat bezoekers van de Landal parken zeer geïnteresseerd zijn in het Hunebedcentrum in combinatie met wandelen en fietsen in de omgeving. Door de loop van de tijd zijn er diverse arrangementen met de diverse accommodaties gemaakt, meestal op maat.
Het type arrangement wordt dus aangepast bij het type gast in de diverse accommodaties in Drenthe.

2. Dagtoeristen

De meeste dagtoeristen komen uit Noord Nederland maar vooral uit de directe omgeving. Dit is een diverse groep.

3. Eigen bevolking

De eigen bevolking komt voornamelijk als dagtoerist. Wat kenmerkend is dat veel mensen uit de directe omgeving (vooral Borger en omgeving) nog nooit in het Hunebedcentrum zijn geweest. Dit is een algemeen verschijnsel, alles wat heel dichtbij te zien is wordt niet veel bezocht door de eigen bevolking. Omdat de relatie met de directe omgeving belangrijk is worden diverse acties ontwikkeld, zoals bijv. gratis entree of speciale activiteiten speciaal voor de inwoners in de directe omgeving.

4. Onderwijs

Scholen weten het Hunebedcentrum goed te vinden. De canon van de Nederlandse geschiedenis begint met hunebedden. Het is daarmee een vast onderdeel van het onderwijs curriculum. Dat is de belangrijkste reden dat veel scholen kiezen om naar het Hunebedcentrum te komen. Dat gebeurt voor een belangrijk deel door een project van de provincie Drenthe (Culturele Mobiliteit) waar de scholen gratis busvervoer kunnen krijgen naar het Hunebedcentrum.

van het Hunebedcentrum, bijvoorbeeld als het gaat om marketingactiviteiten. Maar ook ten aanzien van de conceptuele invulling van het Hunebedcentrum kan op deze wijze nuttige informatie worden ingewonnen.
In 2013 heeft het Hunebedcentrum een monitoringsonderzoek naar het gedrag van zijn bezoekers laten uitvoeren, op basis van een vragenlijst, maar ook door 'shadowing' en 'tracking'. Dit onderzoek maakte inzichtelijk dat bezoekers voor een groot deel (40%) wel het terrein van het Hunebedcentrum bezochten (grootste hunebed, keientuin en nog niet omheinde Oertijdpark), maar niet overgingen tot het spenderen van geld aan entree voor het museum en consumpties in het museumcafé. Monitoring werd voorts toegepast middels een gestandaardiseerde vragenlijst voor alle elf Archeologische Open Air Musea, die aan het Europese Open Arch programma deelnamen.
Onderzoeken in de toekomst zullen gericht zijn op:

1. externe plekken rondom het Hunebedcentrum en de vraag waarom het museum niet bezocht wordt;
2. het gedrag van bezoekers op het terrein van het Hunebedcentrum door middel van shadowing en tracking.

Hierdoor krijgt het Hunebedcentrum inzicht in de wensen, meningen en het werkelijke gedrag van bezoekers. De uitkomsten zullen een vertaalslag bevorderen naar marketinginzet en aanpassingen op het terrein.

MARKETING

Het Hunebedcentrum haakt aan bij verschillende marketingmiddelen. Er wordt op het gebied van marketing en PR samengewerkt met:

Marketing Drenthe: Marketing Drenthe heeft de opdracht om de provincie Drenthe buiten de provincie onder de aandacht te brengen van potentiële bezoekers. Aangezien de hunebedden een icoon zijn voor de provincie Drenthe is dat onderwerp standaard opgenomen in de promotiecampagnes. Het is aan het Hunebedcentrum om met nieuwe interessante informatie en acties te komen om de hunebedden op de agenda van de Drenthe promotie te behouden. Een goed voorbeeld van de mogelijkheden vormt het RTV-Drenthe project 'De week van de prehistorie', waarin een 21ste eeuws gezin wordt gevolgd in haar poging te leven als hunebedbouwers. In vijf afleveringen wordt een informatief en attractief beeld geschetst van de ondernomen poging: info-tainment met grote marketing en PR-waarde.

Geopark de Hondsrug: Vanaf 2011 is het Hunebedcentrum officieel onderdeel geworden van Geopark de Hondsrug. Het hoofdkantoor is gezeteld in het Hunebedcentrum en de twee belangrijkste onderwerpen van het Geopark, ijstijden en prehistorie, zijn hier te vinden. Het Hunebedcentrum lift mee op de marketing van Geopark de Hondsrug.
Cittaslow . Sinds een aantal jaren is het Hunebedcentrum onderdeel van Cittaslow.
Het Hunebedcentrum lift mee op de marketing van Cittaslow. Het laat zien dat het Hunebedcentrum nastreeft een duurzame en maatschappelijk verantwoorde organisatie te zijn.

Hunebedhoofdstad: Het idee van Borger Hunebedhoofdstad is een jaar of tien geleden ontstaan. Samen met ondernemers, de gemeente en anderen is besloten om Borger meer onderscheidend te laten zijn van de dorpen in de omgeving. In 2015 wordt naar de hoofdstad verwezen in een jaarlijkse krant, de Hunebedhoofdstadkoerier, en de borden bij de ingang van Borger. Er liggen goede kansen om meer met dit idee te doen. Toerisme is erg belangrijk voor Borger, zonder toeristen zag het winkelaanbod er een stuk minder uit en maar liefst een op de 5 banen is gerelateerd aan de toeristische sector. De komende jaren gaat het Hunebedcentrum een meer actieve rol spelen in het fenomeen Hunebedhoofdstad. Zo zou Borger uitgeroepen kunnen worden tot het oudste dorp van Nederland met zijn 5400 jaar. Dit kan worden vertaald naar producten, activiteiten, evenementen en marketingacties .

COMMUNICATIE

De communicatiemiddelen die tot 2025 worden gebruikt, betreffen een combinatie van oude media en nieuwe media.

Oude media

1. Folders inclusief een goede folderverspreiding. Er worden nu ongeveer 1000 adressen bezocht en van folders voorzien in Drenthe en de direct omliggende gebieden. Dat is een sluitend netwerk waarbij zo goed als alle toeristische accommodaties en attracties zes keer per jaar folders krijgen van het Hunebedcentrum. Dit zal de komende jaren worden voortgezet. Wel zal steeds meer de combinatie gezocht worden met de verspreiding van andere producten en producten van anderen. Op die manier kunnen de kosten van de verspreiding worden terugverdiend.

2. Persberichten – op maat gemaakt voor diverse media (lokaal, regionaal, nationaal, internationaal en special-interest-groepen)

3. Posters - voor speciale activiteiten

23-9-2016 9:00:07 15378 /00122

4. Kranten – de Hunebedhoofdstadkoerier bestaat al een aantal jaren. Deze zal in de nabije toekomst worden opgepimpt.

5. Meeliften op mediamiddelen van anderen. Voorbeelden zijn het kwartaalblad van Het Drentse Landschap of kranten van andere organisaties. Wat steeds meer gebeurt, is dat accommodatiebedrijven eigen informatiekrantjes of magazines hebben. Daar zullen we steeds meer mee gaan samenwerken. Dat is gerichte marketing op de doelgroep van de desbetreffende accommodatie.

6. Arrangementen maken met accommodaties, die een eigen promotiebeleid uitvoeren. Zo liften wij mee op hun promotie. Een voorbeeld hiervan is het weggeven van een toegangskaartje van het Hunebedcentrum bij een boeking van een bungalowpark. In het welkomstpakket zit ons kaartje, dat ziet de gast en deze denkt dan (hopelijk) dat hij of zij weleens daar naar toe kan gaan. We gaan ervan uit dat er nooit iemand alleen komt maar altijd een groepje. Uitgaande van een gemiddelde van vier personen betekent één vrijkaartje dan een korting van 25%.

7. Kortingsacties – er is een standaardkorting van ongeveer 25% die weg kan worden gegeven aan anderen die een actie met ons willen aangaan. Die 25% staat gelijk aan de groepskorting. De meeste mensen die echt goed zoeken kunnen wel ergens in reclamemateriaal een kortingsbon vinden.

<u>Nieuwe media</u>

1. Internet - Internet is een medium dat niet meer weg is te denken uit onze maatschappij. Veel mensen zoeken hun informatie via het internet. Reizen worden steeds meer geboekt via het internet. Dit zorgt voor een enorme verschuiving in de reisbranche waarbij naar verwachting de helft van alle huidige reisbureaus niet zal overleven. Niet alleen mensen die op vakantie willen gaan zoeken op het internet, maar ook iedereen die nieuwsgierig is naar 'special interest' onderwerpen, zoals de hunebedden en de prehistorie, zoekt veelvuldig op het internet. Daarnaast zoekt de jeugd veelvuldig naar informatie op het internet, de ene keer uit nieuwsgierigheid de andere keer vanwege school. Het internet heeft al een centrale plek in de promotie van het Hunebedcentrum maar zal de komende jaren nog belangrijker worden. Alle nieuwe activiteiten, contacten met de klant en de pers, nieuwsbrieven, marketinginformatie en alles wat de organisatie aan kennis in huis heeft, moet via het internet lopen. De resultaten van de website moeten zijn:
    - stimuleren van een bezoek aan het Hunebedcentrum
    - stimuleren van de verkoop van artikelen
    - stimuleren van deelname aan activiteiten
    - op een goedkope en efficiënte wijze veelvuldig kunnen communiceren met de mensen die het Hunebedcentrum een warm hart toedragen
    - internationale aandacht krijgen voor de hunebedden in Drenthe

2. Social media - Social media meken een steeds belangrijker onderdeel uit van de communicatie. Er wordt goed in de gaten gehouden welke nieuwe vormen van social media de revue passeren en het Hunebedcentrum zal daarbij aansluiten. In 2015 wordt vooral gewerkt met Facebook en Twitter. Daarnaast is er een eigen Youtube kanaal, staan er vele foto's op Flickr, staan er blogs op Tumbler en worden de eerste stappen gezet op Instagram. Als er nieuwe middelen bijkomen gaan we ermee experimenteren. Naast deze middelen wordt ook nog altijd veel gebruik gemaakt van e-mail en Whatsapp. De komende jaren gaat het Hunebedcentrumzich oriënteren op Facebookoptimalisatie .

3. Google Grants - In 2015 is begonnen met Google Grants. Dat is een speciaal programma van Google voor stichtingen. Het Hunebedcentrum wordt daardoor de mogelijkheid geboden middels een reeks steeds aan te vullen kernwoorden hoog in de zoekmachine terecht te komen.

4. E-magazine - In 2015 is gestart met een e-magazine onder de noemer www.hunebednieuwscafe.nl. De naam is zo gekozen, dat er ook een fysieke omgeving van gemaakt kan worden. Bijvoorbeeld een lezing in het Hunebedcentrum waarvan de tekst in het e-magazine komt. Het is niet een magazine dat eens in de maand of paar maanden uitkomt maar een continu ververste databank met nieuwe artikelen. Telkens als er een nieuw artikel bijkomt wordt dit via de social media verspreid. Het is een speelse opzet met verschillende thema's. De redactie is in handen van het Hunebedcentrum, de artikelen worden door zoveel mogelijk mensen geschreven. Sommigen zijn vaste schrijvers, anderen schrijven eenmalig. Via een zevental thema's bestrijken de bijdragen de wereld van het Hunebedcentrum.

5. Virtueel museum - Voor de nabije toekomst wordt het virtuele museum steeds belangrijker. Het zal over een aantal jaren heel normaal zijn om twee musea te hebben – een fysiek en een virtueel. Daar waar het fysieke ophoudt, kun je verder gaan in de virtuele wereld. Het één vloeit door in het andere. Dat is wat anders dan een website en een e-magazine – het gaat veel verder. We komen dan in de wereld van virtual reality, games, combinaties met social media, fotogalerieën, community, een ontmoetingsplek, quizzen enzovoort.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00123

Veenweg op het Oertijdpark

23-9-2016 9:00:07 15378 /00124

7 INTERNE ORGANISATIE

Het huidige Hunebedcentrum heeft een klein aantal reguliere arbeidsplaatsen en een eveneens kleine staf. Het model is dat de kleine staf de zorg op zich neemt voor een groot aantal vrijwilligers een aantal medewerkers van de sociale werkvoorziening en werkervaringplekken. Daarnaast is het Hunebedcentrum een Ecabo-gecertificeerd leerbedrijf voor stagiaires van MBO en HBO. In de nieuwe situatie wordt de interne organisatie vernieuwd.

7.1.BESTUURLIJKE VERNIEUWING

In de huidige stichtingsvorm fungeert een bestuur op basis van profielen (lokale worteling, politiek netwerk, affiniteit met archeologie, bedrijfseconomie etc.). Daarnaast is een Raad van Advies geïnstalleerd. In de nieuwe constellatie wordt de omslag gemaakt naar een professioneler en zakelijker organisatie. Daarin wordt het bestuursmodel gewijzigd in een Raad van Toezichtmodel. De algemeen directeur is bestuurder. De Raad van Advies blijft ongewijzigd en is ad hoc benaderbaar door zowel de Raad van Toezicht als het management. Op redelijk korte termijn wil het Hunebedcentrum daarnaast komen tot een klankbordgroep, bestaande uit mensen uit de regionale omgeving van het centrum. De plannen van het Hunebedcentrum zullen regelmatig aan de leden van de klankbordgroep worden voorgelegd en zij worden geacht daarop te reflecteren. De resultaten daarvan zullen worden gezien als adviezen aan het bestuur en management van het Hunebedcentrum. Alle wijzigingen die zijn voorzien worden verwerkt in de nieuwe statuten.

7.2 PERSONELE ONTWIKKELING

De invulling van de brede presentatiemix van het Hunebedcentrum noopt tot het aanpassen van de personeelssamenstelling en de personeelsomvang. In de huidige situatie is reeds een begin gemaakt met de professionalisering en de zakelijker organisatie, waarnaar wordt gestreefd, door in de technische dienst en in museum, winkel en museumcafé het aantal fte's uit te breiden. In de toekomstige constellatie zijn de volgende ontwikkelingen voorgenomen:

- Binnen de directie zullen de museaal-inhoudelijke en de bedrijfsmatige kanten van het Hunebedcentrum meer in evenwicht worden gebracht;
- Bij educatie en communicatie, alsmede bij administratie en secretarie wordt een uitbreiding van de personeelsomvang voorzien.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00125

8 INVESTERINGEN EN BEGROTINGEN

De komst van het Oertijdpark zal voor het grootste deel van de bezoekers leiden tot een verlenging van de verblijfsduur. De verwachting is gerechtvaardigd dat de gemiddelde verblijfsduur met zeker een uur zal worden verlengd. Voor speciale activiteitendagen en educatieve programmavolgers (scholen), zal de verblijfsduur nog meer toenemen. Van een halve-dag-attractie zal het Hunebedcentrum doorgroeien naar een hele-dag-attractie.

De attractiewaarde voor de toeristische ontwikkeling van Drenthe zal door de toevoegingen aan het Oertijdpark toenemen. Meer nog dan voorheen, wordt het Hunebedcentrum daardoor een autonome trekker voor zowel dagtoerisme als verblijfstoerisme. Dit zal de buitenmuseale bestedingen in horeca en MKB in de regio stimuleren en verhogen. Door bovengenoemde ontwikkelingen zal groei van bestedingen in en om het Hunebedcentrum ontstaan. Voor de entree kan een gemiddelde toename van € 1,00 per bezoeker worden bereikt, terwijl de bestedingen in winkel en café zullen groeien met gemiddeld 2% per jaar. Deze stijging kan nog verder toenemen als het economische herstel de komende jaren stabiel doorzet.

Door de start van het Oertijdpark is de aantrekkingskracht van het Hunebedcentrum vergroot en kan een verhoging van het bezoekersaantal worden verwacht. In de huidige begroting wordt gewerkt met een bezoekersaantal van 80.000 per jaar. Uit onderzoek is gebleken, dat op het terrein van het Hunebedcentrum 40% van de bezoekers, geen geld uitgeeft aan entrees en horeca. Door de inmiddels gerealiseerde omheining van het Oertijdpark zal het verblijf op het terrein zonder geld uit te geven worden ontmoedigd. Dit zal ertoe leiden dat het bezoekersaantal op termijn boven de 100.000 per jaar zal uitkomen.

Bezoekersaantal per jaar	
2014	93.000
2015	95.000
2016	100.000

Effecten en prognoses worden verwerkt in meerjarenbegrotingen van het Hunebedcentrum. Door de begrotingsgroei zal de zelfredzaamheid worden geborgd, de balanspositie worden versterkt en zal de werkgelegenheid op peil blijven. Om ook de gewenste bestuurlijke en personele vernieuwing te kunnen realiseren is het herstel nodig van de Provinciale subsidie van 2011.

Het beleid is erop gericht om een duurzame exploitatie te realiseren (met behoud van 80 – 85% eigen inkomsten), die het tevens mogelijk maakt voor toekomstige investeringen financiering of co- financiering tot onze beschikking te hebben. Voor de grote investering rondom de inrichting van de vaste tentoonstelling zal een uitgewerkt plan van aanpak met tijdpad, begroting en dekkingsplan worden opgesteld. Het begrote bedrag van bijna € 2 miljoen is gebaseerd op een herinrichting van 1000 m2 à € 1.300, de bouw (en inrichting) van een nieuwe entree, vloervervanging en bewegwijzering.

Met name met de Provinciale Visitatie Commissie en het Recreatie Expert Team is van gedachten gewisseld over de huidige financiële kwetsbaarheid van het Hunebedcentrum en de noodzakelijk geachte maatregelen om daarin verandering te brengen. De wens om daarbij vanuit verschillende scenario's te denken, is nadrukkelijk geadviseerd.

BEGROTING VOOR HET INVESTERINGSPLAN
Vernieuwing van de permanente expositie van het Hunebedcentrum 2016-2017

1. Lasten	
1.1 Projectcoördinatie	160.000
1.2 Herziening 1000 m2 expositieruimte á € 1.300,- (inclusief nieuwe vloer; nieuwe routing etc.)	1.300.000
1.3 Bouw en inrichting nieuw entreegebouw: 350 m2 á € 900,-	315.000
1.4 Architectkosten	41.000
1.5 Educatieve programma's	29.000
1.6 Marketing en PR	50.000
1.7 Financiële verantwoording	25.000
1.8 Onvoorzien 2%	38.000
TOTAAL	**1.958.000**

2. Baten	
2.1. Hunebedcentrum (6,6%)	129.000
2.2. Provincie Drenthe (50%)	979.000
2.3. Gemeente Borger-Odoorn (10,2%)	200.000
2.4. Fondsen (33,2%)	650.000
TOTAAL	**1.958.000**

De noodzakelijk geachte herziening van de permanente expositie vormt de hardware voor een voortgaande personele ontwikkeling. De nieuwe combinatie van een binnen- en een buitenmuseum biedt veel kansen om de doelstelling van 100.000 bezoekers te halen, als het activiteitenpakket (Marketing/PR en Educatie) wordt uitgebreid. Realisatie van deze doelstelling vergt zowel extra ontwikkeltijd als permanente extra

23-9-2016 9:00:07 15378 /00126

uitvoeringstijd. Daarnaast is de beschikbaarheid van co-financiering een voorwaarde voor het succesvol opereren binnen Europese samenwerkingsprojecten. Ook hiervoor geldt, dat het begrip co-financiering niet alleen gaat over liquide middelen, maar tevens over beschikbare personele expertise. Expertise-behoefte, uitvoeringsnoodzaak voor activiteiten en de beschikbaarheid van financiële middelen vertalen zich in extra personeel (in totaal 2,5 fte.) De twee ontwikkelde scenario's zijn vervolgens niet in beton gegoten, maar bieden voldoende sturingsmogelijkheden om met goed gevolg de beste route te bewandelen naar de meest gewenste en meest duurzame exploitatie.

BEGROTING VOLGENS SCENARIO'S: DE UITGANGSPUNTEN

Scenario I: versterking eigen kracht

Hiervoor gelden de volgende uitgangspunten:

- de voorgenomen investering in de permanente tentoonstelling levert een structureel bezoekersaantal op van 100.000.
- er is geen prijsverhoging voor entree voorzien.
- bestedingen van bezoekers in museumshop en museumcafé stijgen met 2% per jaar.
- in de personeelsformatie is een halve fte groei in secretariële ondersteuning voorzien.
- er is sprake van een vijfjarig Europees project, dat 50% financiering voor activiteiten oplevert en 25% cash-geld kost (de overige 25% is gekapitaliseerde uren). De totale begroting voor het project bedraagt € 100.000,- per jaar.
- in de semistructurele provinciale en gemeentelijke subsidiëring vindt geen wijziging plaats.
- voor de ontwikkeling en uitvoering van de Drentse Erfgoed Delta ontvangt het Hunebedcentrum € 26.000,- per jaar.
- afzonderlijke projecten worden gerealiseerd voor € 50.000,- ; waarvan 20% projectcoördinatiekosten worden 'inverdiend'.
- de gemiddelde entreeprijs is € 5,- ; gemiddelde besteding in winkel en café bedraagt resp. € 2,10 en € 2,80.
- de voorgenomen investering inzake de vernieuwing van de permanente tentoonstelling wordt à fonds perdu gerealiseerd.

Scenario II: duurzame toekomst

Hiervoor gelden de volgende uitgangspunten:

- het Hunebedcentrum kan substantieel co-financiering inzetten bij Europese en andere afzonderlijk projecten.
- een normale reserve van 10% van het jaarbudget wordt bereikt in het bestek van enkele jaren.
- personeelsomvang neemt toe met 0,5 fte administratie, 0,5 fte medewerker communicatie en 1,0 fte educatie.
- scenario II impliceert scenario I.
- provinciale subsidie keert terug naar het niveau van 2011.
- door toename van belangstelling in de educatieve sector stijgt het aantal te realiseren afzonderlijke projecten.
- door toename van de personeelsomvang worden meer activiteiten mogelijk, groeit het herhalingsbezoek en wordt de kwaliteit van het personeelsconcept (professionals sturen vrijwilligers en gedetacheerden aan) kwalitatief geborgd.
- percentage eigen inkomsten stijgt tot boven het peil van 2015 (81,1%)
- werkgelegenheid stijgt en veroorzaakt een grotere interne en externe spin-off.

De financiële uitwerking van deze twee scenario's staan op de volgende pagina.

BEGROTING VOLGENS SCENANARIO'S: DE CIJFERS

1. Lasten	Begroting 2015	Scenario 1	Scenario 2
Personeel	481.500	523.000	605.000
Vrijwilligers	9.500	9.500	9.500
Winkel	82.000	118.500	118.500
Restaurant	125.000	135.000	135.000
Activiteiten museum	28.500	28.500	28.500
PR/Marketing	42.500	50.000	50.000
Huisvesting	116.500	120.000	120.000
Organisatie	45.000	50.000	53.000
Rente en bankkosten	12.500	12.500	12.500
Afschrijving	19.500	19.500	19.500
Onderhoud/ reservering	36.500	36.500	36.500
Onvoorzien/diversen	7.000	7.000	7.000
Dotatie aan reserve		50.000	35.000
TOTAAL	**1.006.000**	**1.160.000**	**1.230.000**

2. Baten	Begroting 2015	Scenario 1	Scenario 2
Entreegelden	384.000	500.000	605.000
Winkel	133.000	210.000	210.000
Restaurant	255.000	280.000	280.000
Vrijwilligers	7.500	7.500	7.500
Activiteiten museum	15.000	15.000	15.000
Subsidies	206.5000	181.500	251.500
Diversen	35.000	26.000	26.000
TOTAAL	**1.006.000**	**1.160.000**	**1.230.000**

Resultaat museum	30.000	60.000	60.000
Projecten			
Baten	38.000	132.000	132.000
Lasten/Cofinanciering	63.000	192.000	192.000
Resultaat projecten	-25.000	-60.000	-60.000
RESULTAAT TOTAAL	5.000		

23-9-2016 9:00:07 15378 /00127

Verkennen van de omgeving

23-9-2016 9:00:07 15378 /00128

9 HET HUNEBEDCENTRUM IN 2025

De wereld verandert en daarmee ook de musea. Technologie en digitale middelen bepalen voor een groot deel de maatschappij. Hoewel het moeilijk is om precies te weten wat er in de toekomst speelt, wil het Hunebedcentrum in dit hoofdstuk een kijkje nemen in de toekomst. Wat betekenen de trends voor het Hunebedcentrum in 2025?

COMMUNITY

Het Hunebedcentrum is meer geworteld in de samenleving. Het is een fysieke community geworden. Anno 2015 zien we dat communities nog vooral gevormd worden op internet. Het is vooral virtueel, dat gaat steeds meer ook een fysieke wereld worden waar mensen die geïnteresseerd zijn rondom specifieke thema's elkaar vinden. Het Hunebedcentrum wordt zo'n fysieke plek voor mensen die geïnteresseerd zijn in archeologie, ijstijden, landschap en dergelijke. Dat wordt door het Hunebedcentrum ingevuld door nieuwe onderwijsconcepten, lezingen, cursussen, congressen, workshops, excursies enzovoorts.

VIRTUEEL MUSEUM NAAST FYSIEK MUSEUM

Vanuit de communitygedachte komt er een virtueel museum naast het fysieke. Dat is juist de plek om mensen aan je te binden. Niet als een hedendaagse website maar als echt museum, het e-magazine is daar een begin van. Te denken valt aan discussies op het web, actuele onderwerpen, virtuele exposities, artikelen, foto's uitwisselen, filmpjes, games, virtual reality en meer.

ONDERWIJS

Het onderwijs zal in 2025 andere vormen aannemen. Het zal zich meer multilevel (combinaties van MBO - HBO - Academisch) en multidisciplinair (verschillende studierichtingen) ontwikkelen. Ook zal er meer e-educatie zijn en zal er meer via internet gaan. Hierin gaat ons virtuele museum een belangrijke rol spelen.

UNESCO EN GEOPARK

In 2025 is het Hondsruggebied een bekend vakantiegebied geworden. Dit omdat het begrip Geopark dan beter bekend zal zijn dan nu. Er moeten de komende jaren nieuwe producten ontwikkeld worden die refereren aan het Geopark en vooral ook aan de bijbehorende UNESCO status. Het Hunebedcentrum wordt een spin in het web van de ontwikkelingen in het Geopark (vooral ook omdat het Hunebedcentrum de twee belangrijkste thema's van het Geopark laat zien; - ijstijden en prehistorie)

COMMUNICATIE

De communicatie zal de komende jaren nieuwe kansen kennen. Vooral de social media worden hierbij steeds belangrijker. Gedrukte media zal niet verdwijnen maar worden niet belangrijker. De huidige mensen moeten beter geschoold worden in de nieuwe vormen van communicatie. Het zal sneller gaan en directer. De bezoeker krijgt meer persoonlijke aandacht en zal minder als anonieme groep worden benaderd.

VIRTUAL REALITY

De komende jaren wordt virtual reality steeds belangrijker. In 2025 is dat een normale zaak geworden. De prehistorie (los van de hunebedden) is moeilijk zichtbaar in het Drentse landschap. Door middel van Virtual Reality kunnen we een beeld plaatsten voor een bestaande locatie (via een medium als een tablet, een horloge of een smartphone). Dus waar nu niets te zien is kan dat straks wel (verdwenen hunebedden zijn weer zichtbaar, grafheuvels krijgen weer paalkransen maar daarnaast kunnen er ook rituelen door mensen in beeld gebracht worden). Dat maakt het landschap een stuk boeiender en spannender. Hier kunnen games aan gekoppeld worden waardoor er ook geheel nieuwe doelgroepen aangetrokken kunnen worden.

NATIONAAL NETWERK HUNEBEDCENTRUM

De nationale netwerken van het Hunebedcentrum zijn anno 2015 niet heel sterk. In 2025 is dat sterker. Dat zal enerzijds gaan op eigen kracht (Museumvereniging, site musea, archeologische netwerken, ijstijdnetwerk en dergelijke) en anderzijds zal dat komen door de rol in het UNESCO netwerk (er zijn bezoekers die langs UNESCO-gebieden reizen, van Waddengebied tot Stonehenge en dan hoort ook het Hondsruggebied en dus het Hunebedcentrum tot de te bezoeken locaties).

INTERNATIONAAL NETWERK HUNEBEDCENTRUM

Het Hunebedcentrum zit anno 2015 in een aantal internationale netwerken. In 2025 is dat meer dan ooit tot volwassenheid gekomen. Vooral in het netwerk van megalithische monumenten mag worden verwacht dat er op het gebied van samenwerking vorderingen worden gemaakt. Dat heeft tot gevolg dat er meer internationale gasten zullen komen, als bezoeker maar ook als deelnemer aan congressen, summerschools en dergelijke.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00129

HET HUNEBEDCENTUM IN 2025

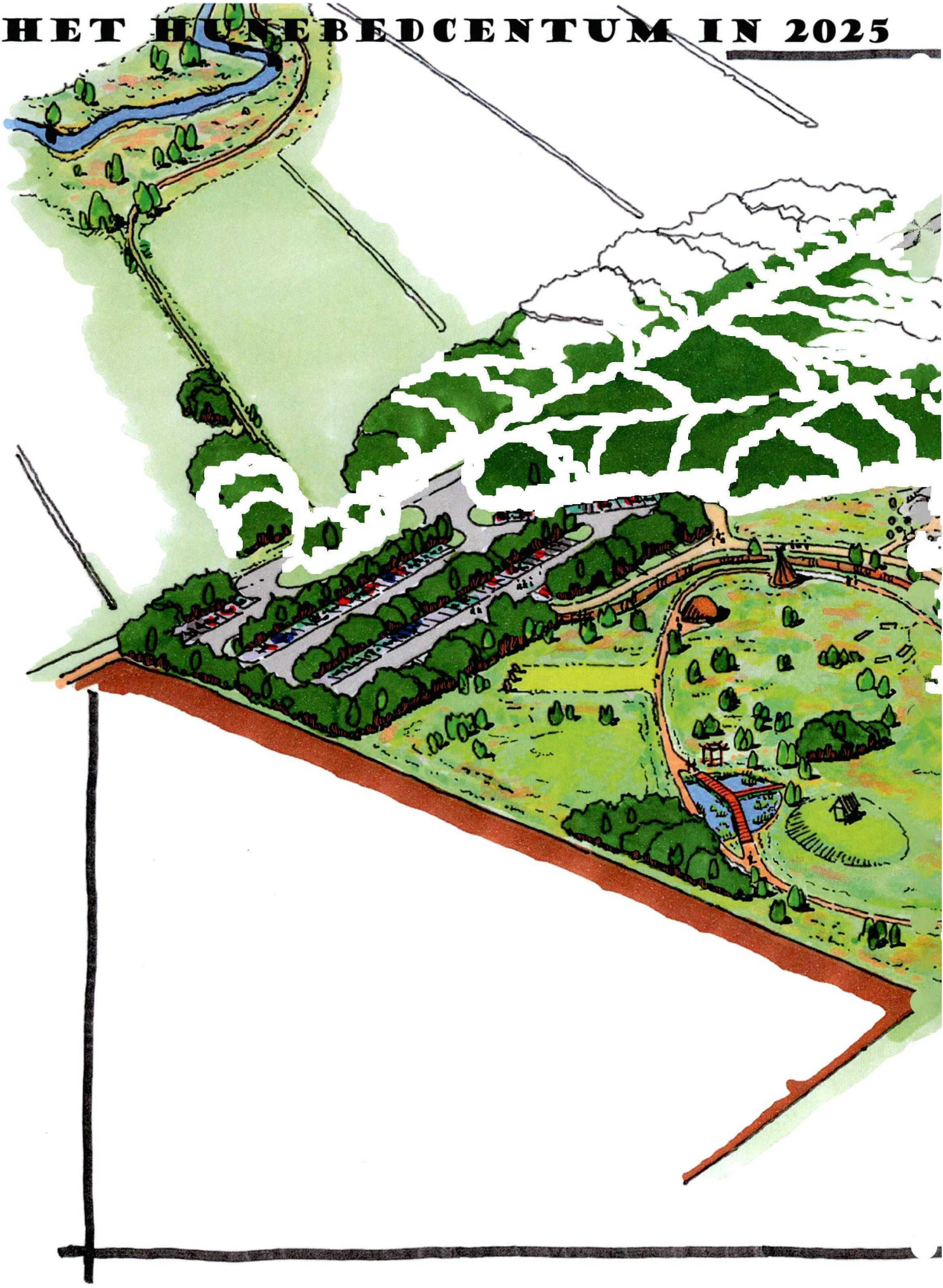

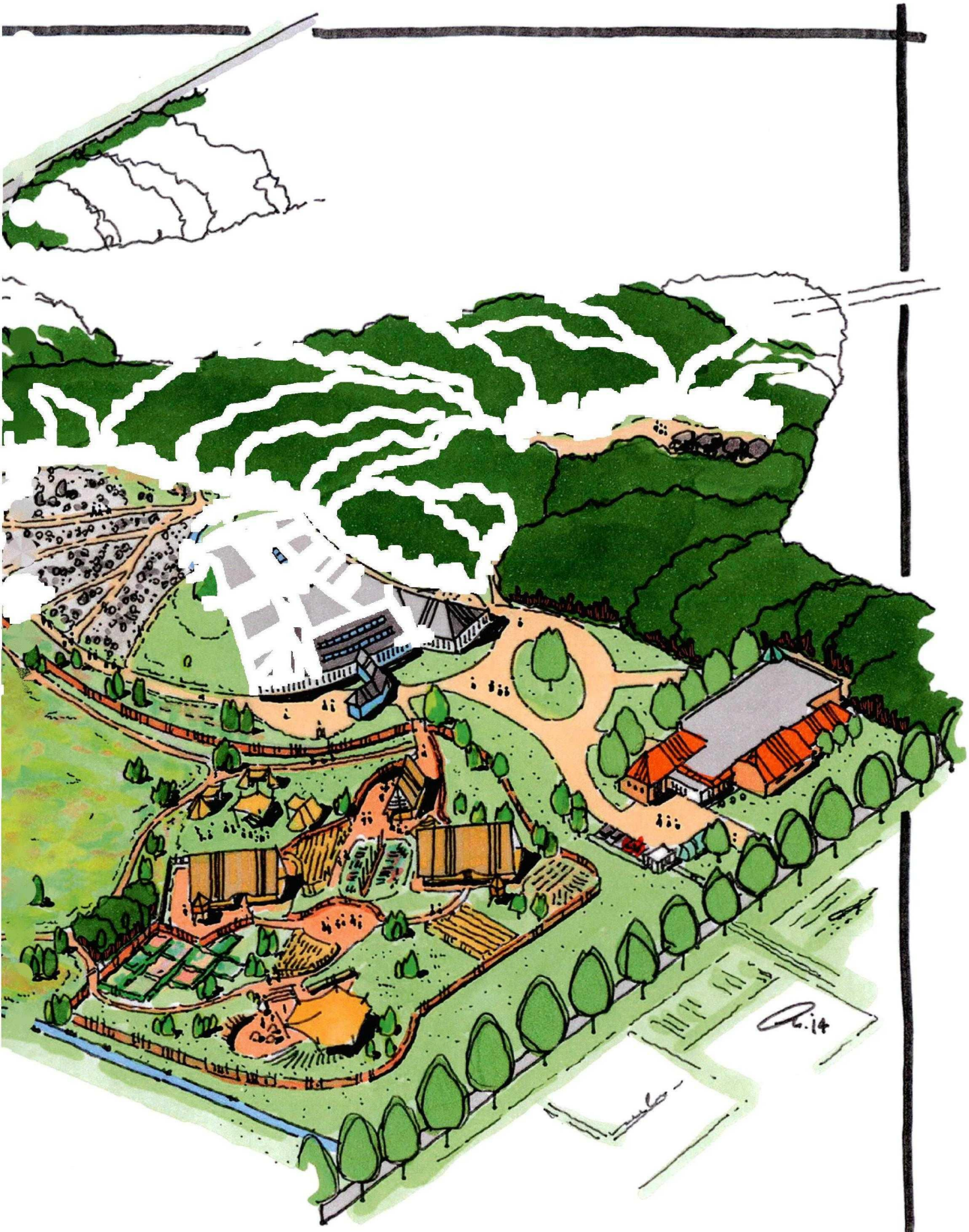

23-9-2016 9:00:07 15378 /00130

Speerwerpen

23-9-2016 9:00:07 15378 /00131

BIJLAGEN

Bouw van boerderij op Oertijdpark

23-9-2016 9:00:07 15378 /00132

BIJLAGE 1

Lijst met geraadpleegde stakeholders

	Naam	Organisatie
1		Gemeente Borger-Odoorn, wethouder
2		Provincie Drenthe
3		Hunebedcentrum bestuur / ANW
4		Grontmij
5		Gemeente Borger-Odoorn, PVDA
6		Van Boggelen Advies
7		Gemeente Borger-Odoorn, ChristenUnie
8		Stichting Bestemming Borger-Odoorn
9		Stichting Geopark de Hondsrug, voorzitter
10		Gemeente Borger-Odoorn
11		Recreatieschap Drenthe
12		Administratiekantoor AKWA
13		Gemeente Borger-Odoorn, CDA
14		Drents Archief
15		Gemeente Borger-Odoorn, VVD
16		Hunebedcentrum, bestuur
17		Hunebedcentrum, directie
18		Hunebedcentrum, bestuur / Stichting Harm Tiesingh
19		Gemeente Borger-Odoorn, VVD
20		Drents Landschap
21		Herinneringscentrum Kamp Westerbork
22		Gemeente Borger-Odoorn, Gemeentebelangen
23		Grontmij
24		Hunebedcentrum, bestuur
25		Stichting Geopark de Hondsrug, manager
26		Gemeente Borger-Odoorn
27		Recreatie Expert Team
28		The Missing Link
29		Hunebedcentrum, voorzitter
30		Gevangenismuseum
31		Gemeente Borger-Odoorn, wethouder
32		Provincie Drenthe
33		Hunebedcentrum, penningmeester
34		Gemeente Borger- Odoorn, wethouder
35		Gemeente Borger-Odoorn, CDA
36		TGV lijden
37		Archeoloog
38		Gemeente Borger-Odoorn
39		Gemeente Borger-Odoorn
40		Gemeente Borger-Odoorn, Gemeentebelangen
41		Hunebedcentrum, directie
42		Hunebedcentrum, bestuur / DPV
43		Gemeente Borger-Odoorn, PVDA

BIJLAGE 2

Profiling an era.
– the concept of empathic archaeology

Introduction

To come straight to the point: anyone who thinks that multi-coloured history posters in schools are passé or 'retro', is mistaken. These posters are still the best way to create an image of the past. Since the golden age of historical painting and school history posters (1850-1950), historical art has changed a lot. It is no longer confined to schools or universities and there is far greater diversity in the way historical pictures are used and presented. These days we no longer talk about history posters but "historical tableaux."1 Tableaux are more comprehensive than the ancient school posters: you get more of a story through text, films, photo's and imaginative presentation.

There may be a world of difference between the two terms but we should not ignore the similarities. In principle there is not a great deal of difference between the collection of 253 illustrations of Dutch history published by Jacob de Vos (Amsterdam, 1801-1870), and the 2010 initiative by the Dutch National Historic Museum to provide a sort of vending machine, from which the public could 'snack' on historic objects and events. Both initiatives stemmed from a fear that Dutch people's knowledge of history was declining; and both were based on the idea that the past can be imagined without seeing the actual objects.

Obviously there are differences between the nineteenth century and the beginning of the twenty-first. Jacob de Vos would not have known the words 'vending machine' or 'snack'. But through the centuries the same question remains – how can we profile an era? How can we colour in the daily life of a time which we cannot experience at first hand? We still use the term 'local colour' in that context, even if the definition has altered. Colours continue to play an important role in portrayals of a historic event or a past era. And in any case, the colours used in prehistoric tableaux reflect the personal and subjective view of the illustrator. He mixes and blends the many colours on his palette in his own way.

Similarly in the world of historians, there is much discussion about moral values in describing historic events and people. Sometimes it seems as if we only have three colours at our disposal, particularly when looking at periods characterised by atrocities, such as the Dutch in Indonesia; the Nazi's in concentration camps; the Holocaust. White stands for the good, black for the bad and grey for 'not all good but not completely bad'. When using white and black we lay it on too thickly, and with grey we tone everything down so far that even crimes can be glossed over: "The picture should not be black and white, nor grey, but chequered".2

The palettes of the historian and the archaeologist also contain many colours which they mix to create their own story. Should we portray the time of the Dutch hunebed builders as a springtime scene - the dawn of civilisation - or should we cloak the picture in autumn colours? In the same way, the image of prehistory that we evoke today is not totally idyllic, totally uncivilised or totally brutal, but as richly diverse and multi-coloured as our own time.

In constructing new historic tableaux we must take account not only of a fairly detailed theoretical concept and a respect for the tradition in which these new tableaux can be set, but also of the new, modern and diverse applications to be found in a museum or an educational environment.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00133

Theoretical thinking about archaeology has not stood still during the last two centuries. Although the material remains of prehistoric cultures continue to be the most important source of our knowledge, there is a growing demand to investigate further in order to get more out of the finds than used to be the case in past decades. How can we fill in the colours of the cultural-mental elements of bygone ages? What information can we use as a basis? How can we penetrate more deeply into the thoughts and deeds of the hunebed builders? And even if we can do that, how do we portray that information in a museum context?

This paper presents a theoretical model which breaks new ground both in the sphere of research and in the area of museum presentation. Although not intended as a blueprint, the integral and multi-disciplinary principles are set out and centred on the concept of 'empathic archaeology'.

Fig. 1: J.H. Isings, Drawing of the hunebed builders (1959).

It must be said that empathic archaeology has not yet reached full maturity. 'Profiling an era' is no more than a half-way point on the journey towards a greater understanding and a better presentation of that understanding: a doubly attractive prospect. As the historian Wessel Krul has said: "An image of the past is not the same as a portrait of the past"3

Empathic archaeology

These days we are used to making worldwide contact with each other by telephone. We use lists of telephone numbers, telephone books and satellites to help us. Even when we do not want to be found – because we are on the run, for example – if we use our gsm, people can pinpoint our position to within a square metre. That's how keying in numbers works. Even getting a wrong number does not shake our belief in our ability to contact someone else. That is the best proof that our reality is not based exclusively on ideas but on facts. It is also the best proof that culturally pessimistic post-modernists are wrong when they assert that there is no past reality, only an infinite number of interpretations of an infinite number of realities and an infinite number of truths. In this vision, reality is basically unrecognisable. The basic notion of the concept of 'empathic archaeology', on the other hand, begins with the idea that past reality is fundamentally perfectly knowable, in spite of an inadequate set of instruments. Through 'empathic archaeology' we can attain a plausible reality based on facts.

There has long been a belief in the existence - among all the many different types of human behaviour which history presents to us - of the concept of a universal human trait linked to values which are the same for all people and in all ages. This belief began with the humanists and can also be seen in the works of enlightened philosophers and of the existentialist Sartre. Empathic archaeology begins from the same premise but looks for this universality not in the Bible, Greco-Roman Antiquity or the Middle Ages, but through neuro-scientific research into our brains.

Empathic archaeology is an all-embracing concept which can briefly be described as the idea that we can both know the past and also present it to others by adding empathy to a set of instruments which combines the knowledge and skills of a range of diverse scientific disciplines. Added to this is the belief that – far more than is currently accepted in the archaeological world – it is possible to compile a profile of a prehistoric period which includes those cultural-mental elements which cannot generally be deduced from material remains alone.

The actual research, and the presentation of that research to a large museum-going public, cannot both be handled by one person. The present state of science is at once so extensive and at the same time so fragmented that we are a long way from the Renaissance ideal of omniscient man, the 'homo universalis'. The alternative is to bring together the knowledge and skills of different scientists in order to devise and answer new and daring questions (Did the hunebed builders trust each other? Did they feel compassion, fear, grief and love, and how did that express itself in their society? What did they think about their natural environment? What role did religion play in their lives? etc).

Despite all our efforts, it is by no means certain that answering these questions will bring us any closer to the hunebed builders. There can still be poor communication - 'wrong numbers' - between the researchers and the presenter. Then all our attempts at empathy, at identifying with a distant past, will fail. But, just as most attempts to contact people over long distances with gsm are successful, so we should be optimistic that the same will apply when making contact with our distant past.

Empathic archaeology is a multi-disciplinary scientific concept, and adding empathy to the mix could well lead to the profiling of an era. In this case we are looking at the era of the Funnel Beaker Culture, the time of the hunebed builders. In profiling this period of Dutch prehistory, we particularly lack an understanding of the cultural-mental aspects of their daily life which goes beyond well-intentioned speculation and unbridled fantasy. To identify yourself successfully with a hunebed builder, you need more than objects from their daily life and their graves - more even than information about the landscape and the climate. If you really want to penetrate to the heart of a hunebed builder, you can appeal to something universal. Something which links people from different cultures and different times. Therein lies the key to increasing our knowledge of the distant past.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00134

Empathy and altruism

Empathy makes it possible to put ourselves in other people's shoes, to identify with people (and animals) outside ourselves. Frans de Waal points out that this ability is in our genes. Even so, it is not easy to empathise. "We can more easily identify with people like ourselves, people with the same cultural background and ethnic features, of the same age, sex, profession and so forth. And it is even easier with those nearest to us, like our partners, children and friends."4 There is biological and neuro-scientific evidence for that. In human brains the so-called von Economo Neurons (VEN-cells or spindle neurons) are especially large and present in great numbers. They are found in a part of the brain that is crucially important for qualities which we regard as 'human'. This includes the ability – just like apes, dolphins and elephants – to recognise ourselves in a mirror. So the mirror is a metaphor for empathy: recognising yourself is to be aware of others.

Empathy may then be anchored in our brains as the 'human gene', but that does not mean that appealing to our power of empathy allows us to twist the truth in order to justify a crime, or to excuse the holocaust. Empathy can put a face to the past5, but it should not lead us to portray the past in a rose-tinted cloud of compassion, love and atonement. Our human genes also recognise less attractive ideas like fear, cynicism, aggressive behaviour, hate, revenge and grief. The hunebed builder also knew anxiety and depression. What did that mean to him?

Fig. 2: Empathy puts a face to the past: a hunebed builder in the Hunebedcentrum, Borger, The Netherlands.

How can we represent that? Philosopher Peter Bieri believes that he would have achieved far less if he had not known such anxiety and depression. "I can very easily put myself in the place of someone who kills another person in a fit of passion. I am familiar with fear, aggression, hate, resentment, all those things which each one of us carries within ourselves"6.

Maigret, the world-famous detective in the novels of George Simenon, did what the author had himself so often done: sat on a terrace watching people and thinking "What might have happened to them to cause them to commit a crime?" Maigret embodies a combination of thorough police work and a successful empathic feeling for the profile of the criminal, and that type of story is enormously popular. What stories stimulate a universal feeling of empathy? In other words, can we empathise with people living in far-distant times?

Were the hunebed builders always happy and did they trust each other? Or did anxiety and depression play a greater role? Which 'strategy' worked best for them? These interesting questions are also important for our own times. Research shows that Dutch people are among the happiest in the world, but do we also trust each other? When asked whether, in general, most people could be trusted, 60% of Dutch people answered yes.7 For the hunebed builders, trust was an absolute necessity for survival in terms of efficient group-forming and the exchange of ideas and skills. However contradictory it might sound, having a high level of basic trust is the best way to be on your guard against dishonesty. Basic trust in others increases the chance of survival, it is more pleasant, it promotes a feeling of happiness and it is above all more economically efficient.

For the sake of convenience, let us assume for a moment that there must have been a high level of trust among the hunebed builders, because on the one hand it contributed to basic survival and on the other hand it was the most economically efficient. In our own time - and it cannot have been any different in the time of the hunebed builders - a higher level of trust stimulates the release of phytoestrogens, which are found for instance in soya, hops, sesame seeds, fruit and vegetables. So we must ask whether the hunebed builders had access to these products. And apart possibly from soya and sesame seeds, there is indeed evidence that they did. Caution must always be observed because availability of a product does not necessarily imply its consumption. Take bees, for example – just because they have been found preserved in amber does not mean that hunebed builders ate honey. There is no actual evidence for that. Archaeology has a well-known saying in that respect: the absence of evidence is not evidence for absence.

We can suppose that trust declined relatively as the circle around an individual grew more anonymous. Mutual trust probably only existed among the hunebed builders within the circle of family, friends and clansmen. This must have had a marked effect on their feeling of happiness. There is a proven hormonal, or chemical, relationship between the use of a trust strategy and a feeling of happiness.

In a business context, the hormone oxytocine, also called the 'love hormone', is very important for feelings of trust and security. An increase in the level of oxytocine causes the release of dopamine, which produces feelings of happiness. Roos Vonk reminds us that trust is a fertile strategy for society. "Trust is beneficial in many senses: It leads to economic growth, more profitable business transactions, better relationships with more 'social capital', and it is self-perpetuating because it creates trust in others and makes people happier."8 Applying our available knowledge about the Neolithic hunebed builders, we can design the best imaginable strategies to represent the development of the Funnel Beaker People. What level of basic trust, large or small, was necessary at that time for successful survival?

In the case of the Funnel Beaker People, this kind of imagined strategy can best be applied to the building of a hunebed. What we know for sure is that piling up the stones required a collective, rather than an individual, effort. The social capital required depended more on a basis of trust than of mistrust. You could say that the larger the hunebed, the more successful was the appeal to the available social capital. To build a hunebed you need among other things a plan of action, sufficient materials and adequate manpower.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00135

That already presupposes interaction between individuals, consultation and leadership, organisation of the work, and language. All these would result in a successful construction. Moreover it was important to know what the objectives were in building a hunebed: as a tomb for the important dead; a place where ancestors could remain a part of the living community; to claim an area against outsiders; to mark out a territory?

Fig. 3: A new schoolposter by the Dutch illustrator Jouke Nijman: building a passage grave (2009).

Sociologists and psychologists like Erikson, Comte and Goudsbloem tell us that, just as an individual goes through different stages of development – infancy, childhood, puberty, adulthood and old age – a society also goes through different stages. So how do we define the profile of an agricultural community which knew how to build hunebeds? To do that we need at least to know about the altruistic behaviour of the community: the hunebed was built for the collective use of some of the people in the community (not everyone could expect to be buried in the hunebed). There was sufficient food and shelter in the community, as well as adequate protection and security (after all, the work took a long time). A community which fulfils these basic needs creates new needs, for example autonomy, to distinguish oneself from others and demarcate one's territory. In short: a need arises for one's own identity. A hunebed satisfied that need. Looked at in that way, archaeological and universal human aspects combine to produce a profile of a bygone community. Ongoing multidisciplinary research can provide more clues and evidence in this area9.

As your surroundings change - as for instance the farming communities in the province of Drenthe changed radically in the twentieth century (from 80% farming-related work to less than 5%) - then tools and activities also change. And that also causes a change in the brain. In such circumstances the brain makes new connections and leaves the old connections undisturbed. How did that apply to the hunebed builders? Did their brains change because of changes in their farming life (the discovery of the fertilising properties of manure; the use of carts, the use of beasts of burden, a new type of plough)? Did these and other radical changes in their society influence the development of their brains?

What sort of diseases did they have? How did they cope with pain? Did they have compassion for people (and animals) suffering pain? Did they behave differently with cattle (cows, pigs, sheep) and domestic pets like dogs? There are still innumerable questions we could ask on a cultural-mental level but they are likely to remain unanswered. Through these and similar research into universal human traits, we can transplant ourselves with the (also universal) empathy-gene into people in another place and – more important for our quest into the cultural-mental aspects of daily life in prehistory – in another time. As early as 1976 Richard Dawkins concluded that the strategy of collaboration based on trust is the most rewarding in the long run10. Altruism is a genetically-anchored concept which works best in a community. The 'love hormone' oxytocine stimulates altruistic behaviour and an urge to seek to collaborate, but moreover - through the production of dopamine - it makes people happier. You could say that people have hidden within themselves a classic win-win situation.

Evolutionary biology also provides us with data which helps us to empathise with the hunebed builders. Sugars and fats are essential foodstuffs for man, especially in a prehistoric context. The ability to see the difference in colour between red and green led him directly to differentiate between ripe and unripe fruit to satisfy his need for sugar11. Tasting taught him about poisonous and non-poisonous fruits. So we can imagine that the quest for energy-giving sugars in prehistory was often successful but sometimes also went wrong.

Neuro-scientists, biologists and chemists present us with universal qualities of being human which connect us with our ancient ancestors. That, combined with actual archaeological evidence, provides us with a profile of the life of individual hunebed builders and their collaborative methods of working with each other. It is precisely that combination of diverse scientific insights which makes the image more reliable. And that bring us to prehistoric biographies and the prehistoric sensation of standing in the footsteps of the distant past and actually experiencing it12.

And we should not try to distance ourselves from fiction, that reality which is conjured up in stories, films and novels, but rather look more closely at its universal appeal.

Universal narrative structures

Everbody knows the story of Robinson Crusoe who was stranded on an uninhabited island. Daniel Defoe's novel of 1719 tells how he was stranded in 1651 and lived there for 28 years. The best-known modern-day version is perhaps the 2000 film 'Castaway' starring Tom Hanks. The character of Crusoe stands as a metaphor for the basic urge to survive, to remain upright in the face of difficult circumstances, where the essential needs of food and shelter are crucial. But the book is also regarded as a model for an economy without money, trade and rewards. Since its first publication, the story has been retold in many versions in books, strip cartoons, TV series and films. In TV and newspaper interviews people are often asked what they would take with them to a desert island. Answers differ, but it is not difficult to imagine what is really important on an uninhabited island, far removed from the wealth and the rat race of our own present-day world. The story confronts us with the question of what is essential in our own lives. It reminds us of prehistoric man, who was able to survive in circumstances that seem primitive to us. Crusoe had an urge to survive which socio-biologists tell us has been present in man since the Early Stone Age.

The popularity of the Crusoe story through the centuries seems to connect people of all cultures to each other, and to their distant ancestors, because it has an ancient story structure. Robinson Crusoe (or Indiana Jones, as another example) is a character in a story who is both fictional and at the same time represents something both unique and universal. Reading the book or watching the film in the 21st century, we find it easy to put ourselves in the shoes of these characters because the story appeals to our genes. Richard Kearney uses the concept of 'narrative exchange'13 to describe why, through a film or a book, we can actually experience being in another time and another place. A good story should contain not just the unique, the individual and the personal, but also the universal, the collective, that which is latent in all of us.

At the heart of the Crusoe story lies a narrative structure with a socio-biological basis which, directly or indirectly, automatically or with a little practice, appeals to the human gene which we call empathy. These story forms have a worldwide and universal appeal because we can all identify with the main characters. According to the German Professors of Literature Martinez and Scheffel, there are actually very few basic story forms14. Here is one good example, which is also relevant to our theme: put simply – 1. leaving the community/home; 2. completing a task in some foreign land; and 3. returning home. This format goes back to the search for food as a biological need in the Early Stone Age – 1. first becoming aware of the need; 2. setting out to look for food, discovering a rich source, encountering rivals and potentially dangerous enemies; and 3. finally, the difficult journey home and the 'salvation' of the community and oneself, the so-called self-fulfillment. This story form – told many times, written down and repeated and then constantly retold in new variations ¬– is still popular all over the world in our own time because it connects us with our earlier ancestors.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00136

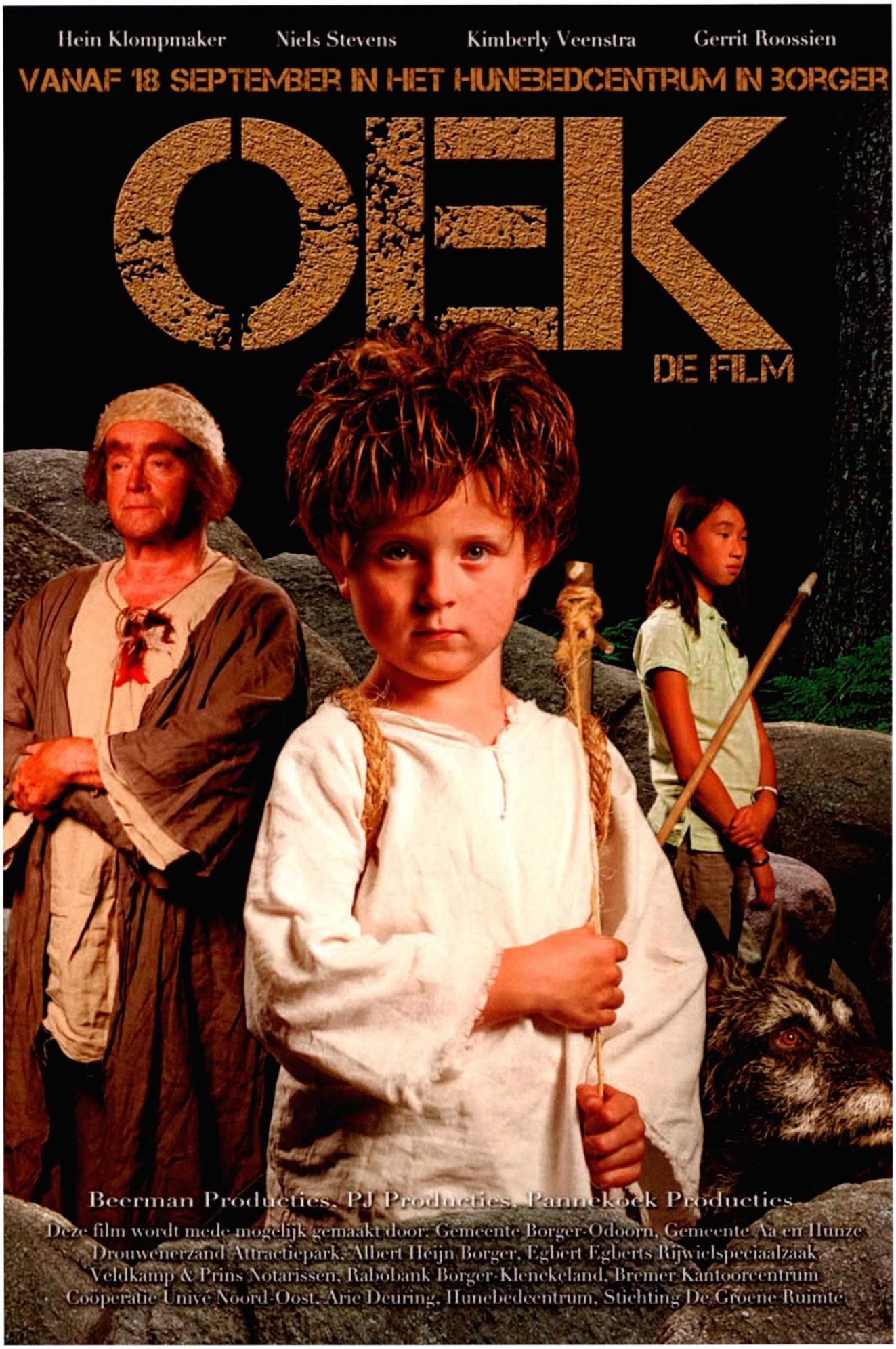

Fig. 4: The fictional six-year old child of the hunebed builders, called Oek, gives an image of prehistoric times. “Oek” was sketched in in children’s books, a musical and a movie (2009).

During the age of Romanticism in the early 19th century, the Brothers Grimm went in search of orally-transmitted stories, not primarily because they wanted to tell fairy tales but because these stories concealed at their heart a real event. Just like peeling an onion, if you take away the layers created and added over the centuries you will be left with the real event, what actually happened. The story hid the history. However much the skin was peeled away over the centuries, the suspected historical core always remained hidden, vague or it could be interpreted in many different ways. It also helps to approach this idea from the other direction, to ask which basic story forms, still recognisable and popular across the world today, connect us with our distant prehistory. Those forms can show us how to use our inbuilt power of empathy to learn more about our distant prehistory. "It is obvious that we should presume these universal stories to have an anthropological origin"16 the German Professors of Literature cautiously conclude.

Empathy offers one way out of the supposed impossibility of learning more, in a cultural-mental sense, about our prehistoric past. By searching for the colours of an era we can hold up a mirror to the past. But just drawing on an emotion is not enough. If it is to provide more information about the daily life and the minds of prehistoric groups and individuals, empathy must be linked to a diverse range of scientifically-verified data gained from archaeology, cultural anthropology, literary theory, socio-biology, neurosciences, forensic science etc. It is only through an integrated multi-disciplinary approach that we can get really close to the hunebed builders – get under their skin, as you might say.

Profiling an era

If we want to develop an image of a prehistoric period we obviously need archaeology, but we can also make good use of knowledge from other sciences. A rewarding metaphor is that of 'the archaeologist as detective'. A meticulous search for clues at the crime scene, or at a prehistoric excavation site, provides the basis for further and more multi-disciplinary research. And the ultimate aim – to reconstruct the spirit of an era in all its diversity – can be defined by using another police metaphor, that of 'criminal profiling'.

We find this idea of 'criminal profiling' not only in detective novels, films and TV-series but also in real-life everyday police work. When the identity of the wrong-doer is still unknown, a profile of the person can be sketched from available information and data such as traits, psychological background, social environment etc. This takes into account not only individual but also collective characteristics.

The passing of time often plays a crucial role. The quicker we can establish a profile, the greater the chance of catching the criminal. Obviously this principle cannot be applied too dogmatically when profiling a complete era from the distant past. Sometimes it is only much later that we arrive at an unmistakable profile of the guilty person and the subsequent unmasking of the criminal. The original suspect is then found, on closer inspection, to be innocent. The detective is not perfect and, in the same way, neither are the theories put forward by the archaeologists, geophysicists, historians, biologists, psychologists, anthropologists, sociologists and other scientists engaged in studying the past.

Individual hunebed builders are unknown to us today but by collecting a multitude of data, and combining the information in the right way, we can create profiles to enhance our image of the hunebed builders as individuals or as a group. Profiling an era leads us as it were to an 'identikit' drawing of the hunebed builder, similar to the pictures used by the police on Wanted posters. In exactly the same way, profiling leads us to an image of everyday life in a particular place, or in police terms a reconstruction of the crime scene. It is important to differentiate between 'construction' and 'reconstruction'. We must recognize that – even if the aim is reconstruction i.e a reproduction of actual events which is as truthful as possible – the result may be a construction: the researcher has taken his theories too far and got it wrong. The 'true' reconstruction does exist of course, it is just a question of whether the researcher has got it right

23-9-2016 9:00:07 15378 /00137

Murderers and victims are both present at a crime scene at the fatal moment, and one of them at least can report what actually happened. In principle the researcher can discover the real facts of the case, but he can of course also make a mistake if he wrongly interprets the clues. Group profiles often provide the key to the individual. In modern criminology the 'criminal profile' is considered the third stage of detection. The first stage is the study of the evidence at the crime scene, as exemplified by the most famous of all fictional detectives, Sherlock Holmes and his inseparable companion Dr Watson. The second stage puts the emphasis on the crime itself, studying comparative data: how often do similar crimes occur etc. The third stage, putting together a criminal profile, is based mainly on a study of the psyche of the criminal. What motivates him, in what social environment did he grow up, does he exhibit repetitive behaviour and similar questions.

Fig. 5: A new schoolposter by Jouke Nijman: Hunebed builders (2009).

In archaeology we see – in very general terms – a similar three-stage process. The first stage is to collect as many artefacts as possible at the crime scene (a hunebed for example). Next we compare the data from the finds with those from other similar sites. What similarities do we see, and what differences? The third stage, how we can then arrive at a profile of a particular prehistoric culture, is on-going and seems to be developing in a multi-disciplinary direction. Even if the comparison between developments in criminology and archaeology might be viewed as arbitrary, it is true in both cases that the separate stages do not follow one after the other but are used together in a cohesive way. The ultimate goal is to identify the criminal or – in our case – the reconstruction of an era. Success is not guaranteed in advance, but one famous example of profiling gives reason for a certain degree of optimism. In 1943 the psychoanalyst Walter C Langer drew up a profile of a person who was still alive at the time, Adolf Hitler. An analysis of his state of mind, environmental factors and psyche led Langer to the conclusion that, if Hitler lost the war, he would not escape to a neutral country nor allow himself to fall into the hands of the Allies. It was most likely, according to Langer, that he would commit suicide18. This was an accurate prediction based on the available combination of information. And this leads us to the conclusion that, even in the case of a far-distant past and with relatively little information, it is still possible to sketch a rich and varied picture of an age.

From a scientific point of view, cultural-mental aspects of the daily life of, for example, the hunebed builders can be taken into account. Of course it must be remembered that a successful – if you like a true or realistic – portrait is not a foregone conclusion. Just as in our own time there are sometimes miscarriages of justice, so the description of the spirit of an age can also be wrong. But by using as much data and information as possible, from as many different scientific disciplines as possible, we can significantly reduce the chances of that happening.

Text:
Translation:

Prehistoric biography

A historical biography has undeniable advantages over a prehistoric biography. It is the story of an actual person with a life documented from birth to death. In a prehistoric reconstruction these things are usually missing. There is no actual life, nor any documents, and the distance in time between the biographer and his subject is far greater than with historic biography. But by using known facts, general and collective, we can build a fictional picture of a prehistoric individual. With the help of data about climate, landscape, domesticated and wild animals, whether they had fire, the objects they used, offerings, finds etc, together with universal ideas about sex, emotion, remorse, mistrust, compassion etc - and using empathy as a tool - it is possible to gain a picture of one person's prehistoric life.

Prehistoric sensation

In 1920 the famous Dutch historian Johan Huizinga introduced the concept of 'historic sensation'; the feeling that you sometimes get that you are actually standing in the footprints of someone from the distant past. Huizinga called this tingling sensation a direct, almost sensory contact with the past. The Belgian historian Tollebeek speaks of a surprise, a shock: "Through touching remains from the past one can get closer to vanished peoples". There is still debate about whether this sensory encounter with the past happens by accident and cannot therefore be reproduced or whether it can be consciously activated15. It does seem that such experiences can be reproduced through films, music, text, tableaux, drawings, photos, smells – in short, by exciting the senses.

Stories in a museum, when combined with objects, life-sized reconstructions of houses, huts, granaries, or monuments like hunebeds, can be repeated, can be sensed, can be reproduced. In that way the past is perhaps brought a step closer, made more accessible and easier to understand.

Profiling and scenarios

What we now call the past, people in earlier times called the future. These people knew no more about what the future would bring than we do. That creates a link. That is why it is good – and also perfectly possible – for historians and archaeologists to identify with the past, not only arguing from verifiable results (e.g. the hunebed builders successfully built a hunebed) but also bearing in mind the possible alternatives. Putting yourself into a situation can provide a real insight, can lead to drawing useful lessons from the past, according to the British historian Hugh Trevor-Roper: "Only if we live for a moment, as the men of the time lived, in its still fluid context, and among its still unresolved problems, if we see these problems coming upon us (...) we can draw useful lessons from history"17. What did the hunebed builders think about and consider before they built a hunebed? Did they consider an alternative? Was the final building process as they had imagined it? Did they later consider improvements or extensions? What motives can they have had to want to begin the task and to complete it?

23-9-2016 9:00:07 15378 /00138

The answers to these questions are like throwing dice, random and unpredictable. Historians and archaeologists have to deal with real people, not dice, and people have memories and awareness. For instance, if an accident had happened while building a hunebed, this would have made a difference to the hunebed builder when he came to build another hunebed or extend an existing one. The sympathetic historian or archaeologist should not just regard the hunebed builder in a mathematical and rational way but also take his senses into account (emotion, intuition, compassion, empathy). Only through these universal qualities can he really connect with people from the past and hear, for instance, a crying baby being soothed by its mother. While honouring scientifically plausible boundaries we can develop scenarios which provide us with an insight into the concerns of the hunebed builders. From a finite number of such scenarios each age selects the most likely, based on new insights and information.

Time and the hunebed builders

Space and time undoubtedly also played an important role in the Neolithic. Landscape, climate, the changing seasons, the weather, day and night, all had an influence on hunebed society. The French historian Fernand Braudel differentiated between three simultaneous 'layers of time' which form an important framework both for research into prehistory and also for its presentation.

In terms of the landscape and the climate, the passing of time was almost imperceptible for the hunebed builders. They would have been far more aware of the metamorphosis of flora and fauna and the recurring changing seasons. This was very important for the harvest in a community based on arable farming and raising cattle. Their houses lasted about ten years or so, their fields were worked out after a few years; sometimes the harvests were abundant, sometimes they failed. These all belong to a concept of time which today we call cyclical. And lastly, there was the inconstancy of the weather, the alternating of day and night, the sun rising and setting. We call that event-based time.

These three interlinked experiences of time must undoubtedly have had a cultural-mental significance for the hunebed builders' community. If we look closely, we can see all three time dimensions in historic tableaux.

Bibliography

Bakker, J.A. (1990). Prehistory visualised: Hunebedden in Dutch school pictures as a reflection of contemporary research and society. In Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
Bakker, J.A. (2010). Megalithic research in the Netherlands 1547-1977 . From 'Giant Beds' and 'Pillars of Hercules' to accurate investigation. Leiden: Sidestone Press

Barber, S., Et Peniston-Bird, C.M. (Red.) (2009). History beyond the text. A student's guide to approaching alternative sources. London: Routledge.
Bierri, P. (2010, 27 maart). De Volkskrant
Boswijk, A., Thijssen, T. Et Peelen, E. (2005). Een nieuwe kijk op de experience economy. Betekenisvolle belevenissen. Amsterdam: Pearson Education
Burke, P. (2007). Wat is cultuurgeschiedenis? (transl by: A. van Ee en B. Bommelje). Utrecht: Erven J. Bijleveld.
Dawkins, R. (2006, 6' dr.). De zelfzuchtige genen. Over evolutie, eigenbelang en altrui'sme (transl by: H. Scheepmaker). Z.p.: Olympia Uitgeverij.

Dijksterhuis, A. (2009). Het slimme onbewuste. Denken met gevoel.. Amsterdam: Bert Bakker.
Draaisma, D. (2010). Vergeetboek. Groningen: Historische Uitgeverij.
Dresden, S. (1987). Over de biografie. Amsterdam: Meulenhoff.
Eichhoff, M. (2003). De oorsprong van het 'eigene: Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaal socialisme. Amsterdam.
Eichhoff, M., Henkes, B. Et Vree, F. de (2010). De verleiding van een grijze geschiedschrijving. Morele waarden in historische voorstellingen. In Tijdschrift voor Geschiedenis, jrg 123, no. 3, p. 339-352.
Gay, P. (2005). Freud. Pionier van het moderne leven, De Bezige Bij Amsterdam, 4de druk.
Gilmore, J.H. Et Joseph Pine II, B. (2008) Authenticiteit. Wat consumenten echt willen (transl by: C. Zijlemaker). Den Haag: Academic Service.
Goudsblom, J. (2009). Stof waar honger uit ontstond. Over evolutie en sociale processen. Amsterdam: Meulenhoff.
Haan, M. de (2005). Vaderlandsche trots. Warnsveld: Terra Lannoo.

Harvey, K. (Red.) (2009). History and material culture. A student's guide to approaching alternative sources. London: Routledge.
Holtorf, C. Archaeology is a brand. The Meaning of Archaeology in Contemporary Popular Culture, Oxfort 2007.
Kamerbeek, E. (1982). Geschiedenis op school: een vak met historie. De ontwikkeling van het geschiedenisonderwijs op de lagere school tot de 20' eeuw. In D.P. Snoep (red.), De geschiedenis gekleurd. Historie-schoolplaten van J.H. Isings. Assen en Utrecht, p. 103-119.
Kearney, R. (2003) Vertellingen (transl by: R. van de Plassche). London: Routledge.
Klompmaker, H. (2003). De wereld van Oek. Kind van hunebedbouwers. Leeuwarden: Friese Pers/Noordboek.
Klompmaker H. (2005) De wereld van Oek. Oek en het vuur. Leeuwarden: Friese Pers/Noordboek
Klompmaker, H. (2007). De wereld van Oek. Oek goat op reis. Leeuwarden: Friese Pers/Noordboek.
Klompmaker, H. (2007). De zoektocht van de moderne ontdekkingsreiziger. Over historische sensatie, plaatsen van herinnering, zingeving en identiteit. (Hunebedreeks deel 2). Bedum/Borger: Profiel Uitgeverij.
Klompmaker, H. (2009). De wereld van Oek. Oek en de vreemdeling. Leeuwarden: Friese Pers/Noordboek.
Klompmaker, H. (2009). Marloek, Oek en Anderen (met DVD Oek, de film). Beilen: Het Drentse Boek.
Klompmaker, H. (2009). Onderweg. Over de maakbaarheid van identiteit. In Mijn land is groen, mijn land is mooi. Regionale identiteit in Noord-Nederland. Leeuwarden: Friese Pers/Noordboek.
Koolhalm-Grosveld, E. (2010, juni). Trots op diversiteit. Opvattingen over de Nederlandse identiteit rond 1800. In Geschie denis Magazine, jrg 45, nr. 4, p. 20-24.
Krul, W. (1996). De kleur van het verleden. Geschiedenis en couleur locale in de Franse Romantiek. In J. Tollenbeek, F. Ankersmidt, Krul, W (Red.) Romantiek en historische cultuur. Groningen: Historische Uitgeverij.
Lamme, V. (2010). De vrije wil bestaat niet. Over wie er echt de baas is in het brein. Amsterdam: Bert Bakker.

Langer, W.C. (1972). The mind of Adolf Hitler. The secret wartime diaries. New York: Basic Books.
Louwe Kooijmans, L.P. (1998) De hunebedbouwers (pp. 17-21).

Martinez, M. Et Scheffel, M. (2009). Einfuhrung in die Erzähltheorie. Munchen: Beck.
Mulder, E. (1996) Kopieën van schouwburgrepetities? Nederlandse historieschilderkunst en toneel in de negentiende eeuw. In Romantiek en historische cultuur (p. 227-257).
Oostrom, F. van (Red.) (1998). Historisch Tableau. Amsterdam: Amsterdam University Press.
Reichholf, J.H. (2008). Warum die Menschen sesshaft wurden. Das größte Rätsel unserer Geschichte. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag
Sacks, 0. (1986, 28e druk). De man die zijn vrouw voor een hoed hield. Neurologische case-histories. Amsterdam 1986 (28' druk)
Smith, J., Crawford, P. Et Weiner, S. (2005). Using graphic novels in the classroom. A guide for teachers and librarians. Jefferson City : Scholastic/Graphix.
Storck, E. (1982). De eisch van aanschouwelijkheid. In D.P. Snoep (red.). De geschiedenis gekleurd. Historie-schoolplaten van J.H. Isings. Assen en Utrecht, p. 88-89.
Toebosch, T. (2003). Grondwerk. 200 jaar archeologie in Nederland. Amsterdam: SUN uitgeverij.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00139

Vonk, R. (2010, 4 december). Vertrouw elkaar eens. Terug naar kortere lijnen en kleinschaligheid. In De Volkskrant, Het Vervolg, p. 9.
Waal, F de (2009). Een tijd voor empathie. Wat de natuur ons leert over een betere samenleving. Amsterdam: Uitgeverij Contact (3de druk.

Websites
www.hunebedcentrum.nl
www.dewereldvanoek.nl
www.arin.nu
www.verhaalcentraal.nl
www.geheimvanhetgrootstehunebed.nl
www.lukisendryden.nl

Rondleiding langs hunebedden in de buurt

23-9-2016 9:00:07 15378 /00140

COLOFON

Titel: Erfgoed als Avontuur
Subtitel: Masterplan Hunebedcentrum 2015-2025

Projectnummer: 342236
Datum: September 2015

Auteur(s):
E-mail: [redacted]n@grontmij.nl

Contact: Grontmij Nederland B.V.
Rozenburglaan 11
9727 DL Groningen
Postbus 7057
9701 JB Groningen
T +31 88 811 51 11
www.grontmij.nl

Grontmij

Hunebed Centrum

23-9-2016 9:00:07 15378 /00141

Hunebedcentrum Hunebedbouwers en Educatie

Erfgoed als avontuur

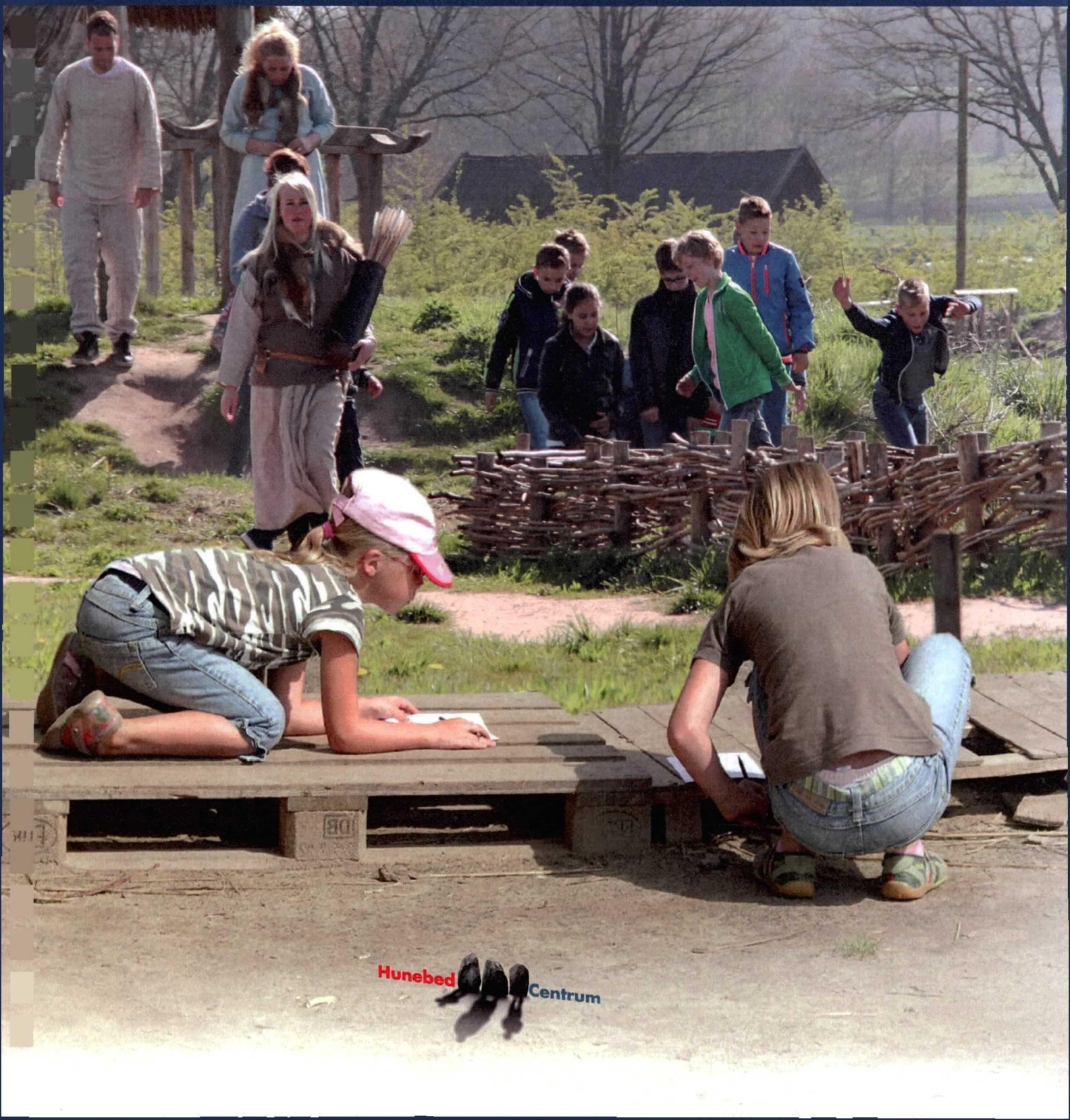

Hunebedcentrum, hunebedbouwers en educatie

- Erfgoed als avontuur -

23-9-2016 9:00:07 15378 /00143

23-9-2016 9:00:07 15378 /00144

Inhoud

1.	Inleiding	1
2.	Visie op erfgoed en multiperspectiviteit in het prehistorische denken	2
	2.1 Het concept 'Empatische archeologie'	3
	2.2 Erfgoedonderwijs: multiperspecticiteit	5
	2.3 Kijk, zoek, vraag, denk!	6
	2.4 Inleving versus identificatie	8
	2.5 Perspectieven en diversiteit	9
3.	Erfgoed als avontuur: de storyline approach	9
4.	Erfgoed als avontuur: Drentse Cultuur Academie	15
5.	Basistermen en de canon van de Nederlandse geschiedenis	16
	5.1 Relevante kerndoelen en eindtermen voor het Hunebedcentrum	16
6.	De lessen van Open Arch (2011-2015)	24
7.	Bronnen bij het Hunebedcentrum	24
	7.1 De rondtrekkende handelaar	25
	7.2 Graan en veeteelt	25
	7.3 Hunebedbouwende boeren	26
	7.4 Vijf keer 'Oek, vijf keer 'Arin'	26
8.	Conclusies en aanbevelingen	26

Bijlagen:

1.	Leeruitkomsten van erfgoedonderwijs en de rol van het Hunebedcentrum	30
2.	Curriculum-opzet PABO – Stenden (Emmen)	31

23-9-2016 9:00:07 15378 /00146

1. INLEIDING

Het Hunebedcentrum is in 2015 stevig op zoek gegaan naar een herijking van het gevoerde beleid en heeft daartoe de blik gericht op de komende 10 jaar. Wat zijn de gewenste ontwikkelingen? Wat zijn de ambities? En op welke wijze kunnen die aan haalbaarheid worden gekoppeld? In het masterplan 2015 – 2025 worden die ambities verwoord en in kaart gebracht. De nota "Hunebedcentrum, hunebedbouwers en educatie" wordt als één van de belangrijke pijlers onder het Hunebedcentrum nieuwe stijl – de educatieve taak en ambitie – geplaatst in het brede kader van ontwikkelingen rond life-long-learning, erfgoedonderwijs, de storyline-approach, healthy-aging en enkele regionale en lokale initiatieven.

Met name de ontwikkelingen binnen het onderwijs bieden voor het Hunebedcentrum aanknopingspunten voor het ontwikkelen van educatieve programma's, die tot een duurzame verbinding kunnen leiden. Het is daarbij vooral zaak brede samenwerking te vinden en te bestendigen. Dat betekent onder andere dat er voldoende gekwalificeerd educatief onderlegd personeel dient te worden aangetrokken en dat er een klimaat wordt geschapen, waarbij de educatie tot rijping kan worden gebracht. Te vaak zien we dat bij absentie van een besef van 'rijpingstijd' te amechtig naar vernieuwing wordt gestreefd en dat veel initiatieven in de goede richting een te vroege dood sterven.

Het is de ambitie van het Hunebedcentrum dat in het programma van het onderwijs voor basisscholen en voortgezet onderwijs in het kader van de canon van de Nederlandse geschiedenis structurele aandacht wordt besteed aan hunebedden en hunebedbouwers. Als erfgoedmuseum gecentreerd rond alles wat we tegenwoordig weten over het boerenvolk van de hunebedbouwers kan het Hunebedcentrum daarin een belangrijke rol vervullen. In deze nota wordt duidelijk gemaakt wat deze rol kan zijn en hoe van plan naar praktijk wordt gewerkt. Bovendien wordt beschreven welke stappen reeds gezet zijn en hoe deze kunnen worden uitgebouwd.
Het realiseren van de educatieve doelstellingen van het Hunebedcentrum kan goed aansluiten op breed gedragen ontwikkelingen binnen de contouren van het onderwijs, van basisonderwijs tot universitaire aanpalende studies. Uitgangspunt is daarbij het verder in ontwikkeling brengen van het basisconcept rond 'empathische archeologie' dat het Hunebedcentrum vanaf 2006 heeft ontwikkeld. In deze nota brengen we verbanden aan tussen enkele toonaangevende onderwijsmethoden en –concepten, lokale en regionale initiatieven en het eigen concept 'empathische archeologie'.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00147

2. VISIE OP ERFGOED EN MULTIPERSPECTIVITEIT IN HET PREHISTORISCH DENKEN

In de visie op erfgoedonderwijs-nieuwe-stijl staan twee entiteiten centraal: het erfgoedmuseum en het onderwijs. Tussen deze twee in staat het landschap en de overblijfselen van het erfgoed daarin. Zowel het erfgoedmuseum als het onderwijs staat het vrij het landschap te gebruiken voor haar doeleinden binnen bekende wettelijke kaders. Zowel erfgoedmusea als het onderwijs ontwikkelen visies en uitgewerkte programma's, waarin van elkaars diensten gebruik wordt gemaakt. In het erfgoed-onderwijs-nieuwe-stijl is het zaak beide goed op elkaar af te stemmen en te komen tot structurele vormen van samenwerking. Een erfgoedmuseum als het Hunebedcentrum heeft in potentie de mogelijkheden om in het curriculum van basis- en voortgezet onderwijs een structurele rol te spelen, omdat in de Canon van de Nederlandse geschiedenis 'hunebedden en hunebedbouwers' (op de overgang naar een boerencultuur in het neolithicum) het eerste onderwerp vormen. Hoewel de canon niet verplichtend is opgelegd wordt in de overgrote meerderheid van de Nederlandse scholen aandacht gegeven aan dit onderwerp. Middels het educatieve concept 'empathische archeologie' van het Hunebedcentrum kan een samenwerking met het onderwijs in de meest brede zin van het woord een goede en duurzame vorm worden gegeven. Dat wat in de klas, of groep op school wordt voorbereid, krijgt zijn stimulerende, motiverende en verdiepende vervolg bij het bezoek aan het Hunebedcentrum, dat over een binnen- en buitenmuseum beschikt en in de onmiddellijke omgeving ligt van het grootste hunebed van Nederland: hèt authentieke monument in het landschap.
School en museum kunnen hierbij een logische en stimulerende relatie met elkaar bereiken, waarbij de visie op erfgoedonderwijs wordt vertaald in praktische en eenvoudig uit te voeren lessen binnen en buiten de school.

Twee begrippen staan daarbij centraal. Het reeds genoemde concept '*empathische archeologie*' en het in het erfgoedonderwijs te hanteren begrip *'multiperspectiviteit'*.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00148

2.1. Het concept 'Empathische archeologie'

Vanaf 2006 is het Hunebedcentrum onafgebroken bezig het concept 'Empathische Archeologie' van een groeiend aantal uitwerkingen te voorzien, maar ook steeds verder theoretisch te onderbouwen. Het concept leverde educatieve programma's op, boeken, een musical, een stripboekenserie, een speelfilm, museale uitwerkingen, muziekcd's, fiets- en wandelroutes, wisselexposities. In 2010 werd het concept *'Empathic Archaeology'. 'On storytelling and identity'* bekroond met de Europa Nostra Award.

Het concept Empathische Archeologie

In *'Profilering van een tijdperk. Empathische archeologie en prehistorische tableaux'* is het museale en educatieve concept van het Hunebedcentrum verwoord rondom het begrip 'inleving' of 'empathie':

"Empathische archeologie is een multiwetenschappelijk concept, waarin 'inleving' als toegevoegde methode moet leiden tot het profileren van een tijdperk. In ieder geval gaat het om de periode van de Trechterbekercultuur, de tijd van de hunebedbouwers. Bij de profilering van deze periode uit de Nederlandse prehistorie missen wij inzicht in met name de cultureel-mentale kenmerken van het dagelijks leven. (...) Empathie maakt het mogelijk ons te verplaatsen, zelfs te identificeren met mensen (en dieren) buiten onszelf."

'Inleving' staat centraal in het museale concept van 'Empathische Archeologie'. Inleving niet alleen in de hunebedbouwers van weleer – wat dachten ze, waar streefden ze naar, hoe bouwden ze en hoe gebruikten ze hun werktuigen? – maar ook inleving in de wetenschappers, schrijvers en kunstenaars, die zich een beeld probeerden eigen te maken van een prehistorische cultuur, die uit de materiële overblijfselen kon worden gevormd.

Het theoretische denken over archeologie heeft in de afgelopen twee eeuwen niet stil gestaan. Hoewel de overgebleven materiële cultuur van de prehistorie onverminderd de belangrijkste bron van kennis is gebleven, valt er een groeiend verlangen te constateren om meer uit de bodemvondsten te halen, dan enige decennia geleden. Hoe kleuren we de cultureel-mentale elementen van een lang vervlogen tijdperk in? Hoe keken de hunebedbouwers aan tegen getemde dieren en hun tegenvoeters in het wild? Op welke kennis kunnen we ons daarbij baseren? Hoe kunnen we dieper doordringen tot het denken en doen van de hunebedbouwers. En, als we dat denken te kunnen, hoe verbeelden we dan die kennis in een museale context?

Met empathische archeologie tracht het Hunebedcentrum – met inleving als toegevoegde methode – profiel te verlenen aan de periode van de Trechterbekercultuur. Daarin staan twee 'forensische' principes centraal: de detective-metafoor en het psycho-sociale principe van 'profiling'. We kunnen daarbij denken aan de onderzoeksverrichtingen op een plaats delict, dat in onze verre voorgeschiedenis ligt, waarbij we 'sporen' veiligstellen en interpreteren om ons een beeld te geven van wat er gebeurd is, zonder dat we er zelf bij geweest zijn. Om je te kunnen identificeren met een hunebedbouwer heb je meer nodig dan de voorwerpen uit zijn dagelijks leven en zijn graf, het hunebed. Meer ook dan kennis over klimaat en landschap. Wil je echt doordringen tot het wezen van

23-9-2016 9:00:07 15378 /00149

23-9-2016 9:00:07 15378 /00150

de hunebedbouwer, dan kun je een beroep doen op wat universeel is. Dat wat mensen uit verschillende culturen en uit verschillende tijden met elkaar verbindt. Daar bevindt zich de sleutel tot verdergaande kennis over het verre verleden.

Zo is 'empathie' in de menselijke genen verankerd. Het Fox-p2-gen is in de menselijke genen al sinds onheuglijke tijden aanwezig en stelt hem in staat zich in te leven in medemensen en in dieren. Empathie stelt ons in staat om in combinatie met bestaande kennis scenario's te ontwerpen over een lang vervlogen tijd. Dit geschiedt binnen wetenschappelijke kaders en heeft in principe een dynamisch karakter: uit een beperkt aantal scenario's kiest elke tijd op grond van nieuwe inzichten of nieuw verworven kennis het scenario, dat het meest plausibel is.

Empathische archeologie biedt uitstekende mogelijkheden om aan te sluiten bij nieuwe inzichten in het onderwijs rond erfgoed, juist omdat het *zelf ontdekkende*, het *verhalende* en het *inlevende* goed aansluiten bij een opener gerichtheid op de samenleving.

Kruipen in de huid van een ander

Leerlingen kruipen in de huid van (bijvoorbeeld) een leeftijdgenoot uit de tijd van de hunebedbouwers, die 5500 jaar geleden woonde in hun woonplaats, of in hun buurt. Ze vragen zich af (en onderzoeken) hoe hij/zij woonde, wat voor kleren gedragen werden (letterlijk: hoe zagen ze er toen uit!) en wat er zoal gegeten werd (zelf proeven, zelf bereiden levert meer inleving op, dan er over verteld krijgen, of er over te lezen). De vergelijking met de eigen omgeving wordt gemaakt (wat hebben wij, wat hadden zij, overeenkomsten én (vooral) verschillen). Welke overblijfselen kunnen we nog zien en voelen (hunebedden, artefacten, reconstructies en dergelijke). En -ultiem- wat ervaren we als we ons verkleden (kunnen) in hun kleren en leven in en om een huis uit hun tijd, aan de slag kunnen met hun werktuigen, eten wat zij aten. Een dergelijke setting levert een onvergetelijke belevenis op.

2.2 Erfgoedonderwijs: multiperspectiviteit

Het nieuwe denken over erfgoedonderwijs leunt sterk op de didactiek van het (school-) vak geschiedenis, maar is niettemin van bredere betekenis. Erfgoedmusea als het Hunebedcentrum kunnen een substantiële bijdrage leveren aan leerlingprogramma's die het verleden voor hen toegankelijk, spannend en levend maken. Centraal daarbij staan het verhalende en het sterk met historisch bewustzijn verbonden begrip multiperspectiviteit.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00151

Multiperspectiviteit

"Net als bij de geschiedenisles kunnen leerlingen via erfgoedonderwijs historische kennis verwerven en is het mogelijk om de didactiek van historisch denken uit te werken. Voor een educatieferfgoedproject impliceert het concept multiperspectiviteit in Strading [1)] termen dan dat leerlingen leren om historische gebeurtenissen en processen te bekijken vanuit het standpunt van verschillende betrokken historische personen, rekening houdend met de specifieke context van die tijd, via bijvoorbeeld authentieke objecten, replica's, films en museale installaties. In het verlengde daarvan leren zij om te gaan met het feit, dat verschillende interpretaties van historische gebeurtenissen en processen mogelijk zijn, dat er dan geen eenduidige antwoorden zijn op de vagen, die zij aan het erfgoed stellen.

M.Grever, C. van Boxtel, *Erfgoed, onderwijs en historisch besef*, Hilversum 2014

1) R. Stranding, Multiperspectivity in Historyteaching: a guide for teachers (Strasbourg, 2003)

In de geschiedenisdidactiek wordt benadrukt, dat authentieke historische voorwerpen gemakkelijk de aandacht van leerlingen trekken en hen aanzetten tot een onderzoekende houding. Ze gaan zich vragen stellen en willen heel graag de voorwerpen aanraken. Leren door doen, is hierbij het credo.

In deze context dragen erfgoedinstellingen en musea het volgende bij:

1. Ze stimuleren de historische interesse.
2. Ze dragen bij aan de historische beeldvorming.
3. Ze dragen bij aan het historisch besef.

Erfgoedobjecten en verhalen maken het verleden voor leerlingen niet alleen 'tastbaar' in de zin van beter voorstelbaar, maar zijn voor leerlingen een soort van 'ervaren' bewijs dat dat verleden er werkelijk is geweest. Erfgoedonderwijs kan via deze authenticiteitservaring dus een belangrijke bijdrage leveren aan realiteitsbesef dat onderdeel is van historisch besef.

(Grever, Van Boxtel,2014,pagina 87-88).

2.3 Kijk, zoek, vraag, denk!

In een museum, zoals het Hunebedcentrum, staat de visuele beleving centraal. Beelddragers vertellen het verhaal van de hunebedbouwers in al zijn diversiteit. De eerste opdracht, die bezoekende leerlingen krijgen is het in stilte observeren, het goed kijken naar de objecten en beelden. Goed kijken leidt naar nadenken over achtergronden en op zoek gaan naar mogelijke antwoorden. (welke vragen heb ik). Uiteindelijk moet dit leiden tot een vorm van reflectie op het aanschouwde. Het spreekt daarbij vanzelf dat het proces leidt tot verschillen; verschillen die met

23-9-2016 9:00:07 15378 /00152

23-9-2016 9:00:07 15378 /00153

leeftijd, niveau en al of niet ontwikkelde voorkennis te maken hebben. Per vorm van onderwijs en per leerjaargroep wordt het onderstaande proces nader ingevuld.

De hoeveelheid beelddragers in het museum is groot, wat betekent dat er zich veel mogelijkheden aandienen om er leerlingen van diverse leeftijden mee aan de slag te krijgen. (Zie: bronnen in en bij het Hunebedcentrum, pagina ...).

2.4 Inleving versus identificatie

Hoe jonger de leerling, hoe gemakkelijker identificatie met een (pré) historische persoon kan worden bereikt. Uit opmerkingen van leerkrachten van groep 3 en 4 van het basis onderwijs, kan worden opgemaakt dat kinderen in deze leeftijdsgroep zich betrekkelijk gemakkelijk kunnen identificeren met een kind uit de hunebedtijd, zoals Oek bijvoorbeeld, vooropgezet dat de beleefde avonturen en gebeurtenissen direct aansluiten bij hun beleefwereld. Dit betekent, dat verhalen over de prehistorie dichterbij komen, wanneer van universele kind-ervaringen wordt uitgegaan. Een van de juffen schreef ons, dat haar kinderen uit groep 4 – na voorlezing van enkele verhalen- helemaal 'into- Oek' waren. Oek waren ze niet zelf , maar het was één van hen. Je geheel en al identificeren met Oek staat feitelijk een beroep doen om het verleden vanuit verschillende invalshoeken te kunnen beschouwen (b.v. het besef van de verschillen en overeenkomsten met de eigen situatie en de eigen tijd) in de weg. We zien hierbij dat 'inleving als methode' goede diensten bewijst voor het wekken van belangstelling voor het verre verleden, maar dat het identificatie met een prehistorisch kind niet in de weg staat. Kinderen in de leeftijd van 5-8 jaar kunnen wel degelijk snel schakelen tussen hun eigen situatie en die van een hunebedbouwerkind, zelfs wanneer ze de belevenissen van een kind uit die tijd in spelvorm graag nabootsen en naspelen. Je bewust zijn van jezelf, impliceert het bewust zijn dat er 'anderen' zijn. De verworvenheden van empathische archeologie kunnen hier goede diensten bewijzen bij het aanbieden en behandelen van het eerste canon-onderwerp uit de Nederlandse geschiedenis. Inleving op basis van universele kind en – en menskenmerken is eerder een vertrekpunt voor het bereiken van doelstellingen rond multiperspectiviteit , historisch besef; het herkenen van anachronismen en dergelijke, dan een einddoel op zichzelf.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00154

2.5 Perspectieven en diversiteit

Perspectieven vanuit de historische wetenschap gaan doorgaans over het *selecteren* en *interpreteren* van een uiteenlopend aantal bronnen: voorwerpen, monumenten ,mondelinge of schriftelijke getuigenissen, ooggetuige-verslagen, kronieken. Maar ook over (pre-) historische personen en geografisch onderscheiden gebieden (de wereldkaart, dorpen, bossen, akkers, steden, wegen). Tenslotte- en hier niet van geringe betekenis – de meer abstracte begrippen (vooruitgang, crisis, kerk, stand, politiek), die we in het jargon ook wel 'narratieve plots' noemen. Vanuit deze perspectieven wordt historisch besef en historisch redeneren geleerd. Bij diversiteit denken we in de eerste plaats aan de sociale verschillen, die in gezamenlijk onderwijs per school en per klas, opdoemen. Het gaat daarbij niet alleen en niet in de eerste plaats om zogenaamde multiculturele verschillen, maar vooral om verschillen tussen jongens en meisjes, dorps-, plattelands - en stadsbewoners, geloofsverschillen. Vanuit deze diversiteit is sprake van het (toe-eigenen van) verschillende identiteiten.

3. ERFGOED ALS AVONTUUR: DE STORYLINE APPROACH

Zowel in de museumwereld, als in het onderwijs is een verhaal bij uitstek een context, waarbij betekenissen voorop staan en samenhang tussen activiteiten als een voorwaarde worden gezien voor leerlingen en bezoekers om motiverend leren te stimuleren. Feiten, voorwerpen (dingen), herinneringen, monumenten, aanwezige kennis en verbeelding vormen de samenhang, die belangstelling, motivatie en een correcte houding tegenover het erfgoed opwekken bij bezoekers en leerlingen. De Storyline Approach – waarin de kracht van het verhalend ontwerpen een centrale didactische rol speelt – is bij uitstek geschikt voor een verbinding tussen een erfgoedmuseum als het Hunebedcentrum, dat ook nog een authentieke site herbergt (het grootste hunebed van Nederland) en het onderwijs, waarbij PABO- SLO, basis – en voortgezet onderwijs met name in beeld komen.

THE STORYLINE APPROACH

De Storyline Approach is oorspronkelijk ontwikkeld door het Inservice education team van het voormalige Jordan Hill College (nu University of Strathclyde) in Glasgow, Schotland (www.storyline-scotland.com) en in Nederland geïntroduceerd door de Stichting Leerplan Ontwikkeling te Enschede. Bij 'Verhalend Ontwerpen' gaat het om een op sociaal-constructivistische principes gebaseerde onderwijsbenadering, waarbij de leerlingen eigenaar zijn van het onderwijsthema, terwijl de leraar greep houdt op de ontwikkeling en de vakinhoudelijke en pedagogische doelen.

Vanuit de samenleving is de gerichtheid op het willen behouden van belangrijke delen van het cultureel erfgoed al lange tijd manifest. Dat vergt competentieontwikkeling en vaardigheidstoerusting, die veelal op het bordje van het onderwijs wordt gelegd. Juist om het onderwijs er niet mee te overladen, dient naar oplossingen te worden gezocht en gestreefd om dit soort doelstellingen gerealiseerd te krijgen. Die oplossingen dienen inhoudelijk te worden aangedragen door (bijvoorbeeld) erfgoedmusea en bovendien goed aan te sluiten bij de gewijzigde rolinhouden van zowel docenten als leerlingen. Informatieverschaffing en kennisverwerving is niet meer het monopolie van scholen, die bovendien sterk in beslag worden genomen door de (eveneens door de samenleving gewenste) zucht tot testen en toetsen. Een sterk geloof in de meetbaarheid van onderwijsdoelen voor leerlingen lijkt hieraan ten grondslag te liggen. Het plezier van het leren verdwijnt er door naar de achtergrond: ,, voor leerlingen is leren niet altijd uitdagend en spannend,

23-9-2016 9:00:07 15378 /00155

23-9-2016 9:00:07 15378 /00156

23-9-2016 9:00:07 153378 /00157

wat er toe leidt dat ze zich gaan vervelen en verveelde leerlingen worden al snel vervelende leerlingen" aldus het SLO. Een inspirerende en uitdagende verbinding tussen scholen en erfgoedinstellingen kan het tij keren. Kinderen kunnen het besef én de ervaring worden bijgebracht, dat wat je op school kunt leren ook essentiële zaken toevoegt aan je persoonlijke leven en je toekomstige rol in de samenleving. Een sterke en gefixeerde nadruk op het Intelligentie Quotiënt (IQ) drukt emotionele en sociale intelligentie naar de achtergrond en lijkt er van uit te gaan dat het om aangeboren en vaststaande waarden gaat, terwijl is aangetoond, dat hersenen door leren veranderen.

Kennis mag derhalve niet losraken van context. Betekenissen worden 'verleend' en verhalen spelen daarbij een belangrijke rol. Leren is kennis *verwerven*, kennis *ontwikkelen* en kennis *toepassen*.

In de storyline approach wordt de verhaallijn – met plot, episoden en opeenvolging – gehanteerd als didactisch model. De thema's die gekozen worden sluiten aan bij de belangstellingswereld van kinderen in de levensfase waarin ze zich bevinden. Taal, rekenen en cultuur, wereldoriëntatie passen in de aanpak. De thema's zijn zonder uitzondering *multiperspectivisch*.

De verhaalvorm wordt op driedelige wijze gebruikt:

- het verhaal bindt de verzameling losse anekdotes, feiten, voorwerpen, gegevens en creëert een betekenisvolle context
- de vorm van het verhaal, met zijn plot, scenes, hoofdpersonen, episodes, opeenvolgingen bieden een didactisch planningsmodel voor de docent
- door het verhalend ontwerpen kunnen leerlingen bij uitstek worden gemotiveerd en gestimuleerd door de leraar, die wijst op de sterke kanten van de verhaalontwikkeling en vragen oproept om mee verder te kunnen.

Deze aanpak van 'Verhalend Ontwerpen' volgt de volgende fasen:

- ontwikkelen van een plot, die de hoofdlijnen geeft voor het verhaal, *wie* erbij betrokken zijn en *waar* het zich afspeelt en *hoe* het verhaal zich ontwikkeld
- het verhaal bestaat uit hoofdstukken, die onderhevig zijn aan zogenaamde *sleutelvragen*:
  - vragen die er toe doen
  - vragen waarin ze geïnteresseerd zijn (zie: schema, ontleend aan The Storyline Approach. Over thematisch onderwijs in de vorm van verhalen, (SLO-publicatie, 2005, p. 20-22)

The Storyline Approach volgt verschillende elementen bij de uitvoering:

- plot
- opening
- hoofdpersonen
- sleutelvragen

De volgende uitvoeringsmiddelen worden daarbij ingezet:

- de wandfries
- de woordbank
- rollenspel
- (powerpoint-) presentaties

23-9-2016 9:00:07 15378 /00158

Thema titel					
Verhaallijn	**Sleutelvragen**	**Activiteiten**	**Organisatie**	**Middelen**	**Pedagogische diagnose en bemoediging**
Opening van het thema Opening van het thema: plaats situatie tijd hoofd-personen	We openen het thema met iets dat de aandacht trekt. Er ligt bijvoorbeeld op een morgen een groot pakket. Iedereen is erg nieuwsgierig. Wat voor vragen zouden er ontstaan?	De hoofd-personen worden gemaakt. Daarna vertellen ze er in de kring over. Wie hebben ze gemaakt? Wat weten ze van de persoon.	We werken in groepjes. Alle kinderen werken aan de hoofdpersonen.	Er zijn grote vellen stevig papier of karton. Er zijn lapjes, resten wol, nietmachines, scharen. Er is verf, lijm.	De verdeling van de groep-jes is een aandachtspunt. Wie zetten we bij elkaar? Let er op dat iedereen aan zijn of haar trekken kan komen. Geen groep met dominante figuren bij elkaar zetten.
Episode 1	Het gaat om open vragen. De vragen zijn bedoeld als uit-dagingen aan leerlingen. Ze moeten uitlok-ken tot nieuws-gierigheid en aanleiding zijn voor verkenning.		De werkzaam-heden van de groepjes worden voortdurend teruggekoppeld naar de grote groep. Zo blijft iedereen de verhaallijn volgen.		We versterken de sterke kanten bij kinderen en we bemoedigen ze om datgene waar ze minder goed in zijn beter te leren. Niet het product is het belang-rijkste maar het proces van leren.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00159

Thema titel					
Verhaallijn	Sleutelvragen	Activiteiten	Organisatie	Middelen	Pedagogische diagnose en bemoediging
Episode 2 Het verhaal loopt door. Aan het begin van een nieuwe episode gaan we door, waar de vorige ophield. Vaak is er aan het eind van een episode al een uitdaging voor het vervolg, een 'cliff-hanger'.			Zijn er mensen van buiten de school die we willen uitnodigen? Er moeten dan vroegtijdig afspraken worden gemaakt.		Het beste leerlingvolgsysteem is de groepsleraar. De groepsleraar volgt de leerlingen en is vooral geïnteresseerd in wat kinderen goed doen. Op basis daarvan wordt verder gewerkt.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00160

Thema titel

Verhaallijn	Sleutelvragen	Activiteiten	Organisatie	Middelen	Pedagogische diagnose en bemoediging
Episode 3 Het verhaal ontwikkelt zich verder.		Vaak worden er experts van buiten uitgenodigd. Kinderen zijn inmiddels zelf ook aardig bekend met het onderwerp. Zo ontstaan er boeiende gesprekken.			
Afsluiting We zorgen dat er sprake is van een gezamenlijke afsluiting			Van te voren worden er uitnodigingen gestuurd naar wie we daar bij willen hebben.		

4. ERFGOED ALS AVONTUUR: DRENTSE CULTUUR ACADEMIE

In 2015 zijn een zevental Drentse (erfgoed-) instellingen gestart met de Drentse Cultuuracademie [1)]. In eerste instantie werken ze daarbij direct samen met Kits Primair – Openbaar Basisonderwijs Midden Drenthe. Het is de ambitie van de samenwerkende instellingen in de Drentse cultuuracademie om de gezamenlijke expertise op het gebied van cultuureducatie en de inhoudelijke kennis op het gebied van geschiedenis en cultuur in te zetten voor de kwaliteit van het cultuuronderwijs in het primair en het Voortgezet Onderwijs in Drenthe. Het Hunebedcentrum ontwerpt daartoe lesmateriaal voor groep 4 van de basisschool. Vooralsnog wordt gewerkt aan het thema 'beeldtaal'. De essentie van het thema is dat beelden meer vertellen dan teksten en geluiden. We worden meer dan ooit omringd door beelden. Wat de prehistorie betreft zijn er geen directe beelden beschikbaar, maar wel heel veel afgeleide, of secundaire afbeeldingen, tekeningen, foto's, film, video en dergelijke. Archeologen hebben geprobeerd een beeld te schetsen van de prehistorie[2)].

1) Tot de Drentse Cultuur Academie behoren: Hunebedcentrum, Herinneringscentrum Kamp Westerbork, Gevangenismuseum, Drents Museum, De Buitenplaats, Theater De Kolk, Drents archief.
2) Prehistorie op basis van 'sporen' (i.c. haardkuilen, vuurplaatsen, waterputten, sporen van vergaan hout, potten, botten, plantenresten, nog bestaande monumenten, etc). Deze sporen vertellen verhalen en deze verhalen stellen leerlingen in staat een beeld te krijgen en te schetsen van het leven in de prehistorie. Door het gebruiken van alle zintuigen kunnen beelden worden opgeroepen, maar ook de fantasie, de empathie en logisch denken leveren een bijdrage.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00161

23-9-2016 9:00:07 15378 /00162

Leerlingen halen historische informatie uit diverse soorten bronnen: mondelinge, schriftelijke en visuele bronnen. Het kunnen ook objecten zijn, zoals bouwwerken, het landschap in de omgeving of archeologische vondsten in een museum.
Daarnaast zijn er ook audiovisuele bronnen, zoals films en radio- en televisieprogramma's.

Wat moeten leerlingen wat betreft historische bronnen kunnen?

- met historische vraag informatie uit bronnen halen
- de bruikbaarheid van bronnen vaststellen
- het verschil tussen feiten en meningen kennen en dit kunnen toepassen
- bij een bron een eigen mening vormen over de betrouwbaarheid en representativiteit van die bron

Naarmate de leeftijd van leerlingen toeneemt kunnen de vragen die gesteld kunnen worden aan de voorhanden (archeologische en historische) bronnen worden verdiept. Begeleidende informatiebronnen in de vorm van een uitgebreide website en een e-magazine met archieffunctie verhogen de onderzoeksmogelijkheden van leerlingen. Het spreekt vanzelf dat de diversiteit van bronmateriaal (artefacten, schriftelijke en visuele bronnen, monumenten, reconstructies en het nog bestaande landschap rond het Hunebedcentrum de diversiteit van bronnenmateriaal ten goede komt.

Cultuurverschillen in Nederland (kerndoel 43)

De leerling leert over overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland. Leert eigen en andermans leefwijze daarmee in verband brengen, en leert de betekenis voor de samenleving te zien van respect en opvattingen en leefwijzen.

Toelichting van SLO
(...) De multiculturele klas is de leerling nabije setting waarin het onderwerp heel concreet gespiegeld kan worden. Dat nadrukkelijk de Nederlandse context wordt benoemd laat onverlet dat ook over de grenzen gekeken zal moeten worden. Zeker als de verschillende levensbeschouwingen ter sprake komen, zal dit niet tot de Nederlandse situatie beperkt kunnen blijven. Ook het duiden van verschillende verschijningsvormen van cultuur en subculturen (ook regionaal) en de veranderingen daarin kan niet bestudeerd worden zonder dat het aspect van vermenging en onderlinge beïnvloeding van culturele op wereldschaal ter sprake komt.

Verschillen tussen prehistorie in Nederland en elders, tussen het leven in de prehistorie en het eigen leven komen impliciet naar voren bij een lessencyclus, waarin het Hunebedcentrum is opgenomen. Met name ook verschillen in interesse en beleving tussen jongens en meisjes komen, anders dan in de meeste lesmethoden, in het huidige bestel, bij een bezoek aan het Hunebedcentrum, meer tot zijn recht. Er is bijvoorbeeld een grote keuze aan doe-elementen: het verplaatsen van stenen; boogschieten; speerwerpen; amulet maken; graan malen etc. die op basis van interesse en beleving kunnen worden gekozen, zonder dat dit meteen tot stigmatisering van rolpatronen aanleiding geeft.

Eindtermen voortgezet onderwijs – Examenprogramma geschiedenis HAVO en VWO

23-9-2016 9:00:07 15378 /00163

23-9-2016 9:00:07 15378 /00164

23-9-2016 9:00:07 15378 /00165

23-9-2016 9:00:07 15378 /00166

In de eindtermen geschiedenis voor de bovenbouw komt erfgoed alleen impliciet aan de orde. De eindtermen zijn gebaseerd op Rapport de Rooy.
Domein A Historisch besef (onderdelen 4 en 7, 2007)
4. de kandidaat kan:
   - Een vraag formuleren;
   - Voor een vraag bruikbaar bronmateriaal verwerven en gegevens eruit selecteren.

7. de kandidaat kan bij het geven van oordelen over het verleden rekening houden met:
   - het onderscheid tussen feiten en meningen
   - tijd- en plaatsgebondenheid van interpretaties en oordelen afkomstig van personen uit het verleden en afkomstig van hedendaagse personen, onder wie hij zelf;
   - de rol van waardepatronen in heden verleden;
   - het ondersteunen van uitspraken met behulp van argumenten.

Er wordt in de meest recente uitwerking van de eindtermen in de syllabus voor het centraal examen 'geschiedenis vwo in 2014' in de domein A (historisch besef) verwezen naar de betekenis voor het heden. De term erfgoed komt niet in de eindtermen of de uitwerking in de syllabus voor.

Domein A Historisch besef (syllabus voor examen 2014)

De kandidaat kan de betekenis van historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen voor het heden aangeven. (Dit onderdeel van domein A wordt vooralsnog niet getoetst in het centraal examen).

Het historisch besef wordt bij het Hunebedcentrum niet alleen bevorderd door aandacht te besteden aan een basaal chronologisch begrip, maar ook door de beleving te stimuleren, of in de huid te kruipen van verschillende prehistorische en historische personages: de boer die het land bewerkt; de gemeenschap die een hunebed bouwt; de handelaar die op doorreis is; de stam, die nomadisch is etc.
Kijken met ogen van verschillende personages noopt tot het zich stellen van vragen, sleutelvragen en probleemstellingen, die de verleden werkelijkheid het karakter van tijd- en plaatsgebondenheid verleent en het daarmee gepaard gaande historische bewustzijn.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00167

6. DE LESSEN VAN OPEN ARCH (2011-2015)

'Open Arch' is een Europees project van elf openluchtmusea uit negen verschillende landen, waaraan het Hunebedcentrum heeft deelgenomen (2011-2015). Eind 2015 is het project geëindigd. Het project heeft het Hunebedcentrum veel geleerd over de opzet en exploitatie van openluchtmusea, juist op een moment, dat de plannen voor het Oertijdpark konden worden gerealiseerd. Het grote Europese netwerk heeft daarbij goede diensten opgeleverd.

Kort samengevat zijn de volgende 'leermomenten' van belang geweest:

1 : opzet en ontwikkeling van een openluchtpark bij het Hunebedcentrum;
2 : verhoging van de attractiewaarde van activiteiten op het park, zoals living history, experimenten en demonstraties
3 : de rol van zelfopgeleide gidsen
4 : jaarlijkse toevoegingen aan het openluchtpark
5 : organisatie van een living history-festival
6 : werving en opleiding van vrijwilligers
7 : organisatie van het eigen onderhoud van het park
8 : leggen van verbindingen tussen cultuur en natuur

Van alle deelnemers aan Open Arch beschikte het Hunebedcentrum over het geringste aantal professionele educatieve medewerkers. Duidelijk is geworden, dat een voortgaande ontwikkeling kan worden bereikt door uit te gaan van een mix van professionele 'sturende' krachten en uiteenlopende vrijwilligersgroepen. Deze ontwikkeling staat of valt met voldoende educatieve medewerkers en medewerkers communicatie. Een uitbreiding op die terreinen is noodzakelijk voor het verzilveren van de vele kansen, die het Hunebedcentrum als 'site-museum', te bieden heeft.

7. BRONNEN BIJ HET HUNEBEDCENTRUM

Zowel bij Storytelling Approach als in het 'gewone' vak geschiedenis of wereldoriëntatie, als ook ten behoeve van de gewenste ontwikkeling van het erfgoedonderwijs zijn bronnen, het verzamelen van bronnen en het (correcte) gebruik van bronnen van groot belang. Het Hunebedcentrum als erfgoedinstelling biedt daarvoor een breed scala aan mogelijkheden, die afhankelijk van leeftijd, interesse en (school-)niveau kunnen worden ingezet:

- Het museum biedt op diverse locaties (in het museum, in het Kenniscentrum en op het Oertijdpark) overzichten, die het *chronologisch besef* bij leerlingen onder de aandacht brengt.
- De expositie in het Hunebedcentrum biedt informatie over voorwerpen (artefacten) die betrekking hebben op het *dagelijks leven* en/of *het omgaan met de dood.*
- *Het ruimtelijk besef* (hoe anders zag het landschap eruit in verschillende tijdvakken?) wordt middels beelden en maquettes getoond.
- Reconstructies in de vorm van afbeeldingen, levensechte beelden, huizen, graanspiekers, ploegen, kleding etc. maken bestudering, onderzoek, 'inleving' en 'beleving' mogelijk.
- Het grootste hunebed is op steenworp afstand het *authentieke monument,* dat de verbeelding prikkelt.

23-9-2016 9:00:07 153778 /00168

- Informatie over onderzoek en conclusies van onderzoekers (*de detective-metafoor)* wordt zowel museaal aangeboden, als in de vorm van kruip-in-de-huid-van...-programma's vertaald.
- Verhalen in de vorm van boeken, stripboeken, filmpjes, een speelfilm, een musical en dergelijke vormen onderdeel van de educatieve programmering van het Hunebedcentrum. Vanuit verschillende personages wordt aan diverse prehistorische thema's, aandacht besteed. Juist dit biedt veel mogelijkheden om vanuit het *multiperspectivische* element aansluiting te zoeken in de erfgoedinstelling.
- *Living history* over het leven in de prehistorie is zowel reactief als participerend te ervaren door leerlingen. Enerzijds leert het kijken naar mensen in prehistorische kledij, die met een activiteit bezig zijn, kennis op, terwijl anderzijds via 'kruip-in-de-huid-van..-programma's', inleving en identificatie mogelijk maken, die het historisch besef verdiepen.

7.1 De rondtrekkende handelaar

De samenleving in Neolithisch Drenthe ten tijde van de hunebedbouwers bestond uit bij elkaar wonende groepen mensen, die leefden van de landbouw (veeteelt en akkerbouw). Tot op heden wordt gedacht dat er niet specialisering plaats vond (bijvoorbeeld het ene dorp meer op veeteelt gericht, het andere meer op akkerbouw). Iedereen zou min of meer in gelijkheid bijdragen aan de zelfvoorziening van de (dorps-)gemeenschap, al mag worden aangenomen, dat niet iedereen in het dorp aan elkaar gelijk was (vgl. enerzijds hunebedden als imposante graven en anderzijds de vrij onaanzienlijk vlakgraven).

Toch vinden we uit de Trechterbekercultuur uitheemse producten, die duidelijk niet zelf gemaakt waren (barnsteen en koper bijvoorbeeld). Dit duidt op contacten en op de mogelijkheid van ruilhandel. De wegen waren doorgaans niet meer dan voetpaden, (meest lopend langs de graven van de Trechterbekercultuur). Het idee is, dat er sprake was van rondtrekkende handelaren. Wat was hun bijdrage aan de samenleving? Welke voordelen had het handelaarschap? Welke risico's droeg het leven van handelaren met zich mee? Deze vragen kunnen ook aan leerlingen worden gesteld, waarbij een schriftloze samenleving als vertrekpunt dient te worden genomen.

Multiperspectiviteit is hier een nastrevenswaardige vaardigheid, die gedifferentieerd dat wil zeggen passend bij nieveau en leeftijd van de leerlingen kan worden aangeboden.

7.2 Graan en veeteelt

De Trechterbekercultuur wordt gezien als een typische neolithische cultuur. Dat wil zeggen,dat er sprake is van min of meer permanente vestiging, het bouwen van huizen, het verbouwen van granen, het gebruik van aardewerk en het houden van gedomesticeerde (getemde) dieren (hond, rund, schaap, varken). We moeten ons dat bestaan niet al te idyllisch voorstellen: misoogsten, kindersterfte, ziekten, conflicten en dergelijke vormden evenzeer onderdeel van het dagelijks leven als voedseloverschotten, hard werken en feesten. Het leven van hunebedbouwers was even veelkleurig als gevarieerd als het onze, al zal er zeker een ander tijdsbesef hebben geheerst. De seizoenen en het weer speelden een belangrijke rol, de tijd verliep kalmer en minder gehaast, dan het tijdsgevoel dat we tegenwoordig ervaren. Verhalen en orale tradities zullen het 'leren' over de generaties en tussen de generaties hebben bepaald. Kinderen leerden van ouderen, niet op school, maar in de dagelijkse praktijk. Het boerenbestaan levert allerlei vragen op – wat zijn de voor- en nadelen van boer-zijn?; Welke risico's liep zo'n bestaan?; Hoe gingen ze met hun dieren om?; Welke

23-9-2016 9:00:07 15378 /00169

verschillen met onze tijd zien we? Deze (sleutel-)vragen sluiten direct aan op mulitperspectivische vaardigheden en bevorderen het historisch besef.

7.3 Hunebedbouwende boeren

Dat ten tijde van de Trechterbekercultuur hunebedden werden gebouwd, heeft twee veelbetekenende implicaties. Kennelijk was er voldoende vrije tijd en voldoende voedsel om het tijdrovende en zware werk van het verslepen van megalieten en het stapelen ervan te kunnen uitvoeren. En kennelijk waren de dood en de voorouders van grote betekenis voor deze boeren. Hoe ging de bouw in zijn werk?; Hoeveel mensen en dieren werden er voor gebruikt?; Was het hunebed alleen voor de doden?; Welke doden dan? Het aantal praktische vragen schiet eindeloos en kan vanuit verschillende perspectieven worden belicht: vanuit de vrouwen en kinderen in het dorp; vanuit andere volken en culturen; vanuit het perspectief van onze tijd etc.

7.4 Vijf keer 'Oek', vijf keer 'Arin'

Empathische archeologie voegt 'inleving' als methode toe aan het scala aan wetenschappen, dat de prehistorische werkelijkheid in beeld brengt. Voorbeelden van die aanpak zijn de kinderboekenserie rondom Oek en rondom Arin.
'De wereld van Oek' vertelt verhalen over een zesjarig kind van hunebedbouwers voor kinderen van vijf jaar en ouder. Vanaf elf jaar is de stripverhalenserie 'Arin en het volk van de hunebedbouwers' zeer geschikt. Van beide series zijn vijf delen verschenen. Als begeleiding van beide series zijn lesmogelijkheden ontwikkeld – 'Oek in de klas' en 'Arin op school' – die de boeken als vertrekpunt hebben voor de verspreiding van meer kennis, meer historisch bewustzijn en meer (historische) vaardigheden onder basisschoolleerlingen. Daarnaast heeft met name 'De wereld van Oek' een brede bekendheid en verspreiding gekregen door een muziek-cd, een musical een speelfilm, een wandelroute en een scala aan merchandisingartikelen. 'Oek' is daarmee het voorbeeld geworden voor de integrale aanpak, die het Hunebedcentrum voor ogen staat.

8. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Het Hunebedcentrum kan een structurele rol spelen bij de inhoudelijke inrichting van het Nederlandse onderwijs. Ontwikkelingen rond erfgoedonderwijs, canon en tijdvakken, storytelling, de gehanteerde kerndoelen en eindtermen voor het primair en voortgezet onderwijs wijzen in de richting van zowel (het museale gebruik van) artefacten, monumenten en (museaal) beeldmateriaal, waarin de basisvoorzieningen bij het Hunebedcentrum in zeer ruime mate voorziet. Juist het compact geheel van binnen- en buitenmuseum met op steenworp afstand het grootste hunebed van Nederland maakt het Hunebedcentrum zeer geschikt voor leerzame dagjes uit, maar vooral ook voor een in het onderwijs geïntegreerde oriëntatie. Recent is er een initiatief wereldkundig gemaakt door een collectief van leraren, dat er voor pleit, dat de inrichting van de te geven lessen minder dichtgetimmerd en met minder administratieve verwerking van resultaten van individuele leerwegen, gepaard zou moeten gaan. Daardoor zou meer ruimte worden gecreëerd voor het eigen initiatief van de leraar. Er zou zo meer ruimte komen voor het zelf ontwerpen van lessen, minder gebondenheid aan schoolmethodes en meer ruimte voor het vertellen van motiverende verhalen.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00170

Het educatieve beleid van het Hunebedcentrum dient derhalve geschikt te zijn voor nieuwe tendensen in het onderwijs en tegelijkertijd goed aan te blijven sluiten bij reeds langer beproefde methoden rond kerndoelen en eindtermen . Flexibel inspelen op vragen uit het onderwijs, daarbij steeds de leerdoelen en vereisten in het oog houden en zoveel mogelijk maatwerk leveren, levert het hoogste rendement op. Het Hunebedcentrum moet daarvoor voldoende gekwalificeerd educatief

Waarom de begroting structureel omhoog moet.

Door een grotere inbreng van het Hunebedcentrum in het educatieve spectrum, zowel voor (school-) kinderen als volwassenen en (-groepen) gaan in eerste instantie de kosten meer omhoog, dan de opbrengsten. Dit laatste heeft vooral ook te maken met het geringe bestedingspatroon van scholen voor museumbezoek . Het plaatje ziet er als volgt uit.

Extra kosten

• 1 fte educatief medewerker	10.2g
• 0,5 fte communicatie medewerker	10.2g
• 0,5 fte administratie	10.2g -
• 0,5 secretariaat	10.2g
• Bureau – en communicatiekosten	10.2g
Subtotaal:	147.500,-

Extra opbrengsten

• Extra groepen kinderen; schoolleerlingen (3000 personen)	10.2g
• Groepen volwassenen (1500 personen)	10.2g
• Extra omzet in winkel en restaurant (€3,- per persoon)	10.2g
Subtotaal:	39.750,-
Saldo:	-108.000,-

personeel in huis hebben. Meer dan ze op dit moment heeft. Zeker ook als er sprake moet zijn van een steeds geïntegreerde aanpak.

Op het gebied van educatie heeft het Hunebedcentrum reeds veel te bieden en tegelijkertijd nog een wereld te winnen. In deze nota hebben we doelstellingen, locatiemogelijkheden en onderwijskundige ontwikkelingen in samenhang met elkaar willen beschrijven. Deze mogelijkheden om een structurele en zeer duurzame educatieve ontwikkeling in te zetten zijn legio. Daarbij dient echter te worden aangetekend, dat voldoende personele steun in het Hunebedcentrum ontbreekt. De oplossing van dit dilemma is niet eenvoudig maar het lijkt verstandig om vooral de weg te kiezen van goed gekwalificeerd personeel. Daarin ligt een educatief multipliereffect opgesloten.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00171

Huidige situatie		Gewenste situatie	
Medewerkers communicatie	fte 0,6	Medewerkers communicatie	fte 1,1
Educatief medewerkers	1,0	Educatief medewerkers	2,0
Totaal	1,6	totaal	3,1

De aanbevolen personele ontwikkeling zorgt niet alleen voor meer en beter (les-)materiaal ten behoeve van scholen voor basis- en voortgezet onderwijs, maar ook voor een betere scholing van (nieuwe) vrijwilligers; een integralere aanpak van activiteiten; inhoud; marketing en educatie; maar ook – en dat zien we als de belangrijkste kern – voor een structurele binding van school, life-long-learning en museum.

23-9-2016 9:00:07 15378 /00172

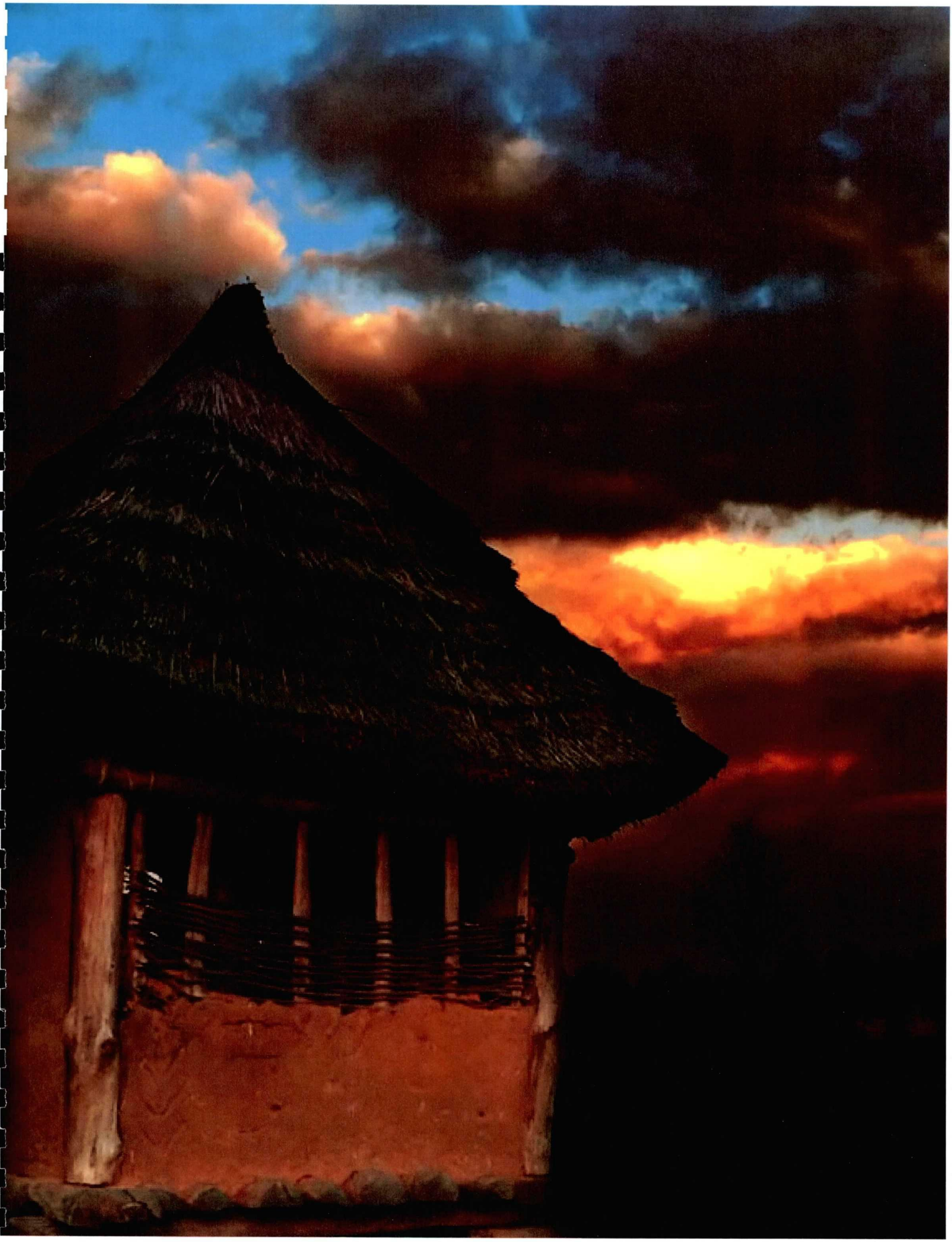

23-9-2016 9:00:07 15378 /00173

Bijlage 1

Leeruitkomsten van erfgoedonderwijs en de rol van het Hunebedcentrum

ERFGOED ALGEMEEN	ROL HUNEBEDCENTRUM
Ervaringen	
Verwonderd/verrast zijn	Kunde en vaardigheden van de hunebedbouwers
Plezier hebben	Doe-activiteiten in en om TRB-boerderij
Actief	Opdrachten en verwerking van museumbezoek
Attitudes	
Interesse in geschiedenis en erfgoed	Het grote hunebed als authentieke ervaring
Waardering voor erfgoed	Correct omgaan met monumenten als hunebedden
Kennis van	
Historische gebeurtenissen, personen, situaties, ontwikkelingen	Prehistorische overgang naar boerencultuur; identificatie met Oek/Arin; uitvindingen dagelijks leven
Verschillende soorten erfgoed	Artefacten, monumenten
Behoud erfgoedsporen	Nut van opgravingen Behoud van hunebedden museumvoorwerpen
Inzicht in	
Erfgoed als selectieproces	Materiële en immateriële overblijfselen uit de prehistorie
Multi perspectiviteit	Inleving in boeren Inleving in archeologen Inleving in handelaren
Pluriformiteit 'sporen'	Landschapsoverblijfselen hunebedden, vlakgraven, grafheuvels, huisplattegronden, artefacten onderscheiden
Eigen identiteit en die van anderen	Houding tegenover prehistorische overblijfselen; inleving in 'andere' levensvormen dan die van een boer; acceptatie van vreemdelingen
Vaardigheden	
Plaatsen in context	Plaats hunebedbouwers in de prehistorie
Wat verandert en wat niet	Invloeden van ontdekkingen; de onbeïnvloedbaarheid van weersgesteldheid, klimaat op akkerbouw
Verklaringen voor gedrag van historische mensen	Uitleg over de inrichting van het boerenerf; de fixatie op dodencultuur
Vergelijking met andere historische perioden	Prehistorie/hunebedbouwers relateren aan het eigen leven van leerlingen nu
Erfgoedobjecten en verhalen gebruiken als historische bron voor eenvoudig onderzoek	Artefacten in het museum - Reconstructies in het Oertijdpark - Monumenten in het veld gebruiken voor gedifferentieerde opdrachten
Kritische analyse	Presentaties van elkaar beoordelen en bespreken
Eigen mening vormen en beargumenteren	Wat zou ik doen, als... - Prehistorische boer - Handelaar - Archeoloog Wat vind ik van die tijd

23-9-2016 8:00:07 153278 /001174

Bijlage 2

Modue 3.1 3.2 pabo 3 Stenden pabo Emmen

Themaopdracht: Storyline

Voorstel inzet MBO studenten Alfacollege

1: Inleiding:

3.1 Themaopdracht module 3.1: Storyline

Storyline approach is een bijzondere vorm van thematisch onderwijs. Deze onderwijsbenadering is oorspronkelijk in Schotland ontwikkeld. In Nederland is de storyline approach bekend geworden als 'verhalend ontwerpen' of kortweg 'leren door verhalen'. Het is een didactiek die inspireert en uitdaagt. In het verhaal komen inhouden uit verschillende vakken samenhangend aan de orde. Aan de ene kant is er veel ruimte voor de inbreng van de leerlingen: zij beleven het verhaal en maken er hun eigen verhaal van. Aan de andere kant geeft het verhaal de docent een structuur voor de begeleiding. De verhaalstructuur is geordend in maximaal 6 episoden, net zoals de hoofdstukken in een boek. Gedurende het proces moeten de leerlingen voortdurend werken aan een wandfries. Samen met de leerlingen is de begeleidend leerkracht bezig om onderwijs te ontwerpen dat van de leerlingen zélf is. De Schotten hebben er de mooie term ownership voor.

Lees meer over de storyline approach op www.storyline-scotland.com.

In de wijk 'Het Palet' in de gemeente Adaptivendum moeten twee basisscholen fuseren, als gevolg van krimp in wijk en regio. Het gaat om basisschool 'De Bron' en om 'De Pionier'. De gemeenteraad ziet hierin een mooie kans om de 'School voor de toekomst' neer te zetten. Deze moet geheel voldoen aan de moderne eisen, met passend onderwijs als belangrijk speerpunt. De teamleden van de voormalige scholen krijgen als uitdaging om hiervoor een goed plan op te stellen. Een onafhankelijke commissie vanuit de gemeenteraad beoordeelt het plan, op zowel vormgeving als visie - inclusief de visie op passend onderwijs. De teams krijgen ondersteuning van een onderwijskundig voorlichter van de gemeente en een adviseur voor identiteitsontwikkeling. Naast het plan ontwikkelen ze een website, waarin de school zichzelf aanprijst als 'De school van de toekomst' inclusief allerlei functie- en taakomschrijvingen. Natuurlijk houden de teams ook rekening met de ouders van de kinderen die al op de twee scholen zaten.

De invulling van de vakken rekenen en taal komt expliciet aan de orde. Elke school laat zien dat het moderne onderwijs ICT gerelateerd is. Dit kan b.v. d.m.v. een website, digitale lln volgsysteem, het gebruik maken van i pads en computers in het lesprogramma. Een ouderbijeenkomst, waarbij de school wordt gepresenteerd, is onderdeel van het proces. De kritische ouderraad schrijft een evaluatie over de inhoud van deze ouderbijeenkomst.

Tijdens het ontwikkelproces doen zich allerlei incidenten voor. Zo meldt zich na verloop van tijd een nieuw gezin aan waarvan de kinderen hele speciale zorg behoeven. Ook komt er bezoek van een vertegenwoordiger van een stichting voor regionaal landschappelijke promotie met een speciaal verzoek. Er is duidelijk aandacht voor professionele ontwikkeling van de individuele leerkrachten en hoe dit doorwerkt in het team. Na een scholingsmoment voor IB'ers over het begrip sociale kaart, besluit het team hiermee aan de slag te gaan. Verder vindt er een uitwisseling plaats met de S(B)O-scholen binnen het samenwerkingsverband.

Er is ook ruimte voor andere vormen van professionalisering. De school heeft een heldere visie op ouderbetrokkenheid en goede contacten die aansluiten op het beleid voor passend onderwijs. Oudergesprekken vormen hier binnen een aandachtspunt.
Tot slot krijgt de school een uitnodiging om op een nationaal congres over 'School voor de toekomst' een presentatie te geven over hoe zij passend onderwijs vormgeven.

Rolverdeling:

De studenten gaan de rollen verdelen (per studentengroep van maximaal 10 studenten). Deze rollen zijn cruciaal bij het benaderen van de verschillende onderdelen. Naast deze specifieke rol is elke student ook teamlid. Deze rol van teamlid wordt gespeeld zodra er taken zijn die het gehele team moet kunnen uitvoeren.
De volgende rollen zijn te verdelen:
- team (directeur,juf/meester onderbouw/bovenbouw, I.B.'er)
-gemeenteraad (commissie, onderwijskundig voorlichter, adviseur voor identiteitsontwikkeling)

13
Modulegids 3.1 & 3.2 Hoofdstuk 3 'Aan de slag'

-inspectie
-ouders
-leerlingen

23-9-2016 8:00:07 15378 /001175

De doelen per episode

De verhaalstructuur heeft de volgende ordening in episoden. Vergelijk ze met hoofdstukken in een boek.

Episode 1 (week 1)

Een nieuwe school

Doel: *Vaststellen van visie en missie van de nieuwe school*
Je begint met het verdelen van de verschillende rollen.
Vanuit deze rol breng je ideeën in met betrekking tot de volgende onderdelen:
* een pedagogische en onderwijskundige visie van een nieuw op te richten school formuleren.
* deze visie concreet vorm te geven in het ontwerp van een schoolgebouw.
* een schoolgids schrijven waarin missie, visie, onderwijsconcept en dagelijkse werkwijze en organisatie van een basisschool in logische samenhang worden gepresenteerd.
* Vaststellen taakverdeling binnen het team.
* De website van de school opzetten.

De website wordt aan het einde van de week gepresenteerd.
Kijk op Blackboard/ELO voor de beoordelingscriteria.

Episode 2 (week 2, maandag, dinsdag en woensdag):

Het zorgprofiel

Doel: *Het team verdiept zich in de nieuwe wetgeving over het passend onderwijs die in augustus 2014 landelijk is ingegaan.* Het team schrijft het zorgprofiel van hun school. In dit zorgprofiel is de visie op zorg en de interne zorgstructuur van de school concreet uitgewerkt.
Het team kan werken volgens het model handelingsgericht werken. Het team presenteert op woensdag in week 2 de school aan het gemeentebestuur. De presentatie omvat het schoolconcept, het zorgprofiel en de interne zorgstructuur. Het team zorgt ervoor dat de eigen teamvisie duidelijk herkenbaar wordt. Dus waakt voor algemeenheden.
Het team presenteert op woensdag in week 2 de school aan het gemeentebestuur.
De presentatie omvat het schoolconcept, het zorgprofiel en de interne zorgstructuur. Bovendien laat het team zien dat er aandacht is voor omgevingsbewust onderwijs of specifieke zorg voor leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum. Het team maakt zelf de keuze waarop het hoofdaccent komt te liggen.

Kijk op Blackboard/ELO voor de beoordelingscriteria.

Episode 3 (week 2, woensdagmiddag, donderdag en vrijdag & week 3 en 4):

Handelingsgericht werken bij rekenen en taal

Doel: *Het team kan met hulp van de cyclus handelingsgericht werken (HGW) een onderwijsaanbod voor de langere termijn (tien tot twaalf weken) ontwerpen voor de vakken rekenen en taal.*
Passend onderwijs werkt vanuit de cyclus handelingsgericht werken, met als meest tastbare producten het groepsoverzicht en het groepsplan. Het team werkt concrete groepsplannen en groepsoverzichten uit voor rekenen (groep 4) en taal (de onderbouw en groep 6)
3 A: Je leert in deze episode hoe je de HGW-cyclus kunt toepassen, wat belangrijke informatie is voor een groepsoverzicht en wat de kenmerken zijn van een goed groepsoverzicht en
groepsplan.

3 B: In juni 2011 hebben alle basisscholen het Protocol Ernstige Reken- en Wiskundeproblemen en dyscalculie (ERWD) ontvangen. Je maakt kennis met de inhoud van dit protocol en vooral met de fases
die een school met een kind doorloopt voordat er sprake kan zijn van een diagnose dyscalculie.
3C: Je stelt voor taal een groepsplan en –overzicht op voor een onderbouwgroep en een groep 6.
Op de vrijdag in week 4 is er een ouderbijeenkomst. Op deze ouderbijeenkomst krijgen de ouders inzicht in hoe het onderwijsaanbod voor de periode van de zomer tot de herfst eruit ziet. Ook de zorgstructuur komt aan bod, waarbij ouders onder meer inzicht krijgen in hoe er bij taal en rekenen gewerkt wordt met groepsplannen.
Kijk op Blackboard/ELO voor de beoordelingscriteria.

Episode 4 (week 5 en 6 (stageweek)):

De interne en externe zorgstructuur

Doel: *Naast kennis over de interne zorgstructuur door het Zorgteam (ZT) van de school moet het team kennis hebben over de externe zorgstructuur in de vorm van het Zorg Adviesteam (ZAT).*
Wat is de rol van de IB'er in relatie tot een ZAT en hoe ziet een sociale kaart eruit?
Het team gaat zich verder professionaliseren door werkbezoeken te brengen aan instellingen van de sociale kaart en scholen voor S(B)O.

Episode 5 (week 7):

De positie van ouders binnen het HGW

Doel: *Het constructief kunnen communiceren met ouders.*
Een van de doelen van passend onderwijs is het versterken van de positie van ouders bij de invulling van het onderwijs- en zorgarrangement voor hun kind.

23-8-2016 8:00:07 153278 /001176

Episode 6 (week 8 + 9):
Congres 'School voor de toekomst'
De afronding van het verhalend ontwerp vindt plaats tijdens het congres 'School voor de toekomst'. Hierbij wordt onder meer het wandfries gepresenteerd. Alle teams presenteren hoe zij als school de Wet op Passend Onderwijs hebben vormgegeven (denk aan sociale media, film, reclamecampagne, etc). De inhouden uit de verschillende episodes uit het verhalend ontwerp komen hierbij terug. De presentatie moet wel voldoen aan de nieuwste moderne communicatie voldoen.

evaluatie over de inhoud van deze ouderbijeenkomst.
Tijdens het proces zullen zich een aantal incidenten voordoen. Bijvoorbeeld: Na verloop van tijd meldt zich bij de school een nieuw gezin waarvan de kinderen bijzondere problemen hebben. De school is intussen volop in ontwikkeling. Er is duidelijk aandacht voor professionele ontwikkeling van de individuele

Toetsing
De toetsing vindt plaats op verschillende momenten van het verhalend ontwerp. Zie hiervoor ook het beoordelingsformulier. De vakken binnen de themalijn (pedagogiek & onderwijskunde, Nederlandse taal, rekenen & wiskunde en onderzoek) zijn geïntegreerd in de themaopdracht. Bij het goed afronden van alle onderdelen, krijg je 4 EC.
Je vindt het beoordelingsformulier op Blackboard/ELO
15
Modulegids 3.1 & 3.2 Hoofdstuk 3 'Themaopdracht'

Organisatie en begeleiding
Elke week is er een bijeenkomst waarbij studenten en begeleidend docent de gelegenheid krijgen om te overleggen. Dit kan een zijn: Werkcollege, hoorcollege, of intervisie. Drama krijgt hierbij een speciale plaats.

De schoolteams krijgen speciale hulp van MBO studenten van het Alfa college. Deze studenten komen de tweede bijeenkomst op de pabo en worden groepsgewijs gekoppeld aan een schoolteam. De hulp van deze groep MBO studenten bestaat voornamelijk uit het meehelpen bij het beantwoorden van de hulpvraag van de stichting voor landschappelijke promotie. Te denken valt hierbij aan creatieve oplossingen voor uitwerking en presentatie.
De hulp van de MBO studenten moet binnen vier bijeenkomsten worden georganiseerd.

2: organisatie:

Er worden 4 teams samengesteld.

Elk team zal bestaan uit 7 pabo studenten en 1 of 2 MBO Alfa studenten.

De alfa studenten komen de tweede bijeenkomst op- de pabo in Emmen.

Programma tweede bijeenkomst:

Datum: nog nader vast te stellen

Tijd: nog nader vast te stellen

Activiteit:

- voorstelronde

-indeling alfa studenten bij pabo groepen

-uitleg docent inzet Alfa studenten: De Alfa studenten gaan als extern deskundige meedraaien. De rol zal zijn die van createur. Dat wil zeggen aanstichter, bedenker, uitvoerder van de persoon die als hoofdpersoon zal gaan functioneren in de storyline voor Geopark. Tevens zal deze createur meewerken aan het maken van allerlei attributen m.b.t. deze story. (zie brief hieronder)

-Incident 3: Brief Geopark

Brief:

Bijlage V:

Episode 1– incident 3 (Verhalen Geopark de Hondrug)
aanpassen aan locatie specifieke invulling

Brief van Stichting de Hondsrug.

Gebracht en voorgelezen door een bestuurslid van deze stichting.

Geopark de Hondsrug

Bronnegerstraat 129531 TG BorgerTel. 0599 - 236 374

Geacht team

Ons is ter ore gekomen dat er een nieuwe basisschool zal worden gesticht binnen het landschap van Geopark De Hondsrug.

Gezien het belang van dit mooie en interessante gebied voor jong en oud, willen wij u het volgende vragen:

Wilt u binnen het curriculum van de nieuwe school voor de bovenbouw een storyline ontwerpen met als thema:

Het leven van een kind tijdens een bepaalde tijdvak in het landschap van Geopark de Hondsrug ?

Bij deze storyline willen wij u vragen allerlei attributen te maken die de beleving extra zullen stimuleren.

Het is tevens de bedoeling uw storyline te gebruiken binnen één of meerdere tentoonstellingen van Geopark de Hondrug.

Kinderen die het Geopark bezoeken zullen dan door het lezen en bekijken van deze storyline een beter beeld krijgen van de unieke geschiedenis en de verscheidenheid van dit prachtige landschap.

Bij voorbaat dank

Namens de Stichting Geopark de Hondsrug:

23-9-2016 8:00:07 15378 /001178

Aanvulling:

Dit incident wordt samen met studenten van MBO Alfacollege uitgevoerd.

Deze studenten (1 of 2 per team) krijgen de mogelijkheid bij de verhalen allerlei zaken te bedenken.

Zoals bijvoorbeeld:

* tekening en omschrijving van hoofdpersoon

* driedimensionale weergave van de hoofdpersoon (in klei of i.d.)

* allerlei attributen van de hoofdpersoon zoals: behuizing, kleding, speelgoed, eten

* materiaal voor de website zoals: quizvragen, liedjes, kleurplaten

Bedenk dat alles historisch verantwoord moet zijn.

Aan:
Hunebedcentrum
t.a.v. [redacted]
Postbus 25
9530 AA BORGER

Assen, 15 december 2016
Ons kenmerk 201601332-00670172
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Verplichtingennummer 72970
Onderwerp: verlening prestatiesubsidie per boekjaar 2017 en 2018 culturele basisinfrastuur Drenthe

Geachte [redacted]

Op 23 september 2016 ontvingen wij uw subsidieaanvraag voor de uitvoering van uw werkplan 2017 en 2018. Wij hebben uw aanvraag beoordeeld. In deze brief informeren wij u over ons besluit op uw aanvraag

Beoordeling aanvraag:
Wij hebben uw aanvraag getoetst aan de Algemene wet bestuursrecht (Awb), de Algemene subsidieverordening Drenthe 2012 (ASV) en de Cultuurnota 2017-2020 'De Verbeelding van Drenthe'. Bij de vaststelling van deze nota hebben Provinciale Staten d.d. 28 september 2016 besloten dat uw museum onderdeel uit maakt van de culturele basisinfrastructuur van Drenthe. Daarmee is tevens besloten dat wij jaarlijks een basis- prestatiesubsidie tot en met 2020 beschikbaar wordt gesteld voor de exploitatie en instandhouding van de museale taak.
Om hiervoor in aanmerking te komen dient u een aanvraag te doen met daarin uw jaarprogramma en exploitatiebegroting. Wij hebben uw aanvraag voor 2017 beoordeeld. Uw museale activiteiten vinden wij passend binnen de culturele infrastructuur van Drenthe.

Besluit:
Deze beoordeling heeft geleid tot het besluit dat wij u een subsidie verlenen van € 100.000,00 per jaar. Wij verlenen u deze subsidie voor de jaren 2017 en 2018.
Voor het jaar 2018 dient u uiterlijk 1 september 2017 een jaarprogramma en exploitatiebegroting bij ons in te dienen.

Bij correspondentie verzoeken wij u het zaaknummer 201601332 te vermelden.

63030514/01/440659 (1)

De bevoorschotting zal plaatsvinden op de voor uw instelling gebruikelijke wijze op bankrekeningnummer [redacted] onder vermelding van het kenmerk van deze brief. In januari 2017 ontvangt u 25% van de toegezegde subsidie voor het jaar 2017. In de overige maanden wordt een evenredig bedrag bevoorschot.
De bevoorschotting in 2018 zal op dezelfde wijze plaatsvinden mits u aan de gestelde voorwaarden voldoet.

Er zal een tussentijdse (bestuurlijke) evaluatiemoment gehouden worden medio 2018. U dient voor 1 mei 2018 uw reguliere jaarverslag en jaarrekening over 2017 bij ons in te dienen.

Ten aanzien van onze subsidies over de jaren 2018, 2019 en 2020 bestaat nog een begrotingsvoorbehoud. Provinciale Staten hebben het recht begrotingswijzigingen aan te brengen en daarmee besluiten te nemen die mogelijk consequenties kunnen hebben op onze subsidievoornemens. Wanneer hier sprake van is, streven wij er naar u hierover tijdig te berichten.

Cultuurmonitor:
Wij vragen speciale aandacht voor onze cultuurmonitor. U was een van de instellingen waarmee wij gezamenlijk de opzet van onze nieuwe cultuurmonitor hebben bepaald. Wij vragen u om in het jaarverslag van 2017 de informatie op te nemen die nodig is voor het invullen van de monitor. Dit alles voor zover het van toepassing is op uw organisatie. U treft hiervoor nog een apart memo in de bijlage 2 van deze brief waarin staat uitgelegd welke informatie nodig is.

In de bijlage wordt aangegeven aan welke verplichtingen u dient te voldoen.

Wij wensen u veel succes bij de uitvoering van uw werkplan.

Hebt u nog vragen over deze brief, neemt u dan contact op met [redacted]

Bent u het niet eens met dit besluit, dan kunt u binnen zes weken na de dag van verzending van deze beschikking een bezwaarschrift indienen bij het college van Gedeputeerde Staten van Drenthe. Voor meer informatie over de bezwaarprocedure verwijzen wij u naar http://provincie.drenthe.nl/loket/bezwaarschriften/.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen,

mevrouw ing. I.J. Schotanus,

Teamleider team Subsidies en Inkoop

Bijlage

Verplichtingen

Aan deze subsidieverlening verbinden wij de volgende voorschriften:

1. Activiteiten:
Voor de subsidie dient u de volgende prestaties te leveren:

Instandhouding en exploitatie museale taak Hunebedcentrum over de jaren 2017 en 2018.

2. Meldingsplicht:
U meldt ons direct schriftelijk als:
- de activiteiten geen doorgang vinden;
- vertraging optreedt in de uitvoering;
- wijzigingen ontstaan in de prestaties;
- u afwijkt van (de verplichtingen in) deze beschikking.

3. Publiciteitsvereiste:
U dient in uw communicatie over uw activiteiten tot uitdrukking te brengen dat deze mede mogelijk worden gemaakt door de provincie Drenthe. Dit met het oog op het informeren van de burgers over de besteding van belastinggelden. U kunt aan dit vereiste voldoen door middel van een vermelding op uw website, in advertenties, in persberichten of publicaties (flyers) etc.

4. Vaststelling:
U moet voor 1 maart 2018 uw reguliere jaarverslag en jaarverantwoording over 2017 doen toekomen. Daarnaast dient u voor 1 maart 2019 een aanvraag tot subsidievaststelling indienen over de jaren 2017 en 2019. Daarin moet u aantonen dat de activiteiten als genoemd onder 1 daadwerkelijk zijn uitgevoerd.. Dit doet u door middel van het overleggen van een activiteitenverslag en jaarrekening.

U dient uw aanvraag tot vaststelling tijdig in. Als u te laat bent kan dat namelijk gevolgen hebben voor de subsidie. Als u geen aanvraag tot vaststelling van de subsidie indient, stellen wij de subsidie ambtshalve vast met de informatie die we hebben. In de meeste gevallen leidt dat tot een (gedeeltelijke) terugvordering van de subsidie.

Bij de vaststelling van de subsidie wordt nagegaan in hoeverre de prestaties zijn geleverd. Daarnaast gaan we na of u de verplichtingen die zijn verbonden aan de verlening bent nagekomen. Op grond hiervan wordt het exacte subsidiebedrag vastgesteld. U hoeft geen bedrag terug te betalen als alle afgesproken activiteiten zijn uitgevoerd en aan alle overige verplichtingen is voldaan.

Bijlage II

Cultuurmonitor

Zoals u wellicht weet heeft het afgelopen jaar in het teken gestaan van de ontwikkeling van een Cultuurmonitor Drenthe, passend binnen het kader van de Cultuurnota 2017-2020, provincie Drenthe. We zijn begonnen met de Cultuurmonitor omdat we constateren dat er steeds meer sprake is van een continue lijn in het beleid en de uitvoering daarvan en dat dit mogelijkheden geeft om te meten. Samen met provinciaal gefinancierde Drentse instellingen hebben we indicatoren opgesteld die van belang worden gevonden en passen bij het waardenkader (artistieke, economische, maatschappelijke en ruimtelijke waarde).

Deze zomer heeft een pilot plaatsgevonden, waaraan vijf instellingen hebben deelgenomen, te weten Drents Archief, Drents Museum, Gevangenismuseum, Biblionet en Herinneringscentrum Westerbork. Daaruit is gebleken dat we de juiste invalshoek gekozen hebben, maar dat niet alle indicatoren noodzakelijk zijn en dat sommige indicatoren op basis van huidige manier van rapporteren in jaarverslagen niet voldoende beantwoord kunnen worden.

Het doel is een monitor te maken waaruit naar voren komt welke waarden de culturele instellingen gezamenlijk creëren, gebaseerd op cijfers en beschrijvingen. Daarom willen we u vragen in het komende jaarverslag op de volgende onderwerpen expliciet(er) in te gaan, als dit passend is bij uw type instelling en activiteiten:

Algemene gegevens

- Indien sprake is van workshops, aanvullende activiteiten, educatieve activiteiten et cetera, dan graag (ook) het totaal daarvan opnemen, in aanvulling op het benoemen van enkele in het oog springende activiteiten die uw jaar illustreren.

Artistieke waarde

- Is er sprake van innovatieve ontwikkelingen, cross-overs en/of samenwerking met partners, zowel cultureel als niet-cultureel en van binnen of buiten de provincie?
- Is sprake van internationale profilering of samenwerking?
- Op welke manier draagt uw instelling bij aan talentontwikkeling en met welk resultaat?

Economische waarde

- Wat betreft aantal medewerkers graag ook het aantal FTE en contractvorm benoemen. Dat stelt ons in staat een beeld te geven van de werkgelegenheid die de culturele sector schept.
- Zet uw instelling zich in voor het creëren van meerdaags bezoek aan de provincie en zo ja, op welke manier en met welk resultaat?
- Heeft uw instelling opdrachten verleend (waaronder aanbestedingen) aan partijen in het lokale bedrijfsleven of zzp'ers? Hoe vaak en welke omvang?

Maatschappelijke waarde

- Indien mogelijk een inschatting (in percentages) maken van de verdeling van doelgroepen over de verschillende leeftijdscategorieën.
    - Kinderen (0 tot 12 jaar)
    - Jongeren (12 tot 18 jaar)
    - Studenten (18 tot 25 jaar, studerend)
    - Volwassenen (18 of 25 tot 65 jaar)
    - Senioren (65+)
- Wat betreft onbetaalde medewerkers graag een onderscheid aanbrengen tussen stageplaatsen/werkervaringsplekken, reïntegratie-trajecten en vrijwilligers.
- Op welke manier zet uw instelling zich in voor het creëren van (fysieke en financiële) toegankelijkheid van het aanbod? Denk bijvoorbeeld aan digitalisering, aangepaste voorzieningen, ruime openingstijden, kortingsacties et cetera.
    - Wanneer uw instelling zich (incidenteel) inzet voor speciale doelgroepen (ihkv armoede, inburgering, laaggeletterdheid, dagbesteding etc.), dan graag een beknopte beschrijving daarvan opnemen.

Hoe zien deze activiteiten eruit, en vanuit welke motivatie is dit tot stand gekomen? Zijn er (maatschappelijke) partners bij betrokken?

Ruimtelijke waarde

- Maakt uw instelling specifiek gebruik van het Drents landschap of de stedelijke omgeving en hoe leidt dit tot verrijking van uw aanbod?

11-9-2017/12:58:27/1626/0039

Bronnegerstraat 12, 9531 TG Borger Tel 0599 23 63 74 Fax 0599 23 46 82
Email info@hunebedcentrum.nl Internet www.hunebedcentrum.nl

Hunebed Centrum

PROVINCIE DRENTHE
No.:
Ingek.: 11 SEP. 2017
TEAM:
TE BEH. DOOR:
DWS: BLAD:

Betreft: aanvrage reguliere subsidie Musea van Provinciaal belang 2018-2019

Borger, 8 september 2017

Geachte heer/ mevrouw,

In de bijlage hebben wij een overzicht gemaakt van het geplande activiteitenprogramma voor 2018, alsmede de concept-begroting voor 2018. Beide zijn bedoeld om te voldoen aan de aanvrage voor de reguliere subsidie Musea van Provinciaal belang 2018 en 2019.

Naast het gebruikelijke concept-karakter van de begroting, die in december definitief wordt vastgesteld door het bestuur van het Hunebedcentrum, meld ik voorts, dat het activiteitenplan in 2018 te maken kan krijgen met de logistieke problemen rond de geplande investering (zoals u bekend), waarin een nieuwe entreegebouw en een totale herziening van de permanente tentoonstelling centraal staan. Het streven is er op gericht om het Hunebedcentrum niet of nauwelijks voor het publiek te sluiten, maar het is op dit moment nog niet te overzien, of ons dat gaat lukken. De nieuwe expositie, die eind 2018 gereed moet zijn, vergt bovendien een nieuwe aanvulling van de begeleidende educatie. Daar zal ook een deel van de energie van onze afdeling educatie voor nodig zijn. Als alles volgens planning verloopt, zal 2019 een 'normaler' jaar gaan vormen.

Niettemin hoop ik van harte dat u onze plannen, zoals in de bijlage is verwoord, onderschrijft en de subsidie conform beschikbaar wilt stellen.

Met vriendelijke groet,
Hunebedcentrum

[redacted]

11-9-2017/12:58:27/1626/0040

CONCEPT-BEGROTING 2018

OMSCHRIJVING	*Begroting 2018*
BATEN	
Entree	475.000
Winkel	140.000
Horeca	340.000
Activiteiten	30.000
Subsidie	201.500
	1.186.500
LASTEN	
Personeelskosten	620.000
Kosten vrijwilligers	30.000
Inkoopkosten Winkel	73.000
Inkoopkosten Horeca	153.000
Kosten activiteiten	25.000
PR en Marketingkosten	40.000
Huisvestingskosten	107.000
Organisatiekosten	56.000
Rente- en bankkosten	15.000
Onderhoudskosten	23.000
Onvoorzien/diversen	0
Herinrichting museum	PM
	1.142.000
RESULTAAT MUSEUM	44.500
PROJECTEN	
Baten	0
Lasten	0
RESULTAAT PROJECTEN	0
BEDRIJFSRESULTAAT	**44.500**
Afschrijvingen	21.000
Onderhoud Oertijdpark	0
Dotatie onderhoudsvoorziening	15.000
	36.000
RESULTAAT TOTAAL	**8.500**

11-9-2017/12:58:27/1626/0041

Activiteitenplan 2018

Hunebedcentrum
Bronnegerstraat 12
9531 TG Borger

In 2018 komt de focus te liggen op kwaliteit en iets minder op kwantiteit. Waarbij het standaard jaarprogramma van levende geschiedenis absoluut een mooie basis vormt voor tal van markten, oer-weekenden en diverse andere activiteiten.

Afdeling Educatie/Communicatie
Hunebedcentrum
Versie 1.0

11-9-2017/12:58:27/1626/0042

11-9-2017/12:58:27/1626/0043

Inhoudsopgave

1 Inleiding ... 3
2 Activiteiten ... 6
3 Januari ... 14
4 Februari (MAAND VAN GEKLEURD GRIJS) ... 17
5 Maart ... 21
6 April ... 25
7 Mei ... 29
8 Juni ... 33
9 Juli ... 36
10 Augustus ... 40
11 September (GROENE MAAND, BURENDAG, DRENTSE UITMAAND) ... 45
12 OKTOBER (WEEKEND VAN DE WETENSCHAP, OKTOBER KENNISMAAND, OKTOBER KINDERMAAND, MAAND VAN DE GESCHIEDENIS) ... 50
13 November ... 55
14 December ... 58
15 Bijlage 1. Kosten Oertijdpark ... 62
16 Bijlage 2. Duurzaam Hunebedcentrum ... 67

11-9-2017/12:58:27/1626/0044

1 INLEIDING

De Activiteiten coördinator maakt elk jaar een activiteitenplan in nauwe samenspraak met deafdeling Educatie en Communicatie, het managementteam en de directie.
In dit document kunt u meer lezen over de activiteiten gepland in 2018.
In 2018 komt de focus te liggen op kwaliteit en iets minder op kwantiteit. Waarbij het standaard jaarprogramma van levende geschiedenis absoluut een mooie basis vormt voor tal van markten, oer-weekenden en diverse andere activiteiten.

Oertijdpark
Het Hunebedcentrum werkt al een paar jaar aan de ontwikkeling van het buitenterrein. In 2017 is deze officieel geopend. En vanaf dat moment vormt de levende geschiedenis in weekenden en vakanties de basis van het activiteitenprogramma.

Geopark de Hondsrug
Als partner van Geopark de Hondsrug zal het Hunebedcentrum activiteiten met als thema geologie en archeologie ontwikkelen: Hondsrugacademie[1], Hondsrugkids, Hunebedranger, Geoparkweken, Geoparksafari's, Hondsrugacademie JUNIOR.
Op de websites www.geoparkdehondsrug.nl kunt meer informatie vinden.

Cittaslow
Als supporter van Cittaslow zal het Hunebedcentrum activiteiten met dit thema door ontwikkelen: Oergezond en Oergezondmarkt.

Megalithic Routes – European Cultural Route
Als partner, en in 2016 voorzitter ze zijn geweest, in het project Megalithic Routes zal het Hunebedcentrum een aantal activiteiten organiseren die ook de andere partners van Megalithic Routes organiseren:
1. Nacht van mythen en legenden
2. European Day of the Megaliths

[1] AWN, NGV, Rijksuniversiteit Groningen, IVN Borger-Odoorn.

11-9-2017/12:58:27/1626/0044

11-9-2017/12:58:27/1626/0045

Crowdfunding
Door aan landelijke actieweken mee te doen, kan het Hunebedcentrum extra budget creëren voor de organisatie van activiteiten:
1. Clubactie (https://www.clubactie.nl/), start in september;
2. Jantje Beton (http://www.jantjebeton.nl/), februari;
3. NL doet (http://www.nldoet.nl/), maart 2018;
4. NL geeft (http://www.oranjefonds.nl/oranje-fonds-collecte), begin mei 2018;
5. Burendag (http://www.burendag.nl/), september 2018;
6. Anjer actie (https://anjeractie.nl/), mei 2018.

Culturele instellingen (K&C DR)
Overkoepelende culturele instellingen zoeken bij het Hunebedcentrum advies en samenwerking. In dit kader speelt het Hunebedcentrum een rol in:
1. Gekleurd Grijs (april 2018);
2. Oktober Kindermaand;
3. Drentse Uitmaand (september);
4. Drentse Cultuur Academie (educatief programma);
5. Culturele Mobiliteit (educatief programma).

DCA en Culturele Mobiliteit
De Drentse Cultuur Academie heeft in 2013 een subsidieverzoek gestuurd voor de ontwikkeling van een doorlopende leerlijn voor het primair onderwijs. Deze is met terugwerkende kracht gegund. De subsidie valt onder Cultuureducatie met Kwaliteit, zie website http://www.compenta.nl/.
De DCA is een overleg waarbij de aanbieders van Culturele Mobiliteit vertegenwoordigd zijn. Uit de DCA worden projecten opgestart, kennis gedeeld en samenwerking gezocht. De aanbieders zijn: Drents Museum, Gevangenismuseum, De Nieuwe Kolk, Drents Archief, Museum de Buitenplaats, Kamp Westerbork en HC.
In 2015 is de eerste leerlijn ontwikkeld, waarbij beeldcultuur centraal staat. U kunt alle informatie vinden op www.drentsecultuuracademie.nl.

Natuurorganisaties (Landschapsbeheer Drenthe, Staatsbosbeheer, Drentse Landschap, IVN, OCW-Groen en Doen, Idylle)
Door de unieke locatie van het Hunebedcentrum zoeken ook natuurorganisaties samenwerking met het Hunebedcentrum. Met deze organisaties organiseert het Hunebedcentrum de volgende activiteiten:
1. Groene Maand (september),
2. Natuurwerkdag (november),

11-9-2017/12:58:27/1626/0046

3. Dag van het Hunebed,
4. Hondsrugacademie, Hondsrugkids.

Geologische organisaties: we werken samen met de twee organisaties in Nederland die er zijn voor de geologie amateurs – de NGV en de Gea. Samen met de NGV organiseren we jaarlijks een lezingenreeks, met de Gea organiseren we geologiedagen voor kinderen.

Vrijwilligersorganisaties (Oranjefonds)
Het Hunebedcentrum kan een kleine subsidie aanvragen voor Burendag en NL doet bij het Oranjefonds. De activiteiten worden gepland door het Oranjefonds, in februari NL Doet en september Burendag.

Museumvereniging
Het Hunebedcentrum doet graag mee met de initiatieven van de Museumvereniging. In april organiseert zij de Nationale Museumweek naast de organisatie van Museumkids. Door mee te doen ontvangt het Hunebedcentrum gratis promotie en materialen.

Idylle dagen
Op het terrein van het Hunebedcentrum is in 2014 een Idylle-tuin aangelegd met dank aan de vlinderstichting, de Idylle-tuin werd tot 2016 onderhouden door een bedrijf dat is aangewezen door de Vlinderstichting. Omdat de vlinderstichting dit allemaal bekostigt wordt geëist dat er een aantal keer per jaar een aantal dagen wordt georganiseerd waarop de Idylle-tuin vrij toegankelijk is. Daarom zijn er gedurende het jaar 4 dagen gepland waarop het prehistorisch park vrij toegankelijk is voor publiek. 2 van deze dagen zullen speciaal voor kinderen zijn, de andere 2 dagen zijn meer gericht op volwassenen.

Landelijke acties
Op het gebied van musea, geschiedenis en wetenschap zijn er landelijke initiatieven, namelijk:
1. MuseumJeugdUniversiteit (www.museumjeugduniversiteit.nl),
2. Oktober kennismaand (http://www.hetweekendvandewetenschap.nl/),
3. Maand van de geschiedenis (http://www.maandvandegeschiedenis.nl/),
4. RabobankMuseumdag (http://www.rabobankmuseumdag.nl/),
5. Open Monumentendag (http://www.openmonumentendag.nl/),
6. Buitenspeeldag (http://www.buitenspeeldag.nl/),
7. Weekend van de Wetenschap (http://www.hetweekendvandewetenschap.nl/).

11-9-2017/12:58:27/1626/0046

11-9-2017/12:58:27/1626/0047

2. OPLEIDING EN TRAINING

2.1 PRESENTATIES

Elk jaar wordt er in januari gestart met het opleiden van personeel, zodat zowel het huidige als het nieuwe personeel hun kennis kunnen verdiepen over de prehistorie

2.2 INSPIRATIECURSUS

Om nog meer inhoudelijke kennis te creëren bij het personeel wordt er een inspiratiecursus verzorgd. In deze cursus wordt er een introductie gegeven in de prehistorie waarna een ieder aan de slag kan met workshops vanuit en/of over de prehistorie.

2.3 LEZINGREEKSEN & CURSUSSEN

Reeks – Onder onze Voeten

Reeks – Archeologie

Cursus – Cursus Ijstijden Vroeger en Nu

11-9-2017/12:58:27/1626/0048

3. COMMUNICATIE

3.1 PROMOTIE

Beurzen waar wij heen gaan

Wat	Waarom	Wanneer	Wie
Busideedag	Bus	November	
Beleef en doe festival	Kinderen/scholen	September	
Cittaslowbijeenkomsten	Gemeente (draagvlak)	Div. bijeenkomsten hele jaar door	
Cittaslowmarkten	Gemeente (draagvlak)	Div. markten hele jaar door	
Toerisme – recreatie beurs Hondsrug Drenthe	Ondernemers(draagvlak)	Voorjaar	
Voorjaarsfair Hotel Hunzebergen	Toerisme	Mei	
Boomkroonpad festival	Toerisme	Najaar	
Borgerder ondernemers beurs (BOB)	Ondernemers(draagvlak)	Oktober	

Beurzen waar we aan mee zouden kunnen doen:

NOT-beurs	Onderwijs		
CEOB	Onderwijs		
UWV-beurzen	Werving vrijwilligers		
Leer en doe markt Stadskanaal	Werving vrijwilligers		
Recreatievakbeurs Hardenberg	Ondernemers(draagvlak)		
Vakantiebeurs Utrecht	Toerisme		
IJstijdenmuseumdag	Levende geschiedenis	September	
OERfestival Diever	Levende geschiedenis	Augustus	

11-9-2017/12:58:27/1626/0049

3.2 Social media

Social Media is steeds belangijker. We zetten vooral in op Facebook omdat dit de meest geschikte is voor ons. In 2018 zullen we dit blijven doen.
Op Facebook komen de volgende berichten: geplande activiteiten, doorlinken vanuit het Hunebednieuwscafé, doorlinken vanuit andere archeologische en geologische facebookaccounts die betrekking hebben op ons onderwerp (bijv. Archeologie Online, Nat. Geographick en dergelijke) en leuke foto's van momenten van de dag.

3.3 Content creëren

Het streven is dat elke week er vanuit de afdeling Educatie een experiment gedaan wordt en hier vervolgens een artikel over schrijven, dit kan vervolgens via het Hunebednieuwscafé en Facebook worden gedeeld:

Week	**Experiment**	**Wie**
Week 1		
Week 2		
Week 3		
Week 4		
Week 5		
Week 6		
Week 7		
Week 8		
Week 9		
Week 10		
Week 11		
Week 12		

11-9-2017/12:58:27/1626/0050

Week 13		
Week 14		
Week 15		
Week 16		
Week 17		
Week 18		
Week 19		
Week 20		
Week 21		
Week 22		
Week 23		
Week 24		
Week 25		
Week 26		
Week 27		
Week 28		
Week 29		
Week 30		
Week 31		
Week 32		

11-9-2017/12:55:27/1626/0050

11-9-2017/12:58:27/1626/0051

Week 33		
Week 34		
Week 35		
Week 36		
Week 37		
Week 38		
Week 39		
Week 40		
Week 41		
Week 42		
Week 43		
Week 44		
Week 45		
Week 46		
Week 47		
Week 48		
Week 49		
Week 50		
Week 51		
Week 52		

11-9-2017/12:55:27/1626/0051

11-9-2017/12:58:27/1626/0052

Week 53		

2500/5291/02:55:21//102-6-11

11-9-2017/12:58:27/1626/0053

4 ACTIVITEITEN

In de volgende paragrafen zullen de activiteiten van 2018 worden besproken.
Eventuele aanvullingen en opmerkingen kunnen worden gemaild naar communicatie@hunebedcentrum.nl.

Standaard

Wat	**Wanneer**
Levende geschiedenis in het OP	Weekenden: Za en Zo tussen 11-17 uur Vakanties: Elke dag tussen 11-17 uur
Rondleidingen	Za en Zo om 14.00 uur

Jaarlijks terugkerende activiteiten

Wat	**Wanneer**
Stenenspreekuur	Tweede woensdag van de maand 13.30 -16.00
Hondsrugkids	1x per vakantie op vrijdag
Keiencursus	v.a. half januari (9 weken)
Onder onze voeten	Oktober 2017 – februari 2018 Oktober 2018 – februari 2019
Europese dag van de megalithische cultuur	Laatste zondag in april – 30 april?
Oekdag	Begin mei
Internationale museumdag	Rond 18 mei (http://imd.icom.museum/)
Geoparkweek	Laatste week van de maand mei (20 mei t/m 4 juni)
Oergezondmarkt	Derde zondag in juli
Dag van archeologie	Vrijdag eind juli (http://www.dayofarchaeology.com/about-the-project/)
Oertijdmarkt	Eerste zondag in augustus
Dag van het Hunebed	Tweede zondag in augustus
Nacht van mythen en legenden	Derde zaterdag in september
Natuurwerkdag	Eerste zaterdag in november
Noordelijke zwerfsteendag	Tweede zaterdag in november
Internationale dag van archeologie	Derde zaterdag van oktober (https://www.archaeological.org/archaeologyday/)

11-9-2017/12:58:27/1626/0054

Internationale geologiedag	augustus (http://mmph-rks.org/en-us/Calendar/International-Day-of-Geology-77)
Open monumentendag	september

Prehistorische ambachtsweekenden

Wat	**Wanneer**

11-9-2017/12:58:27/1626/0055

5 JANUARI

JANUARI 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Ma	1		GESLOTEN	GESLOTEN NIEUWJAARSDAG			Kerst
Di	2	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Wo	3	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Do	4	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Vr	5	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Za	6	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst (Drie koningen)
Za	6	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	7	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	7	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Kerst
Ma	8						
Di	9						

11-9-2017/12:58:27/1626/0056

Wo	10	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	11						
Vr	12						
Za	13	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	14	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	15						
Di	16						
Wo	17						
Do	18						
Vr	19						
Za	20	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	21	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	22						
Di	23						
Wo	24						
Do	25						
Vr	26						
Za	27	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	

11-9-2017/12:58:27/1626/0057

Zo	28	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	29						
Di	30						
Wo	31						

Rondleidingen bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 6-7, 13-14, 20-21 en 27-28 januari om 14.00 uur
Rondleiding HC of OP Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: €2,50 p.p. (excl. Entreebewijs)
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Kerstvakantie vieren bij het Hunebedcentrum
23 december – 7 januari om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 10 januari om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

11-9-2017/12:58:27/1626/0058

6 FEBRUARI

FEBRUARI 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Do	1						
Vr	2						
Za	3	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	4	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	5						
Di	6						
Wo	7						
Do	8						
Vr	9						
Za	10	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	11	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	Carnaval
Ma	12						Carnaval
Di	13						Carnaval
Wo	14	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	VALENTIJNSDAG
Do	15						
Vr	16						
Za	17	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie

11-9-2017/12:55:21/1627/0058

11-9-2017/12:58:27/1626/0059

Za	17	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	17	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	18	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	19	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	20	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	21	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	22	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	23	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	24	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	24	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	25	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	

11-9-2017/12:58:27/1626/0060

Zo	25	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	26	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	27	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	28	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie

11-9-2017/12:58:27/1626/0061

Rondleidingen bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 3-4, 10-11, 17-18 en 24-25 februari om 14.00 uur
Rondleidingen Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: €2,50 (excl. Entree)
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 14 februari om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Voorjaarsvakantie bij het Hunebedcentrum
18 februari – 5 maart om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

11-9-2017/12:58:27/1626/0062

7 MAART

MAART 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Do	1	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	2	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	3	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	3	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	4	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	4	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	5						
Di	6						
Wo	7						
Do	8						Internationale Vrouwendag
Vr	9						
Za	10	11-17 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	

11-9-2017/12:58:27/1626/0063

		14 uur					
Zo	11	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	12						
Di	13						
Wo	14	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	15						
Vr	16						
Za	17	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	18	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	19						
Di	20						
Wo	21						
Do	22						
Vr	23						
Za	24	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	25	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Zomertijd

11-9-2017/12:55:21/1626/0063

11-9-2017/12:58:27/1626/0064

Ma	26						
Di	27						
Wo	28						
Do	29						
Vr	30	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Goede Vrijdag
Za	31	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	

11-9-2017/12:58:27/1626/0064

11-9-2017/12:58:27/1626/0065

Rondleidingen bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 3-4, 10-11, 17-18, 24-25 en 31 maart om 14.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Voorjaarsvakantie bij het Hunebedcentrum
18 februari – 5 maart om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 14 maart om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

11-9-2017/12:58:27/1626/0066

8 APRIL (MAAND VAN GEKLEURD GRIJS)

APRIL 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Zo	1	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		1e Paasdag
Zo	1	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	2	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		2e Paasdag
Di	3						
Wo	4						
Do	5						
Vr	6						
Za	7	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	8	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	9						
Di	10						
Wo	11	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	12						

11-9-2017/12:58:27/1626/0067

Vr	13						
Za	14	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	15	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	16						
Di	17						
Wo	18						
Do	19						
Vr	20						
Za	21	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	22	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	23						
Di	24						
Wo	25						
Do	26						
Vr	27						Koningsdag
Za	28	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE

11-9-2017/12:58:27/1626/0068

Za	28	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	29	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	29	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Ma	30	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKAN / Europese dag van de megalithische cultuur???

11-9-2017/12:58:27/1626/0068

11-9-2017/12:58:27/1626/0069

Weekend bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 1, 7-8, 14-15, 21-22 en 28-29 april om 14.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 11 april om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Meivakantie bij het Hunebedcentrum
28 april – 6 mei om 11.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

11-9-2017/12:58:27/1626/0070

9 MEI

MEI 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Di	1	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE (Dag van de arbeid)
Wo	2	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Do	3	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Vr	4	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE (Dodenherdenking)
Za	5	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE (Bevrijdingsdag)
Za	5	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P	
Zo	6	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	

11-9-2017/12:58:27/1626/0071

Zo	6	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		MEIVAKANTIE
Ma	7						
Di	8						
Wo	9	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	10	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Hemelvaart
Vr	11	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Hemelvaart tweekend
Za	12	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	13	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Moederdag
Ma	14						
Di	15						
Wo	16						Ramadan
Do	17						
Vr	18						
Za	19	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	20	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	1e pinksterdag

11-9-2017/12:58:27/1626/0072

Ma	21						2e pinksterdag
Di	22						
Wo	23						
Do	24						
Vr	25						
Za	26	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	27	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	28						
Di	29						
Wo	30						
Do	31						

11-9-2017/12:58:27/1626/0073

Weekend bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 13-14 en 20-21 mei om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Meivakantie bij het Hunebedcentrum
28 april – 6 mei om 11.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 9 mei om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

11-9-2017/12:58:27/1626/0074

JUNI 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Vr	1						
Za	2	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	3	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	4						
Di	5						
Wo	6						
Do	7						
Vr	8						
Za	9	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	10	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	11						
Di	12						
Wo	13	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	14						
Vr	15						Suikerfeest

11-9-2017/12:58:27/1626/0074

11-9-2017/12:58:27/1626/0075

Za	16	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	17	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vaderdag
Ma	18						
Di	19						
Wo	20						
Do	21						
Vr	22						
Za	23	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	24	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	25						
Di	26						
Wo	27						
Do	28						
Vr	29						
Za	30	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	

11-9-2017/12:58:27/1626/0076

Weekend bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 2-3, 9-10, 16-17 23-24 en 30 juni om 14.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 13 juni om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

11-9-2017/12:58:27/1626/0077

11 Juli

JULI 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Zo	1	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	2						
Di	3						
Wo	4						
Do	5						
Vr	6						
Za	7	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Zo	8	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	9	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	10	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	11	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	11	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	

11-9-2017/12:58:27/1626/0078

Do	12	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	13	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	14	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	15	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Ma	16	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	17	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	18	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	19	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	20	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	21	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie

11-9-2017/12:55:20/1626/0078

11-9-2017/12:58:27/1626/0079

Zo	22	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	22	11-17 Uur	Oergezondmarkt			€2,- volw. €1,- kind.	Vakantie
Ma	23	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	24	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	25	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	26	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	27	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	28	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	29	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie +
Ma	30	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	31	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie

11-9-2017/12:58:27/1626/0080

Weekend bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 1, 7-8-, 14-15, 21-22 en 28-29 juli om 14.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: Nadine [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 11 juli om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Zomervakantie bij het Hunebedcentrum
7 juli – 2 september om 11.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Oergezondmarkt
Zondag 22 juli
Op zondag 23 juli vindt op het terrein van het Hunebedcentrum de Oergezondmarkt plaats. Gezondheid en bewegen staat centraal. Niet alleen hedendaagse gezondheid maar ook gezondheid in het verleden met een link naar het heden staat centraal. Van paleo-dieet tot foodforest, van yoga tot fietsen, van biologische geitenkaas tot het bij elkaar zoeken van je eigen maaltijd, van kruidenthee tot grasvarkens en nog veel meer. Uniek in zijn soort, maak het mee....
Kosten: €2,- volw. €1,- kind.
Locatie: Buitenterrein
Medewerkers: [redacted]

11-9-2017/12:58:27/1626/0081

12 Augustus

AUGUSTUS 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Wo	1	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	2	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	3	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	4	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	5	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	5	11 – 17 UUR	OERTIJDMARKT			€2,- volw. €1,- kind.	Vakantie
Ma	6	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	7	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	8	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	8	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	Vakantie

11-9-2017/12:58:27/1626/0082

Do	9	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	10	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	11	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	12	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	12	11-17 UUR	DAG VAN HET HUNEBED				vakantie
Ma	13	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	14	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	15	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	16	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	17	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	18	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie

11-9-2017/12:58:27/1626/0082

11-9-2017/12:58:27/1626/0083

Zo	19	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Ma	20	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	21	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	22	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	23	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	24	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	25	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	26	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Ma	27	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	28	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	29	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie

11-9-2017/12:58:27/1626/0084

Do	30	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	31	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie

11-9-2017/12:58:27/1626/0084

11-9-2017/12:58:27/1626/0085

Zomervakantie bij het Hunebedcentrum
7 juli – 2 september om 11.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 8 augustus om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Oertijdmarkt
Zondag 5 augustus
Zondag 6 augustus vindt op het buitenterrein van het Hunebedcentrum in Borger een Oertijdmarkt plaats.
De markt met meer dan zestig standhouders op het gebied van archeologie, mineralen en fossielen is van elf tot vijf uur te bezoeken. Een toegangskaartje kost twee euro.
Kosten: €2,- volw. €1,- kind.
Locatie: Buitenterrein
Medewerkers: [redacted]

Dag van het Hunebed
Zondag 12 augustus
Tijdens deze dag staat de steentijd centraal. Er worden workshops gegeven en presentaties gehouden over de steentijd.
Kosten: gratis
Locatie: Buitenterrein
Medewerkers: [redacted]

11-9-2017/12:55:20/1626/0085

11-9-2017/12:58:27/1626/0086

13 SEPTEMBER (GROENE MAAND, BURENDAG, DRENTSE UITMAAND)

SEPTEMBER 2018		Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Za	1	11-17 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator	€2,50 P.P.	Vakantie
		14 uur	RONDLEIDING HC		Oproepkracht		
Zo	2	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Ma	3						
Di	4						
Wo	5						
Do	6						
Vr	7						
Za	8	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	9	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	10						
Di	11						
Wo	12	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	13						
Vr	14						
Za	15	11-17 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	

11-9-2017/12:58:27/1626/0087

		14 uur					
Za	15	VANAF 19.00 UUR	**Nacht van Mythen en Legenden**	WANDELING LANGS SPANNENDE VERHALEN		€7,50 VOLW. €3,75 KIND	
Zo	16	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	17						
Di	18						PRINSJES DAG
Wo	19						
Do	20						
Vr	21						
Za	22	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	23	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	24						
Di	25						
Wo	26						
Do	27						
Vr	28						
Za	29	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	

11-9-2017/12:58:27/1626/0088

Zo	30	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	

11-9-2017/12:55:20/1626/0088

11-9-2017/12:58:27/1626/0089

Weekend bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 1-2, 8-9, 15-16, 22-23 en 29-30 september om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Zomervakantie bij het Hunebedcentrum
7 juli – 2 september om 11.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 12 september om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Nacht van Mythen en Legenden
Zaterdag 15 september (start wandeling tussen 19.00-21.30 uur)
Op zaterdag 16 september vindt op het terrein van het Hunebedcentrum de 'Nacht van de Mythen en Legenden' plaats. Op diverse locaties, waaronder bij het grootste hunebed, in het oertijdpark, in de keientuin en in de diverse gebouwen, worden spannende en mysterieuze verhalen verteld en vind levende geschiedenis plaats. U gaat even terug in de tijd en wordt ook af en toe even op het verkeerde been gezet. En, wat heel bijzonder is, is dat het grootste hunebed van Nederland verlicht is door fakkels. Deze avond is ook het museum open, u zult zien dat het 's avonds heel anders is dan een bezoek overdag. Het evenement start om 19.00 uur en duurt tot 23.00 uur. U kunt komen op ieder moment, het leukst is het uiteraard als het echt donker aan het worden is. Iedereen dient zelf een zaklantaarn mee te nemen.

11-9-2017/12:58:27/1626/0090

Kosten: volwassenen €7,50 p.p. inclusief hapje en drankje, kinderen 4 tot en met 11 jaar €3,75 p.p. inclusief hapje en drankje, kinderen 0-3 jaar gratis.
Mogelijkheid tot buffet voor €12,50 p.p. voorafgaande aan wandeling.
Locatie: Hunebedcentrum
Medewerkers: [redacted]

11-9-2017/12:58:27/1626/0091

14 Oktober (WEEKEND VAN DE WETENSCHAP, OKTOBER KENNISMAAND, OKTOBER KINDERMAAND, MAAND VAN DE GESCHIEDENIS)

OKTOBER 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Ma	1						
Di	2						
Wo	3						
Do	4						Dierendag
Vr	5						
Za	6	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Weekend van de wetenschap
Zo	7	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Weekend van de wetenschap
Ma	8						
Di	9						
Wo	10	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	11						
Vr	12						
Za	13	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	13	11-17 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie

11-9-2017/12:55:20/1623/0091

11-9-2017/12:58:27/1626/0092

		14 uur					
Zo	14	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	14	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	15	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	16	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	17	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	18	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	19	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	20	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	20	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	21	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie

11-9-2017/12:58:27/1626/0093

Zo	21	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	22	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	23	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Wo	24	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Do	25	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Vr	26	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	27	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	27	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	28	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie (wintertijd)
Zo	28	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Ma	29						

11-9-2017/12:58:27/1626/0093

11-9-2017/12:58:27/1626/0094

Di	30						
Wo	31						

11-9-2017/12:55:21/1623/0094

11-9-2017/12:58:27/1626/0095

Weekend bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 6-7, 13-14, 20-21 en 27-28 oktober om 14.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 10 oktober om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Herfstvakantie bij het Hunebedcentrum
13 oktober – 28 oktober om 11.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

11-9-2017/12:58:27/1626/0096

15 NOVEMBER

NOVEMBER 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Do	1						
Vr	2						
Za	3	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	4	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	5						
Di	6						
Wo	7						
Do	8						
Vr	9						
Za	10	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Za	10	11-17 UUR	NOORDELIJKE ZWERFSTEENDAG		[redacted]		
Zo	11	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	SINT MAARTEN
Ma	12						
Di	13						
Wo	14	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN	[redacted]	GRATIS	
Do	15						
Vr	16						

9608/6291/02:55:21//102-9-11

11-9-2017/12:58:27/1626/0097

Za	17	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	18	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	19						
Di	20						
Wo	21						
Do	22						
Vr	23						
Za	24	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	25	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	26						
Di	27						
Wo	28						
Do	29						
Vr	30						

11-9-2017/12:55:20/1623/0097

11-9-2017/12:58:27/1626/0098

Rondleidingen bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 3-4, 10-11, 17-18 en 24-25 november om 14.00 uur
Rondleidingen Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: €2,50 (excl. Entree)
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 14 november om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Noordelijke Zwerfsteendag
Zaterdag 10 november 2017 tussen 10.00 en 16.00 uur
Op zaterdag 10 november gaan we de zesde noordelijke zwerfsteendag organiseren.
Locatie: Hunebedcentrum
Mederwerkers: [redacted]
Aanmelden bij het Hunebedcentrum via [redacted]**@hunebedcentrum.nl of 0599-**[redacted]

8600/5791/07:55:71/L107-6-11

11-9-2017/12:58:27/1626/0099

16 DECEMBER

DECEMBER 2018			Activiteit	Omschrijving	Vrijwilliger/medewerkers	Prijs	Vakanties
Za	1	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	2	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	3						
Di	4						
Wo	5						SINTERKLAAS/ Internationale Vrijwilligersdag
Do	6						
Vr	7						
Za	8	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	9	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	10						
Di	11						
Wo	12	VANAF 13.30 UUR	STENENSPREEKUUR	STENEN LATEN DETERMINEREN		GRATIS	
Do	13						
Vr	14						

6600/6291/02:55:21//10Z-6-11

11-9-2017/12:58:27/1626/0100

Za	15	14 uur	RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Zo	16	14 uur	RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkracht	€2,50 P.P.	
Ma	17						
Di	18						
Wo	19						
Do	20						
Vr	21	19-21.30 UUR	LICHTJESAVOND				
Za	22	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	23	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Ma	24	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Di	25		GESLOTEN	1e kerstdag			Vakantie 1e Kerstdag
Wo	26	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie 2e Kerstdag
Do	27	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie

11-9-2017/12:58:27/1626/0100

11-9-2017/12:58:27/1626/0101

Vr	28	11-17 UUR	LEVENDE GESCHIEDENIS		Oproepkrachten + coördinator		Vakantie
Za	29	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING HC	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Zo	30	11-17 uur 14 uur	LEVENDE GESCHIEDENIS RONDLEIDING OP	Aanmelden via communicatie@hunebedcentrum.nl	Oproepkrachten + coördinator Oproepkracht	€2,50 P.P.	Vakantie
Za	31		GESLOTEN	OUDJAARSDAG			Vakantie

11-9-2017/12:55:21/1625/0101

11-9-2017/12:58:27/1626/0102

Rondleidingen bij het Hunebedcentrum
Zaterdag-zondag 1-2, 8-9, 15-16, 22-23 en 29-30 december om 14.00 uur
Rondleidingen Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: €2,50 (excl. Entree)
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Stenenspreekuur
Woensdag 12 december om 13.30 uur
Ontrafel het geheim van de kei. Keiendokter [redacted] houdt spreekuur bij het Hunebedcentrum in Borger. Hij geeft gratis uitleg bij stenen die door de bezoekers zijn meegenomen. Iedereen mag stenen meenemen, het is voor jong en oud. Wie weet zit er achter jouw steen een heel bijzonder verhaal.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Kenniscentrum
Medewerkers: [redacted]

Kerstvakantie bij het Hunebedcentrum
22 december – 6 januari om 13.00 uur
Levende geschiedenis Ontmoet in het Oertijdpark prehistorische mensen in levende lijve. Ze nemen u mee in hun wereld en laten u zien hoe het er aan toe ging in de prehistorie.
Kosten: gratis op vertoon van geldig entreebewijs
Locatie: Oertijdpark
Medewerkers: [redacted] **+ oproepkrachten**

Lichtjesavond
Vrijdag 21 december om 19.00 – 21.30 uur
Lichtjesavond bij het Hunebedcentrum. Op het mooi verlichte terrein is tussen 19.00 en 21.30 uur gelegenheid om overleden dierbaren te herdenken en daarvoor een kaarsje te branden bij de grootste hunebed van Drenthe. De bijeenkomst is gratis toegankelijk.
Kosten: gratis
Locatie: Café +hunebed
Medewerkers: [redacted]

11-9-2017/12:55:21/1625/0102

11-9-2017/12:58:27/1626/0103

17 BIJLAGE 1. KOSTEN & OPBRENGSTEN OERTIJDPARK/ACTIVITEITEN/THEMAWEEKENDEN

17.1 STANDAARD PROGRAMMA OERTIJDPARK

Activiteit	oproepkrachten	Kosten in euro*	Periode	Eindverantwoordelijke
		Kosten zijn op basis van 10.2g per oproepkracht		
Levende geschiedenis 13 – 17 uur : 7 dagen	3	10.2g	Kerstvakantie	
Rondleiding 14-16 uur : 3 weekenden	1	10.2g	Weekenden januari	
Rondleiding 14-16 uur : 2 weekenden	1	10.2g	Weekenden februari	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 16 dagen	3	10.2g	Voorjaarsvakantie feb-mrt	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 3 weekenden	3	10.2g	Weekenden maart	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 2 weekenden	3	10.2g	Weekenden April	

11-9-2017/12:58:27/1626/0104

Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 24 dagen	3	10.2g	Meivakantie apr - mei	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 2 weekenden	3	10.2g	Weekenden Mei	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur : 4 dagen	3	10.2g	Hemelvaart	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 3 dagen	3	10.2g	Pinksteren	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 3 weekenden	3	10.2g	Weekenden Juni	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 1 weekend	3	10.2g	Weekenden Juli	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur 24 dagen	3	10.2g	Zomervakantie juli	

11-9-2017/12:58:27/1626/0105

Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 31 dagen	3	10.2g	Zomervakantie augustus	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 3 dagen	3	10.2g	Zomervakantie September	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 4 weekenden	3	10.2g	Weekenden September	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur:2 weekenden	3	10.2g	Weekenden Oktober	
Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 16 dagen	3	10.2g	Herfstvakantie	
Rondleiding 14-16 uur : 4 weekenden	1	10.2g	Weekenden November	
Rondleiding 14-16 uur : 3 weekenden	1	10.2g	Weekenden December	

11-9-2017/12:58:27/1626/0106

Levende geschiedenis 13 – 17 uur: 8 dagen	3	10.2g	Kerstvakantie	NL
Kosten		**25.800**		

17.2 BIJZONDERE ACTIVITEITEN

Activiteit	**Opbrengsten**	**Kosten in euro**	**Aantal oproepkrachten**	**Periode**	**Eindverandwoordelijke**
Oergezondmarkt					
Oertijdmarkt					
Dag van het hunebed					
Nacht van mythen en legenden					
Noordelijke zwerfsteendag					

11-9-2017/12:55:21/1623/0106

11-9-2017/12:58:27/1626/0107

17.3 PREHISTORISCH AMBACHTSWEEKENDEN

Activiteit	Opbrengsten	Kosten	Periode	Eindverantwoordelijke
Oerweekend				
Oerweekend				
Oerweekend				
Oerweekend				
Oerweekend				

17.4 KLEINE SUBSIDIES

Voorgaande jaren leert dat op het gebied van activiteiten wij aanspraak kunnen doen op enkele kleine subsidies. Uit ervaring weten we dat €5.000,- haalbaar is. Hierbij valt te denken aan Clubactie, Jantje Beton, Oranjefonds etc..

11-9-2017/12:58:27/1626/0108

Duurzaam Hunebedcentrum

Het Hunebedcentrum vertelt het verhaal van de hunebedbouwers in een brede context. Het gaat niet alleen om de relatief korte periode in de prehistorie waar de archeologen de hunebedbouwers in plaatsen maar het gaat ook om de wereld die er aan vooraf ging (vanaf de ijstijd), de wereld die er na kwam en vooral ook het landschappelijke verhaal waarin de hunebedbouwers leefden. In dat kader is een aantal jaren geleden besloten om volop in te zetten op Cittaslow (de gemeente Borger Odoorn) en Geopark de Hondsrug. Beide initiatieven hebben als basis bewustwording van het lokale verhaal met een sterke relatie tot het bouwen aan een duurzame toekomst. Daarnaast zijn we ook betrokken bij het programma van Healthy Lifestyle en hebben we aangegeven dat we het eerste Healthy Lifestyle museum in de wereld willen worden. Wat dat precies inhoud gaan we de komende periode uitvinden.
Het Hunebedcentrum ziet deze ontwikkelingen als onderdeel van de huidige veranderingen in de maatschappij. We worden ons steeds bewuster van de kwetsbaarheid van de aarde en dus ook van onze eigen leefomgeving. In de prehistorie was het landschap en de natuur een gegeven, het was er gewoon en aangezien er weinig mensen woonden hoefde niemand na te denken over de kwetsbaarheid. Nu leven we in een andere tijd en het Hunebedcentrum kan daarbij gaan dienen als een voorbeeldmuseum waar bewustwording van hoe wij leven op deze aarde centraal staat. Dit uiteraard in relatie tot het verleden. Dit komt naar voren in nieuwe programma's die we ontwikkelen op het terrein van voedsel (wat vinden we in de natuur, hoe eten we gezond enz.) en bewegen.

Wat gaan we de komende periode doen?

We gaan op diverse activiteiten inzetten.

1. Programma's op basis van - wat vind ik aan voedsel en medicijnen in de natuur. Er is al een extern bedrijf die excursies geeft in het Oertijdpark over eetbare planten. We willen dit gaan uitbreiden met excursies in het bos rondom D27 (het grootste hunebed van Nederland) – foodforest. Deze rondleidingen/excursies zijn zowel in groepsverband (met gids) als individueel te doen (met een flyer). We gaan dit in samenwerking met het Drents Landschap oppakken.
2. Schoolprogramma's creëren die aansluiten op de belevingswereld van de kinderen zullen automatisch het thema voedsel en beweging/sport omvatten. De kinderen stappen terug in de tijd, namelijk naar de prehistorie en willen weten hoe de mensen leefden en hoe ze overleefden, automatisch worden voedsel (eten, drinken, wc) en bewegen (jagen en verzamelen, ploegen, maken van gereedschap) besproken. We kunnen dit thema verder uitdiepen door een tijdlijn te laten proeven van de oude steentijd, naar de hunebedbouwers, naar de bronstijdboeren tot aan de ijzertijdboeren.

8010/8291/02:55:21/10Z-6-11

11-9-2017/12:58:27/1626/0109

Er is een verandering gaande in het onderwijs, steeds meer gemeenten willen een samenwerking tussen welzijn, kinderopvang, buitenschoolse opvang en onderwijs. Dit betekent dat kinderen steeds vaker zullen overblijven, voor- en naschoolse opvang zullen hebben, en dus eten, drinken, sporten, activiteiten (natuur/kunst/cultuur) en bewegen binnen dit kader. In het onderwijs kiezen scholen steeds meer voor continue rooster waarbij scholen de lunch integreren in hun lesprogramma. Dit heeft gevolgen, want de scholen zullen instellingen niet buiten schooltijden bezoeken. Na 14 uur zullen scholen culturele instellingen niet meer bezoeken, door in te spelen op buitenschoolse opvang en kinderdagverblijven is er kans om toch bezoek van leerlingen mogelijk te maken.

3. Oerschool – Iedere vakantie wordt er in samenwerking met de IVN een activiteit georganisserd rond het thema eer/natuur/duurzaamheid.
4. Eten kan meehelpen bij integratie van nieuwe Nederlanders, kinderen met Noord-Afrikaanse en Turkse roots kunnen via prehistorisch eten vaak gemakkelijk een link vinden, zij voelen zich sneller verbonden met dit thema. Onderzoek heeft uitgewezen dat deze kinderen via dit thema te raken zijn naast het thema muziek en dans.
5. Oergezondmarkt – in juli 2017 wordt een markt georganiseerd met allerlei organisaties en bedrijven die zich bezig houden met gezond voedsel medicijnen uit de natuur en bewegen. Het is meer dan een gewone markt – het moet een inspiratiedag worden voor nieuwe ontwikkelingen – niet alleen voor onszelf maar ook voor de deelnemers (netwerkdag) en uiteraard voor de bezoekers.
6. Foodwalk – vanuit het Hunebedcentrum wordt in samenwerking met Landschapsbeheer Drenthe en Geopark de Hondsrug een foodwalk gemaakt (mits dat wordt goedgekeurd). Het idee is om zoveel mogelijk het Bijvoetpad van de ANWB aan. Dat is al een bewegwijzerde route waar we extra inhoud aan kunnen geven. Langs deze route groeit en bloeit van alles, verder gaat de route langs grafheuvels, hunebedden, heidevelden, bossen en akkers. Dus een gevarieerd landschap waar veel over te vertellen valt. Misschien moeten we wel extra planten inzaaien langs akkerranden, moeten er overhoekjes worden ingezaaid of ???

Deelnemers denktank voor verdere invulling programma

6010/5291/02:55:21/10Z-6-11

11-9-2017/12:58:27/1626/0110

[redacted]

Potentiele deelnemers Oergezondmarkt

Hunebedcentrum - 10 (pre)historische periodes inclusief toekomst om te zetten in kramen

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

10.1c [redacted]

Extra actiepunten:

De naam Oergezond claimen – hoe doen we dat?

Plan rondsturen in denktank en verder uitwerken

11-9-2017/12:58:27/1626/0110

Aan:
Hunebedcentrum
t.a.v. [redacted]
Postbus 25
9530 AA BORGER

Assen, 14 december 2017
Ons kenmerk 201601332-00731535
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Verplichtingennummer 74455
Onderwerp: Verlening prestatiesubsidie boekjaar 2018 Hunebedcentrum

Geachte [redacted]

Op 11 september 2017 ontvingen wij uw subsidieaanvraag voor de uitvoering van uw werkplan 2018. In deze brief informeren wij u over ons besluit op uw aanvraag.

Beoordeling aanvraag:
Wij hebben uw aanvraag getoetst aan de Algemene wet bestuursrecht (Awb), de Algemene subsidieverordening Drenthe 2012 (ASV) en de Cultuurnota 2017-2020 ‘De Verbeelding van Drenthe’. Bij de vaststelling van deze nota hebben Provinciale Staten d.d. 28 september 2016 besloten dat uw museum onderdeel uit maakt van de culturele basisinfrastructuur van Drenthe. Daarmee is tevens besloten dat jaarlijks een basis- prestatiesubsidie tot en met 2020 beschikbaar wordt gesteld voor de exploitatie en instandhouding van de museale taak.

Om hiervoor in aanmerking hiervoor in aanmerking te komen dient u een aanvraag te doen met daarin uw jaarprogramma en exploitatiebegroting. Wij hebben uw aanvraag voor 2018 beoordeeld. Uw museale activiteiten vinden wij passend binnen de culturele infrastructuur van Drenthe.

Besluit:
Deze beoordeling heeft geleid tot het besluit dat wij u een subsidie verlenen van € 100.000,00 voor het jaar 2018.

Ten aanzien van onze subsidies over de jaren 2019 en 2020 bestaat nog een begrotingsvoorbehoud. Provinciale Staten hebben het recht begrotingswijzigingen aan te brengen en daarmee besluiten te nemen die mogelijk consequenties kunnen hebben op onze subsidievoornemens. Wanneer hier

sprake van is, streven wij er naar u hierover tijdig te berichten.

Voorschot
Wij zullen het bedrag van € 100.000,00, zijnde 100% van de subsidie, zoals afgesproken volgens onderstaand ritme (3 termijnen) aan het begin van de maanden overmaken op bankrekeningnummer , onder vermelding van het kenmerk van deze brief.

Datum	Bedrag
Januari (50%)	€ 50.000,00
April (25%)	€ 25.000,00
Juli (25%)	€ 25.000,00

Prestatieverplichtingen
Bij het uitvoeren van de activiteiten bent u gebonden aan de volgende prestatieverplichtingen:

- Zoals u al aangaf is 2018 een jaar waarin volop activiteiten plaatsvinden ter verbetering van het museum zoals nieuwbouw en een herziening van de tentoonstelling maar dat van invloed kan zijn op de openstelling. U streeft ernaar om de eventuele hinder minimaal te laten zijn;
- Het organiseren van een tweetal activiteiten, in afstemming met partners van Megalithic Routes, in het kader van de European Cultural Route;
- Het door ontwikkelen van activiteiten rondom het thema Cittaslow; Oergezond en Oergezondmarkt;
- Het ontwikkelen van activiteiten, als partner van Geopark de Hondsrug, op het gebied van geologie en archeologie zoals bijv. Hondsrugacademie, Hunebedranger, Geoparkweken, geoparksafari's;
- In samenhang met Culturele instellingen participeren in activiteiten zoals Gekleurd Grijs, Oktober Kindermaand, de Drents Uitmaand, Drentse Cultuur Academie en Culturele Mobiliteit;
- Het samen met natuurorganisaties organiseren van de Groene Maand, een Natuurwerkdag, Dag van het Hunebed en Hondsrugkids;
- Het organiseren van 4 Idylle-dagen, waarbij de vlindertuin vrij toegankelijk is voor publiek;
- Het aansluiten bij landelijke acties op gebied van musea, geschiedenis en wetenschap zoals o.a. Maand van de geschiedenis, Open Monumentendag, Buitenspeeldag, Weekend van de Wetenschap, MuseumJeugdUniversiteit;
- Uitvoering geven aan de jaarlijks terugkerende activiteiten.

Opleiding/ training/ promotie

- Het opleiden van personeel waardoor de kennis over prehistorie toeneemt
- Het geven van lezingreeksen en cursussen
- Het promoten van het Hunebedcentrum op diverse beurzen en/of festivals
- Verdere inzet van social media (Facebook)

Aanvullende verplichtingen
Daarnaast verzoeken wij u om in uw communicatie over de activiteiten tot uitdrukking te brengen dat deze mede mogelijk worden gemaakt door de provincie Drenthe. Dit met het oog op het informeren van de burgers over de besteding van belastinggelden.

Meldingsplicht
Als blijkt dat u de gesubsidieerde activiteiten niet zult uitvoeren of dat u niet aan alle verplichtingen zult voldoen, stelt u ons daarvan direct schriftelijk of per mail op de hoogte.

Daarnaast stelt u ons zo spoedig mogelijk op de hoogte van:

- relevante wijzigingen in de financiële en organisatorische verhouding met derden;

- wijzigingen van de statuten betreffende de vorm van de rechtspersoon, de persoon van de bestuurder(s) en het doel van de rechtspersoon.

Indien u niet voldoet aan de meldingsplicht, kunnen wij dit besluit tot subsidieverlening in uw nadeel wijzigen of intrekken en het uitbetaalde subsidiebedrag geheel of gedeeltelijk terugvorderen.

Vaststelling
U dient **vóór 1 mei 2019** een vaststellingsverzoek in. In dat verzoek tot vaststelling toont u aan dat de activiteiten zijn verricht en dat aan de opgelegde prestatieverplichtingen is voldaan. Het verzoek tot vaststelling bevat in ieder geval:
- het jaarverslag 2018;
- de jaarrekening 2018;
- de gevraagde gegevens omtrent de cultuurmonitor (zie verderop in deze brief).

Het niet tijdig indienen van het verzoek tot vaststelling kan gevolgen hebben voor de hoogte waarop de subsidie wordt vastgesteld. Als u geen verzoek tot vaststelling indient, stellen wij de subsidie ambtshalve vast. Wij doen dat op grond van de informatie die wij op dat moment hebben, waardoor de subsidie vaak lager of op nihil wordt vastgesteld.

Steekproef
Onderdeel van ons subsidiebeleid, zoals vastgelegd in de Algemene subsidieverordening Drenthe 2017 en de Provinciale leidraad voor het tegengaan van misbruik en oneigenlijk gebruik van subsidies, is dat wij achteraf via steekproeven controleren of subsidies rechtmatig en doelmatig zijn besteed.
Ten behoeve van eventueel onderzoek dat zal worden verricht bent u verplicht de volgende gegevens over de besteding van de subsidie en de uitvoering van het project voor ons beschikbaar te houden tot 6 maanden na de voltooiing van de activiteiten waarvoor wij de subsidie verlenen:
- bewijsmiddelen waaruit blijkt dat de gesubsidieerde activiteiten volledig zijn uitgevoerd;
- bewijsmiddelen waaruit blijkt dat de met de uitvoering van de gesubsidieerde activiteiten beoogde resultaten zijn behaald;
- bewijsmiddelen waaruit blijkt dat de subsidie is besteed aan de gesubsidieerde activiteiten.

Indien u niet of niet geheel voldoet aan de verplichting om deze gegevens beschikbaar te houden, kan dat tot gevolg hebben dat wij de subsidievaststelling intrekken en dat u de subsidie geheel of gedeeltelijk moet terugbetalen.

De gegevens die wij uit een steekproef verkrijgen, gebruiken wij in beginsel alleen om te beoordelen of de subsidie is besteed overeenkomstig de verlening. Slechts indien blijkt dat er sprake is geweest van misbruik of oneigenlijk gebruik van deze subsidie (bijv. als de subsidie is besteed aan andere activiteiten dan waarvoor deze werd verleend, of als de activiteiten niet of niet geheel hebben plaatsgevonden en u dit niet tijdig hebt gemeld), kan dat voor ons aanleiding zijn om de subsidie lager vast te stellen, of om de subsidieverlening ten nadele van u te wijzigen of in te trekken. In dergelijke gevallen loopt u het risico dat u het ontvangen voorschot geheel of gedeeltelijk moet terugbetalen.

Nadere informatie
Mocht u nog vragen hebben, dan kunt u contact opnemen met [redacted] telefoonnummer (0592) [redacted]

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen,

mevrouw ing. I.J. Schotanus,

Teamleider Subsidies en Inkoop

Bezwaar
Bent u het niet eens met dit besluit, dan kunt u binnen zes weken na de dag van verzending ervan, hiertegen een bezwaarschrift indienen bij het college van gedeputeerde staten van Drenthe. De dag van verzending is de dagtekening van het besluit. Voor meer informatie over de bezwaarprocedure verwijzen wij u naar www.provincie.drenthe.nl/bezwaarprocedure.

Bijlage 1

Cultuurmonitor

Ook dit jaar willen wij u vragen om gegevens aan te leveren voor de Cultuurmonitor Drenthe. Zoals u weet verzamelen wij als provincie gegevens van de instellingen die van de provincie Drenthe jaarlijks een bijdrage krijgen. Deze gegevens worden doorgegeven aan Berenschot die vervolgens voor ons de cultuurmonitor vult. Doel van de cultuurmonitor is het verkrijgen van een goed beeld (gebaseerd op cijfers en beschrijvingen) van de gecreëerde waarden en daartoe geleverde inspanningen op het gebied van cultuur (in de brede zin van het woord) in de provincie Drenthe. De vragen die wij u stellen zijn gebaseerd op de doelen die genoemd staan in de Cultuurnota 2017-2020 De verbeelding van Drenthe. We hebben samen met Drentse instellingen indicatoren opgesteld die voor ons van belang zijn en passen bij het waardenkader van de Cultuurnota, namelijk: artistieke, economische, maatschappelijke en ruimtelijke waarden.

Wij beseffen ons terdege dat wellicht niet alle onderstaande indicatoren op uw instelling van toepassing zijn. U kunt daarom informatie aanleveren die voor enkele, maar niet noodzakelijkerwijs alle indicatoren relevant zijn en passen bij uw instelling. Dit betreft vooral de verhalende, kwalitatieve indicatoren. Van de kwantitatieve indicatoren (fte, financiering, etc.) ontvangen we graag de exacte gegevens. Doel is niet zozeer dat wij een beeld per instelling, maar juist van de sector als geheel, kunnen weergeven. Door het aanleveren van onderstaande gegevens zal het op termijn mogelijk zijn om het beleid met juiste cijfers te onderbouwen en verder te ontwikkelen. Iets wat ook in het belang van uw instelling is.

U kunt ervoor kiezen om de gegevens op te nemen in uw jaarverslag, maar het is ook mogelijk om de gegevens in een aparte bijlage bij de jaarverantwoording van de subsidie mee te sturen.
Kunt u in uw verslag ingaan op de volgende indicatoren?

<u>Algemene gegevens:</u>
Indien sprake is van workshops, aanvullende activiteiten, educatieve activiteiten et cetera, dan graag (ook) het totaal aantal activiteiten op deze gebieden vermelden, in aanvulling op het benoemen van enkele in het oog springende activiteiten die uw jaar illustreren.

<u>Artistieke waarde:</u>
- Is er sprake van innovatieve ontwikkelingen, cross-overs en/of samenwerking met partners, zowel cultureel als niet-cultureel en van binnen of buiten de provincie?
- Is er sprake van internationale profilering of samenwerking?
- Op welke manier draagt uw instelling bij aan talentontwikkeling en met welk resultaat?

<u>Economische waarde:</u>
- Wat betreft het aantal medewerkers graag het aantal Fte's en contractvorm (vast, tijdelijk) benoemen. Dat stelt ons in staat een beeld te geven van de werkgelegenheid die de culturele sector schept.
- Zet uw instelling zich in voor het creëren van meerdaags bezoek door toeristen aan de provincie en zo ja, op welke manier en met welk resultaat?
- Heeft uw instelling opdrachten verleend (waaronder aanbestedingen) aan partijen in het lokale bedrijfsleven of zzp'ers? Hoe vaak en welke financiële omvang hebben die opdrachten gehad?

<u>Maatschappelijke</u> waarde:
- Kunt u een inschatting (in percentages) maken van de verdeling van doelgroepen/leeftijdscategorieën die aan uw activiteiten hebben deelgenomen?

    - Kinderen (0 tot 12 jaar)
    - Jongeren (12 tot 18 jaar)
    - Studenten (18 tot 25 jaar, studerend)
    - Volwassenen (18 of 25 tot 65 jaar)
    - Senioren (65+)
- Kunt u aangaande onbetaalde medewerkers een onderscheid aanbrengen tussen stageplaatsen/werkervaringsplekken, re-integratie-trajecten en vrijwilligers?
- Op welke manier zet uw instelling zich in voor het creëren van (fysieke en financiële) toegankelijkheid van het aanbod? Denk bijvoorbeeld aan digitalisering, aangepaste voorzieningen, ruime openingstijden, kortingsacties et cetera.
- Wanneer uw instelling zich (incidenteel) inzet voor speciale doelgroepen (i.h.k.v. armoede, inburgering, laaggeletterdheid, dagbesteding etc.), dan graag een beknopte beschrijving daarvan opnemen. Hoe zien deze activiteiten eruit, en vanuit welke motivatie is dit tot stand gekomen? Zijn er (maatschappelijke) partners bij betrokken?

<u>Ruimtelijke waarde:</u>
Maakt uw instelling specifiek gebruik van het Drents landschap of de stedelijke omgeving en hoe leidt dit tot verrijking van uw aanbod?

Aan:
Hunebedcentrum
t.a.v. [redacted]
Postbus 25
9530 AA BORGER

Assen, 13 december 2016
Ons kenmerk 201602772-00669601
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Onderwerp: Oproep tot aanvraag Investeringssubsidie musea, Hunebedcentrum

Geachte [redacted]

Zoals u weet heeft Provinciale Staten (PS) op 6 juli 2016 het onderdeel Culturele Investeringen van de Drentse Investeringsagenda vastgesteld. Voor uw centrum betekent dit dat u een investeringsbijdrage van ons krijgt, ter hoogte van een bedrag van maximaal € 979.000,00. Aan deze bijdrage zijn uiteraard een aantal voorwaarden verbonden; daarover informeren wij u in deze brief. De voorwaarden zijn onder te verdelen in algemene voorwaarden voor alle in dit kader begunstigde culturele instellingen en in specifieke voorwaarden voor de individuele culturele instellingen.

Voordat wij nader op deze voorwaarden ingaan, merken wij eerst op dat PS met deze Investeringsagenda in algemene zin grote projecten wil realiseren. Die projecten moeten een meerjarig, duurzaam, positief economisch effect op Drenthe hebben inzake regionale werkgelegenheid, bereikbaarheid, sociale cohesie en ze moeten zichtbaar zijn voor inwoners. PS wil tevens dat er een multiplieereffect wordt bereikt door significante financiële bijdragen voor de genoemde investeringen van andere partners (overheden, ondernemers, particuliere fondsen etc). De investeringen moeten zo veel mogelijk aansluiten bij Rijksbeleid en of Europees beleid. Dit is ook gewenst omdat dit wellicht de mogelijkheid biedt van financiële bijdragen uit Den Haag of Brussel.

PS wil verder dat:
- De projecten zo veel mogelijk gerealiseerd worden in de huidige statenperiode, die tot maart/april 2019 loopt. Alleen in bijzondere gevallen mag het slotdeel van de daadwerkelijke uitvoering nog in het begin van de volgende statenperiode afgemaakt worden.
- Er gedurende de uitvoeringsperiode per project gerapporteerd wordt over de incidentele en structurele regionale werkgelegenheid die de verschillende projecten opleveren.
- Zij twee keer per jaar door GS geïnformeerd wordt over de voortgang van de projecten en wel bij de behandeling van de Voorjaarsnota en bij de behandeling van de Begroting (via de bestaande P&C-cyclus).

Algemene voorwaarden voor alle in het kader van de Investeringsagenda begunstigde culturele instellingen:

a. De instellingen moeten zelf zorg dragen voor de afgesproken financiële bijdragen van andere partners. Pas als er zicht op is dat deze bijdragen geheel of grotendeels beschikbaar zullen komen, zullen de provinciale middelen daadwerkelijk ter beschikking worden gesteld. Eventuele ontbrekende middelen zullen niet door een extra bijdrage van de provincie worden gecompenseerd.
b. Wij zien uw aanvraag om het geld daadwerkelijk ter beschikking te stellen graag voor 1 maart 2017 tegemoet. Die aanvraag moet dan vergezeld gaan van een beschrijving van de definitieve plannen, met financiële onderbouwing.
c. De middelen zijn bedoeld voor daadwerkelijke uitvoeringskosten. Proceskosten vallen hier niet onder.
d. Voordat de uitvoering van de plannen van start kan gaan, willen wij de uitgewerkte plannen beoordelen met als doel, om na te gaan of de door de provincie beoogde doelen met deze uitwerking behaald kunnen worden. Ook in de totstandkoming van die plannen willen wij regelmatig (met name via de beleidsadviseur musea en de betreffende accounthouder van het team Subsidies en Inkoop) betrokken worden.
e. Voordat provinciale middelen daadwerkelijk beschikbaar worden gesteld zal er een toetsing aan Europese (staatssteun)wetgeving van de uitwerkingsplannen plaatsvinden.
f. Bij bouwactiviteiten (nieuwbouw- en verbouw) en bij herinrichting van tentoonstellingen moeten zoveel mogelijk duurzame materialen worden gebruikt en moet rekening worden gehouden met mogelijkheden van energiebesparing. Dergelijke maatregelen hebben zowel een positief effect op de duurzaamheid als op de exploitatielasten van de instellingen.
g. Voor de opdrachten dienen vooral bedrijven geselecteerd te worden die in de noordelijke regio werkzaam zijn.
h. Incidentele en structurele effecten van de investeringen op de werkgelegenheid moeten in kaart gebracht worden en aan ons worden gerapporteerd. Deze effecten kunnen opgenomen worden in de korte schriftelijke voortgangsrapportages die wij twee keer per jaar van de instellingen verwachten.
i. Bezoeken aan culturele instellingen moeten zo mogelijk gecombineerd en/of ingepast worden in fiets- en wandelroutes.
j. Het is van belang om te (blijven) werken met een grote kring van vrijwilligers, vrienden en ondernemers rond de instellingen. Zo mogelijk ook met mensen die een afstand hebben tot de arbeidsmarkt.
k. Culturele instellingen in Drenthe moeten zichtbaar en herkenbaar zijn voor de inwoners (en de bezoekers) van Drenthe. Een goed publiciteits- en marketing beleid is hiervoor van groot belang.
l. In de jaarprogramma's van de komende jaren dienen de instellingen aandacht te besteden aan de relatie tussen hun jaarprogramma en de bouw-, verbouw- en herinrichtings-activiteiten.
m. De investeringen moeten zo mogelijk leiden tot een vergroting van het aantal cultuur-educatieve activiteiten. In jaarprogramma's, tussenrapportages en jaarverslagen dient hier nadrukkelijk aandacht aan besteed te worden.
n. In de onder **punt g** genoemde rapportages moet ook worden aangegeven in hoeverre is aangesloten bij rijksbeleid en/of bij Europees beleid.

Aanvullende specifieke voorwaarden voor het Hunebedcentrum
In **de bijlage** bij deze brief hebben wij de inhoudelijke omschrijving opgenomen op grond waarvan PS heeft ingestemd met de specifieke investeringen in het Hunebedcentrum.

Dit leidt tot de volgende specifieke voorwaarden:

a. De permanente binnenexpositie moet ingrijpend worden herzien, waarbij veel aandacht moet zijn voor de resultaten van de opgravingen in 2015 in Dalfsen en ander recent wetenschappelijk onderzoek m.b.t . de betekenis van de prehistorische landbouw.
b. Bij de totstandkoming van de nieuwe expositie dient ook kennis en expertise van buiten het Hunebedcentrum betrokken te worden.
c. De nieuwe expositie dient goed aan te sluiten bij de wensen van de bezoekers en moet mogelijkheden bieden voor (educatieve) activiteiten voor en door jongere bezoekers.
d. Er dient een gezamenlijke entree te komen voor het museum en het Oertijdpark. Activiteiten binnen en buiten het museum dienen goed op elkaar aan te sluiten.
e. Producten, arrangementen en evenementen van het Hunebedcentrum (evt. in samenwerking met het Geopark) moeten efficiënt onder de aandacht worden gebracht van het toeristisch-recreatieve en cultuurhistorisch geïnteresseerde publiek

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen,

mevrouw ing. I.J. Schotanus,

Teamleider team Subsidies en Inkoop

Bijlage bij brief aan bestuur en directie Hunebedcentrum

Uitvoering Masterplan (en herinrichtingsplan) **Hunebedcentrum in Borger**

Met dit Masterplan (een investering van bijna 2 miljoen euro) wordt beoogd:

- de permanente binnenexpositie ingrijpend te herzien. Het gaat om een volledige herziening van de vaste tentoonstelling, waarin dan ook veel aandacht is voor de 'resultaten' van de opgravingen in 2015 in Dalfsen en ander recent wetenschappelijk onderzoek m.b.t. opgravingen van hunebedden, en onderzoek m.b.t. de betekenis van de prehistorische landbouw (totale kosten van deze herziening: € 1,3 miljoen);
- het Oertijdpark uit te breiden (deze uitbreiding is al grotendeels financieel gedekt);
- een gezamenlijke entree te maken voor het museum en het Oertijdpark (kosten van dit onderdeel € 315.000,--);
- het Hunebedcentrum en zijn omgeving beter met elkaar te laten harmoniëren (betere en grotere parkeerplaats met aantrekkelijke wandelroute naar de entree);
- goede logistiek en infrastructuur te realiseren die producten, arrangementen en evenementen (zowel van Hunebedcentrum als van Geopark) efficiënt onder de aandacht brengen van het toeristisch-recreatieve publiek;
- betere aansluiting te vinden bij wensen van de bezoekers.

Het streven van het Hunebedcentrum is om het huidige aantal van 80.000 à 90.000 bezoekers in ieder geval te stabiliseren. De ambitie is om 100.000 bezoekers per jaar te trekken.
In de begroting van dit plan (van totaal € 1.958.000,--) heeft het Hunebedcentrum de volgende dekking opgenomen:

Provincie Drenthe:	**€ 979.000,--**
Gemeente Borger-Odoorn:	€ 200.000,--
Hunebedcentrum (eigen inzet):	€ 129.000,--
Fondsen en sponsoren:	€ 650.000,--
Totaal	€ 1.958.000,--

15-5-2017 14:01:04 17398 /00043

Bronnegerstraat 12, 9531 TG Borger Tel 0599 23 63 74 Fax 0599 23 46 82
Email info@hunebedcentrum.nl Internet www.hunebedcentrum.nl

Hunebed Centrum

College van gedeputeerde Staten
Westerbrink 1
9405 BJ ASSEN

PROVINCIE DRENTHE
No.:
Ingek.: 15 MEI 2017
TEAM:
TE BEH. DOOR:
DWS: G.AFD.:

Betreft: stand van zaken beoogde investering

Borger, 11 mei 2017

Geacht College,

In overleg met onze accounthouder [redacted] laat ik u middels deze brief even weten, hoe de stand van zaken rond het project Herinrichting Hunebedcentrum op dit moment er uitziet. In de bijlage kunt u een geactualiseerd overzicht van het eerder toegezonden document (23 februari 2017) aantreffen.

Graag zouden we nu z.s.m. willen starten met het uitvoeren van onze plannen. Het is daarvoor nodig dat we van uw Provincie een formele beschikking ontvangen. Ons verzoek aan u is dan ook ons die beschikking op mogelijk korte termijn te mogen ontvangen.

Vooralsnog liggen we op schema om een voltooiing van ons project per december 2018 te realiseren. Gezien de huidige staat van onze permanente tentoonstelling is de situatie meer dan urgent om te komen tot een kwalitatief aansprekende, nieuwe vaste tentoonstelling.

Hopende op een spoedige reactie wederzijds, teken ik.

Met de meeste hoogachting,
Hunebedcentrum

[redacted]

15-5-2017 14:01:04 17398 /00044

PROJECT HERINRICHTING HUNEBEDCENTRUM
- Stand van zaken –
Februari 2017

Hunebedcentrum heeft in de afgelopen tijd gewerkt aan het indienen van subsidieverzoeken; het ontwikkelen van een aanvullende nota over het toekomstige educatieve beleid, het maken van een filmimpressie, die als leidraad dient voor de herinrichting , de vervaardiging van een contourennota en het benaderen van personen voor de beoogde projectgroep.

Financieel is de stand per 28 februari 2017: € 1.328.000,- (67,8%) [1)]. Een voorzichtige inschatting leidt ons er toe om te veronderstellen dat we minimaal op € 1.608.000,- (=82,1%) van het beoogde dekkingsplan zullen uitkomen. Met dat bedrag zouden we medio juni kunnen starten met de uitvoering. De doelstelling om € 1.958.000,- te begroten voor de herinrichting wordt door de afwijzing van de Bankgiroloterij niet gehaald. Dit betekent, dat een aanpassing van het inrichtingsplan noodzakelijk is. Door twee elementen (het centrale hunebed als reconstructie en het authentiek steenkistgraf) te handhaven (met wat aanpassingen in de presentatie), kan de doelstelling om een aansprekende nieuwe inrichting te realiseren voor het beschikbare budget gehaald worden. De huidige expositie is inmiddels twaalf jaar oud en verder uitstel voor de vervanging ervan is niet verantwoord.

1) zie: Stand van het dekkingsplan.

Stand van het dekkingsplan

		%	status
Provincie Drenthe	979.000,-	50,0	toegekend
Hunebedcentrum I	129.000,-	6,5	toegekend
Hunebedcentrum II	65.000,-	3,4	toegekend
Mondriaanstichting	85.000,-	4,4	toegekend
VSB-fonds	70.000,-	3,6	toegekend
PBF Amsterdam	100.000,-	5,1	najaar 2017
Bankgiroloterij	350.000,-	17,8	afgewezen
Gemeente Borger-Odoorn	180.000,-	9,2	beslissing- medio juni 2017
TOTAAL	1.958.000,-	100	

Per 28 februari is de dekking: € 1.328.000,- (67,8%)

Voorbereidingen gestart

Om het beoogde tijdpad te realiseren zijn we gestart met een aantal voorbereidende activiteiten:

- De projectgroep is geformeerd in de gewenste samenstelling en is in een eerste kennismakingsbijeenkomst bijeen geweest.
- Er is een offerte gevraagd voor het ontwerp van het nieuwe entreegebouw
- Er is een offerte aangevraagd voor het schrijven van het zgn. Grand Narrative, dat dienst gaat doen voor het pakket van eisen voor de nieuwe tentoonstelling

15-5-2017 14:01:04 17398 /00045

- Het College van de gemeente Borger-Odoorn heeft zich achter ons verzoek om een bijdrage van € 180.000,- geschaard. De gemeenteraad beslist hierover medio juni 2017
- Er is offerte gevraagd voor de ontwikkeling van het zgn. virtuele museum
- Accountant is gevraagd een format voor kwartaalrapportages te ontwerpen

Alle bovengenoemde acties hebben pas invloed op de begroting, wanneer ze (kunnen) worden gehonoreerd. Het vervolg (aanbestedingen van entreegebouw en inrichting museum) wordt aangepakt, nadat de werkzaamheden, zoals boven geschetst, naar tevredenheid van de projectgroep zijn uitgevoerd.

De voorbereidingen worden tot eind juni low profile voortgezet. Daarna zullen we met onze plannen op regelmatige basis naar buiten treden.

Tijdpad

Jaar	Activiteit	Realisatie
2017	• Samenstelling projectgroep; • Bijeenkomsten projectgroep • Content- en inspiratie bijeenkomsten • Schrijven Grand Narrative • Bestek entreegebouw • Aanbesteding entree gebouw • Aanbesteding vormgeversbureau 's • Bouw entreegebouw	Maart 2017 April - dec 2017 Juni 2017 Mei - sept 2017 Mei - juli 2017 Sept 2017 Okt 2017 Okt 2017 - febr 2018
2018	• Bijeenkomsten projectgroep • Uitvoering herinrichting • Opening vernieuwde Hunebedcentrum	Juni – dec 2018 Juni – dec 2018 Dec 2018
2019	• Projectafronding en verantwoording	Jan – maart 2019

Financieringsbehoefte 2017

Vanaf 1 mei wordt gestart met de uitvoering van de plannen. Dit betekent dat nog in 2017 de volgende kosten gemaakt zullen worden:

1.	Projectorganisatie	36.625,-
2.	Herinrichting Pakket van eisen (Grand Narrative)	20.000,-
3.	Kosten entreegebouw	346.000,-
4.	Marketing en PR	10.000,-
5.	Financiële verantwoording (kwartaalrapportages)	8.300,-
	Totaal 2017	420.925,-

Provincie Drenthe wordt gevraagd om deze financieringsbehoefte in te lossen.

Aan:
Hunebedcentrum
t.a.v. het bestuur
Postbus 25
9530 AA BORGER

Assen, 18 juli 2017
Ons kenmerk 201602772-00707005
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Verplichtingennummer 73917
Onderwerp: Verlening subsidie fase 1 herinrichting Hunebedcentrum

Geacht bestuur,

Op 15 mei 2017 ontvingen wij uw subsidieaanvraag voor de herinrichting Hunebedcentrum.
In antwoord op uw brief delen wij u mee dat wij u voor 2017 een bijdrage van € 220.000,00 toezeggen uit het voor u gereserveerde bedrag van € 979.000,00. Zie hiervoor onze bief van 13 december met kenmerk 201602772-00669601. De bijdrage voor 2017 is vooral gericht op de totstandkoming van het nieuwe entreegebouw.

Graag vernemen we van u in welk betalingsritme u dit bedrag wenst te ontvangen.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen,

mevrouw ing. I.J. Schotanus,

Teamleider Subsidies en Inkoop

Bij correspondentie verzoeken wij u het zaaknummer 201602772 te vermelden.

63030520/01/440630 (1)

ERFGOED ALS AVONTUUR

- Herziening permanente binnen-expositie van het Hunebedcentrum –

Inhoud

1. INLEIDING 1

2. **EMPATHISCHE ARCHEOLOGIE** 1
Begripsdefinitie 1
forensische terminologie 2
universele kenmerken van het mens-zijn 5

3. BASISUITGANGSPUNTEN 5
nieuwe wetenschappelijke inzichten 5
verhaaltechnieken 7
introductiefilms 10
tien verhalen 10
binnen-buiten-relaties 11
relatie met Geopark de Hondsrug 11
pakket van eisen 11

4. **VAN PLAN NAAR UITVOERING** 13
begroting van het investeringsplan 13
uitwerking van de begroting 13
projectorganisatie 16
logistiek 17
fasering van de uitvoering 17

5. **SLOTOPMERKINGEN** 18

6. **BIJLAGE:**
H. van der Velde en N. Bouwma,
Een steentijdgrafveld in Dalfsen. Een nieuwe kijk op de Trechterbekercultuur in Nederland, Archeobrief 4 (dec. 2015) 19

1. INLEIDING

Op 5 november 2015 presenteerde het Hunebedcentrum haar visie op de toekomst middels het Masterplan Hunebedcentrum 2015 – 2025. Deze inrichtingsnota is de uitwerking van hoofdstuk 3 van het Masterplan, getiteld 'Herziening permanente binnen-expositie' en geldt als één van de hoofdonderwerpen voor een toekomstbestendig Hunebedcentrum.

Deze inrichtingsnota kan beschouwd worden als een plan van aanpak, waarin basisfilosofie en concrete uitwerkingen centraal staan. In 5 hoofdstukken wordt uitgewerkt hoe het plan voor de herziening van de permanente binnen-expositie tot uitvoering kan worden gebracht.

De inrichting van het Hunebedcentrum, waarin hunebedden en hunebedbouwers centraal staan, is niet los te zien van een brede context, waarin zowel de geschiedenis van het centrum, haar basisfilosofie, de internationale betekenis en de omgeving in de breedste zin een rol spelen. Deze 'samenhang der dingen' wordt reeds in het Masterplan breedvoerig beschreven en komt in deze inrichtingsnota slechts terloops aan de orde. Dat wil niet zeggen, dat de brede en integrale samenhang, die wordt voorgestaan, niet van het allergrootste belang is. Om onnodige herhalingen te voorkomen wordt verwezen naar het Masterplan, dat als bijlage is toegevoegd.

De herinrichting van het Hunebedcentrum heeft ten doel de verhalen over hunebedden, hunebedbouwers en hunebedonderzoek te optimaliseren en museaal aan de nieuwe tijd aan te passen. De huidige expositie is 10 jaar oud en toe aan een totale revisie. Met deze revisie zal de verblijfstijd van bezoekers worden verlengd, worden de bestedingen in het Hunebedcentrum verhoogd en zal het bezoekersaantal groeien naar 100.000+ per jaar. Op die wijze wordt het Hunebedcentrum toekomstbestendig gemaakt, waarin de hoge zelfredzaamheid (ruim 80% van de jaarlijkse begroting wordt gevormd door eigen inkomsten) kan worden voortgezet.

2. EMPATHISCHE ARCHEOLOGIE

Begripsdefinitie

Empathische archeologie is een veelomvattend begrip, dat kan worden omschreven als het besef, dat het mogelijk is het verleden te kennen en kenbaar te maken door 'empathie' toe te voegen een instrumentarium van uiteenlopende wetenschappelijke disciplines. Op deze wijze is het mogelijk een profiel van een prehistorische periode samen te stellen. In zo'n plausibel profiel spelen cultureel-mentale elementen een belangrijke rol. Juist deze elementen van voorbije prehistorische culturen kunnen normaliter niet uit materiële overblijfselen alleen worden afgeleid.

Op basis van empathische archeologie worden andere en nieuwe vragen gesteld aan de prehistorie. Kenden de hunebedbouwers compassie, angst, verdriet, liefde, altruïsme?

Vertrouwden ze elkaar, hoe gingen ze om met gedomesticeerde dieren en de wilde natuur rondom hun nederzettingen, welke rituelen voerden ze uit, waaruit bestond hun religiositeit? Empathie, of inleving, voegt aan het bestaande instrumentarium een wezenlijk element toe. Op zichzelf is de genetische fundering van empathie in het mens-zijn (zoals neuro-wetenschappers ons leren) meer dan een verhaal-methodische manier om het verleden in verhalen te kunnen presenteren. Juist het FOX-P-2-gen, verantwoordelijk voor het menselijke empathie, verleent ook aan de 'empathische methode' een wetenschappelijke basis.

Forensische terminologie

In de verhalen, die verteld worden over de prehistorische periode van de Trechterbekercultuur spelen steeds een aantal termen een rol, die ontleend zijn aan de forensische wetenschappen en die de verhalen een spanning-verhogend element verlenen:

De detectivemetafoor

Vermoedelijk was het de Engelse historicus R.G. Collingwood, die in zijn 'Idea of History' in 1940 voor het eerst de detectivemetafoor gebruikte. Hij vergeleek het verzamelen van bewijzen door de historicus met het verzamelen van bewijsmateriaal door de detective. Beiden zijn niet op het fatale moment ter plekke op de plaats delict. Ze zijn gedwongen de gebeurtenissen achteraf te reconstrueren. Het bewijsmateriaal bestaat voor een belangrijk deel uit 'voorwerpen' (wapens, bloed, DNA et cetera). Bij het onderzoek van de sporen zijn specialisten betrokken, zoals de patholoog-anatoom, bioloog, wapenexpert of chemisch analist. Op dezelfde wijze roept de historicus/archeoloog de hulp in van antropologen, psychologen, sociologen, geologen of natuurwetenschappers. De archeoloog maakt een reconstructie van een werkelijkheid die voorbij is. Dat doet de detective evenzeer. In de tv-serie 'Bones' treden de personages op, die model staan voor de combinatie, die succesvol tot de oplossing van een misdaad leidt. Forensisch-deskundige Temperance 'Bones' Brennan staat voor de ratio, haar partner Seeley Booth staat voor 'intuïtie'. De combinatie van beide staat voor het succes van hun misdaadbestrijding.

- Plaats delict

In de geschiedenis van het onderzoek naar hunebedden en hunebedbouwers spelen een aantal verschillende locaties een rol, zoals bijvoorbeeld het opgraven van hunebed D.26 (1968-1970) te Drouwenerveld, of de recente opgravingen in Dalfsen (mei 2015). Plaats delict is een huidige locatie, die geïdentificeerd wordt, waarbij de toedracht van wat daar in de prehistorie is gebeurd overdrachtelijk wordt omschreven als 'het delict'. Het delict, is, zo gezien, een centrale probleemstelling die op de getraceerde locatie wordt onderzocht.

- Sporenonderzoek

Op de 'plaats delict' worden sporen gevonden en aan nader onderzoek onderworpen. Dit sporenonderzoek is weer een spannend verhaal op zich, waarin grondverkleuringen, artefacten, struifmeel, en andere 'overblijfselen' worden geborgen, gecatalogiseerd, nader onderzocht en van conclusies voorzien.

DAGBLAD VAN HET NOORDEN

Steenrijk verleden

Het Hunebedcentrum in Borger en 25 campings in Drenthe houden een themaweek rond hunebedden en archeologie. Een speciaal campingarrangement biedt archeologische wandelingen en fietstochten, lezingen, een bezoek aan het Hunebedcentrum en kinderactiviteiten als prehistorisch knutselen en vuurtje stoken.

Deze zogeheten Oekweek, naar het prehistorische figuurtje Oek uit de jeugdromans van Hein Klompmaker, begint zondag in het hunebedcentrum met *Oek, de Film* en eindigt volgende week zaterdag met een Oekdag voor de jeugd. Aanleiding om de blik te richten op de oudste grafmonumenten die ons land rijk is.

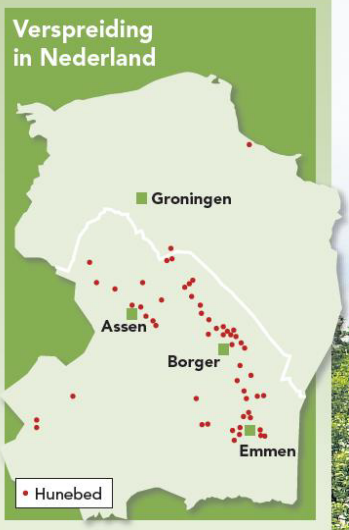

Hunebedden

- Grafkamers uit de Nieuwe Steentijd
- Gebouwd tussen 3400 en 3200 v. Chr.
- Ongeveer gelijktijdig met de piramides in Egypte
- Gebouwd door het Trechterbekervolk
- Massagraven voor vele generaties
- Tevens ceremoniële, rituele of godsdienstige functie
- Veel aardewerk aangetroffen
- Soms ook vuurstenen bijlen en pijlpunten
- Af en toe sieraden van barnsteen en koper
- In Nederland geen skeletten gevonden (verteerd in zure bodem)
- In Duitsland op kalkrijke grond wel skeletten gevonden
- Nog 54 hunebedden in ons land
- Eén exemplaar nog bedekt met grond (Eext)
- Ooit meer dan 100 hunebedden in Nederland
- Geen enkel hunebed meer compleet
- Afbraak begon in de Middeleeuwen
- Keien dienden als fundering voor kerken
- Keien in 18de eeuw gebruikt voor zeeweringen
- Veel hunebedden doelwit van vandalisme
- Inventarisatie in 1916: slechts 16 stuks in goede staat
- Sindsdien veel aandacht voor bestudering en restauratie
- Hunebedden ook in Noord-Duitsland en Denemarken
- Kleinere steengraven ondermeer in Groot-Brittannië, België, Frankrijk, Spanje, Corsica, Sardinië, Jordanië, Rusland en Korea

Dimensies

- Lengte: 3,50 tot 20 m
- Breedte: 1,50 tot 2,50 m
- Hoogte: ca. 1,75 m
- Gebouwd van zwerfkeien
- Grootste stenen wegen ruim 40 ton
- Dubbele rij draagstenen
- Dekstenen vormen dak
- Sluitstenen aan uiteinden
- Tussenruimten opgevuld met stopstenen
- Toegangspoort

2 draagstenen = portaalgraf
4 draagstenen = ganggraf

Meer info
www.dewereldvanoek.nl
www.hunebedcentrum.nl

Anatomie van een grafmonument

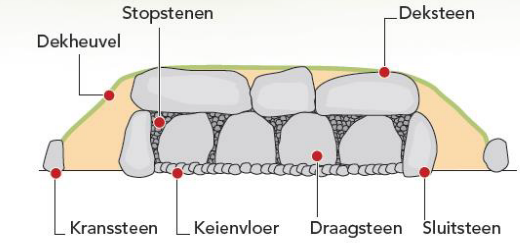

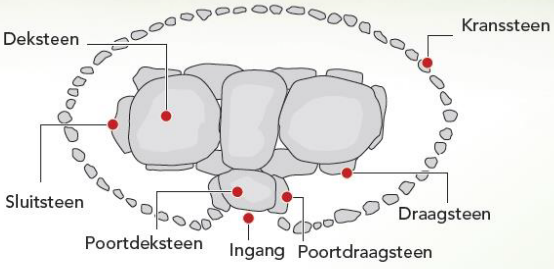

Bouwmethode: traditioneel inzicht

Lange tijd werd aangenomen dat de bouwers eerst de draagstenen rechtop in vooraf gegraven sleuven plaatsten en daarna een heuvel opwierpen waarlangs ze de dekstenen omhoog zeulden.

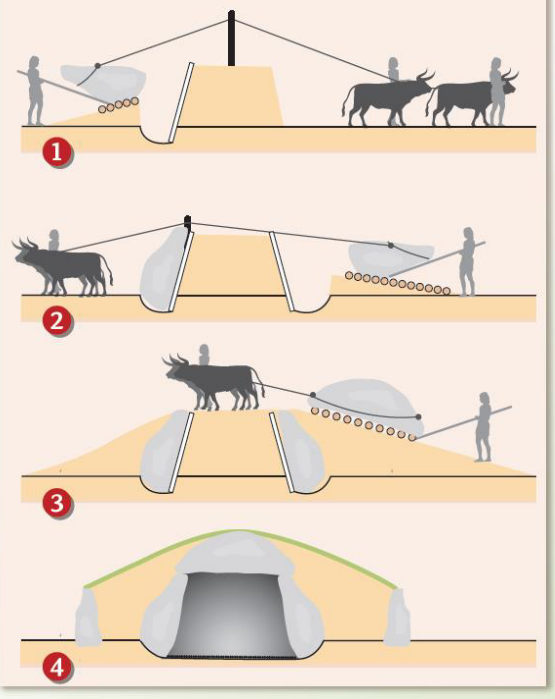

Bouwmethode: nieuw inzicht

Sinds kort wordt verondersteld dat de bouwers eerst de dekstenen op een stellage van grond en hout plaatsten en pas daarna met uiterste precisie de draagstenen op hun plek zetten.

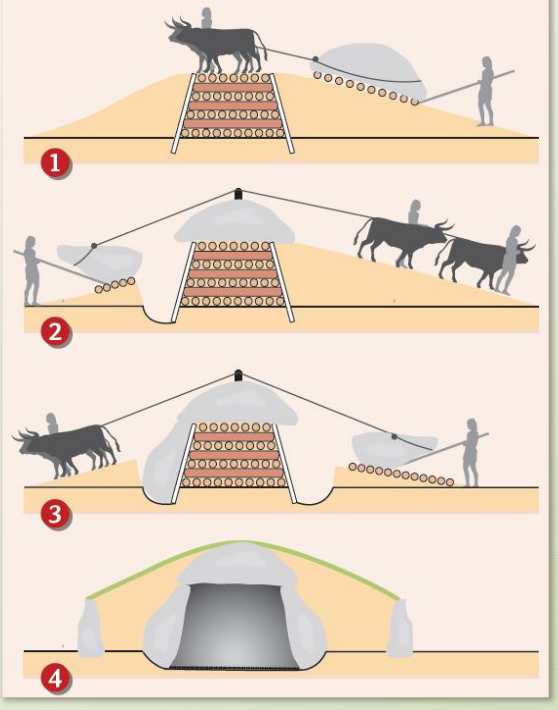

© DvhN 290410 | André Broere | research: Michel Brandsma

- Reconstructies

Op basis van de sporen wordt een reconstructie gemaakt van gebeurtenissen op de plaats delict. Dit levert verschillende scenario's op over de toedracht en leidt ultimo tot een meest waarschijnlijk scenario. (de meest plausibele toedracht)

Profilering en scenario's.

Wat wij nu het verleden noemen, is voor mensen uit vroeger tijden uit de toekomst geweest. Deze mensen van vroeger wisten net zo min wat hun toekomst zou zijn, dan wij onze toekomst kennen. Dat schept een band. Het is daarom voor historici en archeologen goed en ook goed mogelijk om zich in te leven in het verleden, niet alleen geredeneerd naar de met bronnen te staven uitkomst (bijvoorbeeld de hunebedbouwers slaagden er in hunebedden te bouwen), maar ook met begrip voor de alternatieven van het verleden. Dat inlevingsproces kan tot inzicht leiden, of zelfs tot het trekken van nuttige lessen uit de geschiedenis, aldus de Engelse historicus Hugh Trevor-Roper: "Only if we live for a moment, as the men of the time lived, in it's still fluid context, and among its still unresoverd problems, if we see these problems coming upon us (…), we can draw useful lessons from history". Wat hebben de hunebedbouwers gedacht en overwogen vòòrdat ze een hunebed bouwden, hebben ze alternatieven overwogen? Was de uiteindelijke bouw precies zoals ze het bedacht hadden?
Hebben ze later verbeteringen of uitbreidingen overwogen? Welke motieven kunnen ze hebben gehad om de klus te willen beginnen en voltooien?
De antwoorden op deze vragen wekken de schijn van het opgooien van een dobbelsteen. De uitkomst is willekeurig en niet te voorspellen (wel achteraf vast te stellen). Voor een dobbelsteen doet het verleden er niet toe. Historici en archeologen hebben echter niet met dobbelstenen te maken, maar met mensen. Mensen hebben herinneringen en bewustzijn, dobbelstenen niet. Voor een hunebedbouwer zal het verschil hebben gemaakt of zich bij de bouw van een hunebed een ongeluk heeft voorgedaan, of niet, wanneer hij er nog één wil bouwen, of de bestaande wil uitbreiden. De zich inlevende historicus of archeoloog zal niet alleen mathematisch en rationeel naar de hunebedbouwer kijken, maar ook zijn zintuiglijkheid (emotie, intuïtie, compassie, empathie) in de beschouwing betrekken. Juist door die universele kenmerken raakt hij verbonden met de mensen uit het verleden en hoort hij een huilende baby, die door zijn moeder wordt gesust. Binnen wetenschappelijk plausibel geachte kaders kunnen we scenario's ontwikkelen, die inzicht verschaffen in het doen en laten van hunebedbouwers. Uit een beperkt aantal zo te ontwikkelen scenario's kiest elke tijd, op grond van nieuwe inzichten en gegevens, de meest plausibele.

- Profiling

De meest plausibele verklaringen leveren verhalen op van mensen (in dit geval van hunebedbouwers) en hun gedrag. Zo kunnen we het dagelijks leven reconstrueren, het vervaardigen en gebruik van gebruiksvoorwerpen, wonen, rituelen rond sterven en dood, omgang met gedomesticeerde en wilde dieren in de omgeving, voeding en tradities, etc.

Universele kenmerken van het mens-zijn

Profilering van het leven van hunebedbouwers is voortgaand mogelijk door het gebruik maken van verworvenheden over de menselijke soort, die ons worden aangereikt vanuit de biologie, de neurowetenschappen en de filosofie.

Voor bezoekers ligt hier de mogelijkheid tot inleving en beleving van een periode die in tijd ver van hen verwijderd is. Centraal hierin staat de basisfilosofie van het Hunebedcentrum, die 'empathische archeologie' is gedoopt en die het mogelijk maakt biografische verhalen te presenteren en prehistorische sensatie op te wekken[1)].

Prehistorische sensatie

De beroemde Nederlandse historicus Johan Huizinga introduceerde in 1920 het begrip 'historische sensatie': het gevoel dat je soms bekruipt dat je letterlijk in de voetsporen van iemand uit een ver verleden staat. Huizinga noemt dit kippenvelmoment een direct, haast zintuiglijk contact met het verleden. De Belgische historicus Tollebeek spreekt van een schok, een verrassing: "Men kan door het aanraken van overblijfselen uit het verleden verdwenen mensen benaderen." Of deze zintuiglijke ontmoeting met het verleden een toevallige is en derhalve niet-herhaalbaar of opzettelijk op te wekken, is nog in discussie[1].
Het lijkt er op, dat door middel van films, muziek, teksten, tableaux, tekeningen, foto's, geurmachines – kortom: het prikkelen van alle zintuigen – ervaringen hier haalbaar te maken zijn.
Het verhaal in musea, dat gekoppeld is aan voorwerpen, één-op-één gereconstrueerde elementen als huizen, hutten, graanspiekers, monumenten als gebouwen en hunebedden, heeft herhaalbaarheid, zintuiglijkheid, authenticiteit en reproduceerbaarheid in zich. Daardoor is het verleden, op één schrede na wellicht, benaderbaar en invoelbaar.

1 F. Ankersmidt, De sublieme historische ervaring, Groningen 2007

3. BASISUITGANGSPUNTEN

Nieuwe wetenschappelijke inzichten

De herinrichting van het Hunebedcentrum stoelt op een wetenschappelijk verantwoorde basis, dat wil zeggen alle verhalen en presentaties zijn gebaseerd op degelijke wetenschappelijke gronden. Gezien het onderwerp liggen twee wetenschappelijke disciplines voor de hand als basis voor de presentaties: archeologie en geologie. Daarnaast zijn ook natuurwetenschappelijke studies van belang.

1) H. Klompmaker, *De zoektocht van de moderne ontdekkingsreiziger*, Borger, 2007; en H. Klompmaker, *Profilering van een tijdperk*. Borger, 2010. In 2010 verwierf het Hunebedcentrum met haar educatieve concept Empatische Archeologie de Europa Nostra Award).

Drie voorname ‘nieuwe’ ontwikkelingen maken een herinrichting en herschrijving van de verhalen over hunebedbouwers en haar onderzoekers noodzakelijk:

1. De opgraving in Dalfsen (Overijssel) van mei 2015, waardoor de kennis over de Trechterbekercultuur in Nederland een stevige impuls heeft gekregen.

DE BETEKENIS VAN ‘DALFSEN 2015’
5000 jaar vondsten bieden nieuw zicht op Trechterbekercultuur

Archeologen hebben in Dalfsen een compleet grafveld uit de Steentijd ontdekt, het grootste van West-Europa en een unicum voor Nederland. Maar liefst 120 graven met spectaculaire grafgiften en zelfs een aarden monument uit de tijd van de Hunebedbouwers zijn blootgelegd. De ontdekking van resten van een huisvlak naast de begraafplaats en langs een 5000 jaar oude weg, is eveneens een primeur voor Nederland. Dit onderzoek werpt nieuw licht op de ‘oer-Nederlander’, de eerste mensen die zich hier permanent vestigden en niet langer als jager-verzamelaar rondtrokken.

In het Overijsselse Dalfsen zijn 120 van de tot nu toe zeer zeldzame Trechterbekers opgegraven. De naamgevers van de cultuur waartoe deze Steentijdmensen worden gerekend. Andere grafgiften zijn stenen bijlen, vuurstenen pijlpunten, messen en twee barnstenen kettingen. Het grafveld meet 120 bij 20 meter. Bijzonder is het centraal gelegen aarden monument, nu zichtbaar als een ovale greppel van 30 bij 4 meter, dat een imponerende aanblik moet hebben geboden. De huisplattegrond werd in de directe omgeving van het grafveld opgegraven. Opmerkelijk is dat de aangetroffen trechterbekers dateren uit een periode van 200 jaar (2900-2700 voor Chr.). Het grafveld moet door een kleine gemeenschap van vier families, die zich aldaar permanent hebben gevestigd, intensief zijn gebruikt. Dit onderzoek zal onze kijk op de periode van de Trechterbekercultuur in Nederland en West-Europa blijvend veranderen.

2. DNA-onderzoek naar de betekenis van de (prehistorische) landbouw: het zijn van boer en wat dat voor voeding, evolutie en gezondheid heeft betekent.
3. Op opgraving van hunebedden gestoeld nieuw onderzoek in met name Duitsland (Universiteit van Kiel) en Zweden (omgeving Fallköping).

Naast deze drie ‘hoofdonderwerpen’ zullen tal van deelstudies worden gebruikt voor het wetenschappelijke gehalte van de nieuwe permanente expositie [1)].

[1)] Onder anderen de studie van dr. W.A.B. van der Sanden over Lukis & Dryden (zie: W.A.B. van der Sanden, *In het spoor van Lukis & Dryden*, 2015)

Uitvinding van de landbouw bracht ons een cruciale genetische update

Van onze verslaggever
Maarten Keulemans

AMSTERDAM De opkomst van de landbouw was niet alleen een enorme culturele omwenteling, we werden er ook letterlijk andere mensen door. Zo werden we bleker en veranderde onze spijsvertering. We kregen ook nieuwe ziekten. Tot die conclusie komt een groot internationaal onderzoeksconglomeraat na bestudering van het dna van 'oerboeren'.

Uit het dna, afkomstig uit de resten van 230 mensen die tussen 8.500 en 3.000 jaar geleden leefden op uiteenlopende plekken in het huidige Eurazië, is af te lezen hoe onze voorvaderen zich langzaam aanpasten aan het leven op de boerderij. Zo raakte onze spijsvertering ingesteld op een dieet met minder dierlijke vetten en paste ons immuunsysteem zich aan op nieuwe ziektekiemen: handig, met al die beesten om je heen.

We kregen een blekere huid, er verspreidde zich een mutatie voor blauwe ogen, we raakten beter bestand tegen lepra en tbc – maar ontwikkelden ook nieuwe aandoeningen. Zo ondergingen we een genetische software-update om ons beter te wapenen tegen het minder eten van orgaanvlees. Keerzijde is dat die update ons ook gevoeliger heeft gemaakt voor darmaandoeningen zoals coeliakie en colitis ulcerosa, schrijft het team in *Nature*.

Een andere opmerkelijke ontdekking, vertelt Fokke Gerritsen, teamlid en directeur van het Nederlands Instituut in Turkije, heeft te maken met melk. Hoewel oerboeren in Anatolië al vanaf zo'n 6.600 jaar voor Christus melkvee hielden, konden hun darmen niet tegen melk: ze moeten er gierende diarree van hebben gekregen. De mutatie die het lichaam helpt bij de afbraak van het melkzuureiwit lactose raakte pas zo'n 2.000 jaar voor Christus

We raakten beter bestand tegen lepra en tbc – maar kregen er nieuwe ziekten bij

in zwang. 'Dat kan betekenen dat men de melk aanvankelijk verwerkte tot yoghurt of kaas om het gemakkelijker verteerbaar te maken', schetst Gerritsen.

Vanaf zo'n 8.500 jaar geleden kwam de landbouw geleidelijk Europa binnen vanuit het huidige Turkije. De nieuwe studie bevestigt dat dit geen doorgeefproces was, maar eerder een zaak van boeren die letterlijk Europa binnentrokken, blijkt uit het dna.

'Op die route gebeurde van alles', vertelt Gerritsen. Zo mengden de boeren zich met stammen die al in Europa woonden, vond men 'onderweg' allerlei vernieuwingen uit, en was er ook nog eens de instroom van steppenvolkeren vanuit wat vandaag de dag ruwweg Rusland is, waaraan de noordelijke Europeanen overigens hun relatieve lengte te danken hebben.

Een mooi uitgevoerde studie, en vooral een belangrijke bevestiging van allerlei ideeën die genetici al hadden opgedaan door bestudering van hedendaags dna, vindt hoogleraar forensische moleculaire biologie Manfred Kayser van Erasmus MC, die niet bij de studie betrokken is. 'Lichaamslengte lijkt me hier de opvallende uitzondering. Wat ze hier laten zien met antiek dna, was bij mij weten nog niet bekend.'

Het smaakt naar meer, vindt Kayser, zeker als er 'studies komen met meer en meer dna-monsters, afkomstig uit gebieden die we nog niet goed hebben bestudeerd.'

Vanuit de VS geeft hoofdauteur Iain Mathieson van Harvard Medical School toe dat van veel genetische veranderingen de functie nog volstrekt onduidelijk is. 'Een beetje frustrerend', vindt hij dat. Neem de wijzigingen die we in de steentijd ondergingen aan een gen genaamd FADS2. 'Het moet iets te maken hebben met het vetmetabolisme. Maar over de details kunnen we alleen maar speculeren.'

De Volkskrant 24-11-'15

<u>Verhaaltechnieken</u>

Om inleving en beleving bij bezoekers te faciliteren wordt uitgegaan van verhalen. In deze verhalen worden universele verhaalstructuren gebruikt en wordt gepersonificeerd.

Zo wordt er voor kinderen van 5 – 8 jaar voortgewerkt aan de ontwikkeling van '*De Wereld van Oek, kind van hunebedbouwers',* waarvan vijf boeken zijn verschenen in de periode 2007 – 2015 en op de stripserie '*Arin en het volk van de hunebedbouwers'* voor de oudere kinderen (en volwassenen). Van deze serie zijn inmiddels eveneens vijf delen verschenen.

Prehistorische biografie

Een historische biografie heeft onmiskenbaar voordelen boven een prehistorische biografie. Er is sprake van een persoon die geleefd heeft, een geboorteakte, een leven in documenten en een afronding in de dood. Deze zaken ontbreken meestal in een prehistorische reconstructie. We missen een werkelijk geleefd leven, documenten en de afstand in tijd gemeten van de biograaf tot het beschreven leven is groter dan bij de historische biografie. Uit de algemene en collectieve, gekende, feiten kunnen we komen tot een verdicht beeld van een prehistorisch individu. Met behulp van gegevens over klimaat, landschap, gebruikte voorwerpen, gedomesticeerde en wilde dieren, omgang met vuur, offers, ontdekkingen, universele notie over sex, gevoel, spijt, wantrouwen, compassie et cetera kunnen we, in combinatie met inleving als instrument, een persoonlijk prehistorisch leven op het spoor komen.

Het begrip 'storytelling' is evenwel veel meer dan het publiceren van boeken alleen. Bij storytelling kunnen veel nieuwe audio en visuele communicatiemiddelen worden gebruikt, zodat een grote variatie in het aanbieden van verhalen kan worden bereikt. Door veelvuldig van perspectief te wisselen (door de ogen van Oek; in het spoor van Lukis & Dryden, en andere perspectieven) wordt nog eens een extra variatie in het aanbod van wetenswaardigheden bereikt.

Door het gebruik van verhaaltechnieken sluipt onvermijdelijk een fictief element in de museale presentatie. Het concept 'Empathische Archeologie', dat het Hunebedcentrum sinds 2007 heeft ontwikkeld, gaat over het betekenisvol en correct verbinden van wetenschap en verhaaltechnieken. 'Empathische Archeologie' is de kapstok voor de nieuwe presentatie en vormt een belangrijk basisuitgangspunt. (zie ook: H. Klompmaker, *Profilering van een tijdperk* (2010)).

DAGBLAD VAN HET NOORDEN

Van scherf naar pot

Het Hunebedcentrum in Borger gebruikt sinds kort een 3D-printer die kopieën print van prehistorische voorwerpen. Anders dan de kwetsbare originelen kunnen de replica's tegen een stootje en mag het publiek ze betasten. De printer is vanaf april in actie zien.

Michel Brandsma, André Broere

Prehistorie

- Het Hunebedcentrum richt zich vooral op de periode van 3.400 tot 2.850 voor Christus
- In die tijd leefde het trechterbekervolk dat de hunebedden bouwde
- De hunebedbouwers hebben veel voorwerpen achtergelaten in hunebedden, zoals potten, bekers, gereedschappen, wapens en sieraden
- Het zijn deze voorwerpen die het Hunebedcentrum reproduceert met een 3D-printer

Twee methoden

De replica's komen op verschillende manieren tot stand

Methode 1

1 Een scanner scant een bestaand archeologisch voorwerp

2 Een computer verwerkt de scan tot een 3D-model

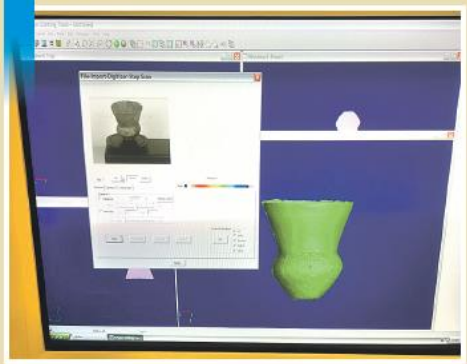

3 De printer gebruikt het 3D-model om een exacte kopie te printen

Methode 2

- Archeologen vinden enkele potscherven in een hunebed
- De Rijksuniversiteit Groningen scant de scherven en vergelijkt ze met een archeologische database
- De computer bepaalt van welk type pot de scherven afkomstig zijn en stuurt een 3D-model van het betreffende object naar de printer*
- De printer print een reproductie van een voorwerp dat er in werkelijkheid niet meer is

** Verschillende motieven en patronen op het aardewerk vertellen de computer uit welke regio de scherven afkomstig zijn en uit welke periode deze dateren*

Wetenschappelijke voordelen

- Archeologen wereldwijd mailen elkaar 3D-bestanden en printen ter plaatse prehistorische objecten voor nader onderzoek
- Nieuwe, kwetsbare vondsten worden onmiddellijk verduurzaamd in de vorm van geprinte replica's

Deelnemers aan het 3D-project

- Hunebedcentrum Borger
- Stenden University in Emmen *(techniek)*
- RUG *(scanner, prehistorische database)*
- Exeter University *(project Borrowed authenticity)*

Stenden · rijksuniversiteit groningen · University of Exeter

Printer

- De voorwerpen worden geprint met de ***Ultimaker II*** *(www.ultimaker.com)*
- Het printen van een trechterbeker duurt ongeveer 18 uur

Hunebedcentrum

- **Adres**
  Bronnegerstraat 12, Borger
- **Prijzen**
  Volwassenen € 9,50 / jeugd (4 t/m 11 jaar) € 5,25 / kinderen (0 t/m 3 jaar) gratis
- **Tijden**
  Werkdagen 10 – 17 uur / Zaterdag, zon- en feestdagen 11 – 17 uur
- **Telefoon**
  0599-236374
- **Website**
  www.hunebedcentrum.eu

Hunebed Centrum

© DvhN 160215 | AB| Bron: Drents Museum, Hunebedcentrum

Introductiefilms

Het auditorium van het Hunebedcentrum wordt multifunctioneel gebruikt voor lezingen, presentaties, cursussen en doet tijdens normale openingstijden vooral dienst als ruimte voor een introducerende documentaire of film. Op dit moment zijn dat er twee ('De reis van de steen' en 'Het geheim van het grootste hunebed'). In de nieuwe presentatie wordt er een nieuwe film gemaakt rond het thema 'Archeoloog is detective', waarin forensische begrippen worden toegepast op een spannende vertelling over het werk van de archeoloog.

Tien verhalen

In tien verhalen – op museaal uiteenlopende wijzen verteld – wordt het grote verhaal van de hunebedbouwers aan het publiek getoond. In deze tien verhalen wordt gebruik gemaakt van wisselende perspectieven vanuit tien verschillende personages:

1. Door de ogen van Johannes Picardt, een zeventiende -eeuwse Coevordense dominee, die hunebedbouwers als reuzen beschouwde.
2. Door de ogen van de stamleider van de hunebedbouwers.
3. Door de ogen van Oek, het zesjarige kind van hunebedbouwers.
4. Door de ogen van een pottenbakkende vrouw uit de tijd van de hunebedbouwers.
5. Door de ogen van Arin, een zeventienjarige hunebedbouwer.
6. Door de ogen van Prof. dr. A.E. van Giffen, hunebeddeskundige rond 1900.
7. Door de ogen van Lukis & Dryden, twee Engelse oudheidkundigen, die in 1878 de Drentse hunebedden in kaart brachten (met behulp van een Camera Lucida).
8. Door de ogen van de toeschouwer bij de bouw van een hunebed.
9. Door de ogen van een geoloog, die de megalieten en hun herkomst bestudeert.
10. Door de ogen van een oudere hunebedbouwer.

Door de veelheid van verhalen en door de wisselende perspectieven ontstaat een geschakeerd beeld van de Trechterbekercultuur bij bezoekers met verschillende profielen. De verhalen gaan in alle gevallen uit van een wetenschappelijk geverifieerd en/of plausibel scenario, waarbij een voorwerp, een monument, een bouwwerk, een landschap, een document, een tekening, een reconstructie, een literaire ontboezeming en dergelijke als vertrekpunt of onderdeel van het verhaal wordt gebruikt.
De tien verhalen vormen tezamen het geschakeerde beeld van onze huidige kennis over de Trechterbekercultuur.

Binnen-buitenrelaties

De presentatiemix van het Hunebedcentrum bestaat uit het museum, de keientuin, het kenniscentrum- en expertisecentrum, het grootste hunebed en het Oertijdpark. De herinrichting van de permanente expositie in het door architectenbureau Van Eijck ontworpen hoofdgebouw zal zo worden vormgegeven, dat het verband tussen de inhoud van de expositie en de elementen van de totale presentatiemix duidelijk wordt.

Het gaat daarbij om de volgende binnen-buitenrelaties:

- de relatie met hunebed D.27 komt op de bovenverdieping (met een panoramaraam gericht op het hunebed) tot uiting;
- de relatie met de grootste keientuin van Nederland;
- de relatie met het Oertijdpark;
- de relatie met de activiteiten in het kenniscentrum en de daar opgestelde expositie over ijstijden en prehistorie;
- de relatie met de hunebedden in Drenthe en de geo-hotspots op de Drentse Hondsrug.

Relatie met Geopark de Hondsrug

Sinds november 2015 is het enige Geopark in Nederland – Geopark de Hondsrug – onderdeel van een wereldwijd samenwerkingsverband van 120 Geoparken onder de hoede van UNESCO. De UNESCO-status biedt veel en veelzijdige perspectieven voor het Hondsruggebied. Het Hunebedcentrum is onderdeel van dit grote netwerk en verzorgt één van de tien thema's namelijk 'ijstijden en prehistorie'. Het spreekt daarbij vanzelf dat zowel het landschap en haar geschiedenis als de hunebedden daarin een rol van betekenis spelen. In de nieuwe expositie wordt met name het 'verhaal van het landschap' ontwikkeld. Daardoor wordt de nauwe band met Geopark de Hondsrug nog verstevigd. Juist ook de multidisciplinaire insteek van het Geopark-project sluit uitstekend aan bij de uitgangspunten van het Hunebedcentrum. We staan een ontwikkeling voor die het Hunebedcentrum in het centrum plaatst van Geopark de Hondsrug.

Pakket van eisen

In de eerste fase van de uitvoering, zoals in deze nota beschreven, wordt een pakket van eisen opgesteld inzake de nieuwe inrichting. In dit pakket zullen naast inhoudelijke aspecten, ook museum technische aspecten worden opgesomd, die in de nieuwe inrichting een rol gaan spelen, zoals sensortechnologie om routegeleiding en bezoekersinformatie te vergaren, gaming en alle moderne middelen die kunnen worden ingezet om verhalen te vertellen. Uitgangspunt daarbij is echter dat het contact tussen mensen onderling, met gegidste groepen, productinformatie, het spreekuur van de archeoloog en de geoloog en dergelijke, wordt bevorderd en niet ondergesneeuwd raakt in moderne technische hoogstandjes, waarbij het intermenselijke contact tussen mensen wordt geminimaliseerd. Vervolgens zal een zgn 'Grand narrative' worden uitbesteed. Het 'Grand narrative 'is het grote wetenschappelijke en multidisciplinaire verhaal dat in het museum zal worden verbeeld. De tien personifiërende verhalen worden aan het grote verhaal ontleend.

DAGBLAD VAN HET NOORDEN

Sporen van de ijstijd

Het Hunebedcentrum in Borger houdt zondag de jaarlijkse Dag van het Hunebed. Een mooie aanleiding voor een duik in de ijstijd, toen gletsjers uit Scandinavië ons landschap vormgaven aan elkaar en het bouwmateriaal voor de hunebedden aanvoerden.

ROB HESSELING, JACOBINE MELIS

IJstijd

- De geschiedenis van de aarde heeft vele ijstijden gekend
- Tijdens deze perioden vroor het 's nachts wel 30 graden
- De zeespiegel stond tientallen meters lager dan nu
- Gletsjers bedekten grote delen van het noorden
- Soms bereikten die gletsjers ook ons land
- Dat gebeurde in ieder geval tijdens de voorlaatste ijstijd (het Saalien)

Saalien in Nederland

Deze voorlaatste ijstijd duurde van 238.000 tot 128.000 jaar geleden. Gletsjers bedekten de noordelijke helft van ons land, gaven het landschap vorm en brachten enorme zwerfkeien mee.

Flutes

Soms stuit een gletsjer op een obstakel, zoals een grote steen, waar het ijs omheen stroomt. Achter het obstakel ontstaat een langgerekte leegte in het ijs die later worden gevuld met stuifzand. Zodra het ijs smelt blijft een zandrug over. Een mooi voorbeeld daarvan is de Hondsrug.

Bodemdaling

De gletsjers uit de ijstijd zijn het langst blijven liggen in Scandinavië. Hun gewicht drukte de bodem naar beneden, waardoor de bodem die al ijsvrij was (zoals in Nederland) omhoog kwam. Sinds de gletsjers ook in Scandinavië zijn verdwenen komt de bodem daar weer omhoog, waardoor Nederland nu zo'n 2 centimeter per eeuw daalt.

De ijskap tijdens het Saalien

Pingoruïnes

Tijdens de ijstijd bevriest het grondwater. Het grondijs zet uit en tilt de bovenliggende grond op. Zo ontstaat een heuveltje, een pingo. Na de ijstijd smelt de kern van de pingo en stort de heuvel in. Wat overblijft is een rond meer met hoge wallen, een pingoruïne.

Ontstaan van een pingoruïne

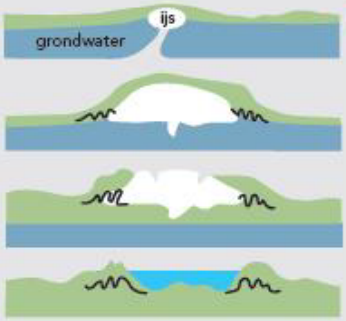

Pingoruïnes in het Noorden

- Vagevuur tussen Roden en Leek
- Esmeer bij Norg
- Bolmeer bij Leek
- Ven op de Kampsheide bij Balloo

Hoogtepunten

1	Haantjeduin	26,5 m
2	Onstwedder Holte	12 m
3	Bisschopsberg	17 m
4	Herestraat	9 m

Hunebed
De Hondsrug
Geopark De Hondsrug

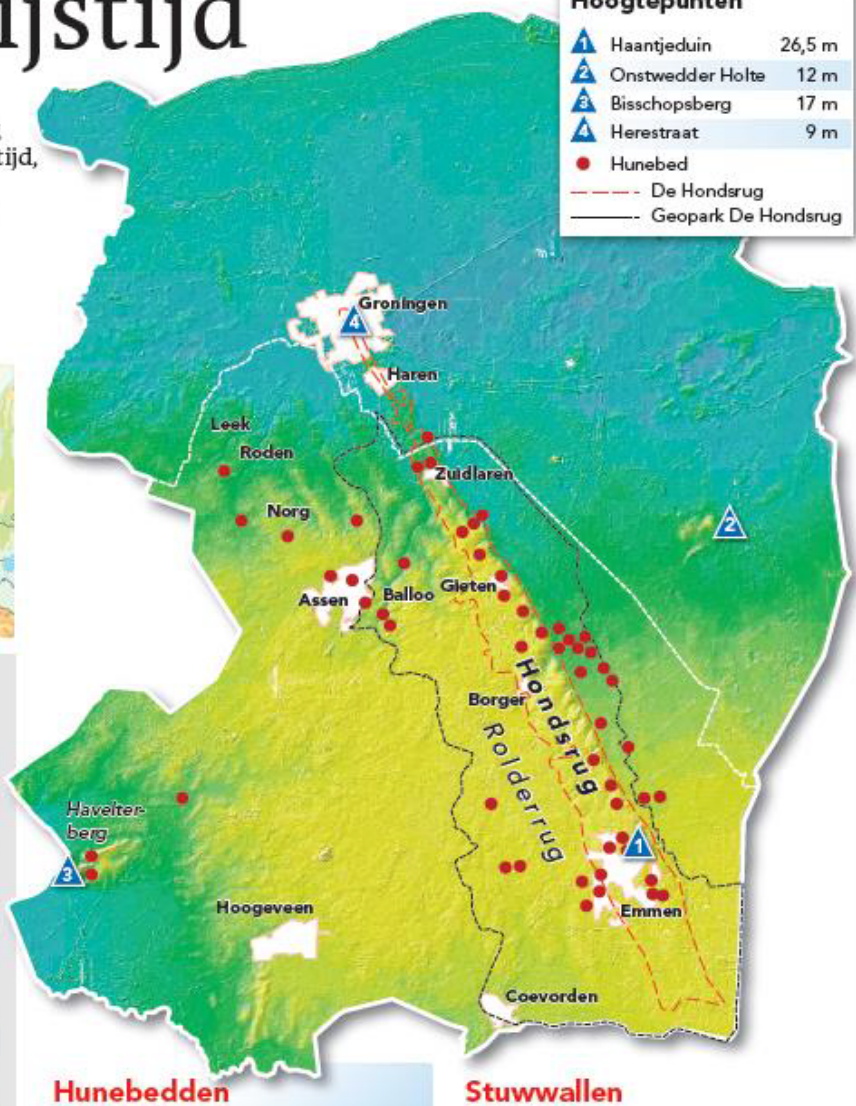

Hunebedden

De gletsjers voerden vanuit Scandinavië zwerfkeien aan waarmee het Trechterbekervolk later de hunebedden bouwden. De grootste steen ligt bij Rottum in Friesland.

Stuwwallen

Het ijs van een gletsjer duwt de grond voor de ijskap naar voren en omhoog. Zo ontstaan stuwwallen die de uiterste grens van de gletsjer markeren. In Nederland zijn dat de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Rijk van Nijmegen en Arnhem.

▼ Een pingoruïne op de Twijzelerheide tussen Twijzel en Buitenpost

Dag van het hunebed

- Zondag 9 augustus
- Hunebedcentrum Borger
- 11.00 – 17.00 uur
- I.s.m. Staatsbosbeheer en Drentse Landschap
- Website: www.hunebedcentrum.nl

Greep uit het programma

Wandeling met gids naar de hunebedden, bezoek aan Hunebedcentrum met gids, trechterbekers maken, oerbroodjes bakken, hunebedje bouwen, demonstraties

© DvhN 060815 | RH | Research: Jacobine Melis | Foto's: Archief DvhN

4. VAN PLAN NAAR UITVOERING

Begroting voor het investeringsplan

vernieuwing van de permanente expositie van
het Hunebedcentrum 2016 -2017

1. LASTEN

		€	%
1.1	Projectorganisatie	160.000,00	8,2
1.2	Herziening 1000m2 expositieruimte á € 1.300,-		
	(incl. nieuwe vloer; nieuwe routing etc.)	1.300.000,00	66,4
1.3	Bouw en inrichting nieuw entreegebouw		
	350m2 á € 900,-	315.000,00	16,1
1.4	Architectkosten	41.000,00	2
1.5	Educatieve programma's	29.000,00	1,5
1.6	Marketing & PR	50.000,00	2,6
1.7	Financiële verantwoording	25.000,00	1,3
1.8	Onvoorzien	38.000,00	1,9
	Totaal	**1.958.000,00**	**100**

2.BATEN

		€	%
2.1	Hunebedcentrum	129.000,00	6,6
2.2	Provincie Drenthe	979.000,00	50
2.3	Gemeente Borger-Odoorn	200.000,00	10,2
2.4	Fondsen en sponsoren	650.000,00	33,2
	Totaal	**1.958.000,00**	**100**

Projectcoördinatie

De projectcoördinatie staat onder leiding van de projectcoördinator, die de voortgang en afwikkeling bestuurt. Hij wordt bijgestaan door een secretariële en een administratieve medewerker. De projectcoördinator agendeert een tiental projectgroep-vergaderingen per jaar en zit deze vergaderingen voor. De projectgroep bestaat voorts uit zes groepsleden: 1. waaronder twee archeologen, een Marketing en PR deskundige en een registeraccountant. Deze beoordelen elk vanuit hun eigen discipline en met een integrale, multidisciplinaire bril de voorgestelde inrichtingsplannen, de planning van de uitvoering en de financiële tussen- en eind-standen. Het hele project wordt uitgevoerd in 30 maanden. De projectcoördinatie vergt 8,2% van de totale kosten.
De gespecificeerde begroting van de kosten ziet er als volgt uit:

Deelbegroting projectcoordinatie

		Per jaar €	Totaal €
1	Projectorganisatie 10.2g	26.000,00	65.000,00
2	Projectondersteuning (secretarieel en administratief) 10.2g	21.000,00	52.500,00
3	Projectgroep krijgt vacatiegeld op basis van 10 bijeenkomsten p.j. á 2,5 uur vermeerderd met 2,5 uur voorbereidingsactiviteiten per bijeenkomst geldt een all-in- tarief van 10.2g	16.250,00	40.625,00
4	Reis- en verblijfskosten	750,00	1.875,00
	Totaal	**64.000,00**	**160.000,00**

Specificatie van de Herziening van de inrichting

Basis voor de kostenberekening is een m^2–prijs van € 1.300,-. In grote lijnen voorzien we de volgende verdeling:

		Totaal €
1	Pakket van eisen	20.000,00
2	Ontwerp inrichtingsplan door extern bureau (10%)	130.000,00
3	Aanbestedingskosten	30.000,00
4	Bouwkundige aanpassingen	200.000,00
5	Stand- en interieurbouw	150.000,00
6	Overige externe kosten uitvoering inrichtingsplan	770.000,00
	Totaal	**1.300.000,00**

Kosten entreegebouw

De kosten voor het ontwerp en de uitvoering van de bouw van een nieuw entreegebouw bestaan uit: architectkosten (13% van de bouwkosten), aanbestedingskosten (10%)[1)] en bouwkosten (80%). De verwachting is dat de bouw van de entreeaanpassing van het Hunebedcentrum 8 maanden zal vergen. Dit betekent dat 7% van de kosten zal moeten worden besteed aan een *tijdelijke* entreevoorziening. De inrichting van het entreegebouw is onderdeel van de totale inrichtingskosten.

De begroting ziet er gespecifieerd als volgt uit:

		Totaal €
1	Architectkosten	41.000,00
2	Aanbestedingskosten[1)]	31.000,00
3	Bouwkosten	253.000,00
4	Tijdelijke entreevoorziening	21.000,00
	Totaal[1)]	**346.000,00**

[1)] aanbestedingskosten zijn in de algemene kosten meegerekend onder diversen/onvoorzien.

Educatieve programma's

Een educatief medewerker zorgt voor het schrijven en materialiseren van de educatieve programma's. Gedurende het project worden drie verschillende programma's ontwikkeld. De educatief medewerker staat onder toezicht van de directie van het Hunebedcentrum. Rapportages en presentaties vinden plaats in de projectgroep-vergaderingen.

		Per jaar €	Totaal €
1	Vervaardiging, tekstschrijven, beeldonderzoek en redactie door educatief medewerker 10.2g	9.120,00	22.800,00
2	Drukwerk, kopieerkosten, websitekosten e.d.	2.480,00	6.200,00
	Totaal	**11.600,00**	**29.000,00**

Marketing & PR

Gedurende de bouw wordt het publiek op de hoogte gebracht van nieuwe ontwikkelingen en nieuwe wetenswaardigheden. De bedoeling van deze insteek is tweeledig: nieuwsgierigheid opwekken naar de nieuwe presentatie van het Hunebedcentrum en het bezoekersaantal gedurende de bouw- en inrichtingsperiode zoveel mogelijk op peil houden. Door de overlast-periode te kanaliseren, de entreeprijzen te variëren in het proces en de sluitingsperiode te minimaliseren wordt getracht de exploitatie van het Hunebedcentrum gedurende de bouw- en inrichtingsperiode zo weinig mogelijk negatief te beïnvloeden. Bij de Marketing & PR worden zowel 'oude', als in toenemende mate 'nieuwe' media ingezet (folders, flyers, affiches, bilboards, twitter, e-magazine, website(s)).

De begroting ziet er gespecificeerd als volgt uit:

		Per jaar €	Totaal €
1	Voorbereiding, teksten, acties, ontwerpen, externe (pers). contacten, persberichten, artikelen voor ICT etc. 10.2g	11.000,00	27.500,00
2	Secretariële ondersteuning 10.2g	1.050,00	2.625,00
3	Kosten ICT, e-magazine, website, drukwerk etc.	7.950,00	19.875,00
	Totaal	**20.000,00**	**50.000,00**

Financiële verantwoording

De financiële verantwoording zal worden gecontroleerd door een externe accountant en van een verklaring worden voorzien.

De kosten worden geschat op € 25.000,00

Diversen / onvoorzien

Voor de kosten onvoorzien in het project geldt, dat de aanbestedingskosten voor het entreegebouw moeilijk zijn in te schatten. Er is 10% voor gerekend (€ 31.000,00). Er resteert dan nog € 7.000,00 voor onvoorzien.

Deze kosten beslaan gezamenlijk 2% van de totale kosten en zijn geraamd op € 38.000,00 in totaal.

Projectorganisatie

Een projectgroep organiseert en begeleid de herinrichting van het Hunebedcentrum. Deze projectgroep bestaat uit:

- directeur Hunebedcentrum en coördinator van de projectgroep.
- registeraccountant
- Marketing & PR
- archeoloog en museuminrichter
- archeoloog
- afd. cultuur provincie drenthe
- contract p.g met bestuur.

De taak van de projectgroep bestaat uit de volgende onderdelen:

- opstellen inrichtingsplan op uitvoeringsniveau;
- verantwoording financiële kaders;
- bewaking wetenschappelijke kwaliteit;
- collectie en bruiklenen;
- teksten, scenario's, foto's, reconstructies etc.;

- offertes en (eventuele) aanbestedingen;
- planning, logistiek en oplevering.

Logistiek

De herinrichting van het Hunebedcentrum zal 30 maanden vergen. In de logistiek van de uitvoering van het herinrichtingsplan spelen de volgende elementen een belangrijke rol:

- De volgorde van de nieuwe elementen gaat gepaard aan de ontruiming per segment.
- Wat in de voorbereiding simultaan kan worden ontwikkeld, moet separaat worden geplaatst om de toestroom van bezoekers niet teveel te belasten (en een langdurige sluitingsperiode te voorkomen).
- Als een sluitingsperiode onontkoombaar is, dient dit met name te geschieden in de bezoekersluwe maanden (november t/m januari).
- De bouw van het entreegebouw gaat vooraf aan de inrichtingssegmentering. Voor een alternatieve tijdelijke entreevoorziening wordt gezorgd.
- Het midden in het gebouw gereconstrueerd hunebed blijft gehandhaafd en stelt eisen aan de te realisering routing door het gebouw.

De projectgroep, die al in de introductiefase wordt geïnstalleerd, zal zich bij de uitvoering van de plannen met een goed logistiek proces belasten.

Fasering van het plan van aanpak

We onderscheiden in het plan van aanpak drie fasen, die gezamenlijk 36 maanden (3 jaar) in beslag zullen nemen. Voor de uiteindelijke uitvoering inclusief de afwikkeling van de financiële verantwoording wordt 30 maanden geraamd (2,5 jaar).

1. Voorbereidingsfase (1 jan. 2016 – 1 juli 2016)
    - werving financiële dekking
    - Opstelling pakket van eisen
2. Uitvoeringsfase (1 september 2016 – 1 januari 2018)
    - ‘Grand narrative’ als onderdeel van pakken van eisen (fase 2)
    - ontwerp nieuwe expositie
    - bouw entreegebouw
    - inrichting bovenverdieping
    - inrichting benedenverdieping

3. Evaluatiefase (1 januari 2018 – 1 maart 2018)
    - afwikkeling financiële verantwoording
    - plan voor officiële heropening

Volgens dit schema kan in april 2018 het geheel vernieuwde Hunebedcentrum worden opgeleverd en heropend.

5. SLOTOPMERKINGEN

Een permanente expositie van een museum die tien jaar oud is, ongemoeid laten, is feitelijk de doodsteek voor zo'n museum. Een alternatief voor de herinrichting van het Hunebedcentrum is onbestaanbaar. Bestuur en directie hebben zich uitvoerig over deze stevige problematiek voor de nabije toekomst van het Hunebedcentrum gebogen en zich laten adviseren door tal van stakeholders. De uitkomst van deze zorgvuldige voorbereiding is het plan dat hier is beschreven. Zoals bij elke investering dient er een helder beeld te zijn van te verwachten effecten. Deze kunnen als volgt kort worden samengevat:

- De verblijfstijd van bezoekers aan het Hunebedcentrum zal worden verlengd met één uur tot een dagdeel. Bestedingen zullen daardoor toenemen en de toekomstige exploitatie ondersteunen.
- Het bezoekersaantal zal na realisering doorgroeien naar 100.000+ per jaar.
- De hoge 'zelfredzaamheid' van het Hunebedcentrum (meer dan 80%) zal gehandhaafd blijven.
- De nieuwe expositie zal een kwalitatieve impuls vormen voor het educatief beleid van het Hunebedcentrum.
- De bijdrage van het nieuwe Hunebedcentrum aan de regionale en lokale economie zal – door de gekozen integrale aanpak – groot zijn. Een vernieuwd Hunebedcentrum vormt het centrum van Geopark de Hondsrug en zal derhalve internationaal tot de verbeelding spreken.

Het Hunebedcentrum is op eigen kracht door de crisisjaren gekomen, al heeft het onder de effecten sterk geleden en littekens opgelopen. In dit plan is de hoop gevestigd op steun van overheden en fondsen om een toekomstbestendig museum te bouwen, dat een unieke (inter)nationale betekenis heeft verworven in de periode 2005 – 2015.

Aan:
Hunebedcentrum
t.a.v. [redacted]
Postbus 25
9530 AA BORGER

Assen, 16 juli 2018
Ons kenmerk 201602772-00767355
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Verplichtingennummer 75646
Onderwerp: Verlening subsidie deel 2 herinrichting Hunebedcentrum

Geachte [redacted]

Op 5 juli 2018 ontvingen wij uw subsidieaanvraag voor het tweede deel van de herinrichting van het Hunebedcentrum. In deze brief informeren wij u over ons besluit op uw aanvraag.

Op 6 juli 2016 hebben PS ingestemd met het voorstel om een bedrag van € 4.125.000,00 aan de Reserve Investeringsagenda toe te voegen t.b.v. een aantal met name genoemde culturele instellingen (voornamelijk musea, Statenstuk 2017-743). Op basis daarvan is uw aanvraag ingediend. De gevraagde subsidie van de provincie in het totaalplan Herinrichting Hunebedcentrum voor de periode t/m 2019 bedraagt € 979.000,00. Met uw plan worden een aantal aspecten aangepakt en beoogd:

- De permanente binnen expositie ingrijpend herzien. Het gaat om een volledige herziening van de vaste tentoonstelling, waarin dan ook veel aandacht is voor de ‘resultaten’ van de opgravingen in 2015 in Dalfsen en ander recent wetenschappelijk onderzoek m.b.t. opgravingen van hunebedden, en onderzoek m.b.t. de betekenis van de prehistorische landbouw
- Het uitbreiden van het Oertijdpark en een gezamenlijke entree voor het museum en het Oertijdpark
- Het Hunebedcentrum en zijn omgeving beter met elkaar te laten harmoniëren (betere en grotere parkeerplaats met aantrekkelijke wandelroute naar de entree);
- Realiseren van goede logistiek en infrastructuur die producten, arrangementen en evenementen (zowel van Hunebedcentrum als van het Geopark) efficiënt onder de aandacht brengen van het toeristisch-recreatieve publiek;
- Betere aansluiting vinden bij wensen van de bezoekers;
- De ambitie is om 100.000 bezoekers per jaar te trekken.

U heeft per brief van 11 augustus 2017 met kenmerk 201602772-00711024 een voorschot ontvangen van € 220.000,00.
Middels deze brief stellen wij het resterende bedrag van € 759.000,00 beschikbaar. Dit bedrag zal, zoals afgesproken, in vier termijnen uitbetaald worden op basis van de ingediende kwartaalrapportages en de eindrapportage.

Voorschot
Wij hebben besloten op basis van de eerste kwartaalrapportage over 2018 het eerste voorschot te verstrekken van € 189.750,00, zijnde 25% van de resterende € 759.000,00 subsidie.
Dit voorschot maken wij binnen dertig dagen na dagtekening van deze brief over op bankrekeningnummer onder vermelding van het kenmerk van deze brief.

Prestatieverplichtingen
Bij het uitvoeren van de activiteiten bent u gebonden aan de volgende prestatieverplichtingen, deze zijn u ook bij het programma van eisen meegestuurd.

Algemene voorwaarden in het kader van de Investeringsagenda:
- U moet zelf zorg dragen voor de afgesproken financiële bijdragen van andere partners. Eventuele ontbrekende middelen zullen niet door een extra bijdrage van de provincie worden gecompenseerd.
- De middelen zijn bedoeld voor daadwerkelijke uitvoeringskosten. Proceskosten vallen hier niet onder.
- Voordat de uitvoering van de plannen van start kan gaan, willen wij de uitgewerkte plannen beoordelen met als doel, om na te gaan of de door de provincie beoogde doelen met deze uitwerking behaald kunnen worden. Ook in de totstandkoming van die plannen willen wij regelmatig (met name via de beleidsadviseur musea en de betreffende accounthouder van het team Subsidies en Inkoop) betrokken worden.
- Bij bouwactiviteiten (nieuwbouw- en verbouw) en bij herinrichting van tentoonstellingen moeten zoveel mogelijk duurzame materialen worden gebruikt en moet rekening worden gehouden met mogelijkheden van energiebesparing. Dergelijke maatregelen hebben zowel een positief effect op de duurzaamheid als op de exploitatielasten van de instellingen.
- Voor de opdrachten dienen vooral bedrijven geselecteerd te worden die in de noordelijke regio werkzaam zijn.
- Incidentele en structurele effecten van de investeringen op de werkgelegenheid moeten in kaart gebracht worden en aan ons worden gerapporteerd. Deze effecten kunnen opgenomen worden in de korte schriftelijke voortgangsrapportages die wij twee keer per jaar van de instellingen verwachten.
- Bezoeken aan culturele instellingen moeten zo mogelijk gecombineerd en/of ingepast worden in fiets- en wandelroutes.
- Het is van belang om te (blijven) werken met een grote kring van vrijwilligers, vrienden en ondernemers rond de instellingen. Zo mogelijk ook met mensen die een afstand hebben tot de arbeidsmarkt.
- Uw instelling moeten zichtbaar en herkenbaar zijn voor de inwoners (en de bezoekers) van Drenthe. Een goed publiciteits- en marketingbeleid is hiervoor van groot belang.
- In de jaarprogramma's van de komende jaren dient u aandacht te besteden aan de relatie tussen uw jaarprogramma en de bouw-, verbouw- en herinrichtings-activiteiten.
- De investeringen moeten zo mogelijk leiden tot een vergroting van het aantal cultuur-educatieve activiteiten. In jaarprogramma's, tussenrapportages en jaarverslagen dient hier nadrukkelijk aandacht aan besteed te worden.

- In de onder punt g genoemde rapportages moet ook worden aangegeven in hoeverre is aangesloten bij rijksbeleid en/of bij Europees beleid.

Daarbij leidt het voor uw instelling nog tot de volgende specifieke voorwaarden:
- De permanente binnen expositie moet ingrijpend worden herzien, waarbij veel aandacht moet zijn voor de resultaten van de opgravingen in 2015 in Dalfsen en ander recent wetenschappelijk onderzoek m.b.t. de betekenis van de prehistorische landbouw;
- Bij de totstandkoming van de nieuwe expositie dient ook kennis en expertise van buiten het Hunebedcentrum betrokken te worden;
- De nieuwe expositie dient goed aan te sluiten bij de wensen van de bezoekers en moet mogelijkheden bieden voor (educatieve) activiteiten voor en door jongere bezoekers;
- Er dient een gezamenlijke entree te komen voor het museum en het Oertijdpark. Activiteiten binnen en buiten het museum dienen goed op elkaar aan te sluiten;
- Producten, arrangementen en evenementen van het Hunebedcentrum (evt. in samenwerking met het Geopark) moeten efficiënt onder de aandacht worden gebracht van het toeristisch-recreatieve en cultuurhistorisch geïnteresseerde publiek.

U verricht de totale prestaties **vóór de einddatum van 1 april 2019**.

Aanvullende verplichtingen
Daarnaast verzoeken wij u om in uw communicatie over de activiteiten tot uitdrukking te brengen dat deze mede mogelijk worden gemaakt door de provincie Drenthe. Dit met het oog op het informeren van de burgers over de besteding van belastinggelden.

Meldingsplicht
Als blijkt dat u de gesubsidieerde activiteiten niet zult uitvoeren of dat u niet aan alle verplichtingen zult voldoen, stelt u ons daarvan direct schriftelijk of per mail op de hoogte.

Daarnaast stelt u ons zo spoedig mogelijk op de hoogte van:
- relevante wijzigingen in de financiële en organisatorische verhouding met derden;
- wijzigingen van de statuten betreffende de vorm van de rechtspersoon, de persoon van de bestuurder(s) en het doel van de rechtspersoon.

Indien u niet voldoet aan de meldingsplicht, kunnen wij dit besluit tot subsidieverlening in uw nadeel wijzigen of intrekken en het uitbetaalde subsidiebedrag geheel of gedeeltelijk terugvorderen.

Vaststelling
U heeft aangegeven dat de herinrichting apart zichtbaar wordt gemaakt in de jaarrekeningen en begrotingen van het Hunebedcentrum de komende jaren.

U dient **vóór 1 juli 2019** een verzoek tot vaststelling in voor het gehele project. Daarin toont u aan dat de activiteiten zijn verricht en dat aan de opgelegde prestatieverplichtingen is voldaan. Het verzoek tot vaststelling bevat in ieder geval:
- een activiteitenverslag;
- een financieel verslag of jaarrekening;
- foto's van vóór en ná de herinrichting

Het niet tijdig indienen van het verzoek tot vaststelling kan gevolgen hebben voor de hoogte waarop de subsidie wordt vastgesteld. Als u geen verzoek tot vaststelling indient, stellen wij de subsidie

ambtshalve vast. Wij doen dat op grond van de informatie die wij op dat moment hebben, waardoor de subsidie vaak lager of op nihil wordt vastgesteld.

Juridisch kader
Op dit besluit is de volgende wet- en regelgeving van toepassing:
- de Algemene wet bestuursrecht
- de Algemene subsidieverordening Drenthe 2017

Nadere informatie
Mocht u nog vragen hebben, dan kunt u contact opnemen met telefoonnummer (0592)

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen, b.a.

mevrouw drs. C.J.Q.C. de Keijzer,

teamleider Bestuur en Concernzaken

Bezwaar
Bent u het niet eens met dit besluit, dan kunt u binnen zes weken na de dag van verzending ervan, hiertegen een bezwaarschrift indienen bij het college van Gedeputeerde Staten van Drenthe. De dag van verzending is de dagtekening van het besluit. Voor meer informatie over het indienen van een bezwaarschrift verwijzen wij u naar www.provincie.drenthe.nl/bezwaarprocedure.

2016 02772

Bronnegerstraat 12, 9531 TG Borger Telefoon: 0599 23 63 74
Email: info@hunebedcentrum.nl Internet www.hunebedcentrum.nl

HUNEBED CENTRUM

Borger, 27 maart 2019

Provincie Drenthe
T.a.v. [redacted]
Postbus 122
9400 AC ASSEN

Betreft: verantwoording herinrichting Hunebedcentrum

Geachte [redacted]

Het project omtrent de herinrichting van het museum in combinatie met een nieuw entreegebouw is geëindigd. Alle doelen zijn gehaald en de opening is geweest. We zijn erg blij met uw financiële bijdrage voor dit project. We doen u bij deze de eindafrekening toekomen. Ingesloten zitten de documenten behorende bij deze eindafrekening.

Mochten er nog vragen zijn dan kunt u uiteraard altijd contact opnemen. We zijn graag bereid deze te beantwoorden.

Met vriendelijke groet,
Hunebedcentrum
[redacted]

Bijlagen:
- eindverslag herinrichting Hunebedcentrum
- pakket van eisen herinrichting Hunebedcentrum
- masterplan Hunebedcentrum
- project Virtueel Museum
- financieel verslag

Eindverslag Project Herinrichting Hunebedcentrum

Oog in oog met hunebedbouwers

Hunebedcentrum, door [redacted] en [redacted]

Februari 2019

Eindverslag Project Herinrichting Hunebedcentrum

Dit verslag bestaat uit twee gedeelten en 2 bijlages:

1. Inhoudelijk verslag
2. Financieel verslag

Bijlages

1. Masterplan
2. Pakket van eisen expositie

Inhoudelijk verslag: Oog in oog met hunebedbouwers

Hoe het allemaal begon...

In 2005 is het Hunebedcentrum voor het laatst vernieuwd; een nieuw gebouw met een nieuwe expositie. Anno 2015 werd duidelijk dat er verandering nodig was. Het werd steeds moeilijker om bezoekers te trekken, vooral herhalingsbezoek was lastig. Er is toen besloten dat er een nieuwe vaste expositie moest komen om weer gezond verder te kunnen. Er werd een masterplan geschreven en in 2017 is begonnen met het zoeken naar potentiele financiers om het project financieel rond te krijgen. Dat is grotendeels gelukt, maar niet volledig. Het oorspronkelijke benodigde budget om alle plannen te verwezenlijken was 1,958 miljoen. Uiteindelijk is het gelukt om 1,528 miljoen bij elkaar te krijgen waarvan het merendeel van de provincie Drenthe is gekomen. Eind 2017 kon met de voorbereidingen worden begonnen, waarna in 2018 het plan is gerealiseerd met uiteindelijk de opening op 18 januari 2019. In het onderstaande verslag ziet u hoe het proces is verlopen en welke producten zijn opgeleverd.

Het projectplan bestaat uit twee onderdelen.

1. De realisatie van een nieuw entreegebouw met een entreebalie, toiletgroep en winkel
2. De realisatie van een volledig nieuwe vaste expositie

Het Hunebedcentrum had een aantal essentiële voorwaarden gedurende de verbouwing:

- Het Hunebedcentrum moest open blijven voor het publiek, ook ten tijde van de verbouwingen
- Het nieuwe entreegebouw moest klaar zijn voor de zomervakantie van 2018
- De nieuwe expositie moest gebouwd worden na de herfstvakantie en klaar zijn voor de kerstvakantie zodat we na de kerst de expositie open konden doen voor het publiek.

Begeleiding en bewaking: projectgroep

Voor het begeleiden en bewaken van het project omtrent het nieuwe entreegebouw, de huisstijl en de nieuwe expositie is een projectgroep opgericht. Deze groep kwam op regelmatige basis bij elkaar. Deze groep heeft onder andere een gezamenlijke reis gemaakt naar diverse andere musea in Nederland en België met als doel om met elkaar een betere keus te kunnen maken voor het programma van eisen voor de nieuwe expositie (dit heeft plaatsgevonden op 3,4 en 5 oktober 2017). Ook werden projecten bekeken van potentiele kandidaten voor de realisatie van de nieuwe expositie. De projectgroep bestond uit:

[redacted]

[redacted] inhoudelijk Hunebedcentrum)

[redacted] (financieel Hunebedcentrum)

[redacted] (inhoudelijk Hunebedcentrum)

[redacted] (bestuur Hunebedcentrum)

[redacted] externe, publieksarcheoloog)

[redacted] externe, publieksarcheoloog)

provincie Drenthe)

provincie Drenthe)

De realisatie van het nieuwe entreegebouw

De eerste stap was om een architect te vinden. De keus viel al snel op 10.1c 10.1c omdat hij ook het hoofdgebouw heeft ontworpen (toentertijd als onderdeel van het 10.1c 10.1c Het nieuwe entreegebouw moest uiteraard opgaan in het oude gedeelte en was daarom een logische stap om dit te doen met dezelfde architect. Samen met 10.1c is een zoektocht gestart naar een ondernemer die het zou kunnen realiseren binnen het te besteden bedrag en het tijdspad. Er is een drietal bouwondernemingen uitgekozen waar een gesprek mee is gevoerd en die zijn uitgenodigd een offerte uit te brengen. Dit gebeurde op 30 november 2017. De ondernemers waren 10.1c uit Nieuw Buinen, 10.1c uit Hoogeveen en 10.1c uit Borger. Na diverse gesprekken is de keus gevallen op 10.1c uit Nieuw Buinen. De keus voor deze partij is vooral gemaakt omdat zij het binnen het budget konden doen en omdat zij de enige waren die het binnen de geplande tijd konden verwezenlijken.

In februari 2018 is begonnen met de afbraak van de ingangspartij en is een groot gat gegraven voor de fundering van het nieuwe gebouw. De entree van het Oertijdpark moest tijdelijk verplaatst worden, net als de entree van het hoofdgebouw, dat tijdelijk verplaatst is naar het museum café. Tegelijkertijd is er in de ruimte voor wisselexposities een tijdelijke winkel gecreëerd. De bezoekers, en ook het personeel, hebben helaas veel overlast gehad van de situatie maar dat was onvermijdelijk. Met de nodige hulpmiddelen is de overlast tot een minimum beperkt gebleven.

Afbraak oude ingang en opbouw nieuwe entreegebouw

In juni 2019 was de bouw compleet en kon het worden geopend. Zie ook het artikel in het Hunebednieuwscafe: https://www.hunebednieuwscafe.nl/2018/06/nieuwe-entree-met-winkel-en-balies-geopend/

Opening nieuwe entreegebouw/winkel en toiletgroepen op 1 juni 2019

Realisatie van huisstijl, inrichting winkel en nieuwe expositie

Pakket van eisen

De projectgroep heeft een pakket van eisen opgesteld waar het bedrijf die de uitvoering werd gegund aan moest voldoen (zie bijlage 1). Via een uitgebreid onderzoek naar partijen die het zouden kunnen doen is een viertal bedrijven uitgenodigd om zichzelf te presenteren. Dat waren 10.1c 10.1c uit Amsterdam, 10.1c uit Haarlem, 10.1c uit Nieuwegein en 10.1c 10.1c uit Heinenoord. De laatste trok zich op het laatste moment terug. Bijna unaniem is door de projectgroep gekozen voor 10.1c Hun presentatie sloot het beste aan bij de wensen van het Hunebedcentrum.
Zij werden tevens gevraagd om een nieuwe huisstijl en de inrichting van de winkel op zich te nemen. Door deze keus is er nu in het hele gebouw een eenduidige uitstraling. Ook kozen zij de kleur van de vloeren die nu kenmerkend is geworden voor het hele gebouw.

Nieuwe huisstijl en logo

Inrichting van de winkel en huisstijl

De eerste opdracht, na de ontwikkeling van de huisstijl, was de inrichting van de winkel. Dit is eind mei, begin juni gerealiseerd.

Inrichting winkel door 10.1c *de nieuwe huisstijl is duidelijk zichtbaar*

Nieuwe expositie

Vanaf eind 2017 is nagedacht over de inhoud van de nieuwe expositie. Na de bouw van het nieuwe entreegebouw en de winkel is alle aandacht naar de nieuwe expositie gegaan. Vanuit het pakket van eisen voor de nieuwe expositie heeft 10.1c een concept voor een nieuwe expositie gemaakt.

Uitgangspunten voor de nieuwe expositie

Het concept bestaat uit drie onderdelen.

1. De benedenverdieping wordt een belevingsgedeelte waar mensen oog in oog komen te staan met de hunebedbouwers. Bezoekers komen in de wereld van de hunebedbouwers. Diorama's zijn hierbij een belangrijk onderdeel. Voor een deel worden elementen hergebruikt uit de oude expositie. Twee onderdelen uit de oude expositie blijven staan namelijk het grote hunebed en de steenkist. De wand van deze verdieping wordt volledig gevuld met een foto (in totaal 94 meter).
2. De bovenverdieping wordt een ruimte waar games en spellen centraal staan. Al spelenderwijs krijgen bezoekers kennis over de hunebedbouwers
3. Het laatste onderdeel van de expositie is het zogenaamde 'lab', daar staat de collectie centraal, het internationale aspect en een groot scherm waar alle hunebedden van Drenthe op worden geprojecteerd.

Proces in de tijd

Via maandelijkse sessies en veel mailcontact is stap voor stap de expositie tot stand gekomen.

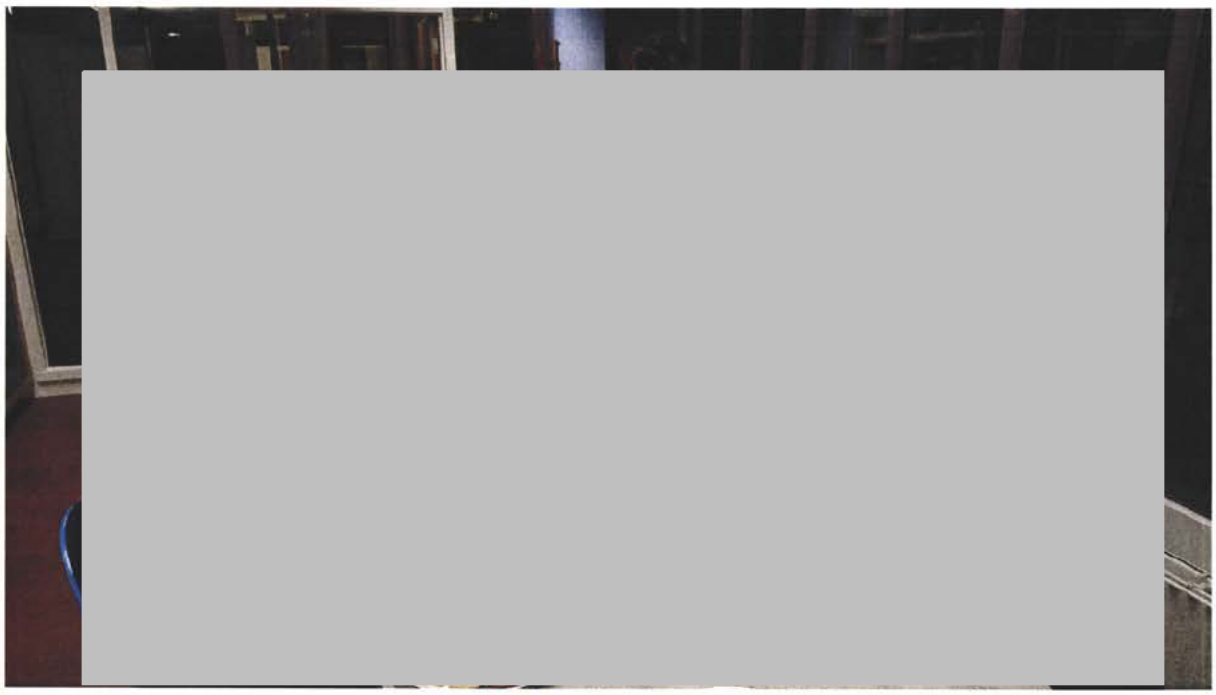

Vele sessies zorgen voor een steeds scherper beeld over het te behalen eindresultaat

Meerdere creatieve sessies zijn nodig om tot nieuwe expositieonderdelen te komen

Omdat het Hunebedcentrum niet dicht kon, omdat er anders exploitatietekorten zouden ontstaan, is bijna alles in de studio's van 10.1c n Haarlem gemaakt.

Tijdelijke oplossing: expositie over het grootste hunebed van Nederland

Omdat na de herfstvakantie 2018 de expositie zou worden afgebroken is er voor gekozen om een tijdelijke expositie te openen in een andere ruimte met als thema het grootste hunebed van Nederland. Tegen een sterk gereduceerd tarief kon daarom toch nog iets geboden worden aan het publiek. Meer informatie hierover zie:
https://www.hunebednieuwscafe.nl/2018/10/expositie-hunebed-d27-de-rembrandt-van-de-prehistorie/

Tussen de herfstvakantie en oud en nieuwjaar is een tijdelijke expositie geopend over D27

Eerst afbreken en dan weer opbouwen

In twee weken tijd is de oude expositie afgebroken, waarna kon worden begonnen met de nieuwe expositie.

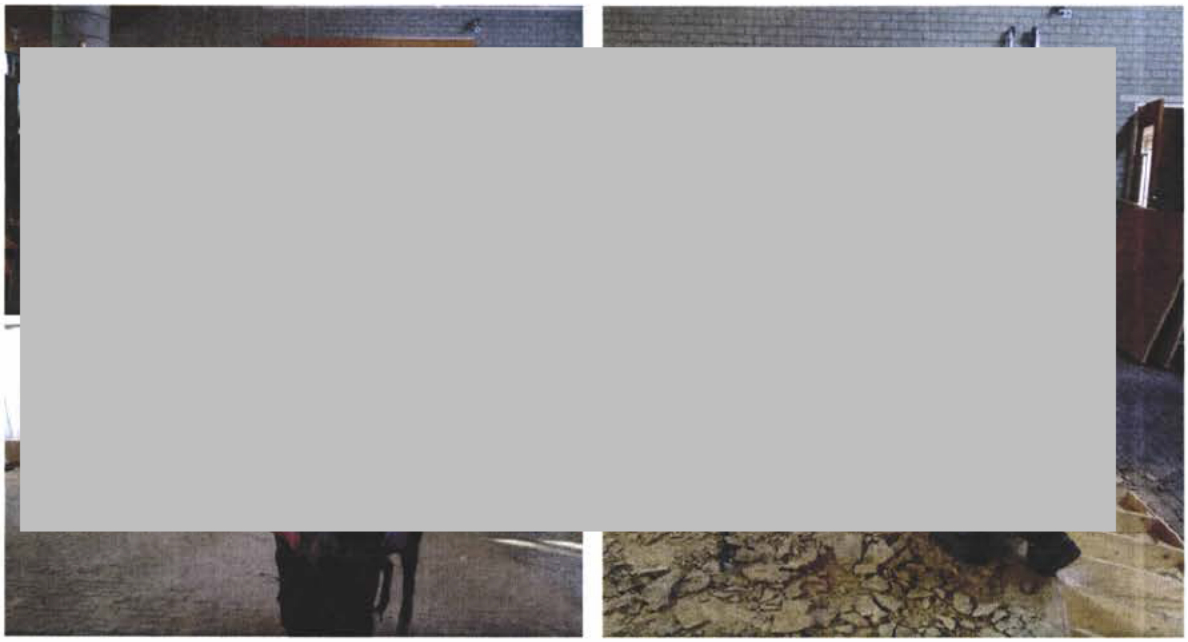

Na de herfstvakantie is de oude expositie afgebroken

Na de afbraak begint het opbouwen

Vlak voor kerst is de expositie grotendeels klaar

Alle hunebedden zichtbaar via dronebeelden

Een kleiner project binnen het grote project was de ontwikkeling van de zichtbaarheid van alle hunebedden in Nederland via dronebeelden. Dit is gebeurd in een samenwerkingsverband met 10.1c uit Eelde. Het eindresultaat is een multimedia product. Via een touchscreen worden de beelden van alle Nederlandse hunebedden op een groot doek gepresenteerd.

Via een multimedia concept zijn alle hunebedden nu zichtbaar

Nieuwe website/virtueel museum

Niet alleen het fysieke museum is veranderd maar ook de virtuele kant van het verhaal. Het Hunebedcentrum heeft twee nieuwe websites gerealiseerd. De eerste is www.hunebedcentrum.nl, die is volledig nieuw en dient als informatiebron voor iedereen die iets wil weten over het Hunebedcentrum, over bezoekplekken in het landschap, over wandel- en fietstochten, over de oerschool en de oeracademie en meer. De tweede website is het hunebednieuwscafe.nl die al bestaat sinds 2015 maar voor deze gelegenheid volledig is vernieuwd. Hier staan intussen meer dan 1700 artikelen op. Het is nu mogelijk om via virtuele kaarten over de wereld te reizen en interessante plekken te vinden met betrekking tot de thema's van het Hunebedcentrum. Meer en meer mensen vinden het Hunebedcentrum via dit medium. Er is een directe link tussen de beide websites. Met deze virtuele wereld wordt verdergegaan waar het fysieke museum stopt. Hierdoor kunnen de stichtingsdoelstellingen nog beter worden verwezenlijkt (het bereiken van meer mensen door educatie en communicatie, waarmee het verhaal van de hunebedden in de brede context ervoor moet zorgen dat de hunebedden voor de lange termijn worden bewaard in het Drentse landschap).

De nieuwe website: www.hunebedcentrum.nl

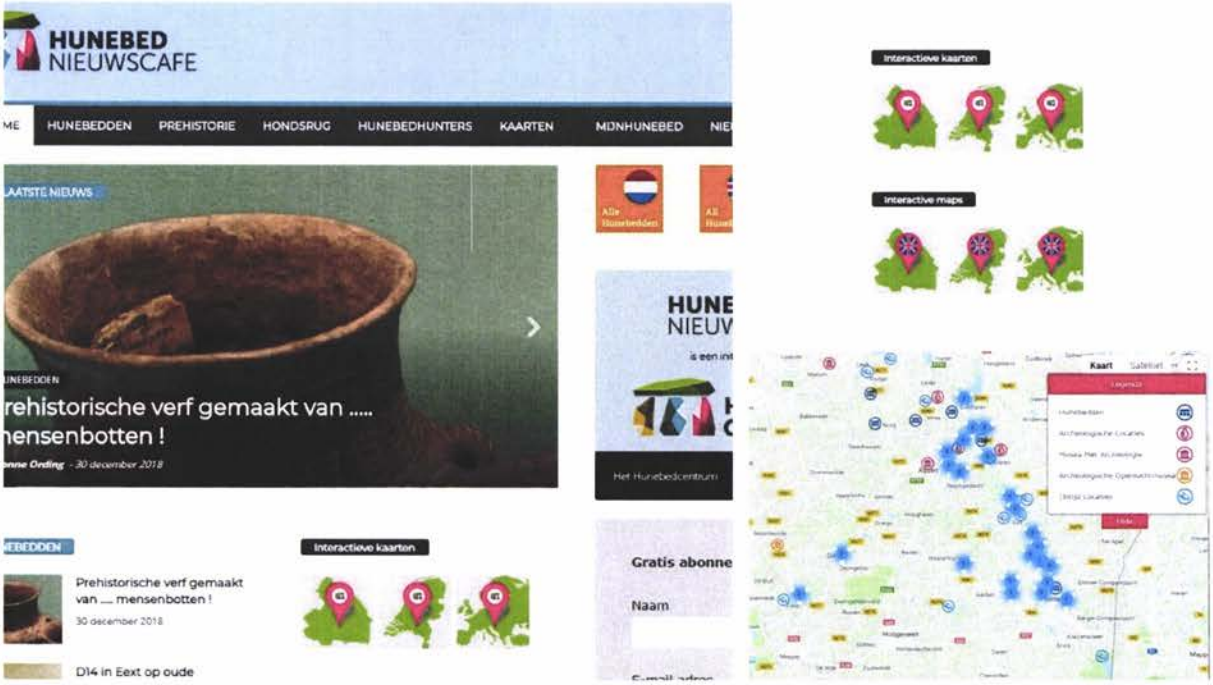

De vernieuwde website: www.hunebednieuwscafe.nl

Beide websites linken naar elkaar en zijn samen het virtuele museum van het Hunebedcentrum.

Film

Onderdeel van de nieuwe expositie is een introductiefilm. Hiervoor is extra financiering gezocht en valt buiten dit project maar is uiteraard wel onderdeel van het totaalplaatje. Door financiering van het EDR/Netzwerk en het PBF fonds is deze film tot stand gekomen.

Opnames voor de nieuwe film

Boek behorende bij de expositie

De expositie kent een hoop achterliggende verhalen. Deze zijn gebundeld in een boek, geschreven door Evert van Ginkel van TGV teksten.

Proefdraaien

Tussen kerst en de eerste week van januari is er proefgedraaid. Bezoekers werden gevraagd wat ze ervan vonden, de foutjes zijn er grotendeels uitgehaald en kleine veranderingen vonden her en der plaats. Op basis van deze proef worden de weken erna nog veranderingen doorgevoerd.

Opening 18 januari 2019

Op 18 januari is de opening geweest van de nieuwe expositie en ook het gehele project. 150 mensen uit het netwerk van het Hunebedcentrum waren aanwezig bij de officiële opening, die uitgevoerd werd door gedeputeerde van de provincie Drenthe Cees Bijl en burgemeester van Borger-Odoorn Jan Seton.

Opening nieuwe expositie op 18 januari 2019

Voor het eindresultaat zie https://www.hunebednieuwscafe.nl/2019/01/de-nieuwe-expositie-in-het-hunebedcentrum-is-geopend-komt-je-kijken/

Financiers

Dit project was zonder financiële partners niet mogelijk geweest. De partijen die naast het Hunebedcentrum een financiële bijdrage hebben geleverd zijn:

Provincie Drenthe heeft het merendeel van de benodigde financiering mogelijk gemaakt

VSB fonds

Mondriaanfonds

Gemeente Borger Odoorn heeft een lening verstrekt

EDR/Netzwerk heeft een bijdrage gedaan voor de film met bijbehorend boek

De volgende partijen hebben meegewerkt aan de realisatie van het project:

10.1c voor het ontwerp, vormgeving en uitvoering van winkel, huisstijl en expositie

TGV Teksten voor de teksten van de expositie plus het bijbehorende boek

10.1c **voor de realisatie van het multimedia project omtrent de zichtbaarheid van alle hunebedden**

10.1c voor de supervisie op technische ondersteuning

10.1c voor de fotografie

10.1c voor het maken van de games

10.1c voor de techniek in de expositie

10.1c voor de realisatie van het entreegebouw/toiletgroepen/aanpassing expositieruimte

10.1c voor de techniek in het entreegebouw plus toiletgroepen

10.1c voor het ontwerp van het entreegebouw

10.1c voor de realisatie van het prehistorische huis

10.1c voor de realisatie van diverse objecten

10.1c voor diverse technische oplossingen met betrekking tot meda

10.1c voor de realisatie van de introductiefilm

10.1c voor de realisatie van de 3-d trechterbeker

10.1c voor technische ondersteuning in de expositieruimtes

10.1c voor aanpassing in het buitengebied plus levering materialen diorama's

10.1c voor de vloerbedekking

10.1c voor het leem in de diorama's

Alle medewerkers van het Hunebedcentrum die altijd weer klaar stonden om te helpen met afbreken, opbouwen, schoonmaken en alle bijkomstige werkzaamheden

Concept

Herinrichting Hunebedcentrum

-Pakket van eisen-

Inhoud

Inleiding

I.	Basisfilosofie	3
II.	Basisuitgangspunten	6
III.	De boodschap voor de bezoekers	10
IV.	Grand Narrative	10
V.	Inrichtingselementen	18
VI.	Bouwkundige uitgangspunten	23
VII.	Aanbesteding	26
VIII.	Beoogd tijdpad	27

INLEIDING

Dit pakket van eisen inzake de gehele vernieuwing van de permanente binnen-expositie van het Hunebedcentrum te Borger is afgeleid van het Masterplan en het inrichtingsconcept dat in de jaren 2015 en 2016 tot stand is gekomen.

Het Hunebedcentrum wil met de nieuwe expositie meer inspelen op de beleving van de bezoeker en stelt daarin drie zgn. "dialogen" centraal:

- De dialoog met de bezoeker
- De dialoog met de wetenschap
- De dialoog met het landschap

Daartoe werden in het Masterplan een aantal uitgangspunten geformuleerd:

- Artefacten met een verhaal staan centraal.
- Verhalen voor een groot publiek worden inlevend en belevend gepresenteerd.
- Driedimensionaliteit wordt innovatief vormgegeven o.a. door gebruik en demonstratie van een 3d-printer.
- Reconstructies naar aanleiding van bestaand en vooral nieuw onderzoek worden gepresenteerd als visuele beleving van de prehistorische tijd.
- Bezoekers kunnen 'de reis van de kennis' over hunebedden en hunebedbouwers in het binnen- en buitenmuseum maken, maar ook bij de overgebleven monumenten in het landschap en in de routes van en naar het Hunebedcentrum.
- De vertaling van de kennis die de opgraving bij Dalfsen heeft opgeleverd, vormt een essentiële component voor de permanente tentoonstelling.
- Een uitgebreid en uitgekiend educatief programma voor groepen (niet beperkt tot schoolgroepen alleen!) begeleidt de ontwikkelde vernieuwingen.

In dit pakket van eisen worden deze uitgangspunten verder uitgewerkt.

I. BASISFILOSOFIE

Het Hunebedcentrum hanteert voor haar nieuwe expositie een visie op archeologie, prehistorie en landschap, die de volgende elementen bevat.

I.1 Empathische Archeologie

Empathische archeologie is een veelomvattend begrip, dat kan worden omschreven als het besef, dat het mogelijk is het verleden te kennen en kenbaar te maken door 'empathie' toe te voegen aan een instrumentarium van uiteenlopende wetenschappelijke disciplines. Op deze wijze is het mogelijk een profiel van een prehistorische periode samen te stellen. In zo'n plausibel profiel spelen cultureel-mentale elementen een belangrijke rol. Juist deze elementen van voorbije prehistorische culturen kunnen normaliter niet uit materiële overblijfselen alleen worden afgeleid.

Op basis van empathische archeologie worden andere en nieuwe vragen gesteld aan de prehistorie. Kenden de hunebedbouwers compassie, angst, verdriet, liefde, altruïsme?

Vertrouwden ze elkaar, hoe gingen ze om met gedomesticeerde dieren en de wilde natuur rondom hun nederzettingen, welke rituelen voerden ze uit, waaruit bestond hun religiositeit? Empathie, of inleving, voegt aan het bestaande instrumentarium een wezenlijk element toe. Op zichzelf is de genetische fundering van empathie in het mens-zijn (zoals neuro-wetenschappers ons leren) meer dan een verhaal-methodische manier om het verleden in verhalen te kunnen presenteren. Juist het FOX-P-2-gen, verantwoordelijk voor menselijke empathie, verleent ook aan de 'empathische methode' een wetenschappelijke basis.

I.2 Forensische terminologie

In de verhalen, die verteld worden over de prehistorische periode van de Trechterbekercultuur, spelen steeds een aantal termen een rol, die ontleend zijn aan de forensische wetenschappen en die de verhalen een spanning-verhogend element verlenen:

- **De detective-metafoor**

Het bewijsmateriaal dat de detective verzamelt om een misdrijf op te lossen, is te vergelijken met het werk van de archeoloog, die een (pré) historische samenleving wil reconstrueren op basis van materiële overblijfselen. Beide zijn niet op het fatale moment ter plekke op de plaats delict. Ze zijn gedwongen de gebeurtenissen achteraf te reconstrueren. Het bewijsmateriaal bestaat voor een belangrijk deel uit 'voorwerpen' en deze sporen worden door uiteenlopende disciplines onderzocht. Maar er is ook ruimte voor interpretatie van de sporen, voor inleving, intuïtie, aansluiting bij universele menselijke emoties om tot een reconstructie van de toedracht te komen.

- **Plaats delict**

In de geschiedenis van het onderzoek naar hunebedden en hunebedbouwers spelen een aantal verschillende locaties een rol, zoals bijvoorbeeld het opgraven van hunebed D.26 (1968-1970) te Drouwenerveld, of de recente opgravingen in Dalfsen (mei 2015). Plaats delict is een huidige locatie, die geïdentificeerd wordt, waarbij de toedracht van wat daar in de prehistorie is gebeurd overdrachtelijk wordt omschreven als 'het delict'. Het delict, is, zo gezien, een centrale probleemstelling die op de getraceerde locatie wordt onderzocht.

- **Sporenonderzoek**

Op de 'plaats delict' worden sporen gevonden en aan nader onderzoek onderworpen. Dit sporenonderzoek is weer een spannend verhaal op zich, waarin grondverkleuringen, artefacten, struifmeel, en andere 'overblijfselen' worden geborgen, gecatalogiseerd, nader onderzocht en van conclusies voorzien.

- **Reconstructies**

Op basis van de sporen wordt een reconstructie gemaakt van gebeurtenissen op de plaats delict. Dit levert verschillende scenario's op over de toedracht en leidt ultimo tot een meest waarschijnlijk scenario. (de meest plausibele toedracht)

- **Profiling**

De meeste plausibele verklaringen leveren verhalen op van mensen (in dit geval van hunebedbouwers) en hun gedrag. Zo kunnen we het dagelijks leven reconstrueren, het vervaardigen en gebruik van gebruiksvoorwerpen, wonen, rituelen rond sterven en dood, omgang met gedomesticeerde en wilde dieren in de omgeving, voeding en tradities, etc.

- **Universele kenmerken van het mens zijn**

Profilering van het leven van hunebedbouwers is voortgaand mogelijk door het gebruik maken van verworvenheden over de menselijke soort, die ons worden aangereikt vanuit de biologie, de neurowetenschappen en de filosofie.

Voor bezoekers ligt hier de mogelijkheid tot inleving en beleving van een periode die in tijd ver van hen verwijderd is. Centraal hierin staat de basisfilosofie van het Hunebedcentrum, die 'empathische archeologie' is gedoopt en die het mogelijk maakt biografische verhalen te presenteren en prehistorische sensatie op te wekken[1].

[1] Onder anderen de studie van dr. W.A.B. van der Sanden over Lukis & Dryden (zie: W.A.B. van der Sanden, *In het spoor van Lukis & Dryden*, 2015)

- **Prehistorische sensatie**

De beroemde Nederlandse historicus Johan Huizinga introduceerde in 1920 het begrip 'historische sensatie': het gevoel dat je soms bekruipt dat je letterlijk in de voetsporen van iemand uit een ver verleden staat. Huizinga noemt dit kippenvelmoment een direct, haast zintuiglijk contact met het verleden. De Belgische historicus Tollebeek spreekt van een schok, een verrassing: "Men kan door het aanraken van overblijfselen uit het verleden verdwenen mensen benaderen." Of deze zintuigelijke ontmoeting een toevallige is en derhalve niet-herhaalbaar of opzettelijk op te wekken, is nog in discussie[2]. Het lijkt er op, dat door middel van films, muziek, teksten, tableaux, tekeningen, foto's, geurmachines- kortom: het prikkelen van alle zintuigen- ervaringen net haalbaar te maken zijn.

Het verhaal in musea, dat gekoppeld is aan voorwerpen, één-op-één gereconstrueerde elementen als huizen, hutten, graanspiekers, monumenten als gebouwen en hunebedden, heeft herhaalbaarheid, zintuiglijkheid, authenticiteit en reproduceerbaarheid in zich. Daardoor is het verleden, op één schrede na wellicht, benaderbaar en invoelbaar.

II. BASISUITGANGSPUNTEN

- **Nieuwe wetenschappelijke inzichten**

De herinrichting van het Hunebedcentrum stoelt op een wetenschappelijk verantwoorde basis, dat wil zeggen alle verhalen en presentaties zijn gebaseerd op degelijke wetenschappelijke gronden. Gezien het onderwerp liggen twee wetenschappelijke disciplines voor de hand als basis voor de presentaties: archeologie en geologie. Daarnaast zijn ook natuurwetenschappelijke studies van belang.

Drie voorname 'nieuwe' ontwikkelingen maken een herinrichting en herschrijving van de verhalen over hunebedbouwers en haar onderzoekers noodzakelijk:

1. De opgraving in Dalfsen (Overijssel) van mei 2015, waardoor de kennis over de Trechterbekercultuur in Nederland een stevige impuls heeft gekregen.
2. DNA-onderzoek naar de betekenis van de (prehistorische) landbouw: het zijn van boer en wat dat voor voeding, evolutie en gezondheid heeft betekend.
3. Op opgraving van hunebedden gestoeld nieuw onderzoek in met name Duitsland (Universiteit van Kiel) en Zweden (omgeving Fallköping).

Naast deze drie 'hoofdonderwerpen' zullen tal van deelstudies worden gebruikt voor het wetenschappelijke gehalte van de nieuwe permanente expositie[3].

---

[2] F. Ankersmidt, De sublieme historische ervaring, Groningen 2007

[3] H. Klompmaker, *De zoektocht van de moderne ontdekkingsreiziger*, Borger, 2007; en H. Klompmaker, *Profilering van een tijdperk*. Borger, 2010. In 2010 verwierf het Hunebedcentrum met haar educatieve concept Empatische Archeologie de Europe Nostra Award.

- **Verhaaltechnieken**

Om inleving en beleving bij bezoekers te faciliteren wordt uitgegaan van verhalen. In deze verhalen worden universele verhaalstructuren gebruikt en wordt gepersonificeerd.

- **Prehistorische biografie**

Een historische biografie heeft onmiskenbaar voordelen boven een prehistorische biografie. Er is sprake van een persoon die geleefd heeft, een geboorteakte, een leven in documenten en een afronding in de dood. Deze zaken ontbreken meestal in een prehistorische reconstructie. We missen een werkelijk geleefd leven, documenten en de afstand in tijd gemeten van de biograaf tot het beschreven leven is groter dan bij de historische biografie. Uit de algemene en collectieve, gekende, feiten kunnen we komen tot een verdicht beeld van een prehistorisch individu. Met behulp van gegevens over klimaat, landschap, gebruikte voorwerpen, gedomesticeerde en wilde dieren, omgang met vuur, offers, ontdekkingen, universele noties over seks, gevoel, spijt, wantrouwen, compassie et cetera kunnen we, in combinatie met inleving als instrument, een persoonlijk prehistorisch leven op het spoor komen.

Het begrip 'storytelling' is evenwel veel meer dan het publiceren van boeken alleen. Bij storytelling kunnen veel nieuwe audio en visuele communicatiemiddelen worden gebruikt, zodat een grote variatie in het aanbieden van verhalen kan worden bereikt. Door veelvuldig van perspectief te wisselen (door de ogen van Oek; in het spoor van Lukis & Dryden, en andere perspectieven) wordt nog eens een extra variatie in het aanbod van wetenswaardigheden bereikt.

Door het gebruik van verhaaltechnieken sluipt onvermijdelijk een fictief element in de museale presentatie. Het concept 'Empathische Archeologie', dat het Hunebedcentrum sinds 2007 heeft ontwikkeld, gaat over het betekenisvol en correct

verbinden van wetenschap en verhaaltechnieken. 'Empathische Archeologie' is de kapstok voor de nieuwe presentatie en vormt een belangrijk basisuitgangspunt. (zie ook: H. Klompmaker, Profilering van een tijdperk (2010).

Door de veelheid van verhalen en door de wisselende perspectieven ontstaat een geschakeerd beeld van een Trechterbekercultuur bij bezoekers met verschillende profielen. De verhalen gaan in alle gevallen uit van een wetenschappelijk geverifieerd en/of plausibel scenario, waarbij een voorwerp, een monument, een bouwwerk, een landschap, een document, een tekening, een reconstructie, een literaire ontboezeming en dergelijke als vertrekpunt of onderdeel van het verhaal wordt gebruikt.

- **Binnen-buitenrelaties**

De presentatiemix van het Hunebedcentrum bestaat uit het museum, de keientuin, het kenniscentrum- en expertisecentrum, het grootste hunebed en het Oertijdpark. De herinrichting van de permanente expositie in het door architectenbureau Van Eijck ontworpen hoofdgebouw zal zo worden vormgegeven, dat het verband tussen de inhoud van de expositie en de elementen van de totale presentatiemix duidelijk wordt.

Het gaat daarbij om de volgende binnen-buitenrelaties:

- De relatie met hunebed D.27 komt op de bovenverdieping (met een panoramaraam gericht op het hunebed) tot uiting;
- De relatie met de grootste keientuin van Nederland;
- De relatie met het Oertijdpark;

- De relatie met de activiteiten in het kenniscentrum en de daar opgestelde expositie over ijstijden en prehistorie;
- De relatie met de hunebedden in Drenthe en de geo-hotspots op de Drentse Hondsrug.

- **Relatie met Geopark de Hondsrug**

Sinds november 2015 is het enige Geopark in Nederland- Geopark de Hondsrug- onderdeel van een wereldwijd samenwerkingsverband van 120 Geoparken onder de hoede van UNESCO. De UNESCO-status biedt veel en veelzijdige perspectieven voor het Hondsruggebied. Het Hunebedcentrum is onderdeel van dit grote netwerk en verzorgt één van de tien thema's namelijk 'ijstijden en prehistorie'. Het spreekt daarbij van zelf dat zowel het landschap en haar geschiedenis als de hunebedden daarin een rol van betekenis spelen. In de nieuwe expositie wordt met name het 'verhaal van het landschap' ontwikkeld. Daardoor wordt de nauwe band met Geopark de Hondsrug nog verstevigd. Juist ook de multidisciplinaire insteek van het Geopark-project sluit uitstekend aan bij de uitgangspunten van het Hunebedcentrum. We staan een ontwikkeling voor die het Hunebedcentrum in het centrum plaatst van Geopark de Hondsrug.

III. DE BOODSCHAP VOOR DE BEZOEKER

- Hunebedbouwers zijn onze voorouders.
- Hunebedden symboliseren de overgang van jagers/ verzamelaar naar boerenbestaan.
- Tonen van het dagelijks leven in gepersonifieerde verhalen.
- Aansluitend op de bouw van een hunebed, ook het waarom en de rituelen behandelen.
- Hunebedden als internationaal verschijnsel.
- Historiografie over het denken over de hunebedden en hunebedbouwers (in tijd en ruimte).

IV. GRAND NARRATIEVE

Het grote verhaal van de hunebedbouwers en het onderzoek naar de hunebedden bestaat uit een aantal gepersonifieerde verhalen, geschreven door Evert van Ginkel. Deze verhalen vormen de kern van de vernieuwde expositie en werken als hoofdstukken in het geheel.
Hieronder volgen de verhalen in extenso.

VERHAAL I

Het land van de geesten

Bekend, onbekend

Er zijn dingen in de wereld, die niet te beschrijven zijn in woorden, dingen die niemand je kan uitleggen. Die moet je leren voelen om ze te leren kennen. Dat kan alleen door je eigen ervaring. Je moet die dingen meemaken en ondergaan, niet tien keer maar ontelbaar veel keren, elke dag, elke maan, elk seizoen, van de Langste Dag tot de volgende Langste Dag. Sommige dingen heb je al snel door: zó voelt dat, zó werkt dat! Soms duurt het ontelbaar veel dagen voordat je begint te begrijpen, hoe het zit. Alleen oude mannen en vrouwen snappen die dingen. Je kunt het aan ze vragen, maar ze kunnen het je niet echt duidelijk maken. Pas veel later weet je, wat ze bedoelden. En dan zijn er de dingen, die niemand ooit kan weten, ook de oudsten niet. Ze hebben wel een vermoeden, maar wéten, nee. Dat zijn de dingen waar je alleen maar ontzag voor kunt hebben, en soms bang voor moet zijn. Omdat je niet kan weten, wat ze zijn - of wie ze zijn - en wat het betekent, als je ermee te maken krijgt.

De vele soorten weer

Het weer, dat is iets, wat je gemakkelijk kunt leren kennen. Daar hoef je geen Man of Vrouw voor te zijn, dat kan een Kind leren, lang voor het wordt beproefd. Dat is een kwestie van elke dag goed naar de hemel kijken, van af en toe in je blootje in de stromende regen gaan staan, van voorover leunen tegen de storm in, van je hoofd in

de wind steken als de zon brandt, van je hand zo lang mogelijk in de ijskoude beek houden. Elke keer dat je dat doet, leer je iets over het weer. Je gaat begrijpen wat een rode gloed vroege morgen aankondigt, wat het betekent als er helder zonlicht valt op de bladeren terwijl de licht erachter bijna nachtzwart is. je leert de eerste dag van de lente, van de zomer, de herfst en de winter herkennen aan eerste lucht die je 's ochtends inademt als je naar buiten stapt. Lang voordat je wordt beproefd, kun je over het weer praten met de oudste en wijste mannen. En dat is maar goed ook. Je leven kan ervan afhangen. Je kunt niets doen aan het weer, dat gaat zijn eigen gang. Maar als je het begrijpt, en er rekening mee houdt, voorkom je een hoop ongelukken.

Water in de lucht

Deze morgen herkent Heide het weer meteen, zodra ze haar hoofd om de hoek van de deur steekt. Het is koud, dat is zeker, maar wat voor soort kou? Niet de kou van wind met regen, zeker niet de kou van de vorst, al weet ze dat die niet lang op zich zal laten wachten. Zoveel weet ze al van de seizoenen.
Nee: dit is de kou van Water in de Lucht. Zo omschrijven haar moeder en haar grootmoeder deze kou, en dat hebben ze mooi getroffen. Er zit natuurlijk niet écht water in de lucht, dat kan helemaal niet. Ja, regen, en dauw, maar geen water zoals in de beek of in de plas. Toch voelt het wel zo. Dat je buiten loopt, door de lucht, maar dat het voelt alsof je in de koude beek ligt. Die koudwaterlucht kruipt overal in, zoals je dat nooit hebt als het vriest. Hij sijpelt dwars door je kleren, door je huid, tot in je botten, lijkt het wel. Alsof iemand je langzaam, maar langdurig een pot koud water in je nek giet. Of je met je gezicht in een koude plas houdt. Koudwaterlucht omklemt je gezicht, als met een ijskoude hand van een oude man.
Op een dag met Water in de Lucht is de lucht zelf grijs, en dat is vandaag ook zo. Maar vandaag is er nog iets meer aan de hand, waardoor de koudwaterlucht nóg kouder is: het mist. Mist is niet altijd koud, maar áls het koud is, maakt mist het erger. Nou ja, erger: als je dit weer erg vindt. En Heide vindt dat niet; eigenlijk houdt ze erg van de geheimzinnige geur mist, en de stilte die de mist meebrengt, en het heerlijke gevoel als je je beverpers hoog optrek tegen je nek en oren om de koudwaterlucht buiten te houden.

Leren van kinderen

Als je nog een kind bent, leer je het meeste van de Ouderen, maar je leert bijna evenveel van andere kinderen. Die wijzen je de weg naar paden waar een Oudere je nooit heen zal leiden, die laten je proeven van bessen en bladertoppen die een Oudere links laat liggen. Een ander kind zal je dingen vertellen die je van de Ouderen niet mag weten, het zal je dingen laten zien die Verboden zijn, of Niet Goed, of erger. Dat is altijd eng, en altijd opwindend. Soms voel je je er schuldig over, soms word je er bang van en word je 's nachts wakker uit een vreselijke droom. Maar je hebt het er voor over. Je wilt nu eenmaal leren en weten, van wie dan ook. Heides zusje Braambloem is niet heel dapper uitgevallen, en ze wil soms helemaal niet weten, wat andere kinderen haar kunnen leren. Maar van Heide neemt ze alles aan. Heide is niet bang, ze durft juist van alles. Ze doet ook Verboden dingen, dat weet Braambloem. Maar Heide lacht er altijd bij, zodat het lijkt alsof er niets aan de hand is. Alsof het heel gewoon en goed is, wat ze doet, ook al is dat misschien niet altijd zo. Bij Heide is Braambloem nooit bang. En ze neemt alles aan, wat Heide zeg, ze knoopt het in haar oren. Daar heeft ze steeds meer plezier van, merkt ze. Ze is

minder angstig en gaat meer haar eigen gang. Ze trekt er nu wel eens in haar eentje op uit en doet dingen, die ze vroeger nooit gedurfd zou hebben.

Pad van zwammen

Daar gaan ze, de zusjes, de mist en de koudwaterlucht in. Ze hebben een extra pels omgeslagen, over hun nek en hun oren, wat zo lekker is. Ze slaan hun armen om zich heen en steken hun handen in hun oksels. Af en toe vegen ze hun neus af, of krabbelen ze aan een jeukend plekje onder de pels.
Alles is nat vanmorgen, nat en koud. Alles glinstert van de nattigheid. Zou er tóch water in de lucht zitten? In ieder geval ligt het op het gras en op de bladeren en de takken die nu overal over de paden en de bermen liggen. Het ligt op de stenen op het zandpad, dat van de huizen door de velden naar de bosrand loopt.
De bosrand. Het is helemaal niet Verboden om daar te komen. De mannen lopen er elke dag heen en gaan diep het bos in, vrouwen gaan erheen om bessen te plukken en hazelnoten te verzamelen, kinderen halen er takken uit het bos. De bosrand is vertrouwd, en de eerste stappen in het bos ook. Zolang je tussen de bomen en struiken de velden en de huizen maar kunt zien, is er niest aan de hand.
Maar de zusjes gaan dieper het bos in, waar het pad een spoor wordt, waar je niet eens meer de hemel boven de velden kunt zien, waar je niets hoort dan het vallen van de druppels uit de kale takken op de laag bladeren daaronder. Waar het ruikt naar nat blad en naar de zwammen, waarvan de gele, paarse, rode en bruine hoeden overal langs het pad staan te glimmen.

Grijze flarden

Je moet wel erg op je zuster vertrouwen, wil je zonder aarzelen doorlopen op het natte pad. Hier is Braambloem maar één keer geweest, maar dat was op een warme voorjaarsdag, en het bos zag er onherkenbaar anders uit. Het was vol lichtgroene jonge bladeren, vol stipjes zonlicht en vol gekwek en getjiet van ontelbaar veel vogeltjes. Er woei een zachte, bijna lauwe wind tussen de bomen door, en boven de bomen was blauwe lucht met heel kleine plukjes wolk. Nu kun je de hemel niet zien, is het schemerdonker tussen de natte bomen, is het nog kouder dan op het erf en is het doodstil. Hebben alle vogels dit bos verlaten? Braambloem zou dat goed kunnen begrijpen.
Toch is ze niet bang, zo naast haar zuster, die maar doorpraat over alles wat ze ziet. Kijk, wat een rare boom, net of er een gezicht in de schors staat. Kijk, wat een geweldig grote zwam, je kunt er bijna op zitten! Kijk, wat vliegt daar weg?
`Kijk, wat zijn dat?' fluistert Braambloem er opeens doorheen. Verderop, waar de begroeiing van hoge eiken overgaan in woest struikgewas, hangen grijze flarden – van wat? Het lijkt of ze onzichtbaar vanuit de boomtoppen zijn komen aanzakken, dan opeens dichter en groter worden, en zich nestelen tussen de struiken. Er komen er steeds nieuwe bij, andere verdwijnen.
Heide staat ook even stil – dit kent ze niet, deze slierten. Ook zij is nooit op zo'n dag zo diep in het bos geweest. Wat zijn dit, of: wie zijn dit?
Maar Heide is niet iemand, die lang stilstaat of nadenkt. Ze lacht en loopt door.

Verboden plek

Heeft Heide wel eens iemand over deze plek horen praten? Of heeft ze op de een of andere manier altijd al geweten, wat hier lag? Ze kan niet weten, dat dit een Verboden plek is, waar weinig mensen het bestaan van kennen, waar nog minder mensen over spreken en waar bijna helemaal niemand komt. Een plek van de geesten, een van de vele in de bossen en beekdalen rond het erf. Zulke plekken horen kinderen niet te betreden. Niet eens omdat het er gevaarlijk is, al kan dat best zo zijn. Het is in ieder geval Verboden, hoe dan ook.
Heide voelt dat, zodra ze tussen de struiken door de grote bruingroene vlek ziet liggen. Braambloem voelt het nog sterker, en voor het eerst op de tocht wordt ze echt bang. Maar er is niets aan te doen: allebei worden naar de plek toe getrokken door een onzichtbare hand. Misschien is die niet zo onzichtbaar: misschien zijn het de grijze flarden. Maar iets of iemand trekt aan ze, wijst ze het paadje dat alleen de dieren kennen en waar heel soms een mens komt.
Het paadje is wel héél nat. Al meteen komt er modder tussen hun tenen door, kille zwarte modder, en soms verdwijnt een hele meisjesvoet erin. Toch lopen ze door, naar de boom die hier lang geleden is omgevallen en waarvan de kroon in de bruingroene vlak steekt. Ze hijsen zich op het glibberige hout en gaan naast elkaar zitten kijken naar de vreemde, ronde vlek in het bos.

Geen water, geen land

`Dit', zegt Heide, `is een moer. Het is geen water en geen land. Dat groen, dat lijkt mos, maar dat is het niet, het is half water, half plant. Je kunt er niet op lopen, je kunt er niet uit drinken. Kijk.'
Ze knakt een tak van de dode boom (Heide is sterk!), balanceert hem even in haar hand, en gooit hem dan als een speer naar beneden (Heide lijkt wel een jager!). De tak landt op zijn punt in de groene massa, blijft even rechtop staan en valt dan langzaam om.
`Zie je?' zegt Heide, `het is geen land. De tak blijft drijven op het moer, maar wij zouden erin verdwijnen en nooit meer boven komen.'
Ze zegt het, alsof ze niet van de gladde boomstam kan vallen, zó het moer in.
`Hoe weet je dat?' moet Braambloem nu wel vragen. Dit zijn toch wel bijzondere dingen die haar zuster vertelt, dingen die ze nooit heeft gehoord en waarvan ze voelt, dat ze helemaal niet voor kinderoren bestemd zijn.
`Gehoord', zegt heide. Ze heeft geen geheimen voor haar zusje, maar ze weet gewoon niet meer, van wie ze het ooit gehoord heeft. Misschien heeft niemand haar ooit iets verteld, maar heeft ze het gedroomd, en is die droom gestuurd door een geest, zoals zo vaak. Heide denkt wel eens, dat de geesten speciaal naar háár toe komen, om dingen te vertellen die anders alleen sommige ouderen mogen weten. daarom is ze niet zo bang voor de geesten en voor de plaatsen, waar ze wonen. Zoals dit moer er ongetwijfeld één is.
`Wonen hier geesten?' vraagt haar zusje opeens. Daar schrikt Heide wél van: hoe kan dat kind dat weten? Weet zij óók meer dan andere mensen?
`Ik denk het wel', zegt ze voorzichtig. `Ik denk het wel. Maar dat is niet erg. Ze doen geen kwaad – als wij ze niet kwaad maken. En waarom zouden we dat doen? We zitten hier rustig.'
Samen kijken ze eerbiedig naar de groenbruine brij onder hun bengelende voeten, alsof daar vriendelijke geesten hun dagelijkse werkjes aan het doen zijn.

Tussen hier en daar

Of ze het nu ingefluisterd heeft gekregen van een nachtelijke geest, of een keer gehoord heeft van een mens, er schieten Heide allemaal dingen te binnen die te maken hebben met de plek waar ze nu zijn. En het lijkt, alsof ze precies weet hoe de wereld van geesten en mensen in elkaar zit. Misschien verzint ze de helft, of bijna alles, maar dat doet er niet toe: ze gaat zelf geloven wat ze vertelt. En Braambloem gelooft het met haar mee.
`De geesten', babbelt ze door, `wonen in een andere wereld. Niemand weet waar. Wij kunnen daar nooit komen. Maar er zijn plekken waar ze de mensen kunnen zien, en waar de mensen hun kunnen ontmoeten. Plekken tussen hier en daar. Dit is zo'n plek.'
Braambloem knikt. `De geesten, de geesten, ze wonen tussen hier en daar, tussen hier en daar', zingt ze.
`Kunnen we spreken met de geesten?' vraagt ze dan
`Ik weet niet – ik denk het wel', peinst Heide. `Niet iedereen. Misschien *sommige* mensen. Groot-Beer, die spreekt met de geesten, ja, dat denk ik wel. In ieder geval praten ze tegen *hem*. Dat weet ik – dat zegt grootmoeder.'
Braambloem ziet Groot-Beer voor zich, de oude man zonder haren en met ogen die niets zien.
`Misschien is Groot-Beer zelf een geest,' zegt ze.
Heide denkt na.
`Misschien', zegt ze dan. `Hij is ook – tussen hier en daar. Vind ik.'
Nu, opeens, krijgt de koudwaterlucht haar te pakken. Langs de onderkant van har rug kruipt een rilling naar boven, tot in haar nek tot tussen haar haren, net als ze ziet hoe een grijs wolkje zich langzaam op het moer laat zakken.
Zijn ze te lang gebleven? Schrikt ze. Hebben ze teveel gepraat, teveel lawaai gemaakt? Heeft ze dingen gezegd over de geesten, die niemand mag horen?
Zoals de koudwaterlucht haar plotseling besloop, zo besluipt haar nu angst, en omdat ze dat gevoel niet goed kent, wordt ze alleen maar banger. Mar dat laat ze niet merken.
`We moeten gaan', zegt ze beslist. `Laat je voorzichtig zakken. Raak niet met je voet het moer aan.'
Als Braambloem nu maar niet – maar haar ongerustheid is onnodig, Braambloem is een handig kind, dat soepel van de boomstam afglijdt en zó weer op het modderige spoor staat.
`Hier en daar, hier en daar, wij zijn tussen hier en daar'', zingt ze zachtjes verder.
Een mooi liedje, denkt Heide, terwijl ze snel door de struiken terugloopt, naar het natte, mistige bos dat nu opeens heel veilig lijkt.
Een liedje voor de geesten. Daar zullen ze zeker blij mee zijn. We komen veilig thuis.

VERHAAL II

Het huis van de verhalen

Rit door de regen

Wie van Coevorden naar Groningen wil reizen, te voet of te paard, gaat over Borger en Eext, dat is bekend. Het is de veiligste en snelste weg, met de meeste pleisterplaatsen onderweg. De oude kerktorens van Emmen, Odoorn Borger, Gasselte, Anloo en van alle dorpen die daar tussenin liggen, wijzen de reiziger de weg. Een ruiter doet in de zomer bij goed weer twee dagen over, als hij stevig doorrijdt en overnacht in de goede herberg van Borger.
De twee ruiters die afgelopen maandag uit Coevorden zijn vertrokken, zijn echter nog lang niet in Groningen, en het is al laat op de woensdagmiddag. Ze hebben dan ook pech, deze jonge Brabantse kooplui op zakenreis. Toen ze uit 's-Hertogenbosch vertrokken, nu bijna een maand geleden, was het prachtig nazomerweer. Maar de herfst heeft ze ingehaald. Storm en dagenlange regenbuien begeleiden hen op hun tocht naar het noorden. De wegen zijn modderig, ponten varen niet, de daken van de herbergen lekken. Dat zou hun humeur nog niet eens zo bederven,want het zijn oude vrienden die een opgeruimd karakter delen. Urenlang kunnen ze praten over de lekkere maaltijd en de enorme kannen bier die de komende avond door een gulle herbergier op tafel zullen worden gezet. Echte Brabanders! "t Is jammer, dat ten noorden van de Maas de mensen minder gemoedelijk zijn. Misschien komt het door het slechte weer, maar de Geldersen zijn uitgesproken stug, de Duitsers onverschillig, de Twentenaren bot. Het eten is meestal matig, het bier schraal. Maar misschien zijn we verwend, bij ons in Brabant, houden ze elkaar voor. T Is toch nergens zo goed als bij ons! En lachend rijden ze verder langs de uitgereden karresporen die noordwaarts voeren, door regen en wind. In Groningen, waar ze eerder zijn geweest, is het beter, weten ze. Dat is een echte stad, geen 's Hertogenbosch, maar toch.
Maar meteen voorbij Coevorden ging het mis. Bij Dalen vroegen ze de weg aan een paar boerenpummels, die overdreven beleefd en met gekke stemmetjes voor ze bogen en hun flodderhoeden afnamen. Ze hadden al vaag het gevoel dat ze voor de gek werden gehouden, en dat gevoel zouden ze tijdens hun hele tocht door Drenthe blijven houden. Misschien ten onrechte – maar voor de jongens in Dalen ging het zeker op.
Doordat de hemel zo grijs was, konden ze zich niet goed oriënteren en merkten ze niet dat ze naar het noordwesten reden in plaats van het noordoosten. En zo kwamen ze in Oosterhesselen aan in plaats van in Erm.
`En hoe komen we van hier in Erm?' vroegen ze aan een oude boer.
`Dan moet u naar Koefferden terug', zei de boer, `je kunt niet doorsteken naar Erm, de beek is gezwollen door de regen, je zakt weg.'
Terug naar Coevorden? Dat nooit, vonden de Brabanders. Kon je van hier rechtdoor naar Groningen?
`Dat zal over Sleen wezen', dacht de boer. `En dan daar verder vragen.'
Het werd een vreselijke tocht. Voorbij Oosterhesselen barstte een onweer los, zo hevig dat ze die dag niet verder reden dan Sleen. Het enige wat Sleen te bieden had was een oude kerk en, iets buiten het dorp, een paar grote stenen, die volgens de

bewoners heel bijzonder waren. `Nog uit de tijd van de heidenen', wisten ze. `Die waren zoveel sterker dan de mensen nou. Hoe konden ze anders die stenen torsen?' Het klonk interessant, en de Brabanders waren altijd nieuwsgierig naar bijzondere bomen, oude torens en kruizen met een vergeten naam langs de weg. Maar omdat het ook erg spookte bij die stenen (zeiden de mensen), en de bliksemflitsen aanhielden, zagen af van een bezoek. Heidenen, heksen en spoken, daar wemelde het hier van in Drenthe, hadden ze van een priester in Bentheim gehoord, hij kwam er niet graag, zeker niet 's nachts. De Brabanders waren niet erg bijgelovig, maar je hoefde de duivel nu ook weer niet te tarten, vonden ze.
Ze overnachtten zonder spoken, maar heel miserabel in een hooischuur vol spinnen en veldmuizen. Toch hielden ze de moed erin met een kruikje zurig bier, een roggebrood en een apart ruikende schapenkaas.
De volgende dag was het weer niet beter en werd de omgeving naargeestiger. Alle vrolijkheid verdween, toen ze door striemende najaarsbuien over eindeloze heidevelden en zandverstuivingen trokken, urenlang, zonder een levend wezen te zien. Ze brachten de nacht door in een kuil onder een afdakje vanplaggen, de schuilplaats van een herder, tussen de schapenkeutels, met alleen water en brood. De hooischuur in Sleen was vergeleken hierbij een paleis geweest.
Gebroken en nog niet droog van de vorige dag stonden ze vroeg op en hesen zich op de rillende paarden. De heidevlakte strekte zich voor hen uit, zonder enig merkteken van menselijke bewoning aan enige horizon. Hoe lang kon dit nog duren? Nog bijna een hele dag, zo bleek. Maar halverwege die ellendige middag zag de jongste, die prima ogen had, een toren voor zich. Nog een uur! schatten ze, nog een uur rijden. door de driezelregen, dan zouden dat bier en dat stuk vlees en dat warme bed toch echt klaar staan. Het bleven optimisten, deze Brabantse vrienden. Ze klopten de paarden bemoedigend op de hals en zetten ze nog één keer aan tot een drafje.

De herberg van Rode Roelef

Er is niets heerlijkers om vanuit barre omstandigheden in een warme, gezellige omgeving te komen, niets fijners dan je te drogen bij een vuur, niets beters voor het moreel dan een bord warm stoofvlees met uien en hete kruidenwijn erbij. De Brabanste vrienden hadden die ervaring al vaak gehad op hun reizen, maar nergens hadden ze het verschil tussen de onherbergzame buitenwereld en de bedwelmende warmte binnen sterker gevoeld dan hier in de dorpsherberg van Rolde, waar een grote roodharige man en zijn dikke zwetende vrouw borden vlees met bonen en bekers bier bleven aandragen. Er zaten wel twintig mannen aan grote tafels door elkaar heen te schreeuwen, al etend en drinkend, toen de kooplui binnenkwamen. Hier was niets te bespeuren van de argwaan die ze in andere dorpen hadden gevoeld, de gebruikelijke argwaan van de boer tegenover iedereen die een behoorlijke mantel draagt en soepele leren laarzen aan zijn voeten heeft. Integendeel; erg ging een gejuich op in de rokerige kamer van de herberg, die niet veel anders was dan een gewone boerderij met wat zitgelegenheid en wat strozakken op de zolder.
Een man met een dun snorretje, duidelijk welvarender en burgerlijker dan de rest van het gezelschap, stond op en nodigde de reizigers heel beleefd, bijna plechtig uit om te komen zitten. Hij gooide er wat Franse woorden doorheen, zeker om te laten zien dat hij bereisd, belezen en beschaafd was. De Brabanders konden dat best

waarderen. Zodra ze voor iedereen bier hadden besteld en eindelijk zelf hun mond aan de kan konden zetten, begon het vragen naar hun afkomst, hun reis en hun bestemming.
De kreten van verwondering, ongeloof en ontzag waren niet van de lucht.
`Uit *Brabant*?'
`In *dit* seizoen? Mannen... jullie lijken wel...'
`Over 't *Veld* zijn jullie gekomen?'
Vooral dat laatste baarde opzien; de tweedaagse strompeltocht over de eindeloze heide, door weer en wind, dolend en verdwalend, half verhongerend en verkleumend, tot de toen van rolde aan de horzon verscheen.
`Blijf weg van 't Veld', zei de man met het snorretje op ernstige toon. `Ze hebben niet geweten waar ze jullie heen stuurden, die *cochons* daar in Dalen.'
`We houden hier van goede grappen, hoor', lachte de herbergier, Rode Roelef, en zijn klanten lachten mee. `Maar vreemdelingen `t *Veld* op sturen...'
`Dat is moord', zei een klein mannetje. `Of manslag. Dat doet geen goed christen.'
`Het was er niet fijn', gaven de Brabanders lachend toe. `Maar moord... dat is overdreven..'
`O, is dat zo?" stoof het mannetje op. `Man, je weet niet waarover je praat. Geen mens gaat bij dit weer `t veld op, of blijft er s'nachts. En weet je waarom?'
`Het spookt er zeker?' vroeg een van de Brabanders lachend. Maar het werd niet als grap opgevat.
`Spoken? Verschrikkelijk. Heb je niks gemerkt? Geen vrouwen met holle ogen en lange witte haren die zich aan je vastklampen... geen honden met een brandend wiel dat voor ze uit rolt... geen reuzen die elkaar met stenen gooien..'
Nu begonnen anderen ook te lachen.
`Jij hebt die zeker wél gezien, Gart?' vraagt er één.
Het mannetje wist van geen ophouden. `Lach maar! Ja, *lach* maar! Ik zal lachen, als jij een keer op de hei wordt gevonden, zonder hoofd, of met de tak van een taxus in je hart. Het is *gebeurd*', riep hij boven het aanzwellende gelach uit.
De man met het snorretje nam weer het woord, en iedereen luisterde aandachtig. Het is zeker een dokter, of een schrijver, dachten de Brabanders, iemand voor wie ze respect hebben omdat hij dingen weet, waar zij te onbenullig voor zijn.
`Niet alles, wat de mensen vertellen over spoken en kabouters en huinen, is waar', zei hij sussend. `Er is veel bijgeloof hier; vraag het de priester, morgen, als u onze kerk bezoekt. Maar –' hij keek even naar de kleine Gart, die zich vreselijk opwond - `maar het is hier een oud land, *messieurs* uit Brabant, en er gebeuren hier nog steeds dingen, die elders allang zijn uitgebannen. *C' est vrai*! Ook dat kunt u aan de priester vragen.'
Hij keek de tafel rond, en all mannen knikten, kleine Gart heel heftig. De Brabanders knikten ernstig mee, meer uit beleefdheid dan omdat ze al deze boerenpraat geloofden. Er was al flink wat bier gedronken aan deze tafel, tenslotte.
`Heeft u al eens een van de *miraculeuse* steenhopen hier bezocht?' vroeg de snor. `U weet, wat ik bedoel?'
De Brabanders knikten. `In Sleen, daar hadden ze het erover', zeiden ze, `maar het was te donker en te slacht weer om te gaan kijken.'
`En het spookt er', vulde zijn vriend aan, met een uitgestreken gezicht.
`*Mais oui*!' riep de snor uit. `De steenhopen, daar woont de duivel zelf! Alleen hier in Rolde, daar hebben we hem uitgebannen. Met man en macht, en Gods hulp!'
De boeren gromden instemmend. Rode Roelef was blij, dat er geen ruzie of handgemeen was ontstaan vanwege de spookverhalen, en haalde nog een kan.

`U heeft de tijd, *messieurs*', zei de man met de snor vriendelijk. `Laat me u iets vertellen over de steenhopen en als het duivelswerk dat daaromheen is gewrocht.'

V. INRICHTINGSELEMENTEN

- **Topstukken van de Canon**
  Hunebedcentrum maakt deel uit van het netwerk van de Canonmusa van Nederland. In dat kader zijn vijf topstukken benoemd en beschreven. Deze vijf topstukken staan tezamen symbool voor de overgang van jagers/ verzamelaars naar boerenbestaan (ook wel 'neolithisering' genoemd): (1) de trechterbeker; (2) de geslepen stenen bijl (3) landbouw (akkerbouw en veeteelt) (4) vaste woonplaats en (5) hunebed. Bij deze elementen wordt het speciale logo geplaatst. In de expositie krijgen ze een prominente plaats.

Canon van Nederland

- **Aanpassen reconstructie hunebed D.26**
  De reconstructie van hunebed D.26 blijft in de nieuwe expositie gehandhaafd. Wel zien we een aantal aanpassingen als noodzaak:
  - Uitbreiding dekheuvel aan de westzijde
  - In dekheuvel enkele plaatsen uitsparen voor latere bijzettingen
  - Aan de oostzijde: uitsnede, die de vernuftige gelaagdheid van de dekheuvel laat zien (hoe kregen ze het hunebed waterdicht)
- **Presentatie aardewerk**
  In de huidige expo is middels vitrines een beeld gegeven van de rijke inventaris van één hunebed. De collectie is uiterst waardevol en zou in de nieuwe expositie ook een plaats moeten krijgen, echter dan meer in een verhaal en spannender te presenteren.

- **Theatraliteit: diorama's met film**
  In de presentatie van de verhalen over de hunebedbouwers en de

  onderzoekers van de hunebedden is theatraliteit een must. Het aloude diorama, maar dan met levensgrote film-achtergrond zien we als een prachtige optie om inleving te vergroten.

- **Verdieping van kennis door computergebruik**
  Naast een sterk visuele basistentoonstelling willen we graag de bezoeker extra informatie bieden. Computerprogramma's zijn daarvoor bij uitstek geschikt.

- **Gebogen muren: filmprojectie op ware grootte**
  De gebogen muren aan de zuidzijde van het gebouw zijn in de huidige situatie bedrukt met tekst. In de nieuwe situatie zien we goede mogelijkheden om levensgrote filmbeelden te projecteren.

- **360° panorama**
  Graag onderzoeken we de mogelijkheden om een 360° panorama aan de visuele basispresentatie toe te voegen, waarbij we één van de verhalen verbeelden.

- **Bovenverdieping: aandacht voor D.27 (zichtlijn vanuit raam benutten)**
  Architectonisch is het gebouw zo ontworpen dat vanaf de bovenverdieping uitzicht is op het topstuk bij uitstek: het grootste hunebed van Nederland. Expo-delen die dit hunebed betreffen, dienen daar een plaats te krijgen.

- **Animaties van veranderend landschap (op basis van één basismaquette): Relatie met Geopark**
  Zeer van belang is het bieden van het beeld van een door de eeuwen heen

  veranderd landschap. Nu is dat vormgegeven door vier grote (ronde) maquettes. Wij zien mogelijkheden om dit veel interactiever (middels geprojecteerde animaties) en duidelijker te presteren. Dit gaat ook betekenen, dat het verhaal van het veranderende landschap minder ruimte zal krijgen.

- **De theatraliteit van de gepersonifieerde verhalen.**
  Van het grootste belang achten wij het theatraal vormgeven van de basisverhalen die we willen vertellen. Daarin is variatie van museale prestatie zeer gewenst. Voor elk verhaal opteren we voor een andere vormt van

theatraliteit

- **Tijdelijke tentoonstelling**
  We zien mogelijkheden om de huidige ruimte voor tijdelijke tentoonstellingen te voorzien van 4 actuele thema's op het gebied van prehistorie en archeologie. Te denken valt daarbij aan een fysieke vorm van www.hunebednieuwscafé.nl (met gebruiksvriendelijke mogelijkheden tot actuele aanpassingen)
- **Drône-beelden**
  Hunebedcentrum beschikt binnenkort over Drônes-opnamen van Drenthe met 3D-beelden van hunebedden verbonden. Deze beelden willen we graag integreren in de nieuwe expositie.

- **Defect!**
  We willen voorkomen dat er onverhoopt op apparatuur het woord 'defect' moet worden geplaatst. Als er toch iets niet (meer) functioneert, dient de apparatuur verwijderd te kunnen worden voor reparatie en dient de achtergrond een visuele stand-alone-presentatie ter vervanging te bevatten (een foto, een plaat o.i.d.)
- **In de basis streven we er naar zo weinig mogelijk teksten nodig te hebben ter explicatie. Zeker geen ellenlange tekstpanelen. Maar vooral kort en geschreven in de actieve tegenwoordige tijd**.
- **Meertalig**
  De expositie dient in het Nederlands, Engels en Duits toegankelijk te zijn.
- Waar mogelijk interactieve elementen toevoegen aan de expositie. Dit kan middels computer(-games), maar ook (non-)mechanische objecten. Interactie is voor het Hunebedcentrum meer dan het indrukken van knopjes (!)
- **Hunebed D.26**
  Aanpassen door uitbreiding (aan de westzijde) van de dekheuvel. In de lengte 50/50 vormgeven á la Papeloze Kerk (half als oorspronkelijk hunebed) half als huidige (skelet-)hunebed. Bedekking van de dekheuvel met fraai kunstgras. Uitsparingen met dwarsdoorsnedes om de waterdichte gelaagdheid te tonen. Bijzettingen in de dekheuvel.

VI. BOUWKUNDIGE UITGANGSPUNTEN

Voor de herinrichting geldt dat het bestaande gebouw uitgangspunt is. Er is geen sprake van een uitbreiding van de expositieruimte die nu beschikbaar is. (zie: bijgevoegde plattegronden op de volgende pagina).

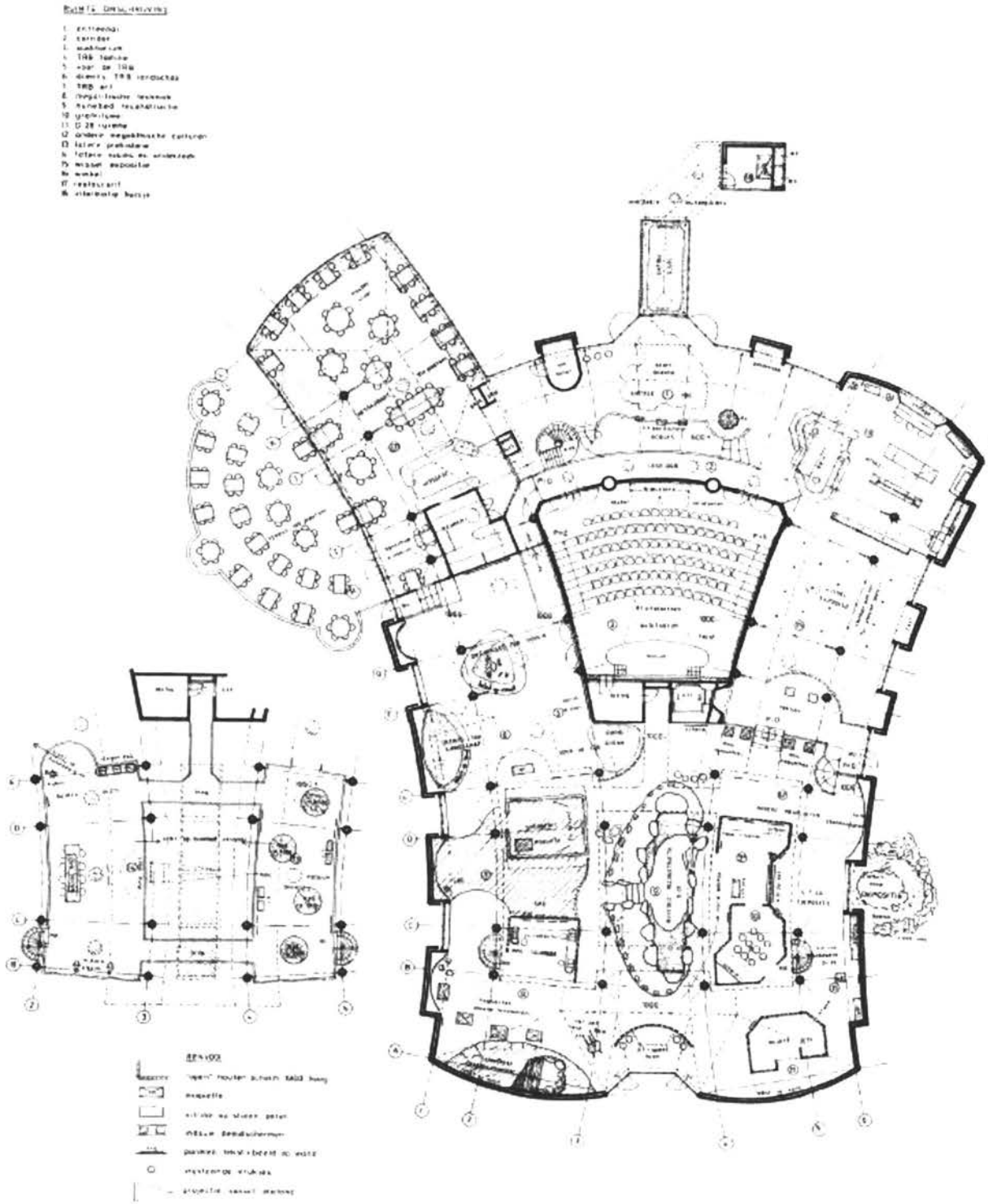

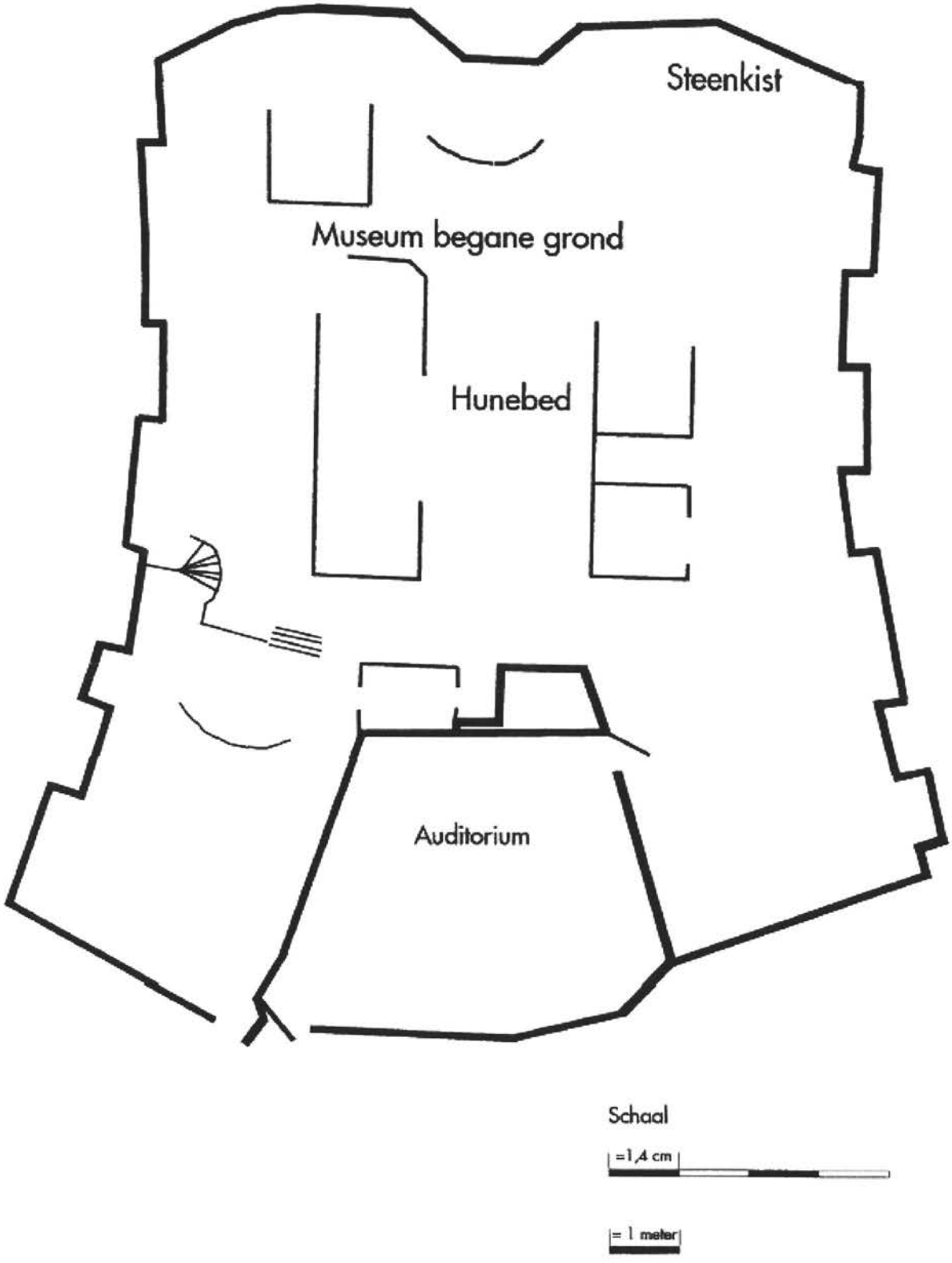
Steenkist
Museum begane grond
Hunebed
Auditorium
Schaal
=1,4 cm
= 1 meter

Alle huidige stand- en interieurelementen kunnen worden verwijderd en door nieuwe inrichtingselementen worden vervangen. Daarbij geldt dat een logische routing door het museum van belang is.

De enige elementen, die gehandhaafd blijven zijn:

1. De reconstructie van hunebed D.26
2. De steenkist van Heveskesklooster

Op de bovenverdieping is sprake van nissen tussen vloer en dakconstructie. Hiervoor kan een creatieve invulling worden gezocht (platen, filmpjes etc.) Dit kan betekenen, dat er kleine, interne bouwkundige aanpassingen nodig zijn.

De huidige vloer van begane grond wordt vervangen door een leemconstructie. Op de verdieping zal nieuwe vloerbedekking nodig zijn.

VII. Aanbesteding

Het Hunebedcentrum kiest ervoor om uit drie aangezochte, gerenommeerde museum-inrichtingsbedrijven uiteindelijk één te selecteren voor de uitvoering.

Dat gaat als volgt:

- Drie bedrijven ontvangen 'het pakket van eisen' en worden gevraagd hierop middels een korte presentatie te reflecteren. De projectgroep maakt op basis van de gepresenteerde reflecties een keuze voor één van deze drie bedrijven.
- Met het bedrijf worden afspraken over ontwerp, uitvoering en tijdpad in regie gemaakt. Wezenlijk hierbij is minimaal maandelijks overleg met projectleider van het gekozen bedrijf en beschikbare leden van de projectgroep van het Hunebedcentrum.
- Vanaf het begin wordt er gewerkt vanuit een beschikbaar budget en hierover wordt tussen de partijen open gecommuniceerd.

VIII. Tijdpad

In globale termen ziet het tijdpad voor de herinrichting van het Hunebedcentrum er als volgt uit. Premisse is daarbij dat het overgrote merendeel van de inrichtingselementen 'buitenshuis' d.w.z. in de werkplaats(en) van de museuminrichter wordt vervaardigd. De totale productietijd voor de herinrichting is 12 maanden. In overleg met de gekozen museuminrichter zal een heldere fine-tuning van het tijdpad worden opgesteld.

Voorlopig tijdpad		
Activiteit	**Tijd**	**Opmerkingen**
Keuze voor 3 museuminrichters	Nov-dec 2017	
Aanbesteding gekozen museuminrichters	Dec 2017	
Conceptontwikkeling herinrichting	Jan-mrt 2018	
Productie inrichtingselementen	Maart-nov 2018	
Uitvoering inrichting ter plekke	Nov-dec 2018	
Oplevering expo	Dec 2018	
Nazorg	1e kw. 2019	

Verantwoording Project Virtueel Museum

Aanleiding

In het Hunebedcentrum wordt het verhaal van de hunebedbouwers verteld. Dat gebeurt in de context van een veel groter verhaal. Het landschap, de tijd voor en na de hunebedbouwers, de zwerfstenen uit de ijstijd en andere verhaallijnen zijn belangrijk om het totale plaatje van onze voorouders te begrijpen. Omdat in een bestaande expositie niet veel ruimte is voor nieuwe verhalen is het plan opgevat om naast het fysieke museum een virtueel museum te bouwen.

Start hunebednieuwscafe

Een aantal jaren geleden is een begin gemaakt met www.hunebednieuwscafe.nl. Het is bedoeld als e-magazine waar telkens nieuwe artikelen aan worden toegevoegd. Er is een link gemaakt met social media (vooral facebook). Op deze wijze zijn vele nieuwe artikelen in het e-magazine gezet. De laatste twee jaren liep dat goed en groeide dat door naar een website vol artikelen dat vaak geraadpleegd wordt door bezoekers, onderwijs en andere geïnteresseerden.

Idee virtueel museum

In 2018 hebben we bij de provincie Drenthe een project ingediend om op digitaal vlak te groeien. Een nieuwe website in combinatie met het hunebednieuwscafe moet samen een virtuele wereld vormen waar de thematiek van het Hunebedcentrum wordt ontsloten. De twee websites zijn met elkaar vervlochten waarbij de een dient als database vol verhalen en de ander de ontsluiting met het brede publiek. Met dit medium is het de bedoeling om meer en meer een kenniscentrum te worden, iets wat het Hunebedcentrum niet was.

Voor wie is het bedoeld

Het Hunebedcentrum heeft de bezoekers ingedeeld in drie categorieën. De eerste zijn de 'snackers', dat zijn bezoekers die 'ruiken' aan de materie, weinig teksten lezen, meedoen aan eenvoudige activiteiten. Ze komen vaak eenmalig. De inschatting is dat dat ongeveer 75% van de bezoekers zijn. De nieuwe website (gemaakt in 2018 als onderdeel van het virtueel museum project) www.hunebedcentrum.eu is vooral voor deze categorie bedoeld. De volgende groep zijn de zogenaamde 'ondiepe gravers', dat zijn mensen die oprecht geïnteresseerd zijn in de materie, vaak aanwezig zijn bij activiteiten (vooral lezingen, cursussen, workshops enz.), een hoog herhalingsgehalte en echte ambassadeurs van het Hunebedcentrum zijn. Zij gaan vaak rechtstreeks naar het hunebednieuwscafe.nl en slaan hunebedcentrum.nl over. Dan volgt er nog de groep van 'diepgravers', wat semi-wetenschappers zijn. Het Hunebednieuwscafe is vooral bedoeld voor de 20% 'ondiepe gravers' waarbij zeker wordt geprobeerd om ook de andere twee categorieën te benaderen. Dat lukt meer en meer.

Nieuwe categorieën toegevoegd

In 2018 zijn nieuwe categorieën toegevoegd aan het hunebednieuwscafe. Meer dan 600 artikelen zijn in 2018 geschreven om het een volwaardig medium te laten zijn. Nieuwe toegevoegde categorieën zijn de kaarten in het Nederlands en in het Engels. Mensen kunnen nu zoeken op de kaarten van Drenthe, Nederland en de Wereld en vinden daar via iconen de vele artikelen die gaan over specifieke locaties met betrekking tot ons onderwerp. Het dient als een archeologische reisgids. Op de kaart van Drenthe zijn bijv. alle hunebedden te vinden, vele hotspots van het geopark, de

aardkundige monumenten van de provincie en musea waar archeologie centraal staat. Voor Nederland komen daar nog locaties bij en voor de wereld zijn honderden locaties te vinden met betrekking tot megalithische monumenten (van Stonehenge tot Carnac, van de piramides in Egypte tot de grote muur in China).

Meerdere talen

De website www.hunebedcentrum.nl is in drie talen geschreven. De website www.hunebednieuwscafe.nl is in principe in het Nederlands geschreven maar heel veel artikelen zijn in het Engels vertaald. Daarnaast is er een flink gedeelte, waaronder een beschrijving van alle hunebedden, in het Drents vertaald als samenwerking met het Huus van de Taol.

Vindbaarheid artikelen

Google heeft een algoritme waar artikelen goed in scoren. Ze worden vaak hoog gekwalificeerd en komen hoog in de zoekmachines. Veel artikelen in het hunebednieuwscafe hebben combinaties van woorden die gelinkt aan content hoog in de 'ranking' van google komen. Zo kom je nu bijv. met de woorden 'prehistorie' en 'Bretagne' uit bij het hunebednieuwscafe. Zo is het Hunebedcentrum te vinden via honderden zo niet duizenden woordcombinaties. Dus als mensen zoeken op thema's gelinkt aan het Hunebedcentrum is er een grote kans dat ze uitkomen bij het centrum. Naast de marketingexposure heeft het een belangrijke impuls gegeven in de beeldvorming van het Hunebedcentrum als kenniscentrum.

Het is tevens een graadmeter voor wat mensen interessant vinden. Het hunebednieuwscafe.nl en het hunebedcentrum.nl zijn een belangrijk marketingmeetinstrument geworden. Doordat te zien is hoeveel mensen een onderwerp aanklikken kan de conclusie getrokken worden hoe populair een onderwerp is. Aan de hand hiervan worden lezingen, workshops, cursussen en activiteiten ontwikkeld.

Bezoekersaantallen

De populariteit van beide websites is terug te vinden in de bezoekersaantallen van de sites.

Het Hunebednieuwscafe laat zien dat vanaf maart dit jaar (dus voor de verdere uitbouw) de bezoekersaantallen meer dan zijn verdubbeld en dat de totale aantal unieke bezoekers (nieuwe bezoekers) bijna op 160.000 zit. Met dat aantal zijn we zeer blij en overtreft de verwachtingen. In december komt er een kleine daling, maar dat is volgens de verwachting. In januari begint het al weer te stijgen.

Het Hunebednieuwscafe heeft meerdere maanden in het derde kwartaal meer dan 20.000 unieke bezoekers per maand gehad, hunebedcentrum.nl schommelt rond de 10.000 bezoekers per maand.

Vervolg

Het hunebednieuwscafe.nl en de website hunebedcentrum.nl zijn beide geïntegreerd in de organisatie. Er is een team van schrijvers die gemiddeld 4 artikelen in de week schrijven voor het hunebednieuwscafe. Het totaal aan artikelen staat intussen op bijna 1700 artikelen. De gewone website wordt continue bijgehouden in drie talen.

Conclusie

Door een volledig vernieuwde website van het hunebedcentrum in combinatie met een uitbreiding van het hunebednieuwscafe is een unieke ontsluiting van de verhalenwereld van het Hunebedcentrum ontstaan. Tienduizenden unieke bezoekers per maand vinden hun weg in deze virtuele wereld. Het groeit met de dag door de vele unieke zoekcombinaties in google en daarmee groeit het Hunebedcentrum als kenniscentrum. Dat vertaald zich niet alleen in meer bezoekers op het web maar uiteindelijk ook in fysieke bezoekers. Het is een belangrijk medium geworden naast de aanpassing van het volledig vernieuwde museum dat geopend is op vrijdag 18 januari 2019. Deze twee samen hebben het museum een nieuwe impuls gegeven die naast meer bekendheid, meer bezoekers op gaat leveren (fysiek en virtueel).

Financiering en kosten (opgenomen in de totaal verantwoording van het nieuwe museum Hunebedcentrum)

Financiering

Provincie	**20.000 euro**
Hunebedcentrum	**20.000 euro in uren**

Kosten

Bouwen websites	**Facturen van** 10.1c
Schrijven artikelen plus meebouwen website	**600 artikelen** 10.2g **plus meebouwen is** 10.2g **in totaal**

Bijlage: overzicht beelden van de twee websites die samen het virtueel museum vormen

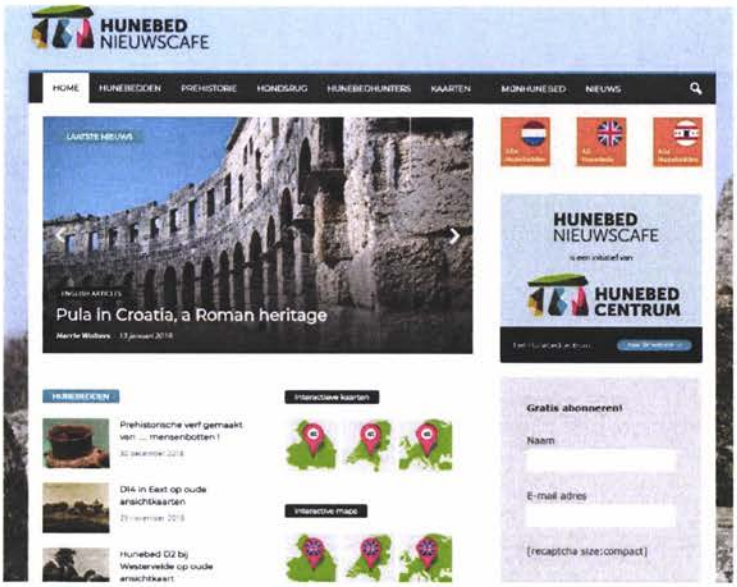

De basislayout van de website. Het is in de vorm van een e-magazine met vele artikelen (al bijna 1700 stuks) dat met de week groeit.

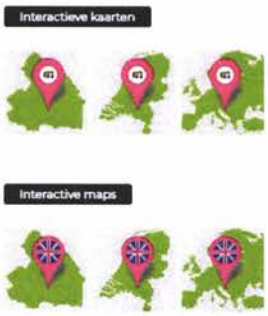

Het nieuwe gedeelte met de google maps kaarten. In totaal zijn er zes keuzes om op te zoeken:

Drenthe – Nl

Nederland –NL

Europa/Wereld – NL

Drenthe – Eng

Nederland – Eng

Europa/Wereld – Eng

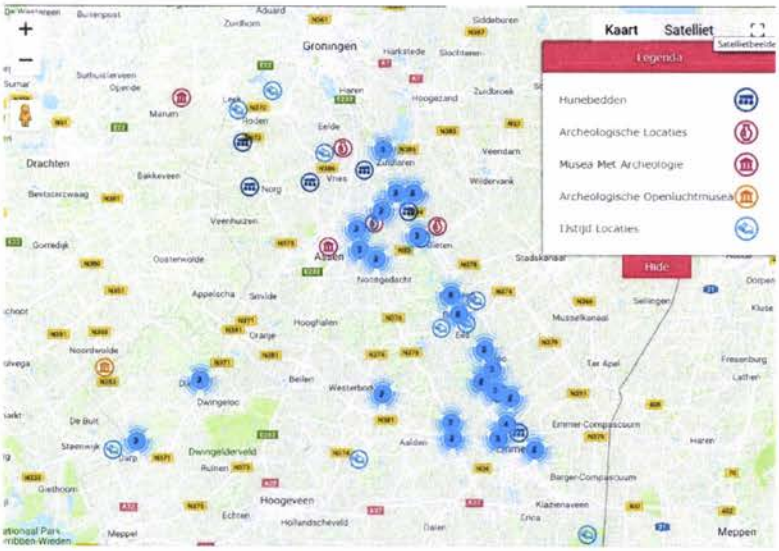

Voorbeeld van de kaart Drenthe. Via een legenda kunnen mensen zoeken op locatie. Ieder punt is een artikel. Door op een punt te klikken verschijnt het achterliggende artikel.

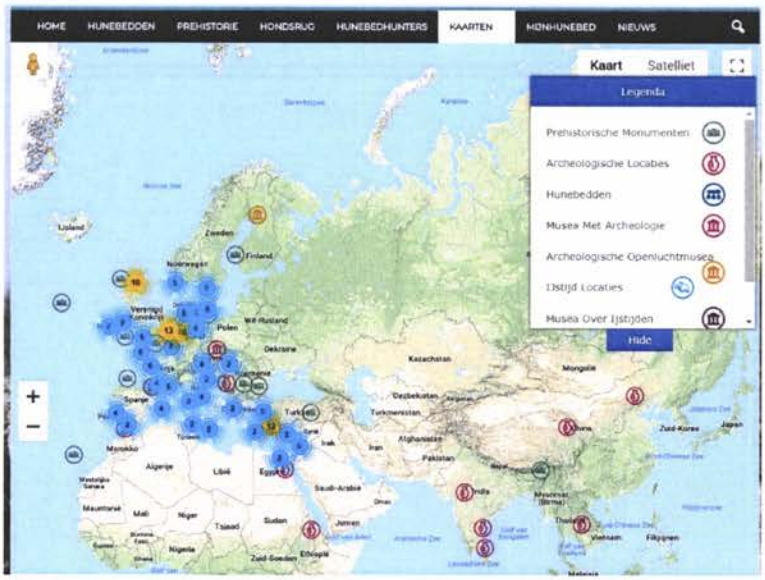

Voorbeeld van de wereldkaart (slechts een gedeelte, het is mogelijk om ook naar de andere gedeelten te navigeren). Het is eenvoudig om in te zoomen zodat er steeds meer details en steeds meer artikelen per land zichtbaar worden.

De website www.hunebedcentrum.eu is de algemene website. Deze bestaat uit drie gedeelten. Het eerste gedeelte is het algemene gedeelte en eigenlijk de vervanging van de vorige website.

Het tweede gedeelte van de website heeft de titel Op pad meegekregen en is de reisgids. Hier wordt een sterke link naar het Hunebednieuwscafe.nl gemaakt. Hier worden alle hunebedden beschreven, wandel- en fietsroutes aangeboden en worden links naar de kaarten gemaakt.

Het laatste deel van de website gaat over Kennis en heeft drie gedeelten: de Oerschool, de Oeracademie en een directe link naar het Hunebednieuwscafe.

VAN DER MEER
Accountants & Adviseurs

Aan: Stichting Borger Prehistorisch hart van Nederland t.a.v. [redacted]

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Afgegeven ten behoeve van de provincie Drenthe

Ons oordeel

Wij hebben bijgaande financiële rapportage ingevolge de verleende provinciale subsidie aan Stichting Borger Prehistorisch hart van Nederland te Borger over de periode 18 juli 2017 tot en met 18 februari 2019 inzake het project "Herinrichting Hunebedcentrum" gecontroleerd.

Naar ons oordeel is de financiële rapportage, welke sluit met een bedrag ad € 1.617.563, ingevolge de verleende subsidie aan Stichting Borger Prehistorisch hart van Nederland te Borger over de periode 18 juli 2017 tot en met 18 februari 2019 inzake het project "Herinrichting Hunebedcentrum" in alle van materieel belang zijnde aspecten opgesteld in overeenstemming met de subsidieregeling.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden en de subsidieregeling Algemene Kaderverordening subsidies provincie Drenthe 2017 alsmede de Algemene Wet Bestuursrecht vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de subsidiedeclaratie'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Borger Prehistorisch hart van Nederland zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Venekoterweg 44
Postbus 18, 8430 AA Oosterwolde
Tel. (0516) 82 09 20
Fax (0516) 82 09 21

Van Ketwich Verschuurlaan 287
Postbus 30019, 9700 RM Groningen
Tel. (050) 31 37 040
Fax (050) 31 24 497

Lorentzpark 1
Postbus 202, 9350 AE Leek
Tel. (0594) 58 05 80
Fax (0594) 58 04 80

Internet: www.vandermeeracc.nl
E-mail : info@vandermeeracc.nl

lid van SRA

Al onze dienstverlening wordt uitgevoerd door Van der Meer Accountants BV, ingeschreven in het handelsregister te Leeuwarden, onder nr. 81079042. Van toepassing zijn de algemene voorwaarden van het SRA, zoals gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Utrecht onder nummer 40481496.

VAN DER MEER
Accountants & Adviseurs

Benadrukking van de basis voor financiële verslaggeving en beperking in gebruik en verspreidingskring

De financiële rapportage is opgesteld voor de provincie Drenthe met als doel Stichting Borger Prehistorisch hart van Nederland in staat te stellen te voldoen aan de subsidieregeling Algemene Kaderverordening subsidies provincie Drenthe 2017, alsmede de Algemene Wet Bestuursrecht.

Hierdoor is de financiële rapportage mogelijk niet geschikt voor andere doeleinden. De financiële rapportage met onze controleverklaring is derhalve uitsluitend bestemd voor Stichting Borger Prehistorisch hart van Nederland en de provincie Drenthe en dient niet te worden verspreid aan of te worden gebruikt door anderen.

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de subsidiedeclaratie

Het bestuur van Stichting Borger Prehistorisch hart van Nederland is verantwoordelijk voor het opstellen van de financiële rapportage in overeenstemming met de subsidieregeling. Het bestuur is tevens verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het noodzakelijk acht om het opstellen van de financiële rapportage mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de subsidiedeclaratie

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze subsidiedeclaratie nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

VAN DER MEER
Accountants & Adviseurs

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden en de subsidieregeling Algemene Kaderverordening subsidies provincie Drenthe 2017, alsmede de Algemene Wet Bestuursrecht, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de subsidiedeclaratie afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de organisatie;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor het opstellen van de subsidiedeclaratie en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de subsidiedeclaratie staan;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de subsidiedeclaratie en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de subsidiedeclaratie de onderliggende transacties en gebeurtenissen zonder materiële afwijkingen weergeeft.

Groningen, 27 maart 2019

Van der Meer Accountants B.V.

namens deze,

[redacted]

[redacted]

Paraaf voor waarmerkingsdoeleinden:

Hunebedcentrum - Financiële rapportage herinrichting -

Onderdelen begroting:

Lasten	Master-plan	Herziening nov '17	Werkelijke kosten	Uren	Totaal
1. Projectorganisatie					
- 1.1 - Projectorganisatie	65.000	50.000	19.480	46.930	66.410
- 1.2 - Projectondersteuning	52.500	27.500	0	13.805	13.805
- 1.3 - Kosten projectgroep	40.625	20.625	6.588	10.178	16.766
- 1.4 - Reis- en verblijfskosten	1.875	1.875	940	0	940
Totaal	**160.000**	**100.000**	**27.008**	**70.913**	**97.921**
2. Herinrichting museum					
- 2.1 - Pakket van eisen	20.000	10.000	5.000	0	5.000
- 2.2 - Ontwerp inrichtingsplan	130.000	130.000	125.000	0	125.000
- 2.3 - Inrichtingskosten	30.000	30.000	0	0	0
- 2.4 - Bouwkundige aanpassingen	200.000	140.000	0	0	0
- 2.5 - Stand- en interieurbouw	150.000	150.000	563.051	0	563.051
- 2.6 - Overige externe kosten uitvoering	770.000	470.000	147.747	0	147.747
Totaal	**1.300.000**	**930.000**	**840.798**	**0**	**840.798**
3. Entreegebouw					
- 3.1 - Architect	41.000	41.000	39.960	0	39.960
- 3.2 - Inrichtingskosten	31.000	31.000	99.894	0	99.894
- 3.3 - Bouwkosten	253.000	253.000	415.517	0	415.517
- 3.4 - Tijdelijke entreevoorziening	21.000	21.000	0	0	0
Totaal	**346.000**	**346.000**	**555.371**	**0**	**555.371**
4. Educatieve programma's					
- 4.1 - Teksten, vervaardiging, redactie etc.	22.800	2.800	16.230	2.367	18.597
- 4.2 - Druk-, kopieer & websitekosten	6.200	6.200	0	0	0
Totaal	**29.000**	**9.000**	**16.230**	**2.367**	**18.597**
5. Marketing & PR					
- 5.1 - Ontwerpkosten etc.	27.500	27.500	366	0	366
- 5.2 - Secretariële ondersteuning	2.625	2.625	0	0	0
- 5.3 - Kosten ICT, e-magazine, website	19.875	19.875	23.332	30.000	53.332
Totaal	**50.000**	**50.000**	**23.699**	**30.000**	**53.699**
6. Financiële verantwoording					
- 6.1 - Accountantsverklaring etc.	25.000	25.000	0	0	0
Totaal	**25.000**	**25.000**	**0**	**0**	**0**
7. Onvoorzien					
- 7.1 - Onvoorzien/diversen	47.000	48.000	51.178	0	51.178
Totaal	**47.000**	**48.000**	**51.178**	**0**	**51.178**
Totale lasten	**1.957.000**	**1.508.000**	**1.514.284**	**103.280**	**1.617.563**

VAN DER MEER
Accountants & Adviseurs
Venekoterweg 44
Postbus 18
8430 AA Oosterwolde
Tel. (0516) 82 09 20
Fax (0516) 82 09 21

27/3/19

Aan:
Hunebedcentrum
t.a.v. [redacted]
Postbus 25
9530 AA BORGER

Assen, 6 juni 2019
Ons kenmerk 201602772-00825603
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Verplichtingennummer 75646
Onderwerp: Vaststelling Investeringssubsidie musea, Hunebedcentrum

Geachte [redacted]

Op 11 juli 2017 hebben wij u een subsidie verleend van maximaal € 979.000,00.
Het besluit tot subsidieverlening is geregistreerd onder het zaaknummer 201602772.

Op 2 april 2019 hebben wij uw verzoek tot vaststelling ontvangen. In deze brief informeren wij u over ons besluit op uw aanvraag.

Vaststelling
Uit de stukken die u heeft ingediend, blijkt dat u de activiteit conform het besluit tot subsidieverlening heeft uitgevoerd. Daarom stellen wij de subsidie vast op € 979.000,00.

Betaling
U heeft dit bedrag reeds volledig als voorschot ontvangen.

Juridisch kader
Op dit besluit is de volgende wet- en regelgeving van toepassing:
- de Algemene wet bestuursrecht
- de Algemene subsidieverordening Drenthe 2017

Nadere informatie
Mocht u nog vragen hebben, dan kunt u contact opnemen telefoonnummer (0592)

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen,

b.a.
mevrouw drs. C.J.Q.C. de Keijzer,
Teammanager Bestuur en Concernzaken

Bezwaar
Bent u het niet eens met dit besluit, dan kunt u binnen zes weken na de dag van verzending ervan hiertegen een bezwaarschrift indienen bij het college van gedeputeerde staten van Drenthe. De dag van verzending is de dagtekening van het besluit. Voor meer informatie over het indienen van een bezwaarschrift verwijzen wij u naar: www.provincie.drenthe.nl/bezwaarprocedure